Louis Althusser

TUTSAKLIK GÜNCESİ

Fransızca aslından çeviren
ESRA ÖZDOĞAN

Louis Althusser

TUTSAKLIK GÜNCESİ

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

ISBN 975-510-962-5
© 1992, Editions STOCK / IMEC. / Akcalı Telif Hakları Ajansı /
Can Yayınları Ltd. Şti. (1996)

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Özal Basımevi'nde basıldı. (1999)
Cilt: ZE Ciltevi
Dizgi: Serap Kılıç

Louis Althusser
TUTSAKLIK GÜNCESİ

GÜNCE

Fransızca aslından çeviren
ESRA ÖZDOĞAN

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33
web sayfamız: http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Özgün adı
Journal de captivité
STALAG XA / 1940-1945

LOUIS ALTHUSSER'İN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
KİTAPLARI

GELECEK UZUN SÜRER / *özyaşamöyküsü*
TUTSAKLIK GÜNCESİ / *günce*

Louis Althusser, çağımızın en ilginç düşünürlerinden biri. 1918'de Cezayir'de doğdu, gençliği orada geçti. Annesi, savaşta ölen nişanlısının yerine onun kardeşiyle evlenmiş ve oğluna ölen genç nişanlısının adını vermişti. İkinci Dünya Savaşının başında Almanlara tutsak düşen *Althusser*, savaşın sonuna kadar özgürlüğüne kavuşamadı. 20 yaşından sonra aralıklarla depresyon geçirmeye başladı; tedavi gördüyse de rahatsızlığı sürdü, hatta deliliğe dönüştü. Paris'te Ecole Normale'de felsefe doçenti olarak görev yaptı. 30 yaşına kadar koyu bir Katolikti, daha sonra evleneceği Hélène Rytmann'la tanıştıktan sonra Komünist Partiye üye oldu. *Marx İçin* ve *Kapital'i Okumak* adlı yapıtlarıyla kuşağının aydınlarını etkiledi, bunu Marksist felsefe üzerine başka çalışmaları izledi. Yapısalcılık, bilgi-kuramcılık ve Marksizm, *Althusser*'ci düşüncenin üç temel alanıydı. 1948'den beri birlikte yaşadığı Hélène Rytmann'la 1976'da evlendi. 1980'in 18 Kasımında karısını boğarak öldürdü. Ruhsal dengesinin bozukluğu nedeniyle, işlediği cinayet yüzünden yargılanmayan *Althusser*, yine uzun süre akıl hastanesinde gözetim altında kaldı. 22 Ekim 1990 yılında bir kalp krizi sonunda ölümüne kadar özyaşamöyküsü olan *Gelecek Uzun Sürer*'i kaleme aldı.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9

'...Fransız Topraklarında Yazılan Son Sözler...' 25

Bir Tutsağın Güncesi 31

Tutsaklık Güncesi 33

1941 39
1942 71
1943 107
1944 127
1945 195

Mektuplar 205

Dostlara Pusulalar 207
Kız Kardeşine Mektuplar 231
Paul ve Many de Gaudemar'a Mektuplar 249

Le Lien'de Yayımlanan Metinler 285

SUNUŞ

"Nice zamandır yazıldı bitti diye üzerinde düşünmekten vazgeçtiğim bunca şey. Beni bu olanaksız ve kesinlikle unutulup gitmeye yargılı dönemi belirlemeye iten tek şey kuruntularım – ve bu işi, kendimi düşünmekten çok, ileride belki soruları yanıtlayabilecek durumda olmayacağım günlerde sorular yöneltecek olanları şimdiden yanıtlayabileceğimi düşündüğüm için yapıyorum." 23 Mart 1944'te, tutsaklık güncesinin üç defterinden sonuncusuna bu satırları yazarken, Louis Althusser kendisini pek de iyi ifade edemediğini düşünüyordu. 22 Ekim 1990'daki ölümünden sonra geriye kalan tek şey, kimi zaman aralarında yitip gittiği okuma notlarının, düşünce taslaklarının, koşuklar, mektup karalamaları ve şifreli anıştırmaların, kendisi için oldukça açık olan, ama olanları açıklığa kavuşturabilmemiz için bize epey kapalı görünen acı anıların art arda dönüp geldiği, küçük el yazılarıyla dolu bu sayfaların tanıklığıydı. *Gelecek Uzun Sürer* (1985) (Can Yayınları, İstanbul, 1996) tutsaklığı üzerine hazırladığı iki anlatıyı düzenlemek için kuşkusuz yeniden gözden geçirdiği bu sayfaları niçin gün ışığına çıkarıyoruz? Zaten her şeyi söylememiş miydi?

Üç önemli neden, bu Tutsaklık Güncesi'ni, gecikmiş iki anlatıda kullanılan bir taslaktan farklı bir şey olarak görmemizi sağladı. Birinci nedenimiz, bu satırların yazarı kim olursa olsun geçerliydi. Yazarı belli olmayan ya da savaş sonrası zamansızca yitip giden bir yazarın tavan arasında bulunan tutsaklık defterleri, öncelikle tarihçilere, 1939'da yirmi yaşını süren Fransız aydın kuşağının eşsiz bir portresini sunacaktı. Bir tür savaş ajandasını ve ilk günce denemesini andıran ilk defterde, 'saçma sa-

vaş'ın,[1] bozgunun ve Fransa'daki ilk tutuklamaların çok kısa, anlık gözlemlerle çiziktirilişi görülmeye değer: Doğallığını ve heyecanını korumak için bu defterin tıpkıbasımını verdik.[2] El yazısı son derece okunaklı. Birkaç kronolojik bilgi anlatımdaki kopuklukların giderilmesini sağlayacaktır: Lisede, Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfı öğrencisi olan Lyonlu Louis Althusser, Temmuz 1939'da bu okula kabul edilir. Tatilini İsviçre'de, sonra da Larochemillay'de, Morvan'da, Nectoux doğumlu büyükannesi Madeleine Berger'nin yanında geçirir. Seferberlik emri Saint-Honoré-les-Bains'de tedavi sırasında yakalar onu. Temel astsubaylık eğitiminin büyük bir bölümünü Loire kıyılarında, Issoire'da[3] tamamlar. İkinci kez kızıl hastalığına yakalanıp uzun bir nekahet dönemine girer. Subay adayı Althusser, 25 Mart-15 Nisan arası, Many Calcet'yle evlenen arkadaşı Paul de Gaudemar'ın Provence'daki düğününe katılır önce ve ardından Côte d'Azur'de yolculuğa çıkar. Larochemillay'e döner. Okuma uğraşı ve bahçe işleri arasında Almanların Norveç'e düzenlediği yıldırım saldırısının başlangıcını izler. Issoire'a döner. 17 Mayıs günü Fransız ordusu bozguna uğrar, Althusser Vannes'a aktarılır ve burada, hiçbir direnç göstermeksizin, 21 Haziran'da Almanlara tutsak düşer. Kaldığı birçok toplama merkezinde, karışıklıktan yararlanarak kaçmaya kalkışmaz. 6 Eylül'de Savenay'den trenle Rouen'a götürülür. 7 Eylül'de, Almanya'ya gidişini haber vermek için, üzerlerine dayısı ve teyzesinin adresini yazdığı üç pusula çiziktirip –pulsuz– trenden yola fırlatır. Almanlardan kaçan halkın yoğun göç hareketinin çirkinlikleri ortasında sıkça görülen bu sessiz yardımlaşma hareketlerinin yarattığı mucizeyle, bu pusulalar adreslerine ulaşır: Bu günce onlarla başlamaktadır.

[1] 'Drôle de guerre': II. Dünya Savaşı başlarında, çarpışmaların henüz başlamadığı ve tarafların siperlerde birbirini kolladığı bekleme dönemi. (Çev.)

[2] Kitapta 19. ve 39. sayfalar arasında tıpkıbasımı verilmiştir.

[3] Savaş öncesi döneme ilişkin tarihsel ayrıntılar için okura, Yann Moulier Boutang'ın *Louis Althusser, Bir Yaşamöyküsü*. Söylenin Oluşumu, 1918-1956, Grasset Yayınları, 1992 (*Louis Althusser, une biographie*. La formation du mythe 1918-1956, Grasset, 1992). *Tutsaklık Güncesi*'nin sunuluşu ve notlarla açıklanması için, sözü edilen yaşamöyküsü hazırlanırken Althusser'in, tutsaklık arkadaşlarının ve yakınlarının (ailesi ve dostlarının) bir araya getirilen tanıklıkları değerlendirilmiştir.

9 Eylül 1940 günü, Althusser Bremen'in kuzeyinde Sandborstel (Stalag XB) kampında bulur kendini. 17 Eylül'de tutsaklar yeteneklerine göre seçilip ayrılır ve bölüklere (yani çalışma birliklerine) dağıtılır. Gerçekte, genç asteğmenin askeri eğitimi henüz tamamlanmamıştır ve Almanlar insanları, tutukluların çalışmakla yükümlü olmadığı Oflag'lardansa, Stalag'lara yerleştirmeyi yeğ tutmaktadır. Bunu izleyen üç ay Althusser için çok zorlu geçer: Vasıfsız işçi olarak kazık çakar, bataklık kurutur. Yaşamında ilk ve son kez aç kalır, soğuktan, rutubetten korunmaya çalışır. Kara kara düşünmeye başlamıştır bile. Sağlığındaki genel bir bozulmanın ardından 1941 Şubat'ında ortaya çıkan fıtık, önce bölükler için aktarma kampı olan Büchen'e ve hemen sonra Schleswig'in çok yakınındaki Stalag XA merkez kampına sürükler onu. Merkez kampta birkaç hafta geçirip başka bölüklere ve aktarma kamplarına geçen ya da serbest bırakılan birçok tutsağın tersine, Althusser Büchen'e dönüp birkaç ay daha orada kalır, ama defterlerindeki üç aylık suskunluktan sonra, 1941 Ağustos'unda kamp dışındaki karantina merkezine yatırılır. 22 Ağustos 1941'de geri döndükten sonra, Merkez kamp 1945 Mayıs'ının ilk günlerinde kapatılana dek oradan ayrılmayacaktır.[1] Bunun üzerine, bitip tükenmek bilmeyen, ama ona, yazmasını kolaylaştıran zamanı da veren bu süre içinde bir başka deftere başlar. Bin dört yüz Fransızın, ondan fazla ulustan insanla yakınlaştığı sıradan bir çalışma kampındaki günlük yaşantının sırlarını ele alan anlatımı arayış içindedir ve biçimlenmeye başlamıştır.

Tutsaklık deneyiminin birçok insan için tam olarak ifade ettiği şeyler, bugün, savaşın bu görünümünü açıkça anlatmaktan çok, Direniş hareketinden söz eden alışılageldik anlatılarda canlılığını yitirmektedir. Olacakları daha savaş öncesinden kafasında kurmuş olanların, 'saçma savaş'ta ve bozgunda eğilimlerinin doğrulanışını görenlerin kuşağı hakkında hemen hemen her şey ya da en azından her şey biliniyor: Kimileri için işbirlikçilik, kimileri içinse Direniş. Buna karşılık, beş yıla yakın tutsak-

[1] Fransızların Güvenilir Kişisi ve dostu Robert Daël, tutsakların bir şikâyeti olduğunda çalışma birliklerinin aktarma kamplarını denetliyordu ve Louis Althusser de 1943 yılı boyunca, bu denetimler sırasında ona eşlik etti. Aynı ulusun tutsakları tarafından seçilen ya da atanan Güvenilir Kişi, kampın düzenli çalışmasını ve çalışma grupları arasında iletişimi sağlamakla yükümlüydü.

lık yaşamak zorunda kalmış, savaştan 'yoksun kalmış', sonu hâlâ belirsiz olan ve daha o zamanlarda iki kere yitirilmiş bu öteki kuşak hakkında bilinenler çok daha az. Althusser de Giraudoux'ya duyduğu özlem dolu sevecenlikle birlikte Brasillah'ın *Bizde Savaş Öncesi* (Notre avant-guerre) adlı yapıtıyla ilk karşılaşmasını, Montherlant'ın, Ramuz'nün kendisinde yarattığı derin etkiyi anmıyor mu? Kendisinin ve kuşağının durumunu düşünerek, Gide'in 'hiçbir zaman kelebeğe dönüşemeyecek' koza konusunda söylediklerini incelikle aktarıyor. Dışarıda tarihin dev adımlarla ilerlediği ve tuhaf yaratıklar doğurduğu koşullarda, ruhlara ve bedenlere bir yoksunluk egemendi. Bu günce, bu kuşağın olanların ne denli bilincinde olduğunu ve bütün bunlardan ne denli etkilendiğini gözler önüne seriyor: Sanki bu insanların yazgısı, Stalag'ın kahramanlıkla pek de ilgisi olmayan, devinimsiz, anlamsız, acı yüklü salında hiçbir şey yapmadan olanları görebilmekmiş gibi. Bu izlenim, Althusser'in yakınlarına yazdığı ve bizim de Tutsaklık Güncesi'ne eklediğimiz mektuplar okunduğunda daha da güçleniyor.

Althusser'in bu mektupları, haberleşmenin yavaşlığını, yazışmayı etkileyen özel baskıları belgeliyor: Savaş tutsakları, 'P.G'ler[1] kâğıt, mektup ve kart için karneye bağlanmıştır. Dışarıya açılan biricik pencerelerin sayısı da pek azdır: Haftada bir ya da iki tane. Üstelik bu kâğıtlar hiç boşluk bırakılmadan doldurulmaktadır, çoğunda paragraf yoktur, satır aralarına yazmak ya da okunaksız yazmak yasaktır. Haberleşmenin düzene girmesi uzun zaman alacaktır. 1940 sonbaharı ve 1941 başları çok boş geçer: Dostlara ne oldu? Tutsak mı düştüler? Güneydeler mi? Tek küçük pencere yine ailesidir. Annesi Lucienne Althusser oğluyla aynı anda daktilo yazmayı öğrenir. Oğlundan gelen mektupların kimi zaman tamamını kimi zaman da en anlamlı bölümlerini kopya kâğıdıyla üç dört kez çoğaltır ve dostlara gönderir.[2] Xavier de Christen, Paul Mathias, Georges Parain, Jean Rateau ya da Georges Ras için bu işi önceden elle yapmaya başlamıştır zaten. Bu önemli haberler, savaşın getirdiği değişimler ve ailenin yer değiştirmeleri arasında kendine bir yol açar:

[1] Fransızca'da 'savaş tutsağı' anlamına gelen 'Prisonnier de Guerre' tamlamasındaki sözcüklerin baş harfleri. (Çev.)

[2] Bu mektuplardan bulabildiklerimizi 'Dostlara Pusulalar' adlı bölümde yayımladık.

Althusserler 1942 yılı başında Fas'a, Casablanca'ya yerleşmek üzere Lyon'dan ayrılırlar. Yani kamptan gönderilen mektuplar, Saint-Etienne ya da Paris'teki dostlara birkaç aylık bir gecikmeyle ulaşmak üzere Rabat'tan geçer, bu gecikme 1944'te altı ayı bulur, çünkü o sırada posta Cenevre'deki Kızılhaç'tan geçmektedir. O sıralar Althusser'i öfkelendiren bu yavaşlık, bugün bizim işimizi kolaylaştırıyor, çünkü haberleşirken gereksiz ayrıntıları bir yana bırakmaya ve temel nitelikli şeylerden söz etmeye zorluyor onu, zaten Stalag'da aldığı mektupların hiçbiri elimizde olmadığı için yazışmaların anlaşılması daha da güçleşiyor. 70670 sicil numaralı Stalag XA tutsağının mektuplarında görülen genel nitelikli haberler de (alınan paketler, günlük izlence dökümleri), tümel ya da tekil olan şeylerden söz etme, kısacası sakınımlı olma zorunluluğunu gösteriyor. Anne ve babasına yüreklilik kırıntılarıyla gönderilen 'yüzeysel' mektuplar, doğrudan doğruya dostlara, özellikle de 'ikinci ailesi' Paul ve Many de Gaudemar'a gönderilen daha kişisel –ve daha ender– mektuplar, kız kardeşiyle ilişkisini altüst eden yazışmalar, bütün bu biçem çeşitliliği Günce'nin sayfalarında gözlemlenen çeşitlilikle koşut gidiyor. Kampların Fransızlar için birer okul olduğu bu sayfalarda açıkça görülüyor. Askerlikten farklı olarak, kampta toplumsal sınıflar birbirine karışıyor ve kötü günde yüzleşiyor. Aynı Althusser gibi, birçok tutsak aydın daha sonra öğretmenlik yaptı ya da araştırmacı oldu. Tutsaklar Almanca öğrendiler, iktisat çalıştılar, Fransız imparatorluğu –ve daha o zamandan sömürgelerin bağımsızlaşması– konusunda uzun uzun düşündüler, öğretilen Fransız tarihinde çöküşün nedenlerini aradılar. *Tuhaf Bozgun*'un (Etrange défaite) Marie Bloch'u pek de uzak değildi. Tıpkı genç Althusser gibi onlar da futbol oynadılar, radyo dinlediler, savaş bildirilerinin şifreli dilini çözdüler, gazete çıkarıp tiyatro yaptılar, okuma yazma öğrendiler. Kimbilir kaç tutsak, büyük olasılıkla yaşamında hiç felsefe yapmamış olsa da bu belgede kendini bulacak ve şunları söyleyecektir: "Olan biten buydu, ne dolambaçlı sözler söyleniyor ne de 'edebiyat' yapılıyordu!"

'Althusser olayı'na değinerek bu günceyi ilginç kılan iki neden daha var: Düşünüşü ve yaşama güçlükleriyle arka planda deliliğini hazırlayan tuhaf bir adamın benzersiz yolculuğu ve

bir de okurun beğenisine seslenen, ama bundan böyle felsefeci kimliğinin arkasında gizlenecek olan bir yazar.

Yalnız kalacak tek bir bölmenin bile bulunmadığı, herkesin iç içe yaşadığı böylesi bir yerde kendine özgülüğünü beslemek ve her gün kafasının iyi işlediğinden emin olmak, yaşamı sürdürebilmenin temel koşuluydu. Ama bu Günce'de açığa çıkan 'kendine özgülük' daha farklı ve geleceğin felsefecisi birey Althusser hakkındaki bilgilerimizi derinleştiriyor. Zaten aykırılığı daha o zamanlarda biliniyor, Althusser olağanın dışına çıkıyor, 'düşünen adam' olarak ün salıyor, kırılgan olduğu biliniyor, hemen koruma altına alınıyor. Günlüğünde, 1941 Mayıs'ından Ağustos'una kadar uzanan boşluğun ardından hastanede geçirdiği dönem, yaşamında önemli bir rol oynamışa benziyor.

1941 Eylül'ünde tutsakların gizli dayanışma örgütleri Althusser'i revire 'gizler', buradaki işi zahmetsizdir, üstelik ilaçlara rahatlıkla ulaşabildiği bir yerdedir. 1942 Kasım'ında Robert Daël'in 'Kamp Fransızlarının Güvenilir Kişisi' seçilmesinden sonra, Althusser Daël'in özel danışmanlığını üstlenir, kampın gazetesi *Le Lien*'le ilgilenmek dışında belli bir görevi yoktur. Althusser'in öğütleri üzerine Daël 1943 sonunda istifa eder. Althusser yine de onunla kalır ve genelde Almanlar 'kaytarıcıları' çok sıkı denetliyor olsa da belli bir işi yoktur. Kuşkusuz, 70670 sicil numaralı tutsağın sağlık karnesinde (bu belgeyi Althusser beraberinde getirip saklamıştır)[1] sinirsel ya da ruhsal bozuklukları konusunda hiçbir açıklama yoktur. Öte yandan, tutsakların gereken her durumda göstermek zorunda oldukları bu belge, gizli açıklamalar içeremeyecek kadar ortalıktadır. Hastabakıcılık işi, Althusser'in Fransız ve Alman doktorlarla arasının çok iyi oluşu, geçirdiği bunalım nöbetlerinin titizlikle gizlenmesini açıklıyor. Bu rahatsızlıkların izlerini ancak defterlerindeki büyük boşluklarda görebiliyoruz: 1941'de üç aylık, 1943'te yaklaşık dokuz aylık boşlukta ve 1942 Paskalya'sında yaşadığı, anlaşılması güç yıkımda hep bunalım geçiriyor. Günce bunları üstü kapalı olarak dile getiriyor, kimi zaman da çağrıştırıyor. Ve Louis Althusser'in kendisi de daha sonra, yeğeni François Boddaert'e ruhsal bozukluklarından söz etmiş olduğu gibi, yaşam-

[1] Althusser Arşivi / IMEC (Çağdaş Yayıncılık Belgeleri Enstitüsü).

öyküsünü kaleme alan Yann M. Boutang ile söyleşilerinde de bu rahatsızlıkların varlığını doğrulamıştır.[1] Robert Daël de Althusser'in vaftiz babalığını üstlendiği oğluna bu konudan söz etmiştir. Ne var ki –ve bu özelliği, Kasım 1980'e dek varlığının bir değişmezi olacaktı– ruhsal bozukluklarını, çeşitli hastalıkları öne sürerek gizlemek için büyük çaba harcadı. Zaten ruhsal çöküntü kampın ve genel anlamda Fransa'nın bu çöküş döneminin toplumsal hastalığı değil miydi? Althusser bir siyaset adamı değildi, ama çevresinde sürekli hayranlık uyandırıyordu, delileri çevreleyen acıma duygusundan kaynaklanmayan, düşünsel ve insanca bir hayranlıktı bu. Ve daha sonra Yüksek Öğretmen Okulu'ndakilerin de yapacağı gibi, kamptakilerin Althusser'i koruma altına almasının nedeni de korunmayı, duyarlılığı ve inceliğiyle olduğu kadar zekâsıyla da çevresindekileri öfkelendirmeksizin istemesiydi.[2]

Yaşamının bu geçiş dönemi aynı zamanda siyasal dönüşümünün gerçekleştiği yıllara rastlıyor: 1939 sonbaharında Yüksek Öğretmen Okulu giriş sınavına kabul edilmiş, koyu sağcı, kralcı, tam anlamıyla Katolik, Lyonlu genç bir öğrenci silah altına alınmıştı. 1945 Mayıs'ındaysa Stalag XA'nın kapıları, kuşkusuz hâlâ Katolik, (1943'te bu konuda bocalayıp ufak tefek değişimlere uğrasa da inancını hâlâ koruyordu) ama siyasal inançları ateşin sınavından geçmiş genç bir adama açılıyordu. Pétain Fransa'sına karşı güvensizliği ve komünistlere duyduğu ilgi bambaşka biri yapmıştı onu.[3] Bu yıllar aynı zamanda düşünsel olgulaşma yıllarını oluşturuyor. Aralık 1944'te kampta Daël'in armağan ettiği Brunschwicg baskısı bir örnekten[4] Pascal'i okuması, büyük Alman klasiklerini – Goethe, Hölderlin ve Rilke'yi, ahlakçıları ve anı yazarlarını – La Bruyère, Retz –, Stendhal'den Giono'ya varana dek birçok Fransız romancısını okuması, gizemcilikle tanışması hep Stalag dönemine rastlıyor. Ayrıca, Stalag'da başladığı felsefi düşünceler defteri, güncenin def-

[1] Louis Althusser, François Boddaert ve Serge Daël'le yapılan görüşmeler.

[2] Bu konuda özellikle Raymond Pillu'nün, Robert Daël'in oğlunun, bugün aramızda olmayan Pierre Courvoisier'nin ve Papaz Joseph Poirier'nin tanıklıklarına başvurulmuştur.

[3] Geçirdiği bu değişimlerin birçoğu güncede doğrudan doğruya ortaya çıkmamaktadır. Güncenin de yazışmalar gibi sıkıdenetim altında olması bu kopukluğu açıklamaktadır.

[4] Kitaptaki sunuş yazısı şöyle: "Çok sevgili 'Louis'me, kardeşçe sevgimle bu kitabı... papazın iziyle! Aralık 1944... tutsaklık... Fransa bir kez daha özgürlüğüne kavuşurken" (Althusser Arşivi, IMEC).

terlerini ikiye katlıyor.[1] Sonuçta, daha önceki özyaşamöykülerinde de sık sık yakındığı okuma ve çalışma olanaksızlığını, bu dönemde yaşadığı geçici bellek yitimlerini ve ruhsal çöküntüleri göz önünde bulundurarak fazla önemsememek yerinde olur. Bununla birlikte, deliliğinin belli aralıklarla kendini göstermesi Althusser'in düşünme yetisine hiçbir zaman zarar vermemiştir.

Çalışma kampı Öğretmen Okulu'nun habercisi olsa da, sınavsız geçen, gelecek kaygısı içermeyen bir tür uzatmalı 'birinci sınıf' yerine geçse de, barındırdığı erkek topluluğuyla, eşcinsellik kâbuslarıyla geçen uzun yatılılık dönemiyle, aşağılanmalarla, dostluklarla, Althusser'i çalışma birliklerine katılmaktan kurtaran, özellikle de kişisel zorluklarını tıbbi bir çerçeveye oturtmasını sağlayan reviriyle, kampın gölgesi bütün bu hayaletler sürüsüyle[2] hep var olacak ve Althusser için bunlardan kurtulmak çok zor olacaktır. Çevirmenlik yeteneği, Fransızların Güvenilir Kişisi ve dostu Robert Daël ile Almanlar arasında aracılık yapmasını sağlar ve buradan da, anlam belirsizliğini bir düşünce konusu olarak olduğu kadar bir yazın okulu olarak da sevdiği çıkartılabilir. Fransa özgürlüğüne kavuştuktan sonra kendisinin de kabul ettiği gibi, tutsak kaldığı bu beş yıl ne denli dayanılmaz olursa olsun, Direnişçilerin toplama kamplarına götürülüşü ya da Yahudiler için kurulan ölüm kamplarının yanında sönük kalacaktır. Yine de ilkece benzersiz bir deneyim olmuştur bu yıllar. Ve bu anlamda tutsaklık hiçbir zaman son bulmayacaktır. Görüldüğü gibi, deliliği 1938'den[3] başlayarak kendini gösterse de iyiden iyiye belirginleşmesi bu döneme rastlamaktadır.

Anlaşılacağı üzere, Tutsaklık Güncesi ve annesi aracılığıyla dostlara gönderdiği mektupların ya da kız kardeşine, Paul ve Many de Gaudemar'a yazdığı çok daha kişisel mektupların yaşamöyküsel değeri çok büyük. Kuşkusuz buralarda her şeyi

[1] Defter Pascal'den bir alıntıyla başlıyor: "Buraya düşüncelerimi düzensizce yazacağım ve bu karışıklık belki de amaçsız olmayacak..." Defterde sonsuzluk, dil vb. üzerine yöntemsel felsefe notları bulunuyor.

[2] "Belki de ilk kez bu akşam, hayaletlerimden kurtulmak için yazıyorum..." Bkz. Günce, 29 Ekim 1941, s. 66

[3] Bu konuda Y. Moulier Boutang'ın aynı yapıtının 147. sayfasına ve devamına bkz.

söylemiyor.[1] Yazısı kimi zaman şifreli; özel adların baş harfleriyle verilişi kolaylıkla okumayı engelliyor. 'Mafille'[2] soyadlı bir tutsak arkadaşından ve bu adı alaya almaktan hiç rahatsızlık duymayan bir başka tutsaktan, büyük dalgacı ve hovarda Sacha Simon'dan söz ediyor. Güncede olağanüstü bir çeşitlilik var. Althusser tutsakların kabalığından tiksiniyor.[3] Ama 'Althusser' soyadını fazla 'Almanvari' bulan yatakhane arkadaşlarının bu bakir ve melek yüzlü çocukla, erkekliğinin ayrımına varamamış bu günah keçisiyle kibarca alay etmek için kendisine 'Tutu'[4] adını verdiklerini de Günce'de hiç belirtmiyor. Kendisi de kampta çevirmenlik yaptığı için Sacha Simon'un şakasını kendi üstüne alıyor, "Kızım,[5] bize çevirmenlik yapsana."[6]

Buna karşılık, Günce'de ve mektuplarda, kız kardeşi Georgette'le ilişkisinin çok önemli bir yer tutması, Althusser'in derin hüznünün özel gerekçesini ortaya koyuyor: Geo ya da Georges'la (kız kardeşi yalnızca bu adla beliriyor ve mektupları bu kısaltmalarla imzalıyor) çarpıcı koşutluğu. 1940 yılında Brives Lisesi'nde yatılı okuyan Georgette bunalımlı bir dönem geçirir. Bunun üzerine, ağabeyi Althusser yazınsal bir kişilik yaratır, efsanevi Anna, ya da Annah, ya da su kenarındaki Hanna (sözcüğün yazımı değişmektedir, 'h' harfi kimi yerlerde kullanılmamış ya da nasıl kullanılacağı tam olarak belirlenmemiştir). Bu 'saçma savaş' günlerinde, Anna kişiliği Althusser'e hem kız kardeşini hem de beklentilerini çağrıştırmaktadır: "Anne, kız kardeşim Anne, ufukta hiçbir şey görmüyor musun?" Althusser su perisini anlatır, kız kardeşine karşısına çıkacak yakışıklı prensten söz eder, evliliği için bir engel oluşturmayacağı konusunda ona öyle çok güvence verir ki sonunda bizi bunun tam tersine inandırır; bu durum, aktardığı düşlerinde kolaylıkla fark edilebilir. Kamptayken kız kardeşinden alıp sakladığı ender mektuplardan birinde, Geo, babası ve kardeşi dışında erkek milletine

[1] İki yaşamöyküsünün ve tutsaklık dönemine ilişkin metinlerin, o zamanki dostların tanıklığıyla kesin olarak karşılaştırılması için, bkz. Y. Moulier Boutang, aynı yer.
[2] Türkçede 'kızım' anlamına gelen özel ad. (Çev.)
[3] Bkz. 'Kız kardeşine Mektuplar', 23 Temmuz 1944 tarihli mektup, dipnot 6.
[4] Türkçe'de 'eksik etek' deyimiyle karşılayabileceğimiz argo bir sözcük. (Çev.)
[5] Mafille soyadlı tutsak. (Çev.)
[6] Bkz. Kamp gazetesi *Le Lien*'de yayımlanan metinler, s. 289

karşı tiksinti duyduğunu söylemektedir ona.[1] 1944'te Geo'ya yazdığı çok güzel birkaç mektup ve Günce, Anna'nın ortaya çıkışlarını ve silinip gidişlerini anıştırmayı sürdürür. Louis Althusser gibi hastabakıcılık yapan kız kardeşi, ağır yanık hastaların görüntüsünden kalıcı bir biçimde etkilenerek 1943 yılında işini bırakacaktır. 1956 yılından başlayarak bitimsiz bir bunalıma gömülecek ve hastaneye yatışlarında neredeyse kardeşinin izinden gidecektir. Hastalık ya da delilik, ruhsal ya da sinirsel bozukluk, kardeşlerin derin hüznü ikili bir serüvendir, Anna'nın serüvenlerinin ölümcül seyri gibi.

Son olarak, bu metinleri ilginç kılan üçüncü neden de yazınsal değerleridir. 1936-'37[2] yıllarında tuttuğu öğrencilik güncesiyle bu tutsaklık güncesinin karşıtlığı çarpıcı: Birincisinin yeniyetmelere özgü bir tumturaklılığı yansıtarak sonradan herhangi bir konu üzerinde yazı alıştırmalarına dönüşürken, bu günce bir biçem ustalığına geçişi ve kimi koşuklar dışında şiir yazmaktan giderek vazgeçtiği de göz önüne alınınca, en azından düzyazıda anlatım biçiminin sürekli aşama kaydedişini dile getiriyor. Sonuçta, ister felsefe yapsın, ister kendini ahlaksal özdeyişlerde sınasın ya da Noel üzerine derin derin düşünsün, yakınlarıyla yazışsın, kısa anlatılara girişsin, 'şunun bunun gibi' yazma alıştırmaları yapsın ya da 'tutsağın gizli utancı'yla[3] düşünsün, genç Althusser bir yazardır artık. Sürgünün getirdiği ayrılık ve Alman yazarlarını okuması onu giderek tam da Fransızlara özgü bir duyarlık ve tinsellik biçimine bağlamışçasına, anlatımı, 1959'da *Montesquieu* adlı yapıtında okurları büyüleyen niteliklerini kazanır. *Lien* gazetesine yaptığı katkılardan birini de oluşturan 'Bir Tutsağın Güncesi'[4] başlıklı çok kısa metin tek başına bu güncenin simgesi olabilir. Tutsak anlatıcı, anılarını sayıp dökerken, yitirdiği zamanı kapadığını ve 'yaşadığından daha hızlı anlattığını' fark eder. Düşünsel ve felsefi kaygının, anlatıdaki büyünün ve gelecekteki deliliğin acılarının kaydedildiği bu açıklamanın dokunaklı yalınlığı sezilir. Althusser, tarih ve felsefe arasında uzun süre seçim yapamadığını ve Fransa özgürlüğü-

[1] Bkz. 6. mektup, s. 241

[2] Yaşamöyküsünün 5. bölümünde geniş olarak anlatılıyor; bkz. Y. Moulier Boutang, aynı yer.

[3] *Le Lien*'de yayınlanan ve burada yeniden basılan metin. s. 295

[4] Burada yayınlandı, s. 31

ne kavuştuktan sonra, Öğretmen Okulu'nda öğrenimine yeniden başladığı zamanlarda yaşadığı güçlükleri anlatmıştı.

Tutsaklık Güncesi'nin ve mektuplarının ışığında gözle görülür biçimde fark edilen şey, birinci sınıf bir yazar olmak için tüm özelliklere sahip olduğudur. Ne var ki Öğretmen Okulu, felsefe doçentliği, siyaset ve ruhçözümleme yöntemiyle karşılaşması otuz beş yıl boyunca bambaşka bir yol tutmasına neden oldu. Kazanan felsefeydi. Yaşamı ve deliliğine acı çekmeden dayanabilme olanağıysa bundan çok daha azını elde ettiler. Bize kalanlarsa, bu iki yaşamöyküsünün yanında birkaç öykü taslağı, yazışmaları, resim üzerine yazdığı metinler (bunlar ayrı bir yayında yer alacaktır) ve felsefesinin her yerinde kendini gösteren anlatım gücü ve bir de yazınsal yeteneğinin öbür seçenekler arasında kazanmış olabileceğini düşünme özgürlüğü.

Sonuç olarak, Louis Althusser Stalag XA'daki bu uzun tutsaklık döneminden arşivlerinde saklayacağı az sayıda birkaç belge dışında hiçbir şey getirmeyecektir: Başta güncesini yazdığı üç defter olmak üzere bütünüyle kullanılmamış bir felsefi notlar defteri ve birinde Robert Daël'le birlikte görüldüğü birkaç fotoğraf.

Bu üç tutsaklık defterinde yer alan Günce, elinizdeki kitabın ilk bölümünde verilmiştir, defterlerin özelliklerine gelince:

– 9,7x16 cm. boyutlarındaki ilk defter ebrulu bir karton kapakla kaplı ve üzerindeki etikete 'Louis Althusser 70670, XB'[1] notu düşülmüş, defterin sırtı koyu kahverengi kumaştan ve kareli 76 sayfası mavi mürekkeple doldurulmuş, kimi adresler de kurşunkalemle yazılmış. 1 Eylül 1939'da başlayıp kampta işçi olarak karşılaştığı çeşitli tersliklerden ve ilk hastaneye yatışından sonra Schleswig kampına 'kesin' olarak yerleştiği 23 Ağustos 1941 tarihine dek tuttuğu 'Yol Defteri' de bu ilk defterin içinde yer alıyor. Kısacık, özlü tümcelerle dolu ve özetleyici yanı da düşünülecek olursa bir çırpıda yazıldığı kuşku götürmeyen bu 'Yol Defteri', yazarın yine bu ilk defterinde yer alan 1939 ajandasında ve çeşitli notlarında da denemiş olduğu, başın-

[1] Bu etiket de Louis Althusser'in, sonunda Stalag XA'ya gönderileceğini bilmeden tutsak edildiği ilk günlerde günceye başladığını kanıtlıyor.

dan geçen ve çevresinde olup biten olayları yorumlama biçemine uygun düşüyor. Tutsaklık arkadaşlarına ait bir takım ad ve adresler, kısa metinler (örneğin bu kitapta yer verdiğimiz 'Kral ve Maşrapanın Öyküsü' ve 'Tutsağın Güncesi', birkaç sayfa tutan dizeler ve düşünce notları, 'François' başlıklı on bir sayfalık bir oyun ve üç sayfalık porteler, 'Yol Defteri'ni izliyor.

– 10,5x14,5 cm. boyutlarındaki ikinci defterin kapağı siyah, yumuşak kartondan, sırtı siyah kumaştan, yan kenarları kırmızı, kareli 128 sayfası mavi mürekkeple yazılmış. 21 Ocak 1941'den ('Yol Defteri' bitmeden önce) 10 Nisan 1944'e dek tuttuğu güncenin metni gerçek anlamda bu defterde yer alıyor. Defterin mürekkeple ya da kurşunkalemle yazılmış olan son dokuz sayfası şiirler, Almanca sözcükler, okunacak ya da yazılacak birkaç metin 'tasarısı' için başlıklar, başka birçok başlık ve Rilke'den, Schiller ve Goethe'den alıntıları kapsıyor;

–10,5x14,8 cm. boyutlarındaki üçüncü defter yumuşak, siyah karton kaplı, sırtı siyah kumaştan, yan kenarları kırmızı, kareli 104 sayfasına mavi mürekkeple yazılmış. Güncenin 16 Mart 1944'te başlayıp 12 Mart 1945'te son bulan devamı ilk 75 sayfada yer alıyor, son üç sayfada da adresler bulunuyor.

Son iki defterin arasında, katlı duran kâğıtlara yazılmış dağınık notlar ve kimi zaman da Stalag'ın yönetimiyle ilgili soru fişleri korunmuş. Bu iki defterdeki son derece okunaklı yazı ve sayfalarda neredeyse hiç karalama ya da ekleme olmaması birçok bölümün önceden karalama kâğıtlarında hazırlanıp kaleme alındığını düşündürüyor. Bu kâğıtlardan biri de sonradan bulunmuştu.[1] Bu üç defterin her sayfasına Stalag'ın mührü basılmış, yani anımsatmak gerekirse yazılanlar sıkıdenetimden geçmiş.

Öte yandan, Althusser'in ve dostlarının (özellikle de Paul de Gaudemar, Xavier de Christen, Georges Ras, Georges Parain ve Jean Rateau'nun) arşivleri sayesinde bu döneme ait mektuplardan tutarlı bir bütün oluşturabildik. Ve Günce'ye önemli bakış açıları getiren onlarcasını seçme olanağı elde ettik:

– 'Dostlara Pusulalar', 33 mektup içeren 21 pusuladan oluşuyor, tek bir pusula hemen hemen aynı tarihlerde alınmış bir-

[1] Günce, 11 Ekim 1944, dipnot, s. 176

çok mektubu bir araya getiriyor;[1]

– O zamanki ilk ve tek sırdaşı olan kız kardeşi Georgette'e yazdığı mektuplar (toplam 14 tane);

– Paul ve Many de Gaudemar'a yazdığı mektuplar (42 tane).

Yeşil ya da gri pelür kâğıtlarına yazılmış olan 'Dostlara Pusulalar' dışında, yazışmalar 25 satırlık üç yapraklı (25,2x27,3 boyutlarında) kâğıtlarla ya da kamp yönetiminin dağıttığı 'Kriegsgefangenenpost / Savaş tutsaklarının yazışmaları' antetiyle önceden basılan yedi satırlık kartlarla yapılıyordu.

Mektuplar ve kartlar merkez Stalag'ın damgasıyla kamptan 'Gebührenfrei! Ücretsiz!' postalanıyordu, yazışmalarda mürekkep ya da kurşunkalem kullanılıyordu, kimileri de daktilo kullanmaktaydı, Louis Althusser de Robert Daël'in yanında kamp yönetimine ve *Le Lien* gazetesinin yayınlanmasına katılınca 1943'te bir daktilo edinmişti.

Günce ve mektuplar için verdiğimiz açıklamalar (bkz. s. 24'te 'Baskı üzerine notlar'), bu metinlerin kendine özgü niteliklerini korumaya çalışarak okunuşlarını kolaylaştırmayı amaçlıyor. Metinlerde sözü edilen kişiler ve olaylar üzerine okura gerekli bilgileri vermek üzere kimi ufak açıklamalar ekledik. Özellikle de adlarının baş harfleriyle anılan kişilerin kimliğini saptamaya çalıştık. Bu kimlikler arasında yine de kuşkulu görünenlerin sonuna birer soru işareti (?) koyduk. Aynı biçimde, başta Paul de Gaudemar olmak üzere birçok kişinin tanıklığı ve doğrulamalarıyla kimi mektupların tarihi saptandı. Böylesi durumlarda tarihler (ay ve/ya da yıl) ayraç içinde verildi ({}).

Son olarak da kitabın son bölümünde Louis Althusser'in *Le Lien* gazetesi için yazdığı beş metni yayınlıyoruz.

21x29,7 cm. boyutlarında, sarı kâğıt üzerine siyah mürekkeple basılan *Le Lien*, benzer kamplardaki öteki gazeteler gibi çalışma bölükleri arasında bağlantı kurmayı ve kamp yaşantısına ilişkin haberler vermeyi amaçlayan bir iletişim aracıydı. Robert Daël, 30 Kasım 1942'de 'Fransızların Güvenilir Kişisi' se-

[1] Bu pusulaların daktiloda yazılmasını sağlayan mektuplardan ailesine gönderdiği asıl metinlerinden yalnızca bir tanesi bulunabildi ve bunu da kız kardeşiyle yazışmalarının sonuna ekledik, s. 247

çildikten sonra, *Lien*'in yenilenmiş bir sayısında bu gazeteyi 'sıkılmış ve sıkıcı birkaç savaş kaçağı için son bağcılık krizi ya da çağcıl tiyatro konusundaki görüşlerini dile getirme fırsatı' olarak değil, yakın çalışma arkadaşlarının ve kendisinin yalnızca aylık bir mektubu, Stalag XA Fransızlarının Güvenilir Kişisi'nin bürosunun {artık Louis Althusser de bu büronun çalışanlarından biriydi} Stalag XA'dakilere bir mektubu olarak gördüğünü belirtiyordu. Elbette bu anlayış bu türden bütün gazetelerde aynı değildi, örneğin aynı dönemde Stalag XB'de Güvenilir Kişi François Ceyrac'ın katkılarıyla yayımlanan benzeri bir gazete; *Servir*, kamptaki ve çalışma birliklerindeki yaşantı konusunda birçok haber vermekle birlikte, açıkça Mareşal Pétain' den ve Vichy hükümetinden yana görüşler sergiliyordu.

Bu kitapta yeniden yayımlanan ve gerçekte Louis Althusser'in yayımlanmış ilk makalelerini oluşturan metinlerden ikisi ('Umut' ve 'Onların umudu'), *Lien*'in 'Noel umutları' izleğine ayırdığı ve Althusser'in saklamış olduğu bir sayıda ({17.} sayı, 1943 Noel'i) bulundu, bir öteki ('Gelecekteki yaşama vasiyet') yine Althusser'in bir başka sayıdan kesip ayırdığı bir sayfadaydı ve öbür iki makale de ('Huysuz Fransız' ve 'Savaş Tutsağının Gizli Utancı') 14. ve 15. sayıların Ulusal Kitaplık'ta saklanan örnekçelerinden alındı.[1]

6 Ağustos 1945 günü, artık Casablanca'da, ailesinin yanında olan Louis Althusser, dostu Paul Mathias'a şunları yazdı: "Bu uğursuz serüvenden yakamı kurtardım... Orada az da olsa sağlığımı kaybettim ve şimdi kendime özen gösteriyorum, iyileşmeye bakıyorum. Gelecek, her şeyden önce bir nekahet dönemi olacak. Daha ötesini düşünmeye cesaretim yok. Yine de bir gün, daha iyi olduğumda, bunu düşünmem gerekecek. 28 yaşında, çift dikiş giden bir okullu olacağım, Okula ve bütün Saint Frusquin'e lanet okuyup vazgeçmezsem elbette."

Althusser, ekimde Öğretmen Okulu'na döndü ve Ulm Sokağı'nda yeni bir yaşama başladı. 1980 Kasım'ındaki o trajik sabaha dek, otuz beş yıl boyunca buradan hiç ayrılmayacaktı.

[1] 31 Aralık 1943'te Louis Althusser, Robert Daël'le birlikte istifa ettikten sonra, *Le Lien* Althusser'in bir başka dostu Guy Ourcival yönetiminde 1944 yılının sonuna dek yayımlandı.

Ölümünden sonra yayımlanan bu kitabın tanıklık ettiği hüzün dolu ve acımasız tutsaklık deneyimini hiçbir zaman bütünüyle unutamadan...

Olivier Carpet
Yann Moulier Boutang

Başta bu çalışmayı bize bırakan ve olanca güvenini aşılayan Louis Althusser'in yeğeni ve mirasçısı François Boddaert olmak üzere, bu basımın gerçekleşmesinde bize yardımcı olan herkese teşekkür ederiz. Bu metinlerin olası en iyi koşullarda basılması için bize çok yararlı belgeler ve tanıklıklar sağlayan Paul Mathias, Paul de Gaudemar, Georges Parain, Raymond Pillu, Serge Daël, Xavier de Christen, Rahip Joseph Poirier, Jean ve Yvonne Rateau, Jean Guitton, Guy Ourcival, Henri Rousset, Robert Verba, Henri Drillon, Henri Hours ve bugün aramızda olmayan Pierre Courvoisier'ye teşekkürü bir borç biliriz. Bununla birlikte, baskıdaki olası hatalardan onlar sorumlu tutulamaz, bunları bütünüyle biz üstleniyoruz. Ayrıca, bu metinlerin çözümlenmesi ve notlarla açıklanması için bize yardımcı olan IMEC (Çağdaş Yayıncılık Belgeleri Enstitüsü) çalışanlarına ve özellikle de Althusser'in elyazmalarını düzenleyen Sandrine Samson'a çok teşekkür ederiz.

BASKI ÜZERİNE NOTLAR

Metinlerin okunuşunu olabildiğince kolaylaştırmak için şu ilkelere bağlı kaldık:

❄ Louis Althusser'in metinlerindeki kimi kısaltmalar ya da alışılageldik kısaltımlar korundu (örneğin, 'Yüksek Öğretmen Okulu' için 'Okul', 'Casablanca' için 'Casa', 'Larochemillay' için 'Laroche' gibi).

❄ Strav{insky} örneğinde görüldüğü gibi, köşeli ayraçlar eksik yazılmış özel adları belirtmek üzere kullanıldı.

❄ Şiirlerin sayfa düzeni korundu.

❄ Alıntılar ve yazarlara göndermeler, Louis Althusser'in ezberinden ya da elindeki baskılardan aktardığı biçimde verilmiştir. Yani bu metin aktarımları ufak tefek hatalar içerebilir ya da güncel baskılardan farklı olabilir.

Bunların dışında, noktalama işaretlerinde ve kimi özel adların yazımında yayımcılıkta alışılageldiği üzere kimi küçük, bildik düzeltmeler yapıldı; olanaklı ve gerekli görülen her durumda kimi belgelere bilgiler eklendi (örneğin, belirtildiği durumlarda, ne kadar zamanda adreslerine ulaştıklarını görebilmek için mektupların alınış tarihlerini verdik).

Son olarak, birçok yerde Louis Althusser'in özyaşamöykülerine, *Gelecek Uzun Sürer*'e göndermeler yapıldı.

'...Fransız topraklarında yazılan son sözler...'

6 ve 7 Eylül 1940 tarihli veda pusulaları.

Mösyö Boulogne
15, Lorraine Sokağı 15
Courbevoie
(Seine)[1]

6 Eylül {1940}

Bu kısa notu trende yazıyorum. Belirsiz bir yönde ilerliyoruz. Belki Rouen? Belki de Almanya'ya götürülüyoruz. Benim için kaygılanmayın. Uzun zamandır sağlığım yerinde, boğaz ağrısı çekmiyorum. İyi arkadaşlarla birlikteyiz, yürekliyiz de. Fransa'da kalırsam size yazmaya çalışırım. Sevgilerimle.

Louis.

Durumu Okul'a bildirin. Teşekkürler.

Bu ve bunu izleyen iki pusula, Louis Althusser'in dayısıyla yengesi André ve Juliette Boulogne'a gönderilmiştir.

[1] Küçük boy (14 x 6,7) dikdörtgen bir kâğıda yazılmış bu pusulanın ön yüzünde alıcının adı ve adresi, arka yüzündeyse mesajın metni yer alıyor. Alıcının ad ve adresinin altına, pusulayı bulan kişi el yazısıyla şu notu düşmüş: "Rouen yönünde, tutsakların yolu üzerinde bulundu."

Lütfen bu notu Mösyö Boulogne'a ulaştırın.
15, Lorraine Sokağı 15
Courbevoie
(Seine)[1]

7 Eylül {1940}

Kuşkusuz Fransız topraklarında yazdığım son sözler bunlar. Belçika sınırındayız, tren hâlâ ilerliyor ve sallantısıyla yazan elimi de titretiyor. Sanırım Almanya'ya gidiyoruz. Benden uzun süre haber beklemeyin. Durumu Okul'a bildirin ve şunu unutmayın, haberleşmemiz için aracı gerekirse İsviçre'de Gunningleri tanıyorum, Versoix'da, Monnier Enstitüsü'ndeler, Rychnerler (Madam Vve) ve Eggermannlar da Versoix'dalar.

Çok iyiyim ve bu iyiliğin kalıcı olmasını diliyorum. Ben nasıl sabırlı olacaksam siz de öyle sabır gösterin. Lyon'daki büyükanneme, şu an yüreğimden geçtiğine inandığınız her şeyi söyleyin.

Hepinizi kucaklıyorum.
Louis.

[1] Kareli bir okul defterinden koparılmış bir sayfaya (boyutları 14 x 21,8) yazılmış olan bu pusula ikiye katlanmış, alıcının adı ve adresi ön yüzde, mesaj da arka yüzde bulunuyor.
L. Althusser, alıcının ad ve adresinin altına pusulayı bulacak kişi için şu notu eklemiş: "Sonsuz teşekkürler."

Lütfen bu notu zarfa koyup şu adrese ulaştırın:
Mösyö Boulogne
15, Lorraine Sokağı 15
Courbevoie
(Seine)[1]

7 Eylül {1940}

Fransız topraklarında yazılan son sözler bunlar. Yazarken elimi titreten tren hâlâ yolda ve Almanya'ya doğru yol aldığımızdan neredeyse hiç kuşkum yok. Durumu Okul'a bildirin ve şunu da unutmayın, haberleşmek için aracı gerekirse İsviçre'deki tanıdıklarım şunlar:

Bay ve Bn. Gunning (Monnier Enstitüsü)
Bayan Vve Rychner ve oğulları (3 oğlu)
Bn. Vve Eggerman ve oğlu Georges
hepsi de Versoix'da (İsviçre kantonu) yaşıyor.

Sağlığım çok iyi ve hep iyi olacak. Ben nasıl sabırlı olacaksam siz de öyle sabırlı olun, Laroche ve Lyon'dakilere şu an yüreğimden geçtiğine inandığınız şeyleri iletin. Hepinizi kucaklıyorum.

Louis.

[1] Bu pusulanın özellikleri bir öncekiyle aynı.

Bir Tutsağın Güncesi (seçme parça)[1]

1940 Haziranı ortalarında, sevecenlikle dolduğunu hissetti birden: Ağaçlar ve yaprakların dinginliği, ovada, yaprakların arasında cömert rüzgâr, yerinde duramayan bir sürü bulut, hatta kahverengimsi ve solgun toprağın rengi, bütün bunlar tehlikeli bir zamanların yaklaştığını söylüyordu ona. En iyi dostunu kolundan tutup şöyle söyledi: "Dinle beni, anlatacaklarımı dinleyeceğine söz ver. Artık dayanamıyorum: Sana yaşamımı anlatacağım. Dostu severdi onu, anlatmasına izin verdi. Akşamları şantiyeden dönerlerken anlatıyordu, hatta birlikte çalıştıkları zamanlarda şantiyede bile anlatıyordu. Her şeyi en başından aldı, ayrıntılarıyla, hiçbir şey atlamaksızın anlatıyordu. Yavaş yavaş anlatıyordu: 12 yaşının şafağında ekim, 15 yaşına yaklaştığındaysa ocak ayındaydılar, anlattıkça rahatlıyordu ve ardında bıraktığı şeyler bir ışık kuşağını andırıyordu.

1941 Haziranı ortalarında, yapraklarla rüzgârın, göz kamaştıran ekinlerle ağaçların arasında, ışığın her yanını sardığını, yaşamında gölgede kalan en ufak bir şey kalmadığını fark etti. Anlatmaya başladıktan bir yıl sonra bütün bu zaman açığını kapamıştı. Kendisine öndelik tanımak üzere üç gün hiçbir şey anlatmadı ve sonra bu üç günü anlatmak istedi; ne var ki söyleyecek hiçbir şey bulamadı ve bütün hazinelerini tüketmiş olduğunu, bomboş kaldığını gördü – bildiği her şeyi çalmış olan piyanist, dünyanın bakışları önünde bomboş ve çıplak, titriyor ve

[1] İlk defterde yer alan bir metin. 'Seçme parça' olarak nitelense de burada Louis Althusser'in Stalag'dan getirdiği belgelerin hiçbirine gönderme yapılmamaktadır. Bu parçanın bir bölümü, Althusser'in Stalag XA'nın gazetesi *Le Lien*'de (no 15, Ağustos 1943) yayımladığı 'Savaş Tutsağının Gizli Utancı' başlıklı makalede yeniden kullanılmıştır.

her şeyden yoksun: Dehşet içinde artık tek bir anısının bile kalmadığını fark etti...'

Haziran 1941

Tutsaklık Güncesi

21 Ocak 1941-12 Mart 1945

{İlk defter}[1]

[1] Yazarın elyazmasından biçimlenmiş.

1939

1er sept. – guerre pdme all.de 5h. allé Mlle Engilbert
12h. mob.n de.
3 sept. 11 h guerre Angl All 9me 5h guerre France
Le roi, Hitler, Chamberlain, G. viennent. Tapie.
4 sept. 5 sept. Que D. me donne force!
7 sept. plongeons.
10 sept bataille Varsovie. Contre-Attaque Champagne – Connue
Philippe!
11, 13, 14 Philippe.

Janvier

1er départ pour Ste Geneviève avec mat
5. retour.
7. à Clermont. autre stop de la nuit.
8. grippe. voir Jo
12. avalé Dyspeptyver pulmacrum Bailly
13. – 28° à Lourdes
14. soigné chez Favrou. déjà repas Dubreuil Bitchd

Basset, Golan, Lutetia Hôtel Paris

15. Crevaux de commerce.

16. pétoches, froid, vent - assoiffé. Par et Golan.

17 Différences

20 Lessieux

25 3ème Scolastique Écriture → mixte

Février

2 histoire →

Mars

5 Les fâcheux Mulaquet.

8 La conspiration Mozo

9 Nuit de Noces avec Mlle Berard. Durand et la mère de Mme Thérèse Barrière champagne.

10 Dernier Bridge - all night light restaurant, 1 petit sorbet vieille, Durand, Roy, via Blanc, assis

11 Lundi - Bulletin de "convalescence" vieilles femmes, frère de Gilbert téléphone 8H 1313 voitures, gueules, relais. Baranoff? F. Friedl et Lapierre chez mort. (retenue → signal. Ligne Belgique sous friandises Lettre de L. H. Xavier sous les dents, Chambly and money. Lowry et Rossignol Yolande. "Confession" Nevers. Soubard. Germonica.

12. « Je connais votre père la recherche, bois bêche, bêtes à Paul et Philippe. Bossuet?

13. poêtes Paul en Finlande? Voici mon père ½. Bridge. Canes reçoivis 7 sous! 50.000 h pour nord ou est? Pastoral pour la Syrie? 7 lieues voyage Baladin à Helsinki. Scotti ??

14. Bois, bois, bois, cartes, vieux vieux de garage. Paix en Finlande. Que va faire la Russie? Lettre de Ras. Vieux Bibi miel blanc. La dame des Roses 50.000 pour le Mt Ararat?

15. Lupy, faire coiffeur, Courault. On casse le queue aux vaches. Lettre à Ras Champeau, Thérèse - le vent tombe. Mamma très malade, barbe oignons échalotes aubergines fritte. M. Michon trop petit pour mettre turc.

16. Sacha bêche, oignons pauber, épinards, langue lettre Ras son Capit et Lyod; égalité et [illegible]. Tête pâté. Telle expérience historique. Le temps d'après guerre, le grand de tous crédits

17. Mme Letur Rose à Marcelle. Le phare du Cap Jean Martel. 2 Lapeyre donné à regarder. Visite à Letur. Mauss? Fin Pièce et Jean de Maupassant: Lettre — Répétition —
1 13 mars Paris Finlande.
18. Le Sang de M. Wicklin. Couplets, fouillis pour faire parler de la Cabaret. Rencontre Billon Mussolini — Stang visite — Quand pense-t-on embrasser une jeune fille?
19. Ma sœur. Lettres de Philippe, Rosy, de pauvre cantinière M. Coursault Cure dent de M. C. Cure dent — Le Le Pleadec, Dauphinelle de P. Brest Pièces retirées d'engagement pour faire coucher la poule
20. Bibi. Lettre Paul. Sylet. — Je suis incapable de faire ce que je faisais l'an dernier avec Litt, vers de. Mont pour ceux qui pensent de moi
21. Démission Delavoir — mon maître. Bridge. Lettre Rose: Cyg Bleu au fond de pays « on nous met le Ciel et l'Enfer de la main et nous avons 40 « par choisir ». Relu mes cahiers — Ennui — perte?
22. Tonkin. ministère Reynaud. Staffordshire Knot. Philippe vient. Déception Jeanne-Lemaire, qui avec Cri Beaumetz, contre le cafard et le système. Cure d'un sommeil-confiance. Albert parmi 1796 de Mauvais et Bad. Journée pleine.
23. Déjeuner politique. Pas de pensionnat. Seul — Pas de musique en histoire Harmonium - Sonate au clair de lune. Télégramme de Paul. Bonne nuit!
24. voyage. Charing. Mers — Lyon bien entre 2 trains — manœuvre Hours et fusées "en classe" L. et H. « que vous appreniez un peu?» Tout pour Paul. Pourquoi Bibi? Tuer 11h 10. Juste !! Piano. Venir avec sommeil. nigh days
25 — 6h St Charles — Personne à la maison. Pétersbourg. Hôtel Royal Prisonnier Paul Calbet — Paul et famille viennent. → Repas avec la Marseillaise. Hello Cairo Santé Mirabeau J.-J. Mariage Mary en blanc, Belle Bébé — Un des « beaux temps de ma vie. Pleurs de Joie. Commerçants « Bajazet dorés » interminable. Mary et Thérèse Lagrave, Lopez Jeanne chante — Les valses of Gounod et M. d'Ingrandes.
26. — Journal. 6h réveil. Amérique Amitié de Grandsons. Bonbons avec Hubert Bibi. Lettre aux repas. Pleine de 6h.

« Il y a Lota de la Coupe aux Lèvres » Cure dents Cas de vaccination « J'ai bien changé » Histoire de l'Armée All de de Benoit Malchin Refait - Caire part. Jarell Tir oiseau. Pigeon. Malade Rois. Retour h. de Gaul.

27 — Mercr. Lundi avec Hubert. Assemblée Lyc. Lycée Magis - P. et M. accordés, à pied à Chemin. Retour avec vous - Soir à Rencontre une histoire de la Bible « feuilleton religieux » Pourquoi la mort. Est inutile. La prière n'est pas un pont par Bicyclette. Raisons, avis bien travaillés Seuls, Paul se sert Temps plein de pensées Lecon Cuisinier, soir à Paris, Le simpliste l'espérance. Well - c'est toi qui es mon espérance » Soir son embrasse.

28. Lundi. Hubert départ MRL crémerie Le Rabi, café, faire part. Rue Jardin Plante Pitres. Lundi Soir. Accords de la soirée avec opération des anglaises, Shepherd, Shakespeare « Mr Thomas vous m'avez donné ici M. Nancy extraordinaire - S'il vous plaît Thomas et Denis - Paul part.

29. Hubert + mr vous Lycées Blouses de Femmes Jeunes filles sérieuses, vent. Réunion de Mariage Quelle Famille Nancy vient, par Lundi. Théâtre sur Odéon Rangement de lettres vous avez eu mes cahiers - silence ami. Parlons de Miracle Retour. "Andrée pourquoi ne me dit-tu vous pas Denis"

30. Poèmes de Paul, montés par Nancy, dit un à moi son nu. "Eve". Cadeaux! Pauline son mari là plaquette autre avec Fleurs Oiseaux Jeu charade mariage Explication, Emmeillent. Mis lard rentré - Chants Nancy appris Napoléon's lived

31 St Antonin pied-St Vincent tulipes Sauvages magasin de la Paysan bord du ruisseau Soumou Nancy Quand vous rentrez à Paris vous vous perdrez de la Bois. Petite église Tableau bien éclairé sombre. - Chaire noire Lapin de la nuit Enquête « Le scandale est impossible pour l'écrivain Quand? » Dialogues sur le Christ réel. Le Juge.

Avoir l'honneur du facile = avoir l'honneur de soi
c'est vous a mis la crainte et l'espérance de la main
et vous avez eu les seuls pour choisir
vous avez choisi l'espérance

Avril

1. Communion avec Nancy Que pense vous de confesse? Eglise Rue, Legrand et la Vierge, Sorgenah, Legrand enlève

son chapeau et ça passe. Sur le Gold Standard. Retour par Calvaires, Rond. Vu Gaubert 2 minutes retour id. discours sur Italie Or, bonds, thé. Longue conversation « vous ne devez pas perdre votre espérance » « le pays le seule raison de vivre » « vous avez une grande espérance d'un pied en l'air – Sur Jeanne d'Arc, Ste Thérèse « votre bonheur me suffit. »

2. Messe Cercle à 8 heures !!! montée à Cusset vue du 29 juillet silence entre nous « on avait » « une bonne année » mais que faites vous là ? MRL gare, achète Figaro, Giorno Bonjour M. Monnet ! courses. Repris Clermont 37 ! Nice et chaud – Reçu Lettre à Paul.

3. 2 croissants voiture, Mt Aigoual – par la côte – Marché aux fleurs. La vieille position idéale Binoculaire – Terminé lettre à Paul – Lucien

4. 9h30 – Lect: sur Promenade Anglais – Journaux. Gros nuages au large seule au bord de mer maillot jaune – capitaine, seul, devoirs. Soir auto, Le Pagol Cannes splendide hôtel – vaste côté, jeune mariée Paul Cezano, Croix de Capus, gorges du Loup – Hôtel du Nord et rue 8-35.

5. 9h30 mes mouvements tournent vents, cailloux sur Livre jaune Coolondre. Cap Ferrat Nice, Col Castillon, Bastia, Brancas, Et au dessert vue magnifique Retour plongeon, contre mistr. Photos, relue à la place

6. rue et cath. Mallarmé à Gargilesse pas de PMS – musée Monaco fleurs envoyés musées – ons off pol. marées et courant du Cap Retour Mrs Touche « Coronation fait le tour » film américain sur Suez.

7. Voyages. au Pagol « une pomme j'ai fait pour ta maîtresse à environs » souvenir train arrêté Jane Eyre.

Rata sans « Main Louis, la vie n'est pas ce qu'il est quand on a dit... » – « quand vous me l'aurez dit, je dirai pour vous l'avoir bien dit. » – « ce petit est à moi, mais il est à moi et elle ne voulait que cela toute la journée » – je souffrais quand je le voyais ça s'allait « là dedans » Quelle expérience ... Silence.

8. h des dames 35 T. gare pied. Lancha Ruffi 4 feuilles. Histoire de gendarmes !

9. Bois de Belle – All[ge] et Norvège.

10. « rentre. examen.

11 pommes de terre au four
12 fin de Babbitt - Lettre de Mandonga.
13 Le Benoît Mechin
14 Mamma pas bien. Lettre à Ras Paul Morus Mandonga
15. Départ. Bourderie infirmier rencontré - Isbonne 282 Bis visite Colonel n'est qu'pour bien maintenant ? Auto Viole ! Cattean ici ?
16 Kerserac. Vincent. Chapelon Cattean Bureau - Lettre veur, Courd malade, gouttes de pluie premières - change 2000 Partir soir de bleau ou pas ?
17. Vincent champ de mars. pétarde de mirabeau, regrets d'être vieux. pairs de gants ! Brouillerie d'un an. Auto Pigon. Lettre de Mamy. Le Mauvaise.
18. Tiré là Vincent Cour Allière horloge de un panier
19. Gide journal - si peu historique de monde portant ses alentours.
20. Arrivée au Cour Belleau qui court. Lettre à Joseph Gide. Lettre Guitton Ce soir moment inespéré l'an année
21 Dimanche Hélène et vignes Vincent Cappe le reste, Rose, commencia Printemps qui vient.

- Je n'ai pas eu ma part de cette souffrance
- Sainte horreur de l'habitude Qui vient là ? J'attends ce que je n'espère plus
- de mythe d'Anna et la course au bord de la mer.

22. Vincent et Bonnerot souvenirs Histoire de Rabbi et Béchard Jeune fille à travers la vitre Histoire de Jean Jacques & nous dirons au dessert. Ah ! vous comprenez, vous en avez fait autant !
23 Gide
24 Pluie
25 Ascension Yvoire

Mai

2. Pour Laroche - « gentes folles, bois un coup » type prodigieux Galacrois Le petit veau qui montre ses papiers de la dernière guerre Ah oui Ah oui Les Gaulants Francmain, ouvre la feuille à Cerisera
3. Arrivée de Roche nuageux, giroflées violettes, gants très pâle.
4. Elevons salade. Télépr. Toc ! 14 ½ [illegible]

départ Cuesque. Soulage. femmes de train
Le Mijoux m'emmène Grouillard. Allein debout.
5. Helenè m'entend. Harnachement surabondant
Couvons, Combon « 21, 2 ans comme femme pour
faire elle ? j'ai le capot » Velud voulait klejh.
Dusserre. dernier jour, fleurs, Elles, pigeon vole.

10 mai — 10e brig. Attaque all de
11 Argand. Le pitaine au manège « Par
conséquent. »
17 Alerte.
19 à Conleau avec Thenevin
26 avec Beaujeard sur port. galettes et Combon
1

Juin.

1 piqûre Pencolé se trouve mal
4 PTE St Avé car
7 Kerrien exempt de service
8 A Vannes avec Fournigon Eyné Le Bellec
Eyrités. Huitres.

9 Bain de mer de Séné ...
10 Italie en guerre - discours Reynaud.
13 Le Sabre.
14 Paris pris
15 alerte.
16 alerte
17 2 alertes. Petain « Séné de, Séné de ...
Le drapeau Cr Cleich. Argand couche au Q.
18 artl semi-tenko soir 75 de clavetés
salut.
19 les dernières cartouches !
19 Le Garde consigné. Simili course aux para-
chutistes !
21 Les all ds à Vannes. GS cité: exposé garde.
22. De garde all d au quartier. Sabre rendu.
Van den Brooke hors all de
23 Pencolé etc... s'en va.
24 Le 12 dès hors. Note du Colonel Lieut Pays Général
25 Coetquidan. Ploermel cache pain. Guer.
pillé. Arsenal 1 le 30 ciment, tôlements.

26. Arsenal cuisine paille couteau. Retour à Foch, Belges ont déjeuné. adieux de Vanden Bz.
27 Adieux à Geisin. cf Kramer parle.
28 Garde porte fumier
30 Gde Messe

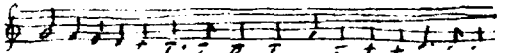
Juillet

2 garde milit. à la porte des chars Beaujard et Kerrien sur le fourgon Mdl 81
3 Diamino
4 marché GS 9-0
6 l'évêque
7 Garde Gde pluie torrent. adieux des visiteurs
10 Pitoire Lemaire sur Mystique entretien avec Beaujard.
11 Nettoyage du poste.
12 lettre de ma sœur. Officier all. Les 100 pas de Lebbeke.
14. pagnerage de cour B au C. Beaujard et valois
16 parents Bella
17 revue Gde all - Lentz et ses amis.
18 Retour de Lentz et amis - Mémoires de Bülow
19 M. de Bülow, à relire Montherlant, puis Gomez pièces qui volent. Foot 4-3.
20 Montherlant page de tendresse Gouvernante & puis Zemganno.
21 Gde Ecole des femmes.
22 Axel (Villiers de —)
23 Psyché. Voyage au Cœur de la mat. lettre de Lorado
29 piano.
30 Choral piano Parisoul Arsène Roudy Mendelssohn 5' etude.
31 Bülow Choral.

Août

1° Serviteur et grandeur militaire Lettre de Georgette et Touche. Prénat Kerrien.
2. Cour suprême de Justice. Choral 3e etude 3
3. Bruit de Belli 15h.
5 Kerrien échecs, entretien.

6. Souvenirs des rayons verts ! Je retrouve derrière un
rideau - Longue route - relais de Renault - sauf off
chef d'orchestre étagère - Seul de la prairie, seul le
ciel libre. Longue leçon d'être préparé
7. Hauts, hauts, hauts. Le malaise et le supplice
les hommes. soleil pâle.
8. 1ère carte prisonniers. Lever soleil - eau Arsène
belle expérience qui manque à Lap. Incident EOR
Après de la verveine et biscuits comme sur la prairie
9. Bonne nuit sous le ciel - solitude jamais
avec qui. grand calme du soir - lointain extérieur de
la vie, les gestes du camp à contre jour.
10. Tout le jour mêmes rêves. temps qui passe sans
conscience. Avec la voix très pure. Reverrai faire son
journal.
11 Levé très tôt soleil fait all.[e] grande activité
je jamais été préparé depuis assez longtemps
nécessité de donner +++, fort on sue
12 All.[e] - soleil, fort, passage PR Choral
13. id - nuit Bruyante d'oiseaux.
14. visite. all.[e] - Grèce et Italie of Inscriptions
albanais.
15 Chiasso - messe choral Palestrina

16 visite harmonium 10 seconds de silence.
17. piano, doigté très légère, sortie de chiens après
Scherzo joué violon.
Donne jeune avec le petit chien au bord de l'eau. Tu
ne sais pas où je suis, n'est ce pas ? Je vois que tu m'as
oubliée. Trop de nuages. De mots étranges, de vagues
entre nous Tu es trop jeune pour te douter de l'angoisse
qui me serre, de l'avenir qui m'échappe. Les vous vivez
le temps où l'on ne parle + que de ses souvenirs Je vois
parmi tous ces jeunes et barbus, rieurs et rasés
sous le jour et veiller la nuit, qui pensent parlent
et dorment à l'envers, et tous les regards vers le passé
« L'an dernier au bord de la mer » Je pense à toi qui
joues aussi près de l'eau, sans regret ni crainte

C'est plein midi, un train très long qui ne voit pas ce tout ce passé qui hante. O je ne veux pas oublier que demain viendra, plus grave, et la douleur et la honte, malgré les pleurs, le soleil d'aujourd'hui sur tous ces trop tristes ou trop joyeux.

8. — messe musique fin de Province — montée des Poilus, Dès d'avant. Bruits de jour — Verdun ? Nord ?

19. — Lettre A. Pabois musique, Chorale, Chasse —

20. — Mercon. Repos et artillerie métier manuel ou Cureau ? Voilà et un match de boxe, Frères et Ce ballon. soleil, Coin Côtes, mes au canon, fin de grands chapelets, pas d'ampoules.

21 — Lettre mère. Pick up « voulez vous être fusillé le marin en avoir ? » Parisiens on la musique admirait la messe. Le Foudeant.

22 chorale, concert, bagarre avec Sinders et l'heure coup au ventre — Rebeuve Carteron appel dents rage Kreiv. morphine Stadtwerden. Cf L

Cie vous voyez et le vous devez le mépriser » Chevis et la cavalle.

23. Conduite d'eau. caniveau rebouché Finette!

25 Mercon évité. messe basse.

27 St Avé → Foch → Sénarmont — Ma Mde Hove Colin in extrémis Très gracieux 40 ans? « AA bat ça dit tend! » nous prenons tout 2 route. Fabien Perrault Foch 30' Sénarmont nuit pieds hécatombe (Ecator=7) petits pois lieues Caen, total « que j'ecris Crans! » espagnols arabs Fenêtres Kir. descend « aux femmes » — galoches, couvertures blanches trouée. Bottes Cuvette.

28 Sénarmont → Savenay offic et p'tit père Kerrien Bruyman Comm « avez vous des refus » attente valise Perrault, civils tenaces Wagon fermés Carteron fouts arrêter le train ! chie de Cuvette !! — valise de L. — toute Kabou voir rock wicket gagnons! — couché des grillages pour de voir le p'tit père Kerrien Quiberval Seule de Caserne

29. Saveney manias ce viniveriste village voisin pour la nuit. Les 1000-1 manteaux de fourrure fin à manger Benie voit Mlle A.
30. Saveney nuit froide. 1 repos par jour.
31 id.

1 Sept.

1. id.
2. Saveney. mieux mangé. Sommaristes partout Hermelsbrot. troubles pourrière. les faux Gruit pourront.
3. Chaud. Lave tout nu au milieu du camp. pluches vanne « si qu'on attaquait le maquereau » le perfectual part demain. typhus et os à chiens. Lebris de sauce à pleins mains lavés.
5. Départ Saveney, nuit curieuse de 48 mains.
6. Train → Rouen
7. Train → Paris von. Péronne front. belge
8. Belgique. voir front. all^d Dalhain. fond Hollande. Han?
9. Allemagne. Ministère au matin Bentheim en Bremervörde, 13 Km → Stalag grand transit de café attend.
10. Soleil
11 vent
12 douches fouille.
13 pluie
17 de 300. → Bremervörde 13 Km. pompe. l'employé qui parle nach Hesedorf. nuit dans train
18 à Büchen. sable à voir Kanal.
19 démol.
22 dito. repos.
23 démol
24 relevé de sent. Port-Louis. Thuissier
25 pain. donné
26 Nimbes barbelé.

Octobre

4 brouillard soleil mûle.
5 barbelé, demol Carcopino J Chevalier

cloches.
D. C rien écrit.
7. Beau temps vent sud-st.
8 beau temps, travail dans, bétra nasse et coin. bien mangé. Arbre trois qu'on fa- mains du chalaigner.
11 recherche de pieux - soupe à midi!
12 faim pluie cloches, grand orb conseille très doux. bétra. Trait d'Union
13 base j'vais? T——. cloche normal. sup. les grecoll.
14 camions gare.
15 cigarettes à pour les 22 ans puisque tu n'aimes pas le riz à boire à temps magn. poteaux télég déterré. équipe avec Joseph.
16. beau temps. poteaux
17 pfâlb
18. id- filature, corvéchons punis.
19 reçu poteaux 250. de dernier
20 beurre confit. from. Lettre à Père (2)
22 transp. poteaux Die Nachtigall Kennst du das Land wo die Kartoffeln blühen?
23 lime et corbeaux trous.
24. Entrevue de montoire.
25 pris Eichenreichen. finit manteau traîné
26 —— feux
27 bien mangé:
28 finis puis soleil
29 — + vent.
30 finis.
31 à l'autre bout du chantier.

Novembre

1. Hambourg ligne de cheminées Travaux, paravents boulangerie - Douches - faire couché planches
2 Italie et Grèce: guerre
3. Lettre marraine Chocorôle
4. Temps doux Stachel Drahtt pommes aux ch. Rougets
5. Temps doux. elections OSA. Temps

6 Roosevelt refuse. Chevaux français partent.
7 pluie
8 pluie
10 Lettre Lyon
14 La mer, vent d'arge jonches amarrées
15 — vent.
16 gelée colis. mare. vent
17 temps couvert
18 colis
20 Lettre de Dad — —
21 Lettre à Lyon.
24 Choucroûte
26 Chiens
27 colis Pascalis et Lyon
28 Chiens froid.
30 Jumelle part.
1 Lettres Lucien Hervé mathias

De

Décembre

2. Lettre Jelal dure vous — Chiappe mort.
3 gel — argent renvoyé
4 colis
5 bourrasque pluie neige
6 neige
7 des barraque barnier
8 4 lettres. Gabriel mam Paul.
9. Paquets Pascalis Drillon.
13 carte à Paul
14 Vaillon Lettre Villemain Paul Ra
17 neige. périche
18 neige de blaye.
19 gare neige dalle taille
25 colis Lina.
28 colis Pascalis
31 id

Janvier 1941

1 Rhumes
2 colis Halbre.

4 colis datte, Bouillon

18 Départ pour Schlenwig Malag avec "Chocolat" Trains, Sabots en plein départ. Le jeune et ses Rajas Pont. Palais magnif. Swum Cuique. grands bois de Bismarck. Arabe ? – non, retour – "Chocolat" parti.

19. Schlenwig accordéon. douleurs, accord – Rester ou partir ?

20 Schl. neige. Kantine. Le théologien Solitaire élève de Lacheize.

21. arrivée de Hermann et des mineurs (?) discours de Pâques sur le chant, le berceau + difficile à chanter en français que l'italien (consonne, voyelle,) vocalises tout en A le marocain prédit déjà l'attente.

22. camp des puces Schlenwig départ des mineurs Bonne chance Hermann ! Le pêcheur qui raconte ses pêches ce tout ce qu'il y a de + petit en fait de cavalier

23 Retour Buchen. regards [illegible] le tram

25. – Büchen. Hermi Pérrin

5. colis Paloris

6. colis Paloris

8 colis Pascalis

10 Simon et sa vexation

24 discours de Hitler – écouté.

25. Bébé rose et le [illegible] des plumard Was macht Ihr dann ? Politik ... »

Mars

2 Bulgarie occupée

3 printemps

5 Je envoie 50 M à Lyon.

Août 1941

4 août. nuit du 4 août 41 Kdo disparu. Nach Warnitsch – malade.

5. Warnitsch musique bondit au dessus tête, jeunes qui crient et rient tout de suite.

– 1 heure . avions.
6 Depart hopital Schl. auto.
7 Schleswig →
22 août au Staleg
28. a sch. joui d'un longuement sous toits extérieurs du bâtiment, soleil, complète intimité conscience du tout impossible. Je joue et suis [illegible] sans passion à tout ce qui m'entoure. Terrible courage que celui de la conscience du monde, présence du monde simple et simplement posée au soleil levant d'une jardin de paix. Mais complexe et dramatique de cette époque – Drame de l'h d'Etat qui doit être conscience perpétuelle de son pays. Si je savais tout ce qui se passe [illegible] de tête éclate. Douleur et grandeur de l'ambition politique. Le monde ne rentre pas de la tête. Drame à écrire.

Gerard Alphonse au Plessis en Jouy en Josas
Breton François 24 rue Pointe Caddet Asnières
Gaudinat 6 impasse Lhermitte Bordeaux
6 rue Louis Gemme Paris 20
Zeglos André La chapelle d'Armentières Nord
Durival 76 avenue du 11 nov. Brive
Bessière 53 avenue des Ternes Paris XVII
Pelet Bruce Pl. Clichy Tel Marc 12-28
Simon Sacha, Lot Rue Nancy
183 rue de l'Etang Nancy
Lapaire 13 rue des Fossés St Jacques Paris V
Verdun rue Garonne T-G
Poquet Bayeux 32 Séminaire
Hafille rue Glacière 87.
Jaumont 12 avenue du Coq Marceau
Simian 7 rue Michelet Dijon Orléans
Mme Drion ch Mme Diderot Mouffe par
Vannes le Chatelet M-et M.
Foquet 160 bis rue de Charenton XII

Gide ou la Chevalier qui me viendrait plus facilement. Ma connaissance perpétuelle, "continuée" quoi, ici, dit mes limites extrêmes, au-delà se perdrait plus en inquiétude d'esprit que une excitation à ne connaître mes limites, sans doute les dépasserai-je. En somme j'ai vécu jusqu'ici de ne savoir ce que je valais.

5 décembre 41

Ce plaisir indigestion de langues = allemand, anglais, grecques, la bataille sur les trois fronts. Terrible difficulté de la langue russe : quel mariage bizarre, mentalité différente, notion d'aspect, de lieu marquée par les verbes au lieu de la date. J'y viendrai.

Vie depuis deux mois désespérément dépourvue de toute émotion, intérêt volontaire à l'extérieur, dont je sens moins la gratuité depuis qu'elle m'est devenue plus dure. Mais un désespoir d'activité créatrice ne me vient plus réfléchi présidant ce temps. Activité mécanique de l'apprentissage de la langue d'où on émerge rompu par exhibition collégiale où R. parle de la seule seule chose au monde dont on ne parle jamais dans l'avoir un peu perdue.

Je sens que les retardements auxiliaires pourraient me tenir à tourner, mais je crains de les déborder, tant je tiens devant le livre de Q. Avidité d'explorer, d'éprouver sur l'inconnu, quoi que ce soit, au hasard

Bibliothèque Jacques Doucet 75 - PARIS

22 décembre 41

La vraisemblance du roman de Lady Chatterley, leur vérité, nouveau et criante, infiniment grave. Idée que je ne pourrais écrire comme eux. Discussion avec G. à ce propos, nous parlons de Mallarmé, « Le Démon du feu, plus terrible et personnel malaisé que Lady Chatterley »

Tremble bientôt, sable tendre sous le pied, qui gerce lentement sous la peau du corps, l'avoir peur de la pluie ridée et toujours renouvelée. Vie sans raison.

Phrases reçues. Je ne veux d'y revenir.

Je fais trop de choses à la fois disparates, épuisantes, sans intérêt, merveilleusement de diversions. Concentration volontaire m'est actuellement intolérable ; je n'ai pas pour moi que l'excuse d'être prisonnier. Cigarettes premier contact pénible avec le tabac, appréhension vaincue. Je ne sens pas le plus d'usage d'entretenir avec autrui que le minimum propre, ayant depuis longtemps [illegible] pour tout. Je trouve que cette exigence est suffisante pour être incompréhensible ; je parle peu de peur de la prendre au sérieux. Sans me prendre au sérieux.

Entretien avec G. depuis le lit, couleur entre nous et toison commune. Vers parisiens, de Chateaubriand savant et vieillot très que plaisant, à qui la diplomatie et les questions domestiques ou administratives ont désappris d'être émus. Vie trop remplie, trop [illegible]

Bibliothèque Jacques Doucet 75 - PARIS

{*İkinci defterin başı*}

Ayak seslerim can çekişiyor; korkmuyorum
Düşlerle arınmış gözlerimde yüzen su perisinin
Daldığı terk edilmiş pınarı görmek istiyorum yine
Ve ölmekte olan arzuma eğilip
Uzaklaştırmak istiyorum dudaklarını alnımdan sonsuza dek
Ey seni sevdiğimi bilemeyen sen!

1941

Schleswig, 21 Ocak

Yemyeşil tazeliğinde gençleşiyordu yıl
Size tutulduğumda, acımasız Simone'um[1]
Yeni yaşınızın çiçeğiydi on altı
Ve teniniz çocukluk kokusundaydı hâlâ

Küçük bir prenses gibi davranıyordunuz hâlâ
Söz ve adımlarınızla; güzeldi ağzınız
Bir ölümsüze yaraşırdı alnınız ve elleriniz
Ve anımsadıkça beni öldüren gözleriniz

O gün bunca güzelliği gören aşk
Kalbimdeki mermere bir anda yazdı bu güzellikleri
Ve bugün o kusursuz güzelliğiniz

Değilse eskisi gibi, sanmayın ki azalır mutluluğum
Çünkü şimdiki siz değil
Gördüğüm güzelliklerin anısı çekmekte beni.

[1] Simone, annesinin karşı çıktığı ilk gençlik aşkı. Bkz. *Gelecek Uzun Sürer*, s.93, Can Yayınları, 1996.

22 Ocak

Günün değerlendirmesi. Çevremde seslerin gürültüsü ve bir anda bütün Alman çiftliklerinden, göz ve pipo halkalarının parıldadığı, bütün basık salonlardan yükselen şu uğultu; öznesi, eylemi ve tümleciyle hep aynı düzende sıralanan ve bu sırayı izlemeyen yabancı sözcüklere ilgisiz kalan Fransızca sözcüklerin şu dinletisi. Karanlık çöküyor ve saman yataklarda her akşamki konumunu alacak olan milyonlarca bedeni düşünüyorum şimdi, az sonra Baltık kumlarından Kara Orman'ın karlarına yayılacak sessizliği, ülkemin insanları, düş gücüyle ya da ikinci bir Yuşa'nın mucizesiyle onlarca derece Doğu'ya, bir geceliğine uyumaya gelmişler sanki. Dün akşam, yatakların arasında, bir akordeonun tuhaf sevecenliği ve bir anda ayağa dikilen onca insan. Ve hâlâ kulağa çalınan şu ezgiler, unutulan acılar, birbirlerini bakir ve gencecik karşılayan şu tonlamalar. Altı aylık ayrılığın sonunda böylesi bir heyecanı bir anda yanı başımda bulabileceğimi hiç ummazdım.

Barakada kalabalık, yalnızlık olanaksız. Acımasızlık olanaksız. Birine baktığım anda, bütün bu yaşantı karşısında çok güçsüz hissediyorum kendimi. Ve bir de bedenleri birbirine yaklaştıran, yüzleri ampulün altında birleştiren şu karanlık ve rüzgâra, soğuğa doğru dönmeden üzerinden kalkamayacağınız şu daracık tahta parçaları.

Büchen, 24 Ocak

Sekizinci gün öğretmen ünlü sesleri anlattı ona. Ve Anna,[1] alfabenin ilk ünlüsü ve ilk harfiyle ilgili her şeyden söz etmeye koyuldu; dağlardan ve ovalardan, çiçekler ve evlerden, insanların kurduğu ve yaşamaya bıraktığı her şeyden. Yavaş yavaş dünyayı keşfetti, Ulysses'in ejdere gölgeyi ve görünüşü gösterdiği gibi, bukalemunun da ağaçları kendi varlıkları konusunda yanıltıp kendilerinden kuşkuya düşürürcesine nasıl renk değiştirdiğini; ırmakların, kendilerini ırmak yapan bağı koparmaksızın yerde, denizde ve gökte nasıl aktıklarını, yeryüzü var olduğundan bu yana, göğü yuvarlak, denizi yuvarlak, yeri yuvarlak yapan tinsel varlığı kıskanan yılanın, kuyruğunu ısırıp eskilerin Parmenides'in işi saydığı yuvarlağı nasıl oluşturduğunu... Bütün bu imgeleri çevresinde büyüttü ve tek ve aynı şaşkınlıkla karşıladı onları: "A A A A..."

Bu akşam, aldığım mektupları yeniden okudum. Her şey ne kadar da uzak.

B{üchen}, 3 Şubat

Ağır ağır mutfaktan dönüş. Bu korkunç haftadan sonra hava durgun ve ilk kez, Fransa'daki gibi, uzaklarda bağrışıp duran köpekleri duyuyorum. Akşam olmasına karşın yumuşak karın altında az da olsa yaşam filizleniyor. Ve yine kasığımda, on beş gündür bana yine güçsüzlüğümü anımsatan şu fıtık ağrısı. Yeni konumuz: Güçsüzlük, sanki bundan bıkmamışım gibi. Bedenin direnişi, uzun süre acılarla kıvranıp pes edişi. Üstelik bir yaşam pahasına.

Dün burada düzenlenen tiyatro gösterisi. Altı masa, on iki gönüllü, iki, hatta neredeyse üç güzel saat geçirdik. Gülünç Mafille[2] ve fıkraları: "Çocuğun birine suya atlaması için iki parça

[1] Anna (ya da Annah, ya da Hanna), o sıralarda ruhsal bir çöküntü içinde olan kız kardeşi Georgette'e yazdığı bir mektupta ortaya çıkan söylensel bir kişilik. Bu konu için 'Sunuş' bölümüne de bakılabilir.

[2] Parisli tutsak.

çikolata vermiştim – gelin görün ki velet hastanelik oldu, ne kafa! Buzların çözülmesini beklememişti salak!"

7 Şubat

Düşümde 6 Şubat'ı yaşıyordum. Çıplak ceset yığınları, uzaklaşan uçaklar ve mermiler. Sonrasında derin bir sessizlik. Önümdeki alanda, ağaçlar arasında bir grup kadın, hepsi de yaşlı ve beyaz ve bir de genç kız, ona bakıyorum, çok heyecanlıyım, onu sevebileceğimi daha o anda hissediyorum, ama bunu ona nasıl anlatabilirim? Ve birden aklıma parlak bir fikir geliyor: Yavaşça ilerliyorum, selamladığım yaşlı kadınların ellerini sırasıyla öpüyorum; kıza ayrıcalık tanıyamam: Yumuşak ellerini uzun süre ayıramıyorum dudaklarımdan.

9 Şubat

Denizaltıyla yapılan bir gezinti düşü. Aracı Simon[1] kullanıyor. İyi de nereye gidiyoruz? Sislerin arasında, tanıdığım bir kıyıyı fark ediyorum birden: Bir geceliğine İsveç'in yerine koyduğum Norveç kıyısı bu. Belirleyici bir görünüm: Dik bir yamaç, toprak epey kaygan, küçük tepenin eteklerinde cılız ama yemyeşil çamlar, kırmızı damlar ve özellikle de olağanüstü gemiler, beyaz ağaçtan karavelalar, görüngenin gökyüzüne doğrulttuğu inanılmaz direk yığını, omurgalarda ve yanlarda güzelim resimler –bütün bunları aşağıdan görüyorum çünkü– ve tuhaf bayraklar. Denizaltı kıyı boyunca tek başına ilerliyor. Simon bakınıyor, başka şeyle de ilgilenmiyor. Daha sonra dar, sığ bir bölgeye giriyoruz, körfezlerden birinin dibindeki dar bir kanaldayız. Kiel Kanalı değil burası, giderek çoğalan, her kıyıdan geçen, her dağın eteğinde toplanıp sayısız direklerini gökyüzüne doğrultan şu eski gemilerinden tanıyorum burayı, İsveç Kanalı'ndayız.

[1] Sacha Simon, Nancy'deki *Est Républicain* gazetesi yazarı. Stalag XA'daki tutsaklık anılarını *La Mort dans l'âme* (Tinde ölüm) adlı kitabında toplamıştır (Délivrance Yayınları, Nancy, 1947).

11 Şubat

Dün, Simon küçük bir gösteri yaptı.

Yine bir düş gördüm. Annem beni de yanına alıp bir arkadaşını görmeye gidiyor. Arabayla. Morvan'ın orta yerinde, gözlerden ırak, küçük bir çiftlikte yaşıyor arkadaşı. Araba yolu tırmanıyor. Arkadaşının çok üzgün olduğunu, kocasını yitirdiğini ve küçük kızından başka kimsesi olmadığını anlatıyor annem. Yol giderek dikleşiyor, uyuyakalıyorum. Uyandığımda varmış oluyoruz. Bilye oynamak için çok elverişli olduğunu düşündüğüm rüzgârlı, çorak, düz bir arazide küçük bir ev. Morvan her zamankinden daha yüksek görünüyor, yol dönüyor, görünürde başka ev yok. Küçük kız orada, annemin arkadaşı da. Büyük, hüzünlü bir yüz. Konuşuyorum, üstelik kocasından söz ediyorum. Büyük yüzü daha da hüzünleniyor. Neden incelikten bu denli yoksun olduğumu soruyorum kendime, ama kendimi böyle konuşmaktan alıkoyamıyorum. Bizi davet ediyor: "Gelip mezarını görmek ister misiniz?" Bunu söyleyip söylemediğini anımsamıyorum, yine de mezara doğru ilerliyoruz, o ve ben önde, annem arkada. Ondan daha hüzünlüyüm ve elini tutuyorum. Yol çok dik iniyor, koşuyoruz, hiçbir şey söylemiyorum. Ama ağlayacağımı iyiden iyiye hissediyorum. Biraz daha aşağı inince bir düzlüğe varıyoruz. Annem bizi izliyor, bekliyoruz onu. Yanımıza geldiğinde artık dayanamıyorum, kollarına atılıyor ve ağlıyor, ağlıyorum!

13 Şubat

Simon, Ourcival, Chambrillon, Parain, Bay Catherine[1] ve ben, üç sigara için Türkiye'yi işgal ettik ve eylemimiz konusunda Başbakan'a bir rapor sunmak için Bay Catherine'i Marsilya'daki postaneye yolladık.

[1] Bay Catherine, Guy, Ourcival ve Sacha Simon'un, Althusser'in tutsaklık arkadaşı olmalarına karşın, Lyon'daki Öğretmen Okulu hazırlık sınıfından arkadaşları olan Serge Chambrillon ve Georges Parain tutsak değillerdi.

13 Nisan

Paskalya. Gri, solgun baharın duraksayarak gelişi. Pis evlerinin önündeki uzun elbiseli şu on sekiz küçük çocuk gibi dalların ucunda duran tomurcuklar. Dün akşam, ılık yağmur ve rüzgârda Simon'la birlikte eski baharları anıyordum. Buradaki dünyanın ışıktan ve şeffaflıktan yoksun olan şeylere karşı ilgisizliği. Fazla ağacı olmayan, dağı olmayan, iki denizin rüzgârından başka şeyi olmayan şu kumların tutkusu ne olabilir diye soruyor insan. Yunan tanrısını düşünüyorum, o ateşli coşkuyu, toprağı düşünmek için fazla arı olan o bakışın parıltısını. "Beni ilgilendiren ağaçlar değil, ey Sokrates, insanlar!" Orta Almanya'nın, ormanların, vadilerin ve büyük nehirlerin tanrısını düşünüyorum bir de, çoğalan bir tanrı bu, yaşlı bir meşe ağacı gibi dalı budağı karanlık bir tanrı; ama bu çıplak ve gri kumların gerçeği ne olabilir? Işık yokluğu, toprak yokluğu.

Nefret yokluğu, bu anı yokluğu ve bu cömertlik dışında her şeye hazırdım oysa. Savaş birazcık acı bıraktı yalnızca. Burada, Fransa'yı gerçekten de sevmeyen bir sürü insan ve Fransa'da Almanya'yı gerçekten seven bir o kadar insan daha. Tatsız kadınlar, hakları olsa da siyasete çok az bulaşıyorlar; yaşlılar, '14 savaşına katılmış olanlar zorlu öykülerini kin duymaksızın anımsıyorlar, "Verdun, diyor Gaz Sayacı,[1] korkunçtu! Ve Fransız topçu kuvveti: Bir Alman eri göründüğü anda on top birden atıyordu!" Çocuklar konuşup gülüşüyor, içlerinden yalnızca biri kırbacıyla fazla oynuyor. Nefret yok.

Duygusallık. Hayır, tam tersine, içini dökme bu. Bkz. Duvarcı, açığa vurulan sırlar, dam ustası: "Louis, seninle erkek gibi, erkek erkeğe konuşalım, senin kötülüğünü isteyebileceğimi nasıl düşünürsün? Burada tutsak kaldığın her gün acı çekiyorum." Eylül'den beri sürüyor bu, dördüncü, beşinci, altıncı kez ve bir saat boyunca. Duygusal, insancıl Almanya, Bülow'u düşünüyorum: "Hiç kimse bir Almandan daha insancıl olamaz," ucuz sevecenlik, kolaylık, olanca açıklığıyla sizi hemen kucaklayıveren bir yürek, çok kolay bir sevgi, Fransızı hayretlere düşüren bunca şey. Yaşamda fazla kolaycılık.

[1] Alman nöbetçilerden birinin takma adı.

20 Nisan

Ourcival yazıyor, Simon briç oynuyor. Gri bir pazar günü, alçak bulutlar, ötmeyen kuşlar, sessiz ama rüzgârda bayraklarla hışırdayan Almanya, Führer'in 52. yaşı.

Bedensel çalışmanın şaşırtıcı kolaylığı. Hours'un[1] sözlerini şimdi anlıyorum: Hazırlanması bir yük vagonunu boşaltmaktan daha zor olan bir düşünce yazısı. İşin gidişatına kendinizi kaptırdığınız anda gününüz düzenlenivermiyor. Beni yanına alan yaşlı adamı düşünüyorum. Yanımda deli istemiyorum! Çok hızlı çalıştığım için söylemişti bunu. Devinimin düzeni, ağırlaşan dirgen, bir atılımda duruveriyor ve ardından yine başlıyor. Zamanın değerli olduğu, yitirilmemesi gerektiği duygusundan kaynaklanan şu süre tiksintisini yenmek için harcadığım büyük çaba. "Bu işin sonunu getiremeyeceğiz," boşaltılacak kamyonların, koskoca kaldırım taşlarının karşısındaki ilk izlenim bu. Ama zaman var. Böylelikle sorun çözülüyor. Bu alışkanlığın getirdiği kesinliği anlıyorum, yere sağlam basan iki ayak, yavaş işleyen, çalışmaya hazır kaslar. Çalışan insanın dinginliği, rahatlık. Çözülecek sorun yok. Her şeyin her zamanki gibi olacağı duygusu var yalnızca, kafa kurcalayan hiçbir sorun yok. "Haydi başlıyoruz!" ve önünüzde uzanan koca bir gün.

Kolaylık, hem de soluk aldırmamacasına. Gün bitimi, yorgunluk, yemek, uyku. Yunan kentlilerinin ağır işçilikle bir arada yürüyemeyecek özgür düşünceleri. Zorunlu kölelik.

24 Nisan

Gaz Sayacı, boyu çok uzun, kamburlaşmış, bir kurban görünümünde, hasta adamların çürük, hüzünlü dişleriyle gülümsüyor. Beton yolda gıcırdayan ayakkabılar ve ilerleyen yük arabası.

{bütünüyle karalanmış iki satır}

[1] Joseph Hours, 'Hours Baba' olarak da anılır. 1935'ten 1962'ye dek Lyon'daki Parc Lisesi'nde, birinci sınıflara tarih öğretmenliği yapmıştır.

Simon anılarını yazıyor. Almanya'nın Norveç'ten Yunanistan'a dek uzanan kıtasal gücü. Napolyon döneminde de sarsılmayan İngiltere'ye hiçbir zaman abluka yok. Bkz. Hitler'in farklı nedenlerle yeniden benimsediği Napolyon'a ait deniz siyaseti. Bir kıyı = 1 liman kenti = 1805 İngiltere'si için ticaret yapma olanağı; bir kıyı = Almanya için İngiltere'ye karşı kullanılacak bir üs, yıl 1941.

Dünyada değilim. Çok uzaktayım, herkes çok yalnız, uzaklaşmanın getirdiği yeni alışkanlıklar, Fransa çok uzakta, artık merkezinde bulunmayan dağ çemberlerinin arasında sıkışıp kalmış durumunda. Şimdiye dek görülen her şeyi aşan olaylar. Böylesi bir çalkantıyı, böyle bir nedensizliği hiç hissetmemiştim. Yaşamlarımız her şeye bağlı olabilir, Kuzey'de, Güney'de kazanılacak birkaç askeri başarının elinde olabilir. Yaşamlarımız hiçbir zaman böylesine ucuz olmamıştı.

25 Nisan

Ovada rüzgâr. Burada aşırı yoksunluk. '37 Temmuz'unda, Laroche'ta, ağaçların özsuyunda geçen üç özgür hafta, dalların ucunda küçük, ekşi kirazlar, sarnıcın gölgesi ve sineklerin sayısız uçuşu. Bugün bütün bunlar ne kadar da olanaksız. Almanya'nın bu aşırı çabası, birliklerinin en uzak denizlere dek uzanması, bu kocaman gövdenin en uçtaki kutup bölgelerine ve Yunan topraklarına dek yayılması, bizi çevreleyen dünyayı çok daha ezici, çok daha sert kılıyor. On iki saatlik şu günlere, şu yorgunluğa, altı buçuk saatlik uykulara katlanmak zor; bu toprakların çoraklığına katlanmak da öyle, rüzgârın ve güneşin altındaki yeşillikten yoksun şu çıplak kumlarda, bu devasa işin çukurlarının gölgesinden ve öğle güneşinde insanların kısalan, soluk gölgelerinden başka gölge yok.

27 Nisan

Gri pazar, rüzgârda ince yağmur. Rüzgâr, sürekli varlık, toprağa mucizeyle oturtulmuş, biraz aceleyle, biraz da temelsiz

kurulmuş şu evlerin üzerinde süreklilik gösteren tek yaşam. Sayısız yüksek evler, dik duvarlar, fazla eğimli çatılar.

Fransa'daki kır evlerini düşünüyorum; toprağa yakın ve basıklar, toprağa karışmışlar, toprak onları hep taşımışçasına doğal hepsi de. Bu yapay, fazla insanca ve fazla kentsel ortamda bir ressam düşleyemiyorum. Evlerinde tarih ve geçmiş olmayan kırlar. Almanya'da gelenek kentlere sığınmış. Köyler çok yeni, birer yörekent gibi hepsi; anılarını koruyan Fransa köyleri çok daha eski.

O., duyduğum en dokunaklı, en acı öykülerden birini anlattı. Bir delikanlı ve bir genç kız gezintideler, gevezelik ediyorlar. Tanışıyorlar da. Delikanlı ansızın 'kızın kıçına bir el atıveriyor'. Kız ses etmiyor, şaşırıyor ve safça soruyor: "Ah, beni seviyordunuz da neden daha önce söylemediniz?"

Kuzey bölgelerinin sert havasına kapanmış yüksek camlarıyla evler. Rüzgârda cılız çiçekler, çekingen, gri baharda birkaç tomurcuk. Şaşırtıcı uyuşmazlık: Pencerelerde, camın ardında tropikal çiçeklenme, kalın yapraklı bitkiler, Cezayir menekşeleri, buhurumeryem. En sıcak renklerin beşiği Hollanda'nın sisleri, ışık özlemi. Çiçek özlemi.

28 Nisan

İfigenya'yı okuyorum. Görkemli şiir, deniz ve rüzgâr izleği üzerine çeşitleme. Şafaktan önceki sessizlikte duru bir başlangıç.

"A{gamemnon}:
Evet ben Agamemnon, seni uyandıran kralın
Yaklaş ve kulağına çalınan sesi tanı.

"Arkas:
Evet, bu sizin sesiniz Efendim! Hangi önemli gereksinim
Şafaktan da önce buralara getirdi sizi?
Zayıf bir gün ışığı güçlükle aydınlatıyor sizi ve yol gösteriyor
(bana.

Aulides'de yalnızca sizin gözleriniz ve benimkiler açık.
Bir gürültü mü işittiniz göklerde?
Rüzgârlar mı bahşetti bize bu geceyi?
Ama her şey uyumakta, ordu ve rüzgârlar ve Neptün."

Bu durulukla karşılaştırılabilecek tek şey, yalın izleğiyle *Kadınlar okulu*:
"Ben uzaklardayken hiç yağmur yağmadı mı?"

Yine *İfigenya*:

"Görünüz çektiğimiz küreklerle beyazlaşan Hellespontos'u
Ve ateşlere terk edilen kalleş Troya'yı
Tutsak ettiğiniz şu halkları, dizlerinize kapanan Priamos'u
Yine buraya, Aulides'e sizinle dönen
Gemilerinizde görünüz taçlandırılmış pupaları
Ve gelecek yüzyılların sonsuz söyleşisine dönüşen
Ve uzaklaşan bu mutlu utkuyu görünüz."

1 Mayıs

Dinlenme. Bu sabah yoklama yapıldı, hepimiz Fransız tutsaklara ayrılan yerde bir dörtgen oluşturarak toplandık... D.'nin[1] mektubu herkesin içinde okundu, "Söyleyecek bir şeyi olan var mı?" ve herkes birer birer sırasından çıkıp konuşuyor... Üç çeyrek saat boyunca. Bir süre suskun duran Felemenk teğmen söylenenleri çevirmeye başlıyor, "Söylediğimi aktarın ona, aktarın diyorum size!" istemeyerek de olsa yapıyor bu işi. Yaşlı Feldwebel: "Aranızdaki yaşlılara sesleniyorum, 'die den Weltkrieg mitgemacht haben'[2] – sizce tutsaklara şimdilerde nasıl davranılıyor?" Desmonts elinde iki sefertasıyla ortaya çıkıyor: "Sen günde kaç kap yemek yiyorsun?" ve siviller korosu

[1] Büyük olasılıkla, Althusser'in 1939-1940 yıllarında Issoire'da tanıdığı tutsaklık arkadaşı Francis Dussène'den söz ediliyor. (Bkz. 'Dostlara pusulalar' no.9, 8 Temmuz 1942 tarihli mektup). Burada, hiç kuşkusuz, çalışma birliklerinde karşılaştıkları kötü yaklaşımlardan ve günlük yiyecek paylarının büyük bir bölümünü aşıran nöbetçilerden yakınan tutsakların şikâyet mektuplarına gönderme yapılıyor.

[2] *Çevirisi*: 'Birinci Dünya Savaşına katılmış olanlar'.

başlıyor: "Sivillerden biri kanala atlasaydı," diye alaylı alaylı soruyor Feldwebel, "ne yapardınız?" ve herkes gücü yettiğince bağırıyor: "Buradan kurtulmak için suya atlardım!" Kahkahalar. Pek sık rastlanmayan eğlenceli bir toplantı. Feldwebel'in sonsuz sabrı. Almanya'daki ilk mayıs.

4 Mayıs

Pazar. Buradakilerin düşünebilme gücü acınası. Fransa'da, ülke işlerini yeniden ele almak ve önemli kararlar vermek için tutsakların dönüşüne bel bağlayanları üzülerek düşünüyorum. Buradakilerin ne kadar az şey bildiğini bir bilseler!

{özenle karalanmış bir düzine kadar satır}

Hep aynı ortam; toplu yaşam ve ikiyüzlülük üzerine inceleme yapıyorum ve bunları kaleme alırken, bir anda, 'anlam belirsizliği'nde[1] severek ele aldığım izlekleri burada yaşayarak öğrendiğimin ayrımına varıyorum. Burada, ilişkilerimiz tanımlanamayacak bir düzlemde, gerçek ve kurmacanın, gerçek ve yalanın karışımında yer alıyor. Kimbilir kaç kez, benimle konuşan birinin ciddi olup olmadığını, alay edip etmediğini düşünürken, hatta doğru bir yanıt alamayacak olsam da beni kandırıp kandırmadığını soracakken durdurdum kendimi, bunu yapmayı yasak ettim kendime.

Sahte kızgınlıklar, beklenmedik yakınlaşmalar, ikili oyunlar, yapmacık kişiler, bedenlerin yakınlığı, uyku, yan yana yaşamak, cam bir kafestekinden daha da iç içe geçen bir yaşam, bu yaratımlara ve kendi içinde ikileşmelere zorluyor insanı. En yalın, en aydınlık ruhlar bence en sessiz olanları: J.'nin, B.'nin,

[1] Louis Althusser'in arşivlerinde hiç izine rastlanmayan bir sunuşun ya da metnin başlığı. Bu metinle ilgili olarak ayrıca bkz. Paul ve Many de Gaudemar'a mektuplar, 5 Temmuz 1942 tarihli mektup, 2. dipnot.

C'nin[1] ruhları örneğin, evlerini düşünen yaşlı köylüler, topraklarını, ekmeklerini ve kırmızı şarabı düşündüklerini saklamazlar, çevrelerinde gereken sessizliği oluşturduğunuzda sesler uzaklaşır ve elinizle devinimsiz küreğe asılıp hiçbir şey beklemiyormuş havalarından sıyrıldığınız anda, yakınlaşmayı doğuran o zorunlu yalnızlıkta iki kişi karşılıklı konuşurken bulursunuz kendinizi. Oysa çevrelerinde olup biteni görmezden gelemeyen ruhlarda ne dolambaçlar vardır! Bu sahte tavırda dilin sonsuz gücü gözlemlenebilir, bkz. K.L.[2], inandırıcılıktan uzak olsa da rol yapmayı sürdüren anarşist(!), "Fransa'ya dönerken çok üzüleceğim," şimdiye dek kaçmamış olmasına şaşırdığımız tek adam o nerdeyse! Avaz avaz bağıran koca bir utangaç, kararsızlığını gizlemek için söylenip duruyor ve... *La Gerbe*[3] okuyor! Genelde asık suratlı ve kaba, ölçüsüz şakaları var, bunlar aptalca olmasa da fazla eğlenceli değil. S.'yle[4] ilişkilerimiz, 'Doğudan gelen mezar', her açıdan yapmacık oyunlar, kavgalarımız, kızmış ve kırılmış gibi davranmamız, her ikimiz de kendi açımızdan sürdürüyoruz oyunu ve bunu biliyor olsak da bilmezden geliyoruz, her şey kopana dek sürdürüyoruz bunu: Kızım[5], bize çevirmenlik yap! Yalnızca S.'den söz etmiyorum artık, ötekilerin, duyarsız, kapalı ve anlaşılmaz olan herkesin durumu bu, arsızlık eden bir iki kişi dışında elbette, onlar da utançlarını gizlemeye çalışıyorlar yalnızca. Buradaki birçok Almanın yaşantısını kendi arkadaşlarımınkinden daha iyi tanıyorum. Belki yalnızca Ourcival ve Maillot'nun[6] neler yaptıklarını biliyorum. Fransızlar yalnızca kendilerini ilgilendiren şeyleri kıskanıyorlar, gizemli ve ölçülüler: Mélisande öldüğünde her şey derin bir sessizliğe gömülmüşken yaşlı baba şöyle der: "Küçük, gizemli bir yaratık, herkes gibi."

[1] *Gelecek Uzun Sürer* ve *Olanlar*'da sözü edilen köylüler. Büyük bir olasılıkla J., Louis Jouen'ı, B. de Bellamy'yi belirtiyor, her ikisi de Normandiya'da yaşıyordu ve C. de *Olanlar*'da adıyla anılan Colombin'i belirtmektedir.

[2] Kimden söz edildiği belirlenemedi.

[3] İşbirlikçi yönelimleriyle tanınan haftalık siyaset dergisi. Alphonse de Chateaubriant'ın yönetimindeki dergi 1940'ta yayımlanmaya başlamıştı. Chateaubriant'ın oğlu Guy de Stalag XA'da tutukluydu.

[4] Sacha Simon.

[5] Mafille soyadlı tutsak, bu soyadı 'kızım' anlamına gelmektedir.

[6] Lyon'dan Maillot.

Mein Kampf, s.35: "In den Jahren 1909 auf 1910 hatte sich auch meine eigene Lage insofern etwas geandert, als ich nun selber nicht mehr als Hilfsarbeiter mir mein tagliches Brot zu verdienen brauchte... Nun war ich nicht mehr wie früher des Abends nach der Rückkehr von der Arbeitsstelle todmüde, unfahige, in ein Buch zu sehen, ohne in kurzer Zeit einzunicken[1]." Güncel bir metin.

Sık sık ortaya konan dönüş sorunu. En büyük acıyı kim çekiyor, burada bekleyenler mi, yoksa Fransa'da bekleyenler mi? Burada, Fransa'da birçok insanın bulamadığı şeyleri yemekten, Fransa'da benden daha çok acı çeken onca insanın yoksun kaldığı ilgiyi, özeni görmekten biraz utanç duyuyorum. İnsanların beni korumak için yokluğunu çektiği, uzaktakiler için bir kenarda yedeklediği şeyler sunuluyor bana. Büyük bir haksızlık. Döndüğümde, biraz yaltaklanarak, biraz da kibirlenerek bütün bu yaşadıklarımdan yakınmaktan korkuyorum. Burada yaşam zor, kuşkusuz çok zor, açlık çektim, ölümcül yorgunluklara, bitimsiz bekleyişlere katlandım, rüzgârda ve yağmurda titreyerek, kar altında, –25 derecede ayakta dikilerek akşamın sıcaklığını bekledim. Ama başa çıkılmaz görünen şeylerle sonunda baş edildiğini, en acı olayların bile gerçekte çok yalın olduğunu ve bunları yaşamanın değil, verdikleri korkunun daha ağır olduğunu da öğrendim. Uzaktan bana acıyanlar, gerçekte bana neyin acı verdiğini bilmiyorlar, acı çektiğimi düşünüyorlar yalnızca. Çoktandır geride bıraktığım, karşı karşıya gelip alt ettiğim bir acıyı yaşamamı bekliyorlar.

Şimdilerde biraz yazıyorum, günde yaklaşık bir saat okuyorum, günler her zamankinden daha uzun gelse de bunların tadını çıkarıyorum, düşüncenin sınırlı özgürlüğü işte. Ağır işlerle uğraşmıyorum. Geçirdiğim korkunç ayları düşünüyorum, eylül, ekim ve kasımda, Dussène'le, pazar şöleni için hafta içinde azar azar biriktirdiğimiz iki kilo ekmekle üçüncü kattaki kü-

[1] *Çevirisi*: "1909 ve 1910 yıllarında durumum az da olsa değişmişti, çünkü bu dönemde ekmeğimi kazanmak için kol işçiliği yapmıyordum... Yani akşamları yorgunluktan bayılarak eve döndüğümde elime bir kitap alır almaz uykuya daldığım günler gerilerde kalmıştı artık.

çük odada pazar günleri yan gelip yatışımızı. Dussène'in, ekmek dilimlerini gün boyunca birer birer ağzına götürüşünü yeniden görür gibiyim. Gerginlik yaratan şiddetli açlık saplantısı düşünce özgürlüğünü alıp götürür. Olası bir açlık beklentisini, kaygıyı, gelecek kaygısını, 'Almanların artıklarının' baştan çıkarıcılığını, beni düşünmekten ve okumaktan alıkoyacak ölçüde içine alan bunca şeyi tanıdım. Akşamların yorgunluğuna bir de bütün bir pazar günü boyunca, günün sona erdiğinin ve artık daha fazla şeyi sindiremeyeceğimizin ayrımına varana dek bir yatakta uzanıp yemenin, sürekli yemenin tadını çıkarma işi ekleniyordu. O zamanlar söylediğim gibi kendimizi 'επι-θυμια'e vermiştik.

Şimdiyse sınırlı bir düşünce özgürlüğü yaşıyorum. Uzun zamandır, yemeyi düşünemeyecek kadar çok yiyorum. επι-θυμιαμα'in[1] özgürlüğüne kavuşması: yemeği unutmak için yemek. Ama bu işin tadına varmak için yine çok az zaman var. Zaman sıkıştırıyor insanı, yitip giden zamanın doğurduğu kaygı, umarsızca elimizden kaçırdığımız yaşam.

6 Mayıs

Bu akşam Many'nin[2] gönderdiği kartı okuyunca kızdım kendime. "Geçmişinizden uzaklaştığınızı söylemeyin, artık hiçbir şey hiç kimse için geçmişteki gibi olamaz." Kendimi mi kandırıyorum yoksa? Burada içtenlik sorunu çıkıyor karşıma. Hırçınlaşmaktan çok korkuyorum. Sonsuz bir sabır ve özel bir bağış olmaksızın, beni bekleyen şu iki sondan birinden kurtulamayacağım: kendini kandırmak ya da acı çekmek.

Açık gökyüzündeki şu sağanak yağmuru düşünecek kadar dingin değilim, çözülen bulutları ve rüzgârı görüyorum, toprak çok alçakta kalıyor, ağaçlar ve evler toprağın yakınında fırtınayı bekliyorlar ve bir de yağmur var; bu verimsiz topraklara Tanrı'nın bağışı, ünlü seslerle okşanan çoğul ve dişil yağmuru[3] Fransa'yı anımsamadan düşünemiyorum.

[1] Genel anlamda arzuları, burada da açlığı belirten Yunanca sözcük.

[2] Paul de Gaudemar'ın eşi Many de Gaudemar.

[3] 'La pluie' (yağmur), Fransızca'da dişil bir sözcüktür ve söylenişi daha çok ünlü seslerden oluşur. (Çev.)

9 Mayıs

Madam P.'nin[1] peşine takılan Parain'i anımsadım. '37 yazında, Laroche'ta geçirdiğim günler canlandı gözümde, Parain' in 'acımasız, umursamaz bir kız'dan ya da benzeri bir şeyden, hatta kıskançlık ve ayrılıktan söz ettiği şu şiirini okumuştum, olabilecek en uyduruk tümcelerden birini yazmıştı, soru şuydu: "Dostunuz kaç yaşında? Yaşı 19, çok genç ve daha bu yaşta aşk acısını tatmış. Zavallı!"

Felemenk başçavuş sivil giyimleriyle çektirdiği bir fotoğrafını gösteriyor bana, irkıyım, hep göbekliymiş, giyiminin yarattığı beklenmedik saygınlık dışında hiç değişmemiş. Üniformaları uzun süredir görmeye alıştığım için gözümde saygınlıklarını yitirdiler. Bir askeri, iyi giyimli bir sivilden daha rahat paylayabilirim (bir askerin rütbelerinden her biri güzel bir giysiye bedeldir).

Yaratılma aşamasındaki *İfigenya*'dan parçalar.

Şu an içinde bulunduğum ortam sık sık 'Javalılar'ı[2] (Javanais) düşündürüyor bana. Kadınların yokluğunu saymazsak buradaki koşullarla karşılaştırılabilecek bir ortam. Birbirine karışmış 280 türlü yaşamın oluşturduğu inanılmaz kargaşa; değişik, kapalı yaşantılar, azalan kavgalar, alan darlığı, her şey iki yatak arasındaki uzamın, iki dolap arasına sıkışıp kalmış bir başka dolabın sınırları arasında sürüp gidiyor. Tuhaf yüzler, arı ve alaycılar, çevrelerindeki gürültüye aldırış etmiyorlar. Mösyö Catherine'i düşünüyorum da alaycı bir sesle 'Mösyö' diye çağırmaktan vazgeçemediğim tek kişi o ince, uzun bir adam, uzun boynunun üzerine ılımlı bir baş yerleştirilmiş, dudakları gülmek için değil gülümsemek için yaratılmış, sessiz ve ağır, aşırı ölçülülüğüyle alışılageldik biri, devinimlerindeki yumuşaklık ve çalışırken gösterdiği sabır... Üstüne üstlük Protestan. Bu karga-

[1] Hiç kuşkusuz Madam Suzanne Pascalis'ten söz ediliyor. Pascalisler Althusserlerle Cezayir kentinde aynı işi yapıyorlardı ve 1937'de Larochemillay'ye gelmişlerdi.
[2] Jean Malaquais'nin 1939'da Denoel yayınlarında çıkan *Les Javanais* adlı yapıtına gönderme.

şanın içinde silinmiş, ama bu adamın bir köylü olması ve hiç kimsenin bunu anlamaması durumunu daha da ilginç kılıyor.

{boş bir sayfa}[1]

Ağustos sonu. Schleswig

Yer ve gök arasındaki çıplak yapraklar göz kamaştırıyor, çekingen rüzgârda yavaşça kımıldıyor hepsi, bir de güz kokulu yağmur var. Buradayım, bu beyaz hastanede, bu beden yığınıyla birlikte, geminin en uç noktasında sıkışıp kalmış bedenler, geminin en son batan bölümündeler, canlarını kurtarabilecekleri bir açıdalar; yaprakların tepesinde, gövdenin görünmediği yerdeler.

Kutsallığın şu dinginliği, yatakların temizliği; yumuşamış, güzü yaşıyor olsak da yıkanmış ve yenilenmiş sözler; bedenlerin ve şaşkınlıkların baharı. Uyuyorum ve iyi uyuyabildiğim için dönüp duruyorum yatakta, dizlerimi göğsümün altına sıkıştırıp çocukluğuma dönüyorum, yazık ki bunları isteyerek yapmıyorum.

Okuyorum, öncekinden daha da büyük bir hırsla; zamanım doldurulamayacak kadar kısa, daha az düşünüyorum, önemli şeyleri önemli zamanların anılarıyla birlikte düşünüyorum. Ama burada her şeyden çok uzağım. Ayin, müzik, komutan, Besançon, Fransa hastaneleri, beyazlar içindeki rahibe ve beni incitmeden çevremi saran bütün o anılar.

Yatışma zamanı yaklaşıyor işte, orgun doğum sancıları, birbirini kovalayan bütün bu notalar ve soğukkanlılıkla bu kıpırdanmanın sona ermesini bekleyen tek bir nota, bir araya gelebilmek için koşuşturan çocuklar ve arkasını dönmüş, onlara bakmayan büyük kız, sırtını dönüyor ve çocuklar arkada tepişip duruyor hâlâ, birazdan sıraya dizilecekler ve son bir çabayla her şey yoluna giriyor işte.

[1] Güncede, mayıs başından 1941 Ağustosu sonuna dek uzanan boşluk, ağır bir depresyonla, bunu izleyen ve yol defterinde sözü edilen hastane dönemine rastlıyor.

Maximilien de Dürer'in İncil'i. Resimler, şaşırtıcı kitap süsleri, putperestler, göbekli hovardalar, vaizlerden birinin üzerinde bir köpek resmi, altında da bir sarhoşun göbeğindeki şarap testileri. Güneşin önünde odun toplayan yaşlı bir kadın, bir sütunda asılı duran mum, öbür uçta ölü bir kuş ve kitabın sonunda da arabesk süslemeler. Resimlerin nedensizliği akıl alır gibi değil. Ve ortada da yüksek duvarlar arasına sıkışmış kentlerin kalın çizgilerle resmedilmiş yüksek kuleleri, soylu, ağır, görkemli harflerle ciddiyetle oluşturulmuşlar hepsi, gotik metin akınlar karşısında düzgünce kıvrılıyor. Valéry Dürer'i tanıyor muydu acaba?

Ağustos sonu. Stalag. Kapalı çevrim

Faust'u okuyorum, zor. Çok şey var bu kitapta, genel çizgisi yeterince anlaşılır değil. Öndeyişler, başlangıç yazıları ve uyarılar çok fazla. Ama şiirsel yönü oldukça arı, Alman yazınının gecikmişliğine karşın döneminden çok ileride, çok yaratıcı, yoğun ve yüce dünyanın çok yakınında.

"Was der ganzen Menschheit zugeteilt ist will ich in meinen innern Selbst geniessen mit meinem Geist das Höchste und Tiefste greifen. Ihr Wohl und Weh auf meinem Busen haüfen. Und so mein eigen Selbst zu Ihrem selbst erweiten."[1]

G.[2] çok zayıfladı, yine de çılgınlar gibi yemeyi sürdürüyor! Koca gün, koca gece işiyor, iki gün ve iki gece içinde yüz kez işiyor; bir türlü iyileşmeyen şu küçük yarası da cabası. Artık ona ne diyeceğimi şaşırdım.

4 Eylül

Nic'le[3] uzun süreli bir tartışma yaptık. Daha bir çocuk, saflığı hayranlık uyandırıcı, açık yürekli ve çalışkan. Kutsal metin

[1] "Ve bütün insanlığa verilenlerin / Tadını çıkarmak isterim ben de kendi içimde / Dorukları ve dipsiz uçurumları kavramak isterim belleğimde / Sevinçlerini ve acılarını sarmak yüreğimde / Ve böylelikle ben'inin son sınırlarına dek genişletmek isterim adımı." Goethe, *Faust*, Aubier-Montaigne, 1976, s.57.

[2] Saint-Nazaire'den (?) François Grosbois.

[3] Kamp orkestrasının şefi Parisli müzisyen Nicolas Kédroff.

üzerinde yaptığı koreografik çalışmanın öyküsü. Stravinski'den söz edelim; bir prova anısı: Müzisyenlerden biri soruyor, burada ne yapmalıyım, si bemol mü, si diyez mi? Orkestra şefi kararsız: Gidip üstada soracağım. Üç gün sonra geliyor üstat, soru aynı; Stravinski partisyonu incelemeye koyuluyor, genel bir sessizlik ve sonunda patlıyor: "İyi de bana ne bundan!"

Üzerinde, 'buradan sonra klarnetler istedikleri gibi çalar' yazan ve Stravinski, Milhaud ya da Honegger'in elinden geçen bu metnin anlamı ne? Ağır adam K.[1]. Sanatındaki derin anlam. Müziğin, tinde her şeye olanak tanıyan bağımsız bir bölge oluşturduğunu, yaratım özgürlüğünün en yüce noktası olduğunu söylüyorum ona. Başını eğiyor ve yavaşça, sanki orada yokmuşum gibi: "Bağımsız olmasına bağımsız ama işe yaramış olan tümcelerle, daha önceleri çalınmış ezgilerle, zorunlu denge yasalarıyla yazılması gerekiyor... Hiçbir alanda kendini bu kadar tutsak hissedemezsin," diyor ve bir de şu şaşkınlık: "Bunu nasıl yazdığımı bilmiyorum; sanki hepsi önceden yazılmış gibi geliyor... Yazılanları yeniden ortaya çıkaracakmış gibi çalışmak gerekir her zaman. Müzik zaten vardır; onu bulmak gerekir." Ağır ağır konuşuyor, çaba harcayarak, koca cüssesiyle, olanca ağırlığıyla, bir çocuk gibi: "Dünyada yapılabilecek en iyi şey bu, kurallarına uyarak müzik yapmak. Bahçeni düzenler gibisindir, yerine telgraf direği dikmek için ağacı sökmezsin..." Uzakta, revirin ince uzun köknarları altında yürürken: "Gerçekte, her zaman için söyleyecek bir şeyimiz vardır, ama nasıl söyleyeceğimizi bilmeyiz işte. Bu yüzden de her alanın diline sadık kalmak gerekir. Stravinski'nin bir başka dil yaratmaya gereksinimi yoktur; müzik, kutsal ve ağır olmalıdır–" ... "Hangisini yeğlediğimi bilmiyorum; her küçük parçayı, Tanrı'nın her parçası nasıl kutsalsa öyle kusursuzlaşan her müzikal tümceyi yeğliyorum." Bunları söyleyen Rodin'di sanırım.

W.'nin[2] 'Köyün masalcısı'nı anlatıyorum ona. "Hiçbir şey görmedim," dedi, sözlerinden sonra sessizlik ve birden, çok yavaşça şöyle diyor: "Müzik yükseldiğinde oluyor bu..." Masal

[1] Nicolas Kédroff.

[2] *Kimliğini belirleyemediğimiz bir yazar.* Büyük olasılıkla, uzun süre *Veilles de bonaventura*'nın yazarı olduğu sanılan Freedrich Gortlob Wertzel'den söz ediliyor (1779-1819).

üzerine bir senfoni tasarısı. Kral ve maşrapa öyküsüyle baştan çıkıyor ve eğleniyorum.[1]

"Kimseden ses çıkmayınca kral kayalıklarda uyuyakaldı. Şövalyeler birbirlerine baktılar ve kralın uyuduğunu görünce gevezelik etmeye koyuldular. Kralın kızı da aralarındaydı. Deniz durgun, dalgasızdı. Kralın kızıyla sırayla seviştiler. İş bittiğinde kral uyandı: 'Hava serinliyor, dedi, dönelim.'

"Sekiz gün sonra kral pişman oldu; şövalyeleri yanına çağırdı: Şövalyeler, uçurum kenarında yaptıklarımdan pişmanlık duyuyorum; güveninizi kötüye kullandım: Maşrapa gerçek altından değildi.

"'Biliyorduk, dedi şövalyeler. Onu size biz armağan etmiştik'."

7 Eylül

Hâlâ Stalag'dayım. Nic'in[2] müzik grubunun[3] ve evliliğinin öyküsü –evli olmasa da evliliğin gereklerini uzun süredir yerine getiriyor ve evlenme teklif ediyor. İyi, diyor baba, teklifini hemen yap o zaman. –İstiyor musun? Sekiz aydır karımsın. –Evet. –O zaman teklifimi hazırlamam için bana zaman tanı. –İki dakika veriyorum sana, acele et. Kız gülüyor yine. –Acele ediyorum, ne söyleyeceğimi ciddi ciddi düşünüyorum: Yanıma otur. –Hayır, aramızda belli bir uzaklık olması gerektiğini biliyorsun. Uzaklaşıyorum ondan; gülüyor, ama birden öyle uzun, öyle ciddi konuşmaya başlıyorum ki artık gülemiyor, sapsarı kesiliyor. Önceden bildiği şeyleri söylüyorum ona, ama bilmediği yeni sözcüklerle, öylesine yeni sözcükler ki ben bile o âna dek bilmiyordum onları. Birlikte ayrıldık oradan, hiçbir şey söylemedik birbirimize, güldürüyü çok iyi oynamış ve kendimizi oyuna kaptırmıştık, yaklaşan gecede tuzağa düşmüştük.

[1] Louis Althusser'in ilk defterde de kaleme aldığı bu öykünün konusu şöyle: "Bir gün kral, bir uçurum kenarına gitti. Altın bir maşrapa alıp o bölgede epey derin olan denize fırlattı ve şöyle dedi: 'Şövalyeler! Altın maşrapayı bulup getiren ona sahip olacak. Maşrapayı kendisine vereceğim. Haydi! Görelim bakalım, aranızda gözünü budaktan sakınmayan bir var mı?'"

[2] Nicolas Kédroff.

[3] Kédroff dörtlüsü.

Vincent'nın[1] nişan töreni... Niçin biri ötekini anımsatıyor bana? K.[2] ve papazın[3] karşısında, tek başıma, uzun süre şiir ve düzyazıdan söz ettim. Parçalanışım azaldı, kendimi daha eksiksiz hissediyorum. Claudel kendisini hep beklemiş olan eve dönüyor.

9 Eylül

Yaşlı adam, yalnızca tek başına kaldığı zamanlarda suskun –çekiç, tırmık ve el arabası– Simiand'ın[4] çilek bahçesinin öyküsünü anımsatıyor bana. Akşam, basık kentten geçerek dönüyoruz; açık vitrinler, küçük kentin bütün zenginlikleri sunuluyor, en güzel kadınları da. Gübre ve çimentonun öyküsü –Simian!

14 Eylül

K.[5] şöyle diyor: "Yorumlama sanatı için zaman gerekir! Teknik düzeye bir kez ulaşıldıktan sonra, yapıtın düşüncelerle, içsel bir ağırlaşmayla olgunlaşması gerekir ve bunun için de yapılacak hiçbir şey yoktur, bu dönemden geçmek gerekir." Tutsaklığın sıkıntısı, yapıt yokluğu düşünülünce yerine koyulamaz, yitirilmiş bir zaman. Ama, diyorum ona, olgunlaşma, bilinçsiz olgunluk. Daha ağır, üstelik daha geniş bir alan.

Paul'ün küçük bir kızı oldu.[6]

Eur{ipides}'in *İfigenya Tauris*'de adlı yapıtını ve monologlarıyla *Troyalı Kadınlar*'ı okudum. *Hekabe*'nin şaşmaz değişkeleri. Çok da güncel... Kimin tutsağı olacaklarını kestirmeye çalışan Troyalı kadınlar: Tutukluların yaşam biçimi değişmemiş.

[1] Paul de Gaudemar'ın Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfından arkadaşı.
[2] Nicolas Kédroff.
[3] Büyük olasılıkla, felsefeci papaz Berthoud.
[4] Dijonlu Simiand (ilk defterdeki adreslerde ve daha sonra Simian olarak yazılmış).
[5] Nicolas Kédroff.
[6] Paul ve Many de Gaudemar'ın 20 Ağustos 1941'de doğan ilk çocukları Marie-Françoise. Louis Althusser, çocuğun vaftiz babasıydı.

Ne büyüklük! Tutsakların, yazgıları konusunda kesin önsezileri var.

Sokrates'in *Phaedrus*'daki sözü: "Beni ilgilendiren ağaçlar değil, insanlar." Estetik ötesi bir tutum ya da geride bırakılan düzmece estetik, bkz. Claudel. İnsanların yoğunluğu dünyanınkinden daha büyük... Giderek her şeyden sıyrılma, en sondaki kabuğa dek, en temel gizemin özüne, en büyük gizeme varana dek.

26 Eylül. Stalag

K.[1] günün birinde: "Dinle, bu böyle süremez, bu hüzünlü ve yarım yamalak yaşantıyı daha fazla sürdüremem. Bugünden sonra günah işlemeyeceğime yemin ediyorum," diyen genç adamın öyküsü. Ve o günden sonra giderek daha da hüzünlenir genç adam. Bir sabah annesi bulur onu ve kadın yıkılır: Kendini asmak istemiş, zamanında kurtarılmıştır. Bu durumdan kurtulması için, yalnız yaşayan, bilge, yaşlı bir adama götürürler; bilge uzun süre dinler onu ve şu sözleri söyler: "Şimdi buradan gidin çocuğum ve bir yıl sonra gelip yine görün beni. İşleyebildiğiniz kadar günah işlemenizi istiyorum sizden."

Yaratma zorunluluğu. K.[2], yüce bir estetik ülküsü olmadığı için üzülüyor ve yazmasını da engelliyor bu. Bizler için ölen Tolstoy'un öyküsü, 'yanında silinip gittiğim', olağanüstü bir erkek kardeşi varmış. Tolstoy'u bugün yaşatan şey, tutkusu ve kendini tanıtma isteği olmuştur.

27 Eylül

Geçtiğimiz günlerde Maeterlinck'in *Prenses Maleine*'ini (La Princesse Maleine) ve Tristan Berbard'ın *Müdürsüz Tiyatro*'sunu (Théâtre sans directeur) okudum. Yalnızca iki önemli oyun vardı:

[1] Nicolas Kédroff.
[2] Nicolas Kédroff.

Katil Kadın (L'Etrangleuse) ve *Antoinette'in Dönüşü*[1] (Le retour d' Antoinette). Buradaki kütüphanede buldum, Pindare de Budé yayınlarından çıkmış. Yunanca tek bir sözcük bile bilmiyorum.

Bkz. 1. Olimpiya:
"Αριστον μεν μδωρ, mülklerin birincisi sudur...
"Η θαυματα πολλα, και
που τι και βρωτων
φατις υτιερ τον αληθη λογον
δεγαιδαλμενοι ψευδεσι ποικιλοις
εξαπατωντι μυθοι"

Olimpiya I, 45

Ah! Dünya harikalarla dolu ve kimi zaman insanların sözü gerçeği aşıyor; ustalıklı yalanlarla dolu, parlak, düş kırıcı öyküler...

Φυονται δε και νεοις
εν ανδρασιν πολιαι
θαμακι παρα τον αλιχιας
εοικοτα χρονον"

Olimpiya, Δ' 40

Çoğu zaman kır saçlı genç adamlara rastlanır, oysaki bunun ne yaşı ne de zamanıdır.

10 Ekim. Schleswig

Büyük bedensel yorgunluk: Yağmur altında, kömürlerin içinde geçen koca bir gün – ama sevinç içinde kabullendim bu işi. Basit işlerin giderek daha da çok etkiliyor beni ve kendimi bütünüyle bu işe verebilmek için sağlığımın çok iyi olmasını istiyorum (?) En yalın anlatımına, kürek ve dirgenin devinimine

[1] Albin Michel'de 1930'da yayımlanmış *Müdürsüz Tiyatro* başlıklı derlemede yer alan *Antoinette ya da Markinin Dönüşü* adlı oyundan söz ediliyor olmalı.

indirgendiğinde bile basit işler özel bağışlar içeriyor. Yalınlık; hesaplardan, hazırlıktan, yapaylıktan bütünüyle soyutlanma, kendisini olduğu gibi sunan, belirsizlik ve yerinme içermeyen o arı devinim. Bütün bunlar düşünsel yaşantıdan ne kadar uzak! Basit işler, dinsel, keşişlere özgü yaşantıya beyinsel yaşantının karmaşık etkinliğinden çok daha yakın. Keşişlerin çalıştığını ve Hıristiyanlığın da çalışmanın anlamını ortaya koyduğunu açıklayan bir yakınlık. Yalın çalışma ilerler, başlar ve biter. Gergin bir kol, kömürün derinliklerini kendine çeken dirgen, kömür tozlarının kasın her lifine yığılışı, her şey sona yaklaştırır sizi. Yalın çalışmanın estetik değeri: Bir bütün oluşturur bu iş, bütünüyle tamamlanmıştır, kapalıdır, müzikal bir şiir gibi, bir tragedya gibi. İlerlemenin yoğunluğu, şu en kusursuz müzik türünün ilerleyişi gibi sert, düzenli, görkemli. Hiçbir zaman sona ermeyen, bitimsiz düşünsel eylemi düzenleyen düşünsel yaşantıya yabancı bir nitelik. Yalın çalışmanın güvenliliği ve zorunluluğu, insanın üstünlüğü, insanın ölçülülüğü, vb... vb... Çalışma karmaşıklaştıkça estetik değer de azalıyor, düşünsel değer arttıkça hesaplar çoğalıyor, usun varlığı daha çok hissediliyor, daha çok düşünüyor insan ve uzaklık büyüyor, kutsallık azalıyor. Ermiş, bahçesini bellemeli, yük vagonlarını boşaltmalı ya da odun kesmelidir, ama marangozluk yapmamalı, gözlükçü olmamalıdır. Yalın çalışmanın estetik değeri çok yüksektir, çünkü düşünsellik-ötesi değer, bilimsiz çocuk Schubert'in olağanüstü yalınlığına benzer.

Beş gün önce K.'yla[1] konuşuyorduk. "Reynaldo Hahn'ın *Lied*'ni iyi yorumlayamıyorum çünkü hiçbir özelliği yok, çıplak, nitelikleri yok. Sanatın nitelikleri... Yorumcunun uzayıp giden notası, üçlemeler, İtalyan cıvıltıları, sanatın ikincil görünümü, sanatçıların orkestradaki yaşantıları, baterisine türlü el kol hareketiyle yaklaşan zenci, ilginç nitelikler, ama nitelik bunlar, zenginliğin bağışları. Arı sanat tutumludur, çalımsızdır, gereksiz bir şey içermez. Rachmaninoff'u ya da Kreisler'i dinle, gürültüsüz, çalımsızdırlar, tutumlu sanatın krallarıdır onlar, tanrıdır ikisi de; ezgi birden ortaya çıkar, yoğun ve yücedir.

[1] Nicolas Kédroff.

Dinleyicinin tepkisi: Kendisini coşturan sanatın niteliklerinden hoşlanır; ama ancak çok büyük sanatçılarda arı sanatın tadına varabilir, onu hissedip tasarlayabilir: Ağızlar açıktır, olağanüstü bir şeye, Tanrısal bir yücelmeye tanık oluyor gibidir herkes.

Dünyayı dolaşmaktansa sessizce bir çakıl taşını izlemeyi yeğlediğini söyleyen Goethe'ydi sanırım (?) Şu son günlerde hava güzel. Sırtüstü uzanmış gökyüzüne bakıyorum –bulutsuz– ve gökyüzünde kalın yapraklı ağaçlar, bir sürü yaprak, kavisli, ahşap oyması, olukçuklarla, yuvarlak, dolgun, kıvrılıp yansıyan çıkıntılarla dolu; metnin el değmemiş bir sayfasına koyu mürekkeple çizilmiş bir resim gibi. Yalın şeylerin değeri. Son günlerde ağaçlar arasında çalışıyorum. Hiçbiri kaba değil, gövdelerdeki kavislerin benzersiz zarafeti, topraktan koparılmışlar, biçimleri değiştirilmiş ve bir de esnek, gerilmiş ve bükülmüş kaslar, narin dallar, belli bir noktada çaplarının azaldığı fark edilmeksizin sürekli incelerek uzanıyorlar. Ve yapraklar! Bir ahşap oymasını hiçbir şey, yapraklı bir ağaç kadar düşündüremez. Ve bakmak, bakmak.

Ormanın şiirini yazmalı. Yoğun, ağırbaşlı, yaşlı ağaçlar, hepsi eğilmiş ve arkada, güneş içindeki art düzlemde, yeni keşfedilmiş aydınlık bir alanda, sayısız, sık yağmur, genç köknarların birbirine koşut giden tarama çizgileri.

Bir şeyler yazma zorunluluğu, değer biçilmesi için değil (yazın dışı), birkaç yıl sonra bir zamanlar nerede olduğumu öğrenmek için. Geçmişe yönelik içtenlik, bunu, toplumsal yaşantıdan uzak böylesi bir yerde gerçekleştirmek çok daha kolay, toplumsal ilişkilerin son derece ilksel olduğu bir yerdeyiz (çalışma birliklerinden farkımız da bu).

11 Ekim

K'nın[1] sözleri: "Müzisyenler –ve genelde insanlar– kötüdür." Schubert'den söz edelim, Perşembe günkü gösteriden, *Tilleul* (Ihlamur Ağacı) ve *La Truite* (Alabalık)'tan, *Bitmeyen Senfo-*

[1] Nicolas Kédroff.

ni'den, kutsallığın mucizesi bunlar: Böyle bir müzik nasıl yazılmış olabilir anlamıyorum."

Burada, ülkenin, dilin, yazının dışında yapılan keşifler kısıtlı ve doğal, yoksul ve belki de boş. Derinleşen, çok yalın kimi veriler, dünyaya, şeylere, insanlara bakış, bütün buluşlardan, insanların yersiz oyunlarından soyutlanmış, temel öğelerine indirgenmiş, arıtılmış bir yaşantı. Genişletme ve yalınlaştırma ya da yalınlık, tam olarak nedir bilmiyorum. İnsansal değerin keşfedilmesi, ya da bu değerin yalın kavramların ve düşünsel araştırmanın çekiciliğine ters düşen estetiği. Felsefi sorunlara çok az ilgi duyuyorum. Daha çok tarihsel sorunlarla ilgiliyim.

19 Ekim

İlk sert görüşme dün sabah gerçekleşti. "Ben nazik davranıyorum, siz de nazik olabilirsiniz." Çok sakinim, kendimi böylesine denetim altında tuttuğumu hiç anımsamıyorum. Var olmanın yapıcı anları.

Nietzche'nin *Tragedyanın Kökeni* adlı yapıtını okudum. Yunancılık ve Kötümserlik, sıkışık, karanlık, belki de çok üstün, gerçekten farklı bir anlayış, ama doğası estetik (?) Sophokles ve Euripides korolarını derinlemesine gözlemleyebildim, vb... Ne biçem ama!

29 Ekim

Belki de ilk kez bu akşam, hayaletlerimden kurtulmak için yazıyorum...

11 Kasım

Revir: Sekiz gün boyunca düşündüm, hastalığın karmaşık zincirleri, kendine dönüş, unutulmayan ayrıntılar ve her şeye karşın gerçeğin düş kırıcı direnişi. Günün birinde, öngörülerini

değerlendirerek, işgal süresini mekanik ayrıntıda düzenleyerek küçük bir kentte yönetimi ele geçirmek isteyen birinin hiçbir zaman yazılmamış komplosunun öyküsü. Ve sonuç, bunu iyi dinleyin, iyi bakın bayanlar, baylar... Hiçbir şey elde edemiyor adam. Bu karışıklık, Carossa'nın *Der Zauberer*'ini anımsatıyor bana! Mekanik olaylardaki derin kayıtsızlık.

Caza'dan söz eden mektubu aldım bu akşam. Tutsaklık, beni ailemden ayıran bütün bu uzamın zamanı içinde uzayıp gidiyor. Yani en kötü olasılıkları, en büyük uzaklığın getirebileceklerini düşünmek gerekiyor. Sürenin ve uzamın getirebileceklerini düşündükten sonra.

Sonsuz sıkıntı, kendini çok fazla belli eden yaşama olanaksızlığı. Gide'in, hiçbir zaman kelebeğe dönüşemeyecek koza konusunda söylediklerinin doğruluğunu anlıyorum şimdi. Sonsuz sınırlarım ve güçsüzlüklerim olduğunu ara vermeden, 'sürekli' öğrenmek, beni yüreklendirmek bir yana, harekete geçmeme engel oluyor. Sınırlarımı tanısaydım, kuşkusuz aşardım onları. Sonuçta, bugüne dek, değerimin ne olduğunu görmekten öteye gidemedim.

5 Aralık

Büyük bir dil karmaşası içindeyim: Almanca, İngilizce, Lehçe, üç cephede çarpışıyorum. Slav dilinin korku veren zorluğu: Dilin yapısından değil, görüş açısının farklılığından kaynaklanıyor bu zorluk. Görünüş kavramı, tarih yerine eylemlerle belirlenen zaman. Bkz. Vendryes[1].

İki aydır, her türlü heyecandan umutsuzca yoksun kalmış bir yaşam, yaşamaya karşı istemli bir ilgim var, yaşamı daha hoş bulduğumdan beri dayanıksızlığını daha az hissediyorum. Yaratıcı etkinliğin umut kırıcı yokluğu. Bir süre düşünmek istemiyorum. Yabancı dil öğrenimindeki mekanik etkinlik, R.'nin[2], dünyada az da olsa yitirilmeden sözü edilmeyen tek şeyden, gençlikten söz ettiği toplu söyleşiyle bölündü.

[1] Joseph Vendryes'ın *Dil, Tarihe Dilbilimsel Bir Bakış* (Le langage, introduction linguistique à l'histoire) (1921) adlı kitabına olası bir gönderme.
[2] Parisli (?) Ranjon.

Eski düzeneklerin yeniden devreye girebileceğini hissediyorum, ama onları harekete geçirmekten korkuyorum, felsefe kitabı karşısındaki ürkeklik. Araştırma açlığı, bilinmeyeni her ne olursa olsun, rastlantısal da olsa ele geçirme açlığı.

22 Aralık

Şu yakınlarda *Lady Chatterly'nin Âşığı*'nı okudum; gergin bir kitap, ciddi ve hüzünlü, son derece ağır. Tehlikeli bulamadığım bir kitap. G.'yle[1] bu konuda tartıştık. Mauriac'dan söz ettik. "*Ateş Irmağı* (Fleuve de feu), *Lady Chatterly*'den daha kösnül ve sapkınca, daha ahlak bozucu."

Utangaç bir kış, ayaklarımızın altında bedenlerimizin ağırlığından usul usul sızlanan tatlı kumlar yıkanmışlar, son günlerde yağan ve sürekli yenilenen yağmurla arınmışlar. Mevsimsiz yaşam.

Fotoğrafları aldım. Bunu sürekli yinelemeden edemiyorum.

Aynı anda birçok işi yürütüyorum, bölünmüş, ilgimi çeken her konuya yönelip dağılmış durumdayım, Dionysos'un parçalanışı. İstemli yoğunlaşma şimdilerde dayanılmaz geliyor bana; tutsak olmaktan başka özrüm de yok. İğneler, tenle ilk olumlu temas, korku alt edilmiş; her şeyi özümleyebileceğini uzun zamandır anlamış olduğumdan, kendi deneyimlerimden çok başkalarının deneyimleriyle dolu hissediyorum kendimi. Bu deneyimin çok az olduğunu, neredeyse önemsiz olduğunu seziyorum; kendimi önemsemiyor olsam da onu önemsiyormuş gibi oyun oynuyorum.

G.'yle yataktan yatağa konuşuyoruz, aramızda bir koridor var, bir de ortak bölme. Genç olsa da yaşlanmış, diplomasi ve gümrük ya da yönetimle ilgili sorunlar yüzünden heyecanlanmayı unutmuş bu bilge adamın olumlu, gerçekçi yanı. Fazlasıyla dolu, fazlasıyla ivedi, boş geçen tek bir ânı olmayan bir yaşam. Buna benzer bir dönem geçiriyorum! Her türlü uğraşın

[1] Bordeauxlu Goudima.

fazla zaman alıcı olmasının, ayrıcalıklı anlara olanak tanımamasının yarattığı gelecek kaygısı.

25 Aralık

Kışsız Noel, ılık ve mehtaplı, yıldızlı ve rüzgârlı. Topraktan kopmamak için basık duruyor evler ve rüzgâr gökyüzünü açığa çıkarıyor. Uzun zamandır, yer ve gök arasında böylesi bir uzaklık görmemiştim. Ama sabah saatlerinde toprağa öylesine kar düştü biraz, ağaçların resimleri arasında, yükseklerde kaçıp giden kibirli bulutlar. Dünyada, gökyüzü ve kımıltısız topraklar arasında şaşkınlık verici bir aydınlık, bu ansızın gelen coşkudan ürkerek bir araya gelen, sinmiş, dilsiz rüzgârların ve bulutların usa sığmayan, peygamberce ve gizemci kaçışları.

Théophile'in Gizemi'ne (Mystère de Théophile)[1] hayran kaldım dün akşam, yalın ve olabildiğince saf, ağır ve trajik, bir oyun nasıl da dünyadan daha güçlü olabiliyor; tek bir oyuncunun yüzü, binlerce izleyicinin karanlık yüzünden nasıl da daha güçlü olabiliyor. Kısa soluklu dizeler, uzun bir yakarı. "Burada, onur ve pişmanlık sahne alır," müziğin zenginliğiyle çarpıtılmış sessiz yüz, iç içe geçmiş dallar, düğümler, bağlanıp çözülüyorlar, ruhtaki kalabalığın bitmek bilmeyen uğultusu ve hepsinin üzerinde, tutkunun arı ve eşsiz çizgisi. Bunları söyleyerek bu tutkunun büyüsünü bozmuyorumdur umarım, ayrıcalıklı bir coşku bu. Sondaki çan sesleri, piskoposu ve din kardeşlerini ve Théophile'i dinlemeksizin hep bir ağızdan konuşuyorlar, bütün gürültülerin üzerinde yer alan Tanrı'nın sesini duyuruyorlar.

[1] Büyük olasılıkla, Rutebeuf'ün *Miracle de Théophile* (Théophile'in Mucizesi) adlı oyunundan söz ediliyor. Ortaçağ tiyatrosunun önemli yapıtlarından biri sayılan bu oyun, özellikle de Goethe'nin *Faust*'undaki ana izleğin habercisi sayılan konusuyla tanınmaktadır. Gerçekte bu oyun, tutsak kamplarında, özellikle de Sorbonne ve Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri tarafından sık sık sahnelenmiş ve bu öğrencilere de 'Théophile'ciler' adı verilmiştir.

1942

1 Ocak

Yoksulun, mutsuzun, güçsüzlük ve sıkıntı uçurumunun yanı başında, bekleyiş içinde geçen bir gün, çılgınca.'42; çağrılmadan gelen yıl, yağmurla rüzgârı umursamadığım gibi bunu da umursamıyorum. Noel karı getirmişti, yeni yıl da alıp götürüyor. Yapraksız topraklarda buzlar eriyor. Biri ne kadar hüzünlüyse öteki de o kadar sevinçli. Zavallı şeytanın kendi kendisiyle yaptığı bitimsiz söyleşiler, sözlerin unutuluşundan incelikle kurtarılmış ezgisiz şarkılarla bölünüyor. Düşünceler, sözcüklerle bağlanıyor birbirine, dört ya da beş bağlayıcı sözcük durmaksızın yineleniyor. Kim korkuyor, ben korkuyorum; kim, neden korkuyor, ateşte yanan sudan; ateşte yanan su da neyin nesi, vb. İnsanın insan karşısındaki sonsuz sıkıntısı.

Provence'dan gönderilen fotoğraflardakiler.

Koyu renk yapraklar arasında çömelmiş duran bir anne ve tozların içindeki şu diz çöküş, ey içinde sütün ağırlığını taşıyan anne, göğüslerin toprağa sarkışı, çocukların anlatılmaz ağırlığı, dudaklarında öğle güneşinin tadını, ayak izlerinde kızıl-sarı toprağı görüyorum; eğik duran ağaçta kımıltısız yapraklar ve çakıllı kumlarda, ağaç kökleri arasında, çıkıntısını rüzgârın aşındırdığı kayalıkta nice zamandır hazır bekleyen şu oluktan akan insan teri. Ve işte ağlaşıp duran ufaklık, kedinin ya da kana susamış gözlerle öldürülen bir tavşanın çığlığını andıran o çığlık ve uzayıp giden toprak, kuru ve kızarmış otlarla tarlalardan dönen sabanın oyuğunda kıpkırmızı olmuş cırcırböceğinin gürültüsü. O ağlaşıp dururken, sen her zamankinden daha da yalnız hissediyorsun kendini; bir ses düzenleyiveriyor her şeyi, dünyada

bir ses daha ve el ele tutuşan bütün o nedenler, hiçbir şey yapamazsın artık ve seni mutsuz eden de bu. İki ayağını bastığın şu daracık uzamda bir çığlık daha, ellerinden kurtuluyor ve tek başına koşmaya başlıyor; onu hiçbir zaman yakalayamayacaksın.

16 Ocak

Işığın ve Gecenin prensi
Henüz vakit varken
Ağlaşmadan ve çok ses etmeden
Göstereyim size çarpık ve hüzünlü ellerimi

Kadın Kadın dostum benim
Acıyın bu çocuğa
Pişmanım ve hiç istemiyorum
Dostluğunuzu geride bırakıp gitmeyi

Söylediklerime kulak verin
Artık ne saçım sakalım ne de sağlam bir bedenim var
Sonumu hazırlayacak zaman karşısında
Çaresizliğimin tek silahı gençliğim

Alman topraklarındaki
Yağmurun ıslattığı çiçeği alıyorum
Ve onu sofuluklardan koruması için
Efendimiz Tanrı'ya yakarıyorum

Bırak akşam olsun, gerekirse
Yine çıkarım dağlara, dere tepe aşarak
Kutsanması için özenle eğilirim ruhuma
Yakararak Efendimiz Tanrı'ya

24 Ocak

Gabriel[1] ve Hours'un mektuplarını aldım, Paul'den de[2] bir kart geldi.

Hepsi de kendilerini zenginleştirmek üzere ne çok yol aldı, bense yalnızca yoksullaşma yolunda ilerliyorum. Gabriel bir sürü aşama kaydetmiş, sağlığı yerinde, kısa zaman sonra doçentliğini alacak, hem düşünce hem de eğlence konusunda kendisine belli bir alan seçen iyi yaradılışlı adamların eninde sonunda elde ettiği o yükselişi, kesintisiz düşüncelerinin ışığında sürdürüyor. G.'nin[3] güncel durum konusundaki görüşü: "Haksız olduğumu kabul ediyorum; devlet memurlarının eski savaşçılarla birlikte silah altına alınmasına geçmişte şiddetle karşı çıkmıştım. Zamanlarını öğrenimlerine ayırmaktansa savaşarak geçirmeleri gerçekten de kendi suçları mıydı acaba?" Burada herhangi bir şeyle ilgilenmek olanaksız; varoluşun ilksel koşullarına zorunlu bir dönüş, yalın ve çıplak yaşantımızı en basit tarafından algılamaya zorlanıyoruz.

Jasru'ya[4] Fransızca öğretiyorum. Fransızcadaki söz oyunlarının, yabancıları alaya almak üzere korkusuzca kullanılabileceğini öne süren H.'nin[5] sözlerini doğruluyorum. Şu Kardinal öyküsünü hâlâ anlamış değilim.

25 Ocak

B.'ye[6]

Macaristan'ın yaşlı, çıplak ağacı
Bir dağlalesi kadar genç ve tatlı
En tepelere taşıyor soyağacını
Sanki Ispartalı bir savaşçı

[1] Öğretmen Okulu hazırlık sınıfından tanıdığı Lyonlu bir arkadaşı.
[2] Paul de Gaudemar.
[3] Goudima.
[4] Polonyalı ya da Yugoslav bir tutsak arkadaşı.
[5] Joseph Hours.
[6] Şiirin kime adandığı belirlenemedi.

Bir saraylıdan daha seçkindir
Pek yüz vermez kadınlara
Çekingen ve ağırdır erkeklerle
Tüyü bitmemiş olsa da kocamandır yüreği.

Ey B. dostum seviyorum seni!
Seninle tanıdığım topraklar için
Ağaçları ve çıplak kadınlarıyla ünlü
Macaristan ve Bohemya krallıkları için

Yönetimin bize armağanı
Şu fasulyeler ve tuz için
Eski dostların için
Ve yükselmene duacı olan o kadın için

Aynı ekmeği paylaştığımız
Ve üzerine melek yüzlerini
Leda'yı, kuğuyu ve tavşanı kazıdığın
Bu yabancı toprak adına ant iç

Peru'yla lapyayı
Limonla ağaçkavununu[1]
İncinin tanımlığını
Bundan böyle karıştırmayacaksın

Sana eşsiz dostluğumu veriyorum
Ve şunun için dua ediyorum
Dişlerimin kalmayacağı bir yaşta
Umarım bana takma bir diş verirsin!

[1] 'Le Pérou' (Peru) ve 'Lapérouse' (lapya), 'citron' (limon) ve 'cédrat' (ağaçkavunu) sözcüklerinin söyleniş benzerliğine gönderme. Ayrıca, dişil bir ad olan 'pérlouse' (inci) sözcüğünün tanımlığının ('la'), eril bir tanımlık olarak kullanması söz konusu ediliyor. (Çev.)

Doğu Batı Divanı'ndan[1]

Gestandnis

"Was ist schwer zu verbergen? Das Feuer!
Denn bei Tage verrät's der Rauch
Bei Nacht die Flamme, das Ungeheuer
Ferner ist schwer zu verbergen auch
Die Liebe: noch so stille gehegt
Sie doch gar leicht aus den Augen schlägt.
Am schwersten zu bergen ist ein Gedicht
Man stellt es untern Scheffel nicht:
Hat es der Dichter frisch gesungen;
So ist er ganz davon durchdrungen;
Hat er zierliech nett geschrieben

Will er, die ganze Welt soll es lieben.
Er liest es jedem froh und laut,
Ob es uns quält, ob es erbaut."

[1] Günce burada, Goethe'nin metninden beş sayfalık Almanca alıntılarla bölünüyor. *West-östlicher Divan*'ın kimi dörtlüklerini Louis Althusser Fransızcaya çevirmiş ya da uyarlamıştı. Bu sayfalara tarih konmamış, ama farklı defterlerdeki başka birçok alıntı ya da adreste olduğu gibi (Bak. 'Sunuş'), bu alıntıları da ikinci defterin bu sayfalarına, günceye devam ederken ya da günceye başlamadan önce kopya ettiği düşünülebilir. Yine de, yazarın bu alıntıları güncesine devam ettiği sırada araya koymak istemiş olması kuşkulu. Alıntıları burada olduğu gibi veriyoruz.

Erschaffen und Beleben: Âdem bir toprak yumağıdır ve Tanrı soluğuyla ruh verir ona ve Âdem aksırmaya başlar: Nuh şarabı bulduğunda, killi bir toprak parçasından başka şey değildir.

Phänomen

"Sind gleich die Haare weiss
Doch wirst du lieben!"

Lied und Gebilde. Ezgi ve heykel

"Löscht'ich so der Seele Brand
Lied es wird erschallen;
Schöpft des Dichters reine Hand
Wasser wird sich ballen."

Derb und Tüchtig

"Wenn des Dichters Mühle geht
Halte sie nicht ein:
Denn wer einmal uns versteht
Wird uns auch verzeihen!"

Alleben'de toza övgü.

"Staub, den hab'ich längst entbehret
In dem stets umhüllten Norden
Aber in dem heissen Süden,
Ist er mir genugsam worden"

Kumlara düşüyor yağmur, her yeri yeşile bürüyen, yeniden filizlenmeye başlayan yaşamın yakıcı kokusuyla dolu, nemli bir yağmur.

Selige Sehnsucht

"Und so lang du das nicht hast
Dieses: Stirb und Werde
Bist du nur ein trüber Gast
Auf der dunklen Erde"

Fetwa

"...Denn Allah gab die Gabe jedem Dichter
Missbraucht er sie im Wandel siener Sünden
So seh er zu, mit Gott sich abzufinden."

Unbegrenzt

"Dass du nicht enden kannst, das macht dich gross
Und dass du nie beginnst, das ist dein Los.
Dein Lied ist drehend, wie das Sterngewölbe
Aufang und Ende immerfort dasselbe
Und was die Mitte bringt ist offenbar
Das was zu Ende bleibt und Anfangs war."

Saç izleği, bu saçların arasında boğulup gidebilir insan, *Versunken*, saç lüleleri, oldukça yuvarlak bir yüz, bu yüze bakarak da yitebilirsiniz.

Ergebung

"Die Liebe behandelt mich feindlich
Da will ich gern gestehen,
Ich singe mit schwerem Herzen
Sieh doch einmal die Kerzen,
Sie leuchten, indem sie vergehen."

Wanderers Gemütsruhe. Hacıların ruhundaki dinginlik

"Wer nicht von dreitausend Jahren
Sich weiss Rechenschaft zu geben
Bleib im Dunkeln unerfahren
Mag von Tag zu Tage leben."

Buch der Sprüche

"Was wird mir jede Stunde so bang?
Das Leben ist kurz, der Tag ist lang.
Und immer sehnt sich fort das Herz,
Ich weiss nicht recht ob himmelwärts..."

"...Des Menschen Wert kann niemand erkennen
Der nicht selbst Hitze und Kalte litt."

"Soll ich dir die Gegend zeigen,
Muss du erst das Dach besteigen."

"Ein Haus wo zwei Weiber sind
Es wird nicht rein gefegt."

"Wisse dass mir sehr missfällt
Wenn so viele singen und reden!
Wer treibt die Dichtkunst aus der Welt?
–Die Poeten!"
"Findet sie ein Häufchen Asche
Sagt sie: der verbrannte mir"
Küçük bir kül birikintisi görecek olsa
Kendisini benim için yaktı diyecektir.

Buch Suleika

"An vollen Büschelzweigen
Geliebte sieh nur hin!
Lass dir die Früchte zeigen
Umschalet stachlig grün

Sie hängen längst geballet
Still, unbekannt mit sich;
– Ein Ast, der schlaukelnd wallet
Wiegt sie geduldiglich.

Doch immer reift von innen
Und schwillt der braune Kern
Er möchte Luft gewinnen,
Und säh die Sonne gern.

Die Schale platzt, und nieder
Macht er sich freudig los;
So fallen meine Lieder
Gehäuft in deinen Schoss."

Souleika'nın Batı rüzgârına söyledikleri.

Wiederfinden, Tanrı dünyayı orada yarattı ve çığlığıyla karşıtlar ayrıştı, birbirlerinden uzaklaştılar.

"Stumm war alles, still und öde
Einsam Gott zum erstenmal!"

Bunun üzerine, bu parçalanmaya acıyarak bakan şafağı yarattı ve böylelikle, ayrışan öğeler birbirlerine yeniden sevgiyle bağlandılar.

Şaraba sürekli övgüler

2 Mart

Bir dostluğun neredeyse son bulduğu ve toprağın evrensel bir buzlanmanın verdiği korkuyla sertleştiği bu sessizlik döneminden, ekonomik düzenle, elektrik devrimiyle ve Corneille dramlarıyla ilgili birkaç ender düşünceyi saklamak istiyorum yalnızca, gerçeklikleri tartışılmaz esrimeler bunlar ve aralarında yol aldıkça belleğini daha da çok yitiriyor insan.

Yaşamak ve yaşarken kendini izlemek, yaşarken kendini izledikçe kendini yaşamaktan alıkoymak. Parmenides'in yılanıyım, yılan olduğunu bilen bir yılan. Hayvanlar, insanlar sayesinde usla tanıştılar, bu tür bir koşutluktan daha ender bulunabilecek bir şey var mı? Bütün bunları değiştirdik ve bu nedenle, tepetaklak olsak da yüzümüz hep aynı yüz.

Ne deniz var ne de çamların eğik yapraklarında rüzgâr, ne de tozlar.

Homo politicus, arı durumdaki bir nedenden dolayı neredeyse arı durumda; kendi bedeniyle ve batan gemilerin denizin üzerindeki kalıntılarıyla, şu tahta parçalarıyla arasında hiçbir bağ kalmamış, ticareti yerle bir etmiş fırtına; onun dünyası, iki toprak arasındaki şu geçitte akıp giden sarı buğdaylarla düzenleniyor. Arı durumdaki insanın tutkularının, her zaman rastla-

nan tutkulardan bir farkı yok, ilişkilerde, saygı ve sevgide biri hep ötekini yönetiyor, karşıdaki insan önemsenmiyor, kişisel değerin önceliği bu. Belediye başkanısın, yönettiğin kasaba nerede ya? Her şey çırılçıplak ve sallantıda, yoksulluklar, başarısızlıklar ve alçalmalar hep aynı. Yalnızca anılarında yaşayanlara, geçmişin desteği de çok görüldü artık.

G.'den[1], kamptaki ekonomik yaşantı üzerine bir sunuş hazırlamasını istedim. İlişkilerin değişmez kuralları, yarışma, sunu ve istem, vb.

Deliliğin kokusunu aldınız, ama rahatlayınız Bayanlar Baylar, deli olduğumuzu biz de biliyoruz!

Kutsal cumartesi

sekiz gün önce
göğsüme yediğim darbeden
kırılmış kollarım ve bacaklarımla
gözyaşları içinde tanıdığım
Tanrı sevgisini
soluk soluğa yüceltirim belleğimde

12 Nisan

Yaşamımın en ağır deneyimlerinden biri bu, hatta en tehlikelisi. Tanrı, Tanrı'nın yardımıyla bu kırılganlık ve çıplaklık dönemini geride bıraktım işte. Her şeyden, insan bilimlerinden ve kasların gücünden, insanlar üzerindeki gücümden, kendi üzerimdeki gücümden yoksun kaldığım için, yaşlı Flaubert'in koruduğu şeylerden: Bir dostla deniz kıyısında edilen bir iki çift sözden, aşkla yinelenen birkaç tümceden bile yoksundum, alçalmanın en uç noktasına vardım, ulaştığım yerde her şey apaçık ortadaydı; çöle dönmüş bir adamdım ve içimde Tanrı sevgisinden başka şey kalmamıştı.

[1] Goudima.

Şu kısa şiiri buldum, Verlaine'den, sekiz heceli, kısa ve dokunaklı, hüzünlü ve umutsuz olmakla birlikte sert ve iğneleyici, ne gelecek kuşaklarla ne de geçmişteki atalarla bir ilgisi olmasa da birçok genç insana (Aragon, vb.) öncülük etmiş bir şiir:

"Sessiz bir yetimken geldim
Büyük kent insanlarına doğru
Dingin gözlerimdi tek zenginliğim
Kötü karşılamadılar beni

Yeni bir sıkıntı yirmi yaşımda
Aşk ateşi adında
Güzel gösterdi kadınları bana
Hoş bulmadılar beni

Yurtsuz ve kralsız olsam da
Yüreksizken çok yürekli görünsem de
Ölmek istedim savaşta
Ölüm istemedi beni

Çok mu erken çok mu geç doğdum
Ne işim var bu dünyada?
Hey sizler, hepiniz, acım derin!
Dua ediniz zavallı Gaspard için!"

15 Nisan

Bedensel güvencenin sağladığı ruhsal güvence. Düşünsel savunmalarla bile güvencede olamamanın, bedenin ihanetini düşüncenin değişmezliğiyle dengeleyememenin sıkıntısını yaşadım. Dayanıksız bir temelde yaşıyorum ve durumum bu. Yazgım, haklarını geçici de olsa kullanamayan bir bedenin elinde şimdi.

21 Nisan

Hastaları az miktarda ilaçla iyileştirmenin erdemi; ilaçlık otlar üzerine ve bir hastanın bakımını üstlenerek iyileşen bir yarı hasta üzerine söyleşi... Aşağıdaki izlekler üzerine kesin görüşler: Yaşamı karmaşık gördüğünüz sürece karmaşıklaştırırsınız onu; öleceğini bilmeye ilişkin deneyim ve direnmeden geçirilen bir yaşam deneyimi; bedensel çalışmanın yalınlığını, sosyal ilişkilerin yalınlığını bulgulama; yalın olan her şeydeki ahlaksal değer (alışkanlıkların gücü, örneğin, birini omuzları üzerinde taşıyan insanlar, adamı düşürebileceklerinden korkmaksızın sürdürürler bu işi).

30 Nisan

Provost[1], dört gün önce, gömülmesi ölümünden daha kısa süren ekonomik liberalizmin ölümü konusunda bir konuşma yaptı. Bu konuda gerçek bir sarmal eğri oluşturmanın zorluğu. Gerçekte, idealizm için geçerli olan her şey ekonomik liberalizm için de geçerli: Bir kez çevrimin içinde kaldınız mı sonuçların zorunluluğuna çare bulunamıyor; yalnızca dizge dışı nedenlerle, idealizm için ahlaksal, liberalizm içinse toplumsal nedenlerle çevrim dışına çıkılabiliyor.

Çelişkilerin alanını doğru olarak belirlemek tehlikeli bir girişim: Çünkü birçok alan söz konusu ve kendi başına çözüme ulaşması için çelişkiler içinde bir kenara bırakılacak olanı bulmak çok zor. P.'nin[2] sunuşunda Goud.'nun[3] karşı çıktığı noktalar bakış açımı az da olsa değiştiriyor, görüşlerimi belli bir noktaya uyarlamamı sağlıyor. Bkz.'32'de bunalım dönemi sonuçlandırıldıktan sonra gözlemlenen olgu; yeni çelişki: Üretim artışıyla işsizlik oranındaki artışın koşutluğu. Oysa işleyimsel yoğunlaşmaya toplumsal ve siyasal etkisi yadsınamaz belli bir el işçiliği yoğunlaşması denk düştükten sonra toplumsal sorun göz ardı edilemez artık. Olağan bir ekonomik kriz atlatıldığında

[1] Adrien Provost, René Michaud adıyla da anılan işçi ve sendikacı militan.
[2] Adrien Provost.
[3] Goudima.

yalnızca belli bir azınlığın etkilendiği, ülkenin geri kalanınınsa yüzünü örtüp bayram etmeyi sürdürdüğü günler geride kaldı. İşin içyüzü böyle.

Dışarıdaysa pazarların daha siyasal görünümü söz konusu: Yeni ülkeler, sömürgeler; neredeyse tüketilmiş bir sorun. Liberalizmin altın çağı, eskimiş ülkelerin açık olduğu dönemler. Bkz. 1800 ve ablukalar, Avrupa yeterince sanayileşememiş, Fransa için bir pazar. Kapalı Avrupa, Asya, Güney Amerika, sömürgeler; ama sömürgeler de kapanıyor, haklar ve savunmalardansa kendi üretimleriyle daha iyi korunuyorlar; Asya kesin olarak, Güney Amerika geçici olarak kapanma yolunda. Pazar sorunu liberalizm çerçevesinde kaçınılmaz bir biçimde çıkmaza giriyor.

30 Nisan

Brasillach'ın *Bizde Savaş Öncesi* (Notre avant-guerre) adlı yapıtı; tanıyamadığıma üzüldüğüm bir adamın tükettiği zaman için duyduğu pişmanlık. İnce bir kralcı siyaset anlayışı; büyükbabalarının yaptıklarını yapabilecek diplomat torunları; bir savaşın bir antlaşmayla kazanılabileceği ve güçlü olamadığımız zamanlarda zekâmızı kullanmanın yeterli olacağı gibi eski yönetime çok uygun düşen bir görüş. Monzie'de[1] de aynı anlayış seziliyor, bu çevrenin Talleyrand'a duyduğu hayranlık da böylelikle açıklanıyor. Yaşadığımız bu dönemden çıkarılan geçici ders bu beklentiye karşı çıkıyor ve şu sıralar güçlü olmaya öylesine ivedi bir gereksinim var ki işin inceliklerine soyunmaya zaman yok artık.

9 Mayıs

Tutsaklık uzun süredir bir merak konusu olmaktan çıktı. En derindeki köklerime dek sarsıldıktan sonra dönmeye can

[1] Büyük olasılıkla, Anatole de Monzie'nin 1941 yılında Flammarion yayınlarından çıkan *Önümüzdeki* (Ci-devant) adlı kitabından söz ediliyor. 'Dostlara Pusulalar' adlı bölümde, Nisan 1942'de yazılan (3) numaralı mektupta da bu kitaba gönderme yapılmıştır.

atıyorum. Haritada aşamadığım sınırları kitaplarla, insanlarla, Fransa'yı, Fransız dilini ve yazarlarını geri kalan her şeye yeğlememi sağlayan şu bıkkınlıkla aşabiliyorum!

12 Mayıs

Çatıda yağmur, bir zamanlar gürültüsüz çatı katına düşen yağmurun aynısı, iki yıl aradan sonra, yokluğuyla aydınlanarak yeniden buldum onu. Yağmurun estetik değeri, evi dünyadan soyutluyor, bir anlamda sahne gibi, bir de gece var, sağanağın koşut çizgileri tam da ışığın çevre çizgisinde son buluyor. Tarama çizgilerinin oluşturduğu ovalin altında büzüşüp kalmış, kımıltısız, saf yürek bir resim.

Yağmurdan söz ediyorum işte, dişil bir sözcük[1] ve yağmıyor artık. Parçaları sökülen düzeneğin, açığa çıkarılan gizemin tuhaflığı. Yalnızca iki kişi için düzenlenmiş bir oyun.

Yağmurun süresi üzerine düşüncelere dalınca, Chamisso'nun[2] bir şiirini anımsadım: Ağustos ortasında (Almanya'da), öteden beri buğday ekilip biçilen topraklar, ekinleri tehlikeye sokan, insan yaşamını tehdit eden dinmek bilmez yağmurların baskınına uğruyor; bulutların dağılıp uzaklaşması için geleneklerin ve umutların yardımıyla gökyüzünü afsunlamak üzere bir kurul toplanıyor. Dualar bir işe yaramıyor ve inatçı yağmur, yaşı gereği toplulukta yağmurun tutumunu herkesten daha iyi bilen en yaşlı adamın uyarısından sonra diniyor: "Yağmak mı istiyor? Bırakalım dilediği kadar yağsın!"

[1] 'La pluie' (yağmur) Fransızca'da dişil bir addır. (Çev.)

[2] Fransız kökenli Alman yazar ve bilim adamı Louis-Charles Adelaide, Adelbert adıyla da anılan von Chamisso de Boncourt (1781-1838), özellikle de düşsel yazının klasiklerinden biri sayılan *Peter Schlemihl'in Olağanüstü Öyküsü* (La merveilleuse histoire de Peter Schlemihl) adlı romanıyla (Gölgesini Yitiren Bir Adamın Öyküsü) tanınmaktadır. Fichte ve Madam de Stael'in dostu olan Chamisso, yönetimini üstlendiği *Almanach des Muses* (Esin Perilerinin Yıllığı) adlı dergide, Alman halk masallarından esinlenerek yazdığı şiirlerini yayımlamıştır. Bu şiirler, *Toplu Yapıtları*'nın III. ve IV. ciltlerinde *Gedichte* (Şiirler) başlığı altında yayımlanmıştır.

"Wir sehen es vierhzen Tage noch mit an
Und hat der Regen dann nicht aufgehört
Gut, regne es dann so lange es will und kannn[1]!"

27 Mayıs

Yazılacak ya da anlatılacak birçok öykü var, bir kurnazlık peşinde olan adamla, dünyanın özünü kavramış olan bir adamın öyküsü var, bu ikisi kendilerince dolaşıp dururlar dünyada, biri zenginliğiyle, öteki yoksulluğuyla.

Kurnazlıklardan söz ederken, "Bu konuda eskilerden hiç farkımız yok," diyor kız kardeşim. Burası için daha da geçerli bu söz, imgelem yetersizliği belki de böbrek yetersizliğine ya da tutsakların büyük rahatsızlığı olan bir başka salgı yetersizliğine bağlıdır. Çağcıl tutsak Yunanlı tutsaktan çok daha farklı, kaygıları daha bilimsel, fizikötesi sorunlarla ilgilenmiyorsa elbette. Troyalı kadınlar amazon ruhlu olmasa, Troyalı erkek sıfatını taşıyacak olan klasik tutsaklar yani Troyalı kadınların varsayımsal kocaları havanın ağırlığını koklamaksızın yaşarlar, doğal ve dolaysız şu güçleri düşünürler yalnızca; bir bedenin bir başka beden üzerindeki ağırlığını, bir kirişin sertliğini, omzun ya da ruhun çukurundaki sıkı etin direncini düşünürler. Özdeğin karanlık güçlerini savsaklayarak ahlaksal bir kişiliği daha rahat oluşturabilirler. Çağcıl tutsak tansiyon ölçtürür, on beş dakikada bir nabzını ölçer, günde iki vitamin alır – fırsat bulduğunda yapar bunları ve bütün tutsakların yürekten ulaşmak istedikleri bir ülküdür bu. Hastalığın ilerleyişi, içteki ışığın azalması.

Elektra'yı okuyorum ve bir anda, metnin yanında, olağanüstü güzellikte bir resme rastlıyorum, metinden daha canlı bir resim, Euripides ya da Giraudoux'nun tragedyalarında rastladığım bütün bahçıvanlardan daha bahçıvan bir hasta, kekemeliği ve sarhoşluktan kapanan kırmızı, donuk gözleriyle öylesine güzel ki bundan böyle sarhoş ve kekeme olmayan bir bahçıvan

[1] "Bırakalım bu iş on beş gün daha sürüp gitsin böyle / Yağmur dinmezse / Ne yapalım! Dilediği ve yağabildiği kadar yağsın!" *Şiir Seçkisi*'ndeki *Der Szekler Landtag*'dan bir bölüm.

düşünemeyeceğim. Çatlayıp açılan bir çiçeğe benzeyen sözleriyle bir dağlalesinden daha tatlı, dudakların şu pıtırtısı ve ağıza yapışan şu tükürükler, baharın çağrısına uyan ve yavaş yavaş etkisini gösteren özsuyu, ey Tuileries bahçelerinin bahçıvanı, Luxembourg bahçelerinde çalışmıyordun sen, ölüler için ölü külleri gibi ölümsüz çiçekler dikiyordun ve düşündüğünden daha çoğunu dikiyordun hep, çünkü melekle yaptığın savaşta kendini savunmayı beceremeden yineleyip durduğun sözcükler gibi unuttuğun birkaç gereksiz iş oluyordu her zaman, modelleri ve betimlemeleri nasıl olursa olsun, benim için kitaplarda rastladığım bütün bahçıvanlardan daha gerçeksin artık!

2 Haziran

Eski Ahit üzerine tartışma. Montpellierli bilge ve çöldeki Hıristiyan üzerine düşünceler, Yehova'nın, çölde esen o kutsal ruhun anlamını Lawrence'daki anlama bağlayan kuram, iki ayrı ad altında aynı kuram.

Dünyadan soyutlanma ve Akdeniz estetiği üzerine düşünceler, ışıktan kamaşan gözlerini kapamış heykellerin toprağı, dekorun arka planında dağlar ve önde denizin coşkulu insanlarıyla birer sahne gibi düzenlenmiş, su seviyesindeki kentler –çünkü rıhtımın kıyısında, denizde yürüyen biriyle, içinde boğulduğu kalabalıkta yürüyen sanatçı aynı çılgın adımı atmaktadır denebilir– örtülü yüzlerin ülkesi, kazayla örtülen yüzler, körlerin ve sağırların toprağı, Homeros heykelleri, Maurras, ya da parmaklarla kapatılan yüzler, küre gibi yuvarlak bir kafa elle örtülmüş, yer yuvarlağını alnına dayayan Parmenides ve onun çevresinde genişleyen dünya.

Biçim değiştirme üzerine rastlantısal ve yalınlaştırıcı bir düşünce ve buna ulaşmanın tek yolu: Ayrım yöntemiyle, biraz da deneysel olarak, indirgenemeyeni saptadıktan sonra açıklanamayanın varlığını keşfetmek için, eleştiriyi ve bir de benzeri benzerden uzaklaştıran ve sonra bunları açıklığa kavuşturup birbirine yaklaştıran karşılaştırma yöntemini kullanmak. Şaşkınlığın hazırlanışı, özgün olamayanın tanınması yine tarihsel ve eleştirel düşünceye getiriyor bizi. İnan, özgün olanı düzene koyuyor.

Yeni ve sürekli bir kendine dönüş, ya da yalınlığın ağlatısı. Usumdan çıkmayan şu çocuksu sözler; bütün zenginliğini yitirmek zenginlik midir? Gerçekte buna inanıyorum ama yalınlıkla kolaycılığı birbirine karıştırmaktan korkuyorum.

Her şeyden daha güzel olan bahçıvan izleğine ek. Aşması gereken bir duvarın dibindeki hırsız gibi duruyor, dikilmesi gereken bir çiçeğin yanında, şapkasını çıkarıyor bahçıvan, ses veriyor ve çıkardığı seslerden biri, buhar sızdıran nezleli bir lokomotif gibi baştaki ünsüzlerde, öteki de yoldaki çalılarda asılı kalıyor ve böylelikle beş dakika içinde hiçbir zaman bahçıvanlık yapmadığını itiraf ediyor. Bu deneyimin eytişimsel değeri ve görünürde var olan ve olmayan bu bahçıvanın sunduğu fizikötesi veri üzerine kafamızda birkaç düşünce uyandırmaya değer bir olay. Platon'dan 2500 yıl sonra dünyaya gelmek bahçıvan için büyük bir talihsizlik!

12 Temmuz

Dün akşam papazla[1] uzun uzun söyleştik. Tiyatro çıkışında, herkesin yatağa girdiği saatte çimenlerde yürüyen K.'yla[2] karşılaştık. "...ilgisini arıyorum... Değerli bir şey bu." "Fazladan bir nota, ey piyanist!"

17 Temmuz

Veda günü. Coeur[3] gidiyor, G. de[4] üç aylığına aramızdan ayrılıyor ve D.[5] çürüğe çıkarıldı. Saint-Laurent-du-Gros, Yüksek Alpler, Mösyö Rossi. Bu akşam onunla uzun uzun konuştuk. Issoire'da, güneşe karşı duran yeşilliklerdeki çiçek açmış elma ağaçlarının gölgesi altında değiliz, akdikenlere çiçek açtıra-

[1] Büyük olasılıkla Papaz Berthoud, eğer o değilse Papaz Joseph Poirier.
[2] Nicolas Kédroff.
[3] Kaptan Coeur, Stalag XA, XB ve XC kamplarında denetim subayı.
[4] Goudima.
[5] Francis Dussène.

cak bir Proust'un yokluğundaki donuk ve verimsiz bir topraktayız.

Bahçıvan izleğine eklenecek yeni bir şey, Péguy'in bahçıvanı: Bu fikir, karların papazı Berthoud'nun konuşmasını dinlerken usuma geldi.

{boş bırakılmış}

20 Temmuz

"Yaklaşan gecenin köyler, ağaçlar ve dağlar arasına yaydığı şu dinginliği kendi ve kendisi arasına koyarak başkalarınınkinden çok kendi korkularıyla baş etmek zorunda kaldığı, tartışmalar ve kararlarla dolu bir günün akşamında yetke üzerine düşünmeye koyuldu. Bu başlık altında birçok yapıt okumuştu, kimileri kurnazlıkla düzenlenmişti, kimleri de dolambaçsızdı ama kendi üzerinde yetke kurmanın ilk kanıtının yazıdan vazgeçmek olduğunu düşünmeden edememişti. Bu yüzden de sessizliğin ortasında bu içsel çatışmayı yaşıyordu, varoluş ve pişmanlık dışında hiçbir tanığı olmayan şu savaşımlar, her sabah çizgilerini genişlettiği şu sınırı yavaş yavaş kendi uç sınırlarına kadar getirmişti. Ama gümrükçülerin uzun zamandır ilk kez bir önceki günkü konumlarında uyudukları bu yürek paralayıcı günde, yerinde saydığını kabullenmekte duraksayan bir ordu gibi, kuşku ve şaşkınlık içindeydi.

"Şu kararlı ifade, şu istemli adam tavırları ne işe yarıyordu ki? Gündüzleri başkaları için bu tutumu takınıyor, akşam olunca da pilili pantolonu ve beyaz çoraplarıyla birlikte çıkarıp atıyordu onu. Giysinin anlamını ve dudaktaki bir ruj kadar bile sahiplenmediği bu gerecin gerçek değerini onu çıkardığında anlıyordu. Bu giysi doğuştan beri onundu, onun imgesiydi; giysinin gücü de yabancıydı ona. Niyetlerimle ilgisi olmadığını hissediyorsam davranışımın değeri kalır mı, niyetlerim bana yabancı geldiğinde niyetlerimin değeri kalır mı?

"Bir yolda ilerliyordu, yalnızdı ve arkasında köyün uyuduğunu, her adımda daha da uzaklaştığını hissediyordu. Yaşamı da böyleydi: Her geçen gün kendisinden biraz daha uzaklaştırıyordu onu, ilerliyordu, ama bir anının yaşadığı her ev, eski dostların kendi aralarında paylaştıkları davranışlar ve alışkanlıklarla öteki anılara bağlanan her anı, arkasında bıraktığı yığında uyuyordu. İçimde hissetmediğim bir yetkeyi arzulamam ne işe yarar, olmadığım gibi olmak neye yarar?

"Hainlerin ve sürgünlerin peşini bırakmayan şu acı parçalanma duygusunu ansızın hissediverince yolda uzun süre durdu ve düzensiz adımlarla, onu tek söz etmeden içine çeken köye geri döndü, alt kattaki kapının yaşlı kiracıyı içeri alması gibi."[1]

27 Temmuz

Bkz. Rilke:

"Şiirin ardında yaratıcıyı bulacaktım yine de, böylesine uzun bir sessizliği bir çırpıda bölen gücü algılamakta yetersiz kalacaktım! Çiçeğin gelişimi sırasında tortu bırakmadan eriyen tohumları andıran katedral mimarlarının, öteden beri oradaymış gibi duran yapıtların varlığıyla iç içe geçmeleri ve bu yapıtlar için birer açıklama olmaktan çıkmaları gibi...", "...ama şiirlerin doğumuna inansam da kendiliklerinden ortaya çıktıklarına inanmam çok güç."

Chacha'nın[2] öyküsü, toparlak ve sessiz; kabaran suları afsunlayan, savakları açan, yağmurların çevrimini sürdüren sihirli sözcükleri kendi çemberinde ve dilsizliğinde saklıyor, iki krallığa birden egemen olan İspanya kralı gibi iki kıyıya da egemen, yumuşak başlı Garonne'dan daha da aldatıcı bir fahişeyle iyi bir kız arasında gidip geliyor ve günün birinde bir viyolonsele âşık oluyor.

[1] Olasılıkla, Louis Althusser'in kendi yazdığı bir metin.
[2] Sacha Simon'un takma adı.

Paketleyip trenle gönderiyorum, diyor hiçbir şeye gülmeyen satıcı. Tren yola çıkıyor ama garda kapı çok küçük; viyolonsel dışarı çıkarılamıyor. İş buna kalsın Bayım, dünya küçük! Çevrim sürüyor ve İsviçre, İtalya, Fransa ve Danimarka tekerleklerinin taşıdığı viyolonsel bu bitmek bilmeyen döngüden kurtulmak için bir gar ve bir çıkış arıyor.

9 Ağustos

Bağlılık kavramını topluca yitirdik. İnsanlar arasındaki bir anlaşmazlığın kopardığı dayanıksız bağlar. Bilincin güçten düşmesi ya da alışkanlıklar edinen adamın yıkılışı. Hiçbir zaman edinmediğimiz kadar çok alışkanlık edindik, güçsüzlük işareti bu.

10 Ağustos

Maître Joachim Pause-wang'ın (Usta Joachim Pausewang'ın) yazarı Kolbenheyer[1] Karlsbad'da dolaşırken Mösyö Pause-wang diye biri çıkar karşısına ve soyağacını hazırlayacağını söyleyerek bilgi ister ondan.

16 Ağustos

Birkaç gündür, üzerinde düşüneceğim bir yığın konu var. Hep aynı konular zaten, ama Berth'le[2] yaptığım söyleşilerden sonra daha da önem kazandılar.

C.'nin[3] odasından kampa bakıyorum. Ağır ağustos yağmuru son sporcuları da dağıttı ve ağaçların arkasındaki tek canlılar Vistule köylüleri, pazar gününü öteki günlerden ayrı tuttukları-

[1] Erwin Guido Kolbenheyer (1878-1962), Nazilerin övgüler yağdırdığı Alman dramaturg ve romancı.
[2] Papaz Berthoud.
[3] Pierre Courvoisier ya da Robert (Bob) Costes.

nın ve görünümlerine özen gösterdiklerinin göstergesi olan şu temiz giysiler içinde ikişer ikişer ilerliyorlar. Şu anda konuşulan Fransızcanın, eytişim söz konusu olduğunda öbür dillerden daha ileride olduğunu düşünmekten alamadım kendimi; birkaç yüzyıldır, görünümü gerçeklikten ayırarak, ikisinin aynı tadı vermediğini gösteriyor bu dil. Hafta içinde olduğu gibi pazar günleri de iyi giyinmekten hoşlanmıyorum; benim için her şeyin önünde yer alan düşünce özgürlüğünü dış görünüşe yeğliyorum.

Şu son günlerde futbol oynadım biraz, bu çok mutlu etti beni. Hiçbirimizin –özellikle de benim– fiziksel güvencemiz yok. Ama bu güvence ele geçirildiğinde, kendisini öyle apansız ve kararlıca ortaya koyuveriyor ki. İşte bu nedenle, başarıyla oynayabildiğim zamanlarda futbolu seviyorum. Düz bir çizgiyi seçmenin ve bu çizgiyi, düşüncenin, kuşkunun ve kuruntuların dolambaçlarına yeğlemenin bir yolu bu benim için. İnsanın kendisi ya da başkaları söz konusu olsun, düşünceden öcünü alan kaslardır her zaman.

Péguy'ı zevkle okuyorum. Söz hakkı vermek yerine fazlaca söz almaktan ileri gelen bir talihsizlik. Fazlasıyla savunulduğunda, fazlasıyla incelendiğinde ve kendisine fazlasıyla salık verildiğinde kimi şeyleri yitiriyor insan. Her yazın yapıtının, birkaç satırın sayfada bir araya gelmesiyle oluştuğu; 'sessizliğinse neden sonra geldiği' unutulmamalı. Péguy'ın yapıtı çevresinde bir sessizlik kurulu oluşturulmalı.

Berth'le[1] her şeyden kopuş sorununu ele aldık. Tutsaklık, birçok insan için, özellikle de öğrenciler için yıkıcı olabilir. İnsanların yaşamda çok az şeyi önemsediğini düşünüyorum; yine de kimi şeyler en kuşkucu insanlarda bile dokunulmazlığını koruyor: Örneğin, iş. Ayrıcalıklı bir yer ayırıp özenle korudukları, yaşamlarında sorgulamadıkları tek alan. Tutsak öğrencinin, dünyayla arasına koyduğu uzaklığı eğitimi söz konusu olduğunda koruyamayacağından korkuyorum. Tahtalara duyduğu aşkı ve çalışırken yaptığı hareketleri, düşüncelere daldığı zaman bile

[1] Papaz Berthoud.

unutmayan nalıncının üstünlüğü. Düşüncesi üzerine düşüncelere dalması için kendisine fırsat tanındığında düşünen kişinin güçsüzlüğü – ya da kendisine dikkat eden insanın taşıdığı içsel çekince.

Güçlükle, kimi kopukluklarla ve neredeyse sıkıntı içinde, tarihsel ve ekonomik bir konu üzerinde çalışmaya başladım. İlk engeli atlattım, ama en bildik yollarda bundan böyle kendini güçsüz bulmanın şaşkınlık ve kırgınlığına ne demeli!

21 Ağustos

Özsuları ve kavislerle dolu, nemli, tatlı evrenler karşısında şu yalın düşünce geliyor aklıma: Görme duyusu dokunma duyusuyla, dokunma işitim duyusuyla ve işitim de tatma duyusuyla destekleniyor ve gerçeklik de, Pascal'in kesinliğin gerçek tabanı olarak değerlendirdiği bu uyuşmaların dengesiyle ortaya çıkıyor.

26 Ağustos

Her yönüyle Laroche'dan daha farklı bulduğum St Louis'ye dikkat bile etmedim, orada her şey ağır ve sıcaktı: Çiçekli yollar, ağaçların nehrin üzerine yansıyan uzun gölgeleri, erkeçsakallarının acı tadı, genç ve yorgun bacaklara acımaksızın dikleşen yollar ve bir kova suyun içinde ölmeye çalışan balıklar.

Dün öğleden sonra ve bugün güçlendirici bir deneyim yaşadım. Dalgalara karşı durmanın ve her şey yıkılırken dinginliğini korumanın estetik doyumuydu bu. Zavallı çavuş, yaşlı ve huysuz, hafif yaralar almış, dün ateş püskürüyordu çevresine, bugünse her şeyi unuttu. Şu şato öyküsünü anımsattı bana, her şey tıpatıp aynı.

'*14 Yazı*'nı (Eté 14) ve *Thibault*'ların (Les Thibault) *Sonsöz*'ünü okudum. Yüzyılın akışımlı romanları arasındaki ben-

zerlikler ve hepsinde belli izleklerin zorunlu olarak yinelenmesi çok şaşırttı beni, Yüksek Okul[1] örneğin, ya da Doktor, doğurma, değişmez ve anlaşılmaz bir kişilik olarak çocuklarının ruhundaki her köşeyi aydınlatan ve kuşaklar arası birliği sağlayan baba izleği. "*Thibault'lar*"da ve "*Pasquier'ler*"de[2] (Les Pasquier), babanın eşsiz bir kişilik olarak yansıtılması zorunlu; sert aile babalarıyla aile kurumu doğrulanıyor, oldukça tüzel bir anlayış.

Olayları sonuna dek izlemeye zorlayan sürükleyiciliğiyle, yaşamın parasal sıkıntılarla ilgili karanlık yüzünü, hatta dünyanın, sokakların, kentlerin, dönemlerin, olayların geçiciliğini yansıtmasıyla akışımlı roman, yazınsal bir tür olarak da etkiledi beni. Yansıttığı her şey o kadar doğal ki kitaptaki adam ve kadınların gerçekten yaşadığına neredeyse inanacak insan. Bulanık bir sanat, üstelik hoşluk yaratmakta da usta, ama insan kendi durumunu düşünmeden, sıkıntı duymadan yaklaşamıyor ona.

12 Eylül

Dostluktan da öte bir ilişkinin doğduğu bu yağmursuz dönemden, akşamların sonsuz dinginliğinin, B.'yle[3] tartışmalarımızın ve içimdeki bu doğrulama gereksiniminin kalmasını isterim geriye.

Dün, birlikte uyuyup birlikte yürüdüğüm B.'yle[4] dinginliğin doğaötesi açıklaması üzerine konuştuk (!); onu buna zorlamasam da sorunu çözümleyemediğini kendiliğinden kabul etti. Kaba güç de, düşüncecilik ve her türlü gereklik gibi, ekonomik liberalizm ve Kierkegaard gibi kendi kendini doğrular. Oysa dinginlik nesnelere bakışımızla doğrulanır ancak. Eyleme geçen kişi davranışının haksız yönünü göz ardı eder. Her eylem bir anlamda bilgisizliktir. Kusursuz dinginlik yalnızca bütüncül görüşte ve tam bir eylemsizlikte vardır. Dinginliğin doğrulanması geri kalan her şeyi doğrulamaktır. Kaba gücün doğrulanmasıysa kendi kendini doğrulamaktır.

[1] Yüksek Öğretmen Okulu.
[2] George Duhamel'in *Pasquier'lerin Tarihçesi* (Chronique des Pasquier) adlı yapıtına gönderme.
[3] Papaz Berthoud.
[4] *aynı*

30 Eylül

Büyüyü bozma zorunluluğu. Bana verdikleri bu defter bundan böyle önceden denetlenmiş ve yazdıklarımı günün birinde kendisine vermek güçsüzlüğünü göstereceğim kişi tarafından sıkıdenetimden geçirilmiş olacak. Verimli olmakla birlikte sessiz geçen bir ay.

14 Ekim

Yarıda kesilen tümce. Ve işte boşluk oluşuyor, bütün ölçüsüzlük alanları dört bir yandan kuşatılıyor. Bedenin kaydettiği ve tenin karşı koyduğu yüzlerce göstergeyle yaklaştığını belli eden kış geri geliyor. Hesiodos'un zamanında bile hayvanların tüyleri soğuğun bastırmasıyla diken diken olurdu.

Geçtiğimiz şu iki ay içinde, unutmamam gereken çok şey oldu. Ölüm deneyimi. İptal edilecek bir çalışma tasarısı daha. Olayların gelişimi benimle suç ortaklığına girişince bu tasarıyı kendiliğimden iptal etme yükünden kurtuldum. Ölüm deneyiminden yoksun adamın öyküsünü[1] yazmayacağım.

Son zamanlarda sık sık Parain'i ve bütün zorbalıklardan korkusuzca söz edebildiğimiz bir yaşta bize yaptığı o sunuşu düşündüm. Herkesin söz hakkını elinden alan şeylerden söz edebilmenin bütün sözleri yadsımakla aynı anlama gelmesindeki çelişki. Hiçbir zaman, benzer şeyler yalnızca benzerleriyle açıklanmaz: Ölümün sessizliğini canlı dudaklardan dökülen birkaç sözcükle açıklamaya çalışmak, gerçekleşmesi olanaksız bir iştir. Gizemini ve doğrulanışını yalnızca kendisine saklayan, kendi kendisiyle doğrulanan bu kısırdöngü fikrini yine karşımda buluyorum. Düşünceleri, sanatı ve yaşamı da öyle. Kesin biçimine ulaşmamış bütünlüğüyle Leibnizci görüş. Ve işte bütün gizemin biriktiği o daracık yer görüş alanımızdan çıkarıldı: Ama arkasında ne bir iz ne de sonradan onu tanıyabilmemizi sağlayacak bir iki gösterge bıraktı.

[1] İkinci defterin sonunda, biri 'Aşk ve ölüm deneyiminden yoksun adamın öyküsü' olmak üzere bir 'Tasarılar' dizelgesi yer almakta.

Bütün bu çiğ renklerin, kırmızıların ve kanın karşısında, gerçekten 'cansız' bir doğanın devinimsizliği karşısında Rembrandt'ın resmi beliriveriyor: *Anatomi Dersi*: Aynı noktaya odaklanmış bakışlar, öndekinin kapadığı görüntüye ulaşabilmek için eğilen bir baş, aynı kadavraya odaklanmış bütün o bakışlardan oluşan konu birliği ve farklılıkları vurgulayan, gözkapaklarını ağırlaştıran, derinin altındaki en ufak kası bile gerginleştirip yüzlerin her birine düşünme ve devinimsizlikle belirlenen kesin biçimlerini veren şu ağırlık, devinimsiz canlılar arasındaki bu gerginlik ve sertleşmiş şu ölü ve engelleyemediği ölümü açıklayan kişinin sesi, bütün bunları yoğun bir heyecan içinde hissettim.

Bir bakıma G.'nin[1] öncülüğünde gündeme gelen ve dün akşam üzerinde çalışmaya başladığımız bir tasarı. Giraudoux'nun büyük bir korkuyla genel fikirler diye adlandırdığı sonuçları elde etmek üzere ortak bir çalışma grubu kurmanın zorluğu. Onay vermenin bilgi almaktan daha sık görüldüğü bu sancılı dönemde, onaylamak üzere anlama zorunluluğu her zamankinden daha da çok belli ediyor kendini. Başkalarını inandıramamam ve uzun zaman konuşma ve inandırma yetersizliği çekmiş olsam da onları aydınlattığım zamanlarda söylediklerimde yalnızca hakkımda bildiklerini görmeleri... Çifte alçakgönüllülük bu. Konumu iyi bilmediğim düşüncesi tek başına bu doyumsuzluğu açıklamıyor.

17 Ekim

"24 yaşındasın, yani 25 yaşını sürüyorsun, dolayısıyla 26 yaşına gireceksin." Kendine dönüş ve büyüklere özgü şu sözlere...

Dün akşam, iki fırtına arasında, karanlığa gömülmüş, rutubetli kampta, karanlığı delip şimşeğe karşılık veren devriye ışıkları arasında ve her zamankinden daha da huysuz bir güz meh-

[1] Kimden söz edildiği belirlenemedi.

tabı altında B.'yle[1] uzun uzun konuştuk. Neden onlardan söz etmeye gerek duyuyoruz, ebeveynlerimin ve atalarımın haklı gururundan başka hangi nedenden olabilir ki? Daha önce bana, kimi şeyleri geçmişe dayanarak kurmaktan, geçmişle doğrulamaktan, bugün ağırlığını ellerimde hissettiğim şu yaşantıyı yalın gerçeklere ve uzun süreli sabırlara bağlamaktan söz edilseydi, gülüp geçerdim belki de. Erdemlerin uzantısını aramaya, yalnızca iyi cins ahşaplarda rastlanan şu doğruluğu eskilerin yaşamında yeniden bulmaya yönelik şu içsel arzu, soy duygusunun kesin biçiminden başka şey olamaz. Uzun süreli uslamlamalar ve düşüncelerin sonunda ele almaya karar verdiğimiz şeyleri, bu insanların doğallıkla halletmiş olmaları hayranlık uyandırıcı!

22 Ekim

Sona yaklaşmanın estetik değeri. Her serüvenin doğal sonu, bitişlerin en düş kırıcısı, kayıtsızlığın kusursuzluğu. Sanat yapıtı arı bir kayıtsızlıktan başka ne olabilir ki? "Birazdan gidip kutlamalara katılacağım..." Seslerin ve bakışların uzağında, kimselere açıklama getirmeksizin çöle doğru yol almak ayrılışların en kusursuzudur. Bir zamanlar görkemliyken, yaşamaktan yorulmuş, soluğu ve devinimi azalmış, ne kadar zamanı kaldığı belirsiz bir insanın sona yaklaşması gibi düşkünleşmiş ve can çekişen bir altın çağ gibi. Yağmurda, gecenin, rüzgârın başlangıcında, hatta olası bir unutuşun eşiğinde hazırlıksızca yatışmaya bırakılan en güzel dostluklar gibi.

19 Kasım

"Tutsaklık, bizi ayıran bütün bu uzamın zamanı içinde uzayıp gidiyor..." Sekiz kaygılı gün ve birden, yaşadıklarını öğrenmenin şu yatıştırıcı açınlaması; yazgının yerinin belirlenişi.

[1] Parisli Paul Bessière ya da papaz Berthoud.

25 Kasım

Aşırı bezginlik ve giderek eksikliğini hissettiren yaşama arzusu. Bu akşam kentte, ağaçlar arasındaki sessizlik, gözleri ve dudakları güzün her meyvesini saran şu sarı halkalarla çevrelenmiş balık gözlü genç kız, görünümleri dünyadaki bütün ressamları imrendirebilecek maskelerle dolaşan çocuklar büyük şaşkınlığa uğrattı beni, yabancılaştıkça yabancı duran yaşamın bu dengesine duyduğum gerçekdışı özlem. Yaklaşan geceyi duyuyorum, yaklaşan gecedeki parçalanmayı, bu içsel bölünme ve her şeyden kopuş, dudaklarımda toprağın tadı ve en basık yörelere duyduğum gereksinim. Claudel kafamdan hiç çıkmıyor artık, dengeli ve insancıl Claudel, tam öğle saatinde dünyaya eşit olarak dağılan barışın imgesi. *Cinq Grandes Odes*'un (Beş Büyük Od) görkemi ve açıkça dile getirilmese de kendisiyle barışık bir sesin köklerdeki derin acısı. Fırtınanın yaklaştığını seziyorum ve bu tehlikeyi nasıl atlatacağımı bilemiyorum, çünkü yaşam boyu sürecek bu tehlikenin ta kendisiyim, beni kurtarması için bugün Tanrı'ya yakarıyorum.

Bütün seslerin kesildiği böyle bir zamanda yazmaya utanıyorum. Küçük adam, sapın ucundaki kırılgan bir çiçek gibi ağır ve toparlak bilincinle gezintiye çıkman tehlikeli, rüzgâra baksana, bitkilerin belini büken yağmura, dünyanın acımasız oyunlarını anımsatan şu kırılmaya. Her şeyin hiçbir zaman görülmediği kadar dayanıksız oluşuna inanamıyor insan, her şey birbirinden ayrışıyor işte, aramızdaki uzaklık bir ovayı aşıyor, bir deniz var, birkaç ırmak ve tepeler, sessizlik... Öğeleriyle ve bunların iç bağıntısıyla var olan bir bütün yerine, denizin her kıyısından kendine yeni bir dünya kurmak gerekiyor işte. 2 numaralı *Grande Ode* (Büyük Od), birliği yok eden sudan, çukurlaşan denizden, hep yeniden başlanan ve hiç tüketilemeyen şu uzamdan yola çıkarak yeniden oluşturulmalı. Her şeyin tekliği usa yatkın bir şey mi?

.....

"Olabildiğince dikkatli bakacak..." Bir kusura ya da fırsata susamış bütün izleyicilerin önünde, gergin bir ip üzerinde sergi-

lenen oyun. Tam da bana göre bir oyun, kendimi böyle bir durumda düşünemiyorum, çünkü hangi ipe bağlanacağımı bilmiyorum. Yanı başınızdaki tehlikenin, düşmemek gerektiği düşüncesinin, içinizdeki sertliğin kesin esrikliği. Böyle bir deneyim için çok az fırsat var artık elimde; gerçekte, geçmişte bana birer sınav izlenimi veren durumlara çok benzer bir deneyim.

Ramuz'yü keşfettim. *Le règne de l'esprit malin* (Şeytanın Egemenliği), *La guérison des maladies* (Hastalıkların İyileştirilmesi), özellikle de ikincisi, kırılgan, ağır ve çok arı. En başta mı, yoksa en sonda mı yer aldığı anlaşılmayan şu yalınlık, çocuk ve ermiş arasında bir orta yol bulamayan, derinlik konusunda engel tanımayan insanların kendi aralarında ve kendi içlerindeki anlaşmaları biraz düş kırıklığına uğrattı beni. Eytişimin yadsınması, Ramuz'nün gizli ve en belirgin özelliği. Us dışında bir araçla tinselleşme, bir anda gerçekleşen bir şey değil bu, ama bir tür tinsel apansızlıkla, kesinlik kazanmış bir yetenekle gerçekleşiyor, bir kadının gülümseyişi gibi, gezinen ve bulguları yok eden şu kız çocuğu gibi. R.'nin[1] düşüncesi: "Ramuz... ve tinsel açıdan her zaman için doğru." Evet, tinsel alanda kalmak, her şeyi sondan görmek koşuluyla.

Tuhaf karışım, *La guérison des maladies* (Hastalıkların İyileştirilmesi), apansızlıkta diretme, bkz. sarhoş insan, kendi içinde yükseliyor, içindeki bir merdiveni çıkıyor sanki, iyilikçi çözüm yollarının korunmasıyla, oluşumu gözden geçirmeksizin sendeliyor, duraklıyor. Gerçekte, kitapta en az gelişim gösteren kişilik.

Claudel, *2. B{üyük} Od, Tin ve Su*

"Ey Tanrım, hiçbir şey istemiyorum artık ve her şeyi geri veriyorum size ve benim için hiçbir şeyin değeri kalmadı artık,

Ve yalnızca yoksulluğumu görüyorum artık ve hiçliğimi ve yoksunluğumu ve en azından bunlara sahibim!

Şimdi fışkırıyorlar

Derin kaynaklar, fışkırıyor kutsal ruhum, patlıyor

[1] Lyonlu René Rognon, Stalag XA, XB ve XC'nin Protestan papazı.

büyük bir çığlıkla ersuyu arılığının
derin kesesi!
Şimdi kusursuzca aydınlandım, her şey
Acı bir biçimde aydınlandı ve içimde hiçbir şey kalmadı
Sizden bütünüyle yoksun kalmam dışında!"

3 Aralık

Rilke'nin Yüce Tanrı'sının öykülerini keyifle okudum. Unutulmaması gereken çok şey var bu öykülerde; dekorun bu kadar kesin bir biçim almış olması, uzun uzun düşünülerek hazırlanmış, rahatsız edici bir belirginlikle, inceliksizce dayatılmış olması kötü. Kendisini unutturan bir dekorun, belli belirsiz bir dekorun zorunluluğu.

19 Aralık

Many'nin, ruhumun en özel köşelerini yerinden oynatan mektubunu dün aldım. Bizleri uzaklaştıran şu olağanüstü koşullar olmasaydı, her şey ne kadar da yalın ve pürüzsüz ve dengeli ve mutluluk dolu olabilirdi.

Kapalı Ev'e[1] (La maison fermée) dönüş ve insanların kapattığı yeni bir evin şiiri, sekiz gün önce, fazla çaba harcamadan düzenleyivermiştim bunu, biraz sıcaklık, biraz zaman ve biraz da ışıkla donanmış oldu...

Ey Tanrım, bu barınağın duvarları arasında
Kapının yuvarlak gözünün denetimi altında, Dombe'daki[2]
acemi bir
çaylak gibiyim ve bir başka göz daha, mezarında kafasını

[1] Paul Claudel'in *Büyük Od*'unun başlığı.

[2] Louis Althusser, 1936-1937 arası, Paul de Gaudemar'a ve kendisine Paul Claudel'i tanıtan François Varillon yönetiminde dinlenmeye çekildiği Trappe des Dombes'a anıştırmada bulunuyor.

kaldırıp dışarıda çırpınan farenin acılarını çoğaltan oynak
ızgaraya bakan birinin fark ettiği bir göz daha var,
taşın bu dörtlü dikkatinde çırpınan küçücük av
(dörtlü diyorum çünkü bunu altıya tamamlamak için
tahtadan yapılmış kapıyı ve yer döşemesini saymıyorum)
bütün sesleri uzlaştırarak, kavisli yaylarla eğrilen kemanları
ve
nefesli bakır çalgıları dirilterek ve bu içsel orkestranın çok
yaylı seslerini teke indirgeyerek
sessizlikte çalmaya başlıyorum
benim ve bu kapalı evin
yüce marşını.

(Sözlerini böyle sürdürüyor ozan, şeyleri kendine özgü bir biçimde söylüyor, başta Tanrı olmak üzere, varlıkları kendine özgü bir biçimde adlandırıyor, düz silmeler üzerinde yürümeyi, bütün evleri kiralamayı yine kendine özgü bir biçimde beceriyor

bir kez yok olmayagörsün, onu yine karşımızda buluyoruz, bir konuşmayagörsün onu hemen dinlemeye koyuluyoruz.

Ama bu kekre düşüncelerinizden bıktım usandım, sirkenizi rafa kaldırın artık, nisan toprağına bulanmış olarak sofraya konacak karahindibaların dönüşüyle birlikte yeniden kullanılacağı için etiketini de doğru yerleştirin.
Söyleyeceklerimi dinleyin önce)

Dışarıya karanlık çöküyor
İçimde karanlığa gerek yok
Gece.
Tanrı'nın, gölgeyle parıldayan günün yorgunluğunu
alsın diye yarattığı ve gebe bir tavşandan daha dolu olan
o gecelerden biri değil bu
bütün bu evlere, bu dağlara, bu denizlere ve bu köylere

dokuz aylık gebe olan bir gece değil
Şafağa ve doğuma dek her akşam toprakla ağırlaşan bir gece değil
Çalıştıkları için ve
kesinlikle dinlenmeleri gerektiği için
uyuyan adamların
soluklarıyla dolu bir gece değil!
Yalnızca yaklaştığını hissettiğim, hakkında başka şey bilmediğim
bu gece
bahçenin çevresinde var olmayan ağaçları buduyor
Güney'i Kuzey'den, Doğu'yu Batı'dan ayırıyor
Kötülükten vazgeçenlerden ayırıyor sevdiklerimi
Ve yükselip kuşatıyor kapalı evi.

Ey gece, Çarmıha gerilme zamanı geldi işte
Sevinçten kanlar içinde kalmış, kolları ve bacakları duvarlara
gerilmiş, yanlarına gölgeleri vuran kızlar...
Aralarındaki uzaklık büyüyor
Ambar kapılarındaki tatlı, küçük gece kuşları gibiler
Ve yukarıda parlayan fener, karanlıkların kanıtı.....

Tuhaf düşler: Marsilya, topluca denize giriliyor, çok uzaklara, açık denize doğru, suyun alçalıp balçığın yükseldiğinin ayrımına varana dek ilerliyor herkes. Su bütünüyle çekilmeden çabucak geri dönüp Eski Liman'a ulaşıldığında kollarından güç alıp iskeleye tırmanıyor insanlar. Kentte iğrenç bir koku var! Belediye başkanı kesinlikle bir şeyler yapacaktır. Bekliyorum ve o anda gazete satıcıları sokaklara dökülüp limandaki bütün gemilere havayı sirenleriyle temizleme emri veriyorlar. Emir hemen yerine getiriliyor; St.Jean Lisesi'nin oradan, kenti bu iç bulandırıcı çamurdan arındıran sirenlerin devinimini sabit bakışlarla izliyorum. Yoluma devam ediyorum ve işte solumda, ortasından dere akan bir vadi beliriyor; eğimli olmakla birlikte kıyılar birleşiyor ve biraz ötede, iyice sıkıştırılmış, çok güzel,

kırmızı bir toprak parçası uzanıyor; ne sürpriz ama, tenis kortları! Sahanın yarısı eğimin üzerinde, öteki yarısı da karşı eğimde; file de az önce derenin aktığı yerde; hepsinin üzerine gölge vurmuş: Güneşi engelleyen büyük ağaçların gölgesi; file böyle dururken tenis oynamanın zor olacağını düşünüyorum ve yine ilerliyorum; ağaçlar siliniyor, dikleşen vadiyi ışık bürüyor ve yol kenarında, şimdiden düzleşmiş ve kısa tel örgülerle çevrilmiş bir alanın yanında, bir yığın toprağı el arabasına doldurmuş götüren babamı arkadan görüyorum, yatay bir tenis kortu hazırlamaya çalıştığı açıkça görülüyor.

"Dağ evinin arkasındaki küçük kilisede kapalı kaldıklarını biliyorlardı. Burada gerçek ahşaptan birkaç sandalye ve karanlık vardı ve bir de gemilerin pruvasında yolculuk edenleri tutan baş dönmesi. Karanlık çöktüğü için ve gecenin bir parçası oldukları için ve geceden tek farkları, gıcırdayan kumlarda attıkları adımlar, ağızlarından çıkan sesler ve gözlerinin beyazı olduğu için, pencereye doğru ilerleyip içeri baktılar: Hiçbir şey göremediler, ama kesin olan bir şey varsa, o da birbirleriyle konuşmalarını engelleyen şu boğaz sıkışmasıyla birlikte uzaklaşmalarıydı. Gece sürüp gidiyordu, birbirine yaklaşan ağaçların ürpertisi, şu ot yığını, toprağın ardını bırakmayan, onu bunaltan, erkeklerin iki memesi arasında, göğüslerinde çıkan kıllar gibi toprağın bedenine tırmanan şu kısa yapağı, suların çevrimine ve bölge haritalarına bağlı olan şu sel gürültüsü, sessizlikten daha iyi gelen, hatta sessizliğin ölçüsünü oluşturan ve karşılıklı konuştukları zamanlarda insanlara tek söz etmeksizin anlaşma olanağı veren şu ortak söz. Yine de hepsi onlara bir şeyler söylüyordu. Théo için durum biraz daha farklı, çok genç, gelecek hırsıyla ve yanlış düşüncelerle dolu: Tek düşündüğü köye inip yoğunlaştırılmış süt kutuları almak, iki delik ve hoop! Müzik yapmayı biliyor ve radyodan Haydn'ın bütün sonatlarını dinliyor. Ya öteki! Ağlamak istemiyor, suskunluğuyla övünüyor, ama yolunda gitmeyen bir şey var şimdi, sarsılan bir tür güven ve bunu yerine oturtmak için harcadığı zaman! Dağ gözlü bir kızla zarar görmeden oyun oynanmaz elbette. Sizi seviyorum! Kendi içinde tuttuğu, en merkez hücresinden bile gizlediği bu sözleri ona söyleme gereksinimi duymamıştı. Yüz yüze bakmak

belli bir acı veriyor insana, yüzler yanıltmıyor insanı. Onu kollarının arasına almaya, kendinden biraz bıkmış bu ağırlığı göğsünde hissetmeye gelince, o olgun tatlılık... Onu düşünür düşünmez, kollarına aldığı çıplak ve sıcak bir bedeni anımsıyordu, kanlı canlı bir bedendi bu ama etleri pörsümüştü, elinizde kalıyordu, bacaklar sarkmıştı, baş omza düşmüştü, ağır bir bedendi ve toprağa doğru kayıyordu ve size yaslandığında bir hayvan gibi yumuşaktı; kendini asmış bir adam.[1]"

Péguy, Jaurès'den söz ediyor: "Açıklamak için yaratılmış bir adam. Her türlü uzlaşma için her şey hazır durumda. Uzlaşma, her şeyden önce, insanın eyleme geçmek yerine açıklamaya yöneldiği bir işlemdir. Ve korkaklar, açıklamalar içinde boğulan insanlardır."

"Bir ozanın söylediklerine hiçbir zaman inanmamak gerekir. Özellikle de Corneille söz konusu olduğunda... En az güvenilmesi gereken ozandır o, yaptığını söylediği şeylere değil, yaptıklarına dikkat etmek gerekir." Péguy'in Corneille üzerine ve aşk-gurur olarak değerlendirdiği tutku-görev tartışması üzerine sözleri.

20 Aralık

Dirençsiz bir yağmur ve korkutucu bir astım nöbetiyle son bulan bu pazar gününden geriye kalanlar: Çamurda oynanan ama karşılaşma çok heyecanlı, çekişmeli ve belirsiz geçtiği için hiç de tatsız olmayan ve aşırı çabalar sonucu kazanılan bir futbol maçı ve bir de Giraudoux'nun trajedi üzerine yazdığı birkaç sayfa, bu kafalı adamın ve yetiştiği toprakların gerçek değeri. İnsanların gündüz ve gece arasında bölünmesi, ama insanı gündüz yaşayan bir varlık yapmak için zorunlu bir eğitim, bu yapılmasaydı, gizemsiz geceler, söylencesiz ağaçlar, yazgısız ruhlar bulurduk yalnızca. Gerçekte, ilk dürtü, yaşamın acıklı olduğuna inanmaktır; bir dürtü değil de bir düşünce olan ikincisi, acıdan uzak bir yaşama inanmaktır; dürtü değil, körü körüne bir

[1] Büyük olasılıkla Louis Althusser'in yazdığı bir metin söz konusudur.

yanılgı olan üçüncüsü de yaşamın dışında yer alan bir acıya inanmaktır. Sanatçının temel yöntemi. Dönemin dinginliğinin ve sanatçının kişisel özgürlüğünün, acıklılığın bütün dolambaçlarını başarısızlığa uğrattıkları ayrıcalıklı zamanlarda, seçilmiş ruhlara tanınan en yüce ayrıcalık. Dinginlik ve şeylerin ayrışması ve hepsinden önce de günün mutluluğunun üzerinde eşit olarak dağıtıldığı zamanlarda dünyamızın doğal ayrıcalığı.

Başlangıçta bu bağışlardan yoksun kalmış olanları, bizim gibi heyecanlanmadıkları için kınayabilir miyiz? "Ey Socrates, ağaçlar değil..." Temel tümce, doğal güçleri, suyu, ateşi, toprağı, ateşi, geceyi, günü, tini, yazgıyı ilk felsefelerin şiddetinden daha iyi ayrıştırabilen ilk tümce.

1943

Ocak 1943, ilk gün

Yan yana olmanın mutluluğu dışında hiçbir şey getirmeyen bir sürü kutlama; arkadaşlığın dirilişi, bir geceliğine de olsa, ateşkesi izleyen günlerde Foch Karargâhı'nda, Onuncu Tugay'daki olağanüstü günleri anımsattı bana. Ağır duvar kaplamaları, çiçekten bezekleriyle bir salon, herkesi bir araya getiren eğlence ve acılarını bir yana bırakmış insanların şakalaşmaları. Bir yerlerden duydukları öyküleri anlatıyorlar, ama herkes bu öykülerin kime ait olduğunu biliyor Bayan! "Öylesine iri bir adamdı ki kimi zaman dinlenmek için oturması gerekiyordu," ve şu dişçinin yaptığı, koltuğa çivilenmiş müşterinin boğazına daldırıyor kolunu, hem de dirseğine kadar: "Dokunduğum yer acıyor mu? –Ah-h evet!.. Öyleyse bir doktora görünün: Apandisitiniz var." Gerçekte, bir arada olmak çok kolay, karşılaşmaksa epey sıkıntılı. Hep aynı sorun, insanları kendi hallerine mi bırakmalı, yoksa onları kışkırtmalı, yönetmeli ve zorlamalı mı sorusuna bir yanıt bulma sıkıntısı, insanlar arasındaki dayanıksız kurallar. Siyasal olmaktan çok ahlaksal bir sorun bu. En azından ben öyle algılıyorum, yapılan ilk seçim ahlaksal düzlemde yer alıyor. Gerisi kolay, Napolyon'un savaşları gibi her şey uygulamaya kalıyor.

Ahlakın önceliği. Her zamankinden daha da ivedi bir sorun. Gerçekte, ahlaksal yalnızlığın kahramanlığı korkutucu; yalnızlık ortadan kalktığı anda her şey kolaylaşıyor. Söyleşim için yaratılmışız, insanlığın ortak yazgısı bu, yine de yöntemsel olarak karşılıklı konuşma zorunlu bir şey, iletişimin temel öğesi bu.

D.'nin[1] gazete için yaptığı alıntılar; Péguy'in hiç kullanılmayan cümlesini getiriyorlar aklıma, bu kez kendiliğinden aklıma geldi, devrim ahlakçı olacak mı olmayacak mı diyen. Ve gülümse diyen. Bu kadar basit bir şey için amma dolambaçlı yollar. Hava açıyor. Kampın üzerinde kar. Rahatlamış bakışlar. Hiç konuşmamak ve bunu gerçekten yapmak yeğleniyor. Bundan böyle *Cahiers de La Communauté française*[2] gereksiz. Özünde, bir şeyden yoksun kaldıkça o şey hakkında konuşma gereksinimi.

7 Ocak

Sparkenbroke'tan[3] başlayıp bu apansız yaşama zevkini getiren şeyleri bulana dek, şu hafif işi, şu gazeteyi, yaşamı ellerimle yeniden yakaladığım şu ânı bulana dek ve Tanrı'ya şükürler olsun ki sonunda durumumu düşünmekten vazgeçtiğim şu âna dek, bu tasarılara ve var olup olmamakta duraksayan bütün bu kırılgan şeylere ulaşana dek geçen zaman içinde söyleyecek çok şey olabilirdi! Tanrım, bunun ayrımına varmak ne büyük mutluluk! Belki de beklenti meyvelerini verecek artık. Belki boş yere soluk almıyorumdur. Belki de bu direnişte bir hayır vardır. Ey Tanrım, her şey yolunda giderse, sonunda ele geçirdiğim bu suskunluk uzun süreli olacak, anlaşmak için konuşmaya gerek olmadığının en iyi göstergesi bu!

15 Şubat

{boş bırakılmış}

[1] Büyük olasılıkla bu, tarihten birkaç ay önce, 30 Kasım 1942'de kamptaki 'Fransızların Güvenilir Kişisi' seçilen Robert Daël'den söz ediliyor. Daël, kamp gazetesi *Le Lien*'e katkıda bulunması için Louis Althusser'i de çalışma grubuna almıştı.

[2] 'Toplumsal İncelemeler Dergisi' (Cahier d'études communautaires) alt başlığını taşıyan *La communauté française* dergisi. François Perroux ve Jacques Madaule yönetimindeki bu dergi, Ulusal Devrim yanlısı düşünceleriyle Uriage Okulu'nunkilere yakın görüşler sergiliyordu. (Bak. Bernard Comte, *Savaşçı Bir Ütopya, Uriage Okulu, 1940-1942* {Une utopie combattante, L'Ecole des cadres d'Uriage}, Fayard, Paris, 1991).

[3] Charles Morgan'ın romanı.

1 Mayıs

Rilke'yle derin bir ilişki kurdum, bu buluşun yarattığı şaşkınlık ve sevinci yaşıyorum. Ruhun en gizli köşesinde sözlerin yankılanışı.

İşin en tuhaf yönü de bu buluşun gerektiği anda ortaya çıkması, şaşkınlık yaratmaktan öte, bir beklentiye karşılık vermesi. Esrime durumunda kendini dinlemenin ve yeniden okumanın zamanı. Ve sonrasında da birbirinden ayrışmayan onlarca düşünce...

Şiirin derin yankısı. Ozanın şiiriyle tükendiğini, zamanla, ağaçlarla, çiçekler ve meyvelerle yüklü olduğunu, bütün rüzgârları üzerinde hissettiğini ve hem geçmiş hem de gelecek dolu olan ruhun o karanlık parçasından yaratıldığını düşündürüyor ister istemez, ozanın da söylediği gibi, 'Her dize, bir duygu değil bir deneyimdir'. Rilke'nin şiirinin metafizik değeri. Bir oyun değil bu kuşkusuz; yazının biraz da kalemi tutan parmağın bir oyunu olduğunu kabul etmemiz gerekse de varoluşun bir oyunu değil.

Kesinlikle söyleyecek şeyleri olan bir şiir, zorlukla taşıdığı bir anlamla yüklü ve taşırıyor bu anlamı, sözcükler için çoğu zaman oldukça ağır bir yük.

Kafa karıştıran Rilke.

{boş bırakılmış}[1]

5 Ekim

Karanlık çöküyor yine. Dışardaki zaman ve içerdeki zaman arasında hiçbir uzaklığın kalmadığı vakit geldi. Birinin olgunluğunun ötekininkiyle karşılaştığı sonbahara özgü ayrıcalık. Ve yine aynı düzen, oluşan ve silinip giden şeylerin düzeni hep aynı. Yine kışa gömüldük, soğuk var ve rüzgâr, her şey yakınlaşıyor çevremde, dolaştığım gece bile daralıyor ve düşüncelerim de öyle, yollarda darmadağınık değiller artık, geri döndüler,

[1] Günlükte bu kez beş ay sürecek olan önemli bir 'boşluk'. Bak. 'Sunuş'.

çünkü rüzgâr var ve yağmur yağıyor. Onca suskunluktan sonra beni yazmaya iten belki de bu güçtür. Ey yol ortasında tek başına dikilen adam, yazın, güneşte, eylemin mantığında sürüp giden onca suskunluktan sonra akşam oluyor işte ve ağacın içine işleyip geceyi yayan rüzgârı ve gökyüzünü bile çizgili bir alana dönüştüren yağmuru da beraberinde getiriyor.

Alçakgönüllü işimin başına oturmuşum, ışığım yok ve dışarıda rüzgâr çarpıyor, vuruyor her şeye ve dalların dövülen pençeleri duvara vuruyor. Ve tam da bu sırada, başka başka toprakları anımsatan şu köylü şivesinin farklı biçimler verdiği dingin sesler yükseliyor. Savaş sırasında bir vagondayız sanki, mavi ışıklar, neredeyse hiç ışık yok. Karanlık çökmüş ve soğuğun uyuşturduğu şu yarı uyku durumundayken bir ses yükseliyor, sonra bir tane daha ve sessizliğin verdiği güveni yok eden ve dün, bugün, orada, burada hep aynı şeylerden söz eden kaba, bozuk şiveli köylü sesleri yükseliyor.

9 Ekim

Bu akşam orkestrayı yeniden dinlerken anımsadığım eski bir izlenim. De Büchen ve grubu çalıyorlar, trompetlerin, Nicolas'nın[1] parmakları arasında tuşları kopan piyanonun, birbirleriyle öpüşen ve sahnede şıkırdayıp duran zil seslerinin kahkahasıyla inleyen gürültülü salonun dibinde, çömelmiş duran, bir sınavdan geçiyormuşçasına ciddi ve kımıltısız yüz ifadeleriyle, yöntemli çalışan ağızlarından çıkan şu sevince yabancılaşan ufacık müzisyenler.

15 Ekim

A{bel} Bonnard'ın harika çevirisinden okuduğum *Antigone*'nin (Sophokles) görkemi:

"Devlet esenlik içindeyse, her şeyimizi onda buluruz– dostlarımızı bile," diyor Kreon.

[1] Nicolas Kédroff.

Tuhaf bir biçimde Maurras'ın tümcesini anımsatıyor bu bana, daha doğrusu neredeyse aynı terimleri kullandığı kimi tümcelerini: Devlet ölürse, bütün amaçlar da onunla birlikte ölür.

Ve .....χοφός'daki şu görkemli ve ağır tümceler:

"Doğa harikalarla doludur
Ama doğanın başyapıtı insandır
Denizlerin ötesine doğru atılıp
Yolunu fırtınaların hızına bırakan insan
Çevresinde uğuldayan
Dalgaların kabartısına bırakır kendini.
Ve tanrıçaların en büyüğü,
Bitip tükenmeyen, yorulmak nedir bilmeyen ölümsüz
Toprak Ana'dır,
Öküzlerin ve sabanların gidiş gelişiyle
Her geçen yıl yorar, verimli kılar onu insanoğlu.

Uçarı kuş toplulukları
İnsanoğlu kapana kıstırır, tutsak eder onları
Ve ormandaki yabanıl hayvanları
Ağlarının düğümleriyle yakalar
Denizin ortasında seğirtip duran yaşamları

Çok zekidir insanoğlu. Her şeye egemendir.
Dağların özgür hayvanını bağlamıştır araç gerecine
Atın dalgalanan yelesine
Boğanın yorulmak bilmez ensesine
Boyunduruk takıvermiştir günün birinde.

Rüzgârdan daha hızlı düşünür
Dil onun yapıtıdır, kentlerin düzeni de
Yağmura ve dondurucu soğuğa karşı bir çatı kurmuştur
Atıldığı gelecekte
Tehlikeleri önceden kestirir
Yalnızca ölüm
Hazırlıksız yakalayabilir onu..."

Haimon, babası Kreon'a sesleniyor:

"Hiç usundan geçmeyen şeyler, hoşuna gitmeyeceği için sen geldiğinde yutulan sözler duyuyorum kentte. Korkutuyorsun halkını. Tek bir bakışın ağızları kapatmaya yetiyor...

"...Her zaman yalnızca kendini haklı görüp başkalarının görüşlerinin hiçbir değeri olmadığını düşünme. Zekânın, uzdilliliğin, bilgeliğin yalnızca kendilerinde bulunduğunu düşünen insanlar vardır. Açıp içlerine baktığındaysa bomboştur bu insanlar. Bilge insan, ne başkalarından bir şey öğrenmekten utanır ne de hatasını kabullenmekten. Ayak direyen bilgelik değil, budalalıktır.

"Ağaçlara bak; fırtınanın devinimlerine uyum sağlayarak korurlar en körpe dallarını; ama rüzgâra karşı gelirlerse, köklerinden sökülüp sürükleniverirler işte... rüzgârı dinlemeden yelkenine yön veren bir denizci gördün mü hiç? Gemisinin omurgası havada seyredip duracaktır bunu yaptığında."

Ve bütün bu şiir öylesine kusursuz bir olgunluğun ürünü ki her tümcesi ağır, yavrularını karnında taşıyan bir tavşan gibi her tümcesi, yolu yarılamış, anılar ve deneyimlerle dolu bir insan yaşantısı gibi her tümcesi. Geçtiği yolları çok iyi biliyor. Ağırbaşlılığın artık arılıktan ayrılamadığı bir nokta.

Yazma isteğinin metafiziği. İsteği, gelgeç-istekten ayırt etmek. Düşüncenin, bedeni ve dünyayı yok sayması gibi her şeyi yok sayan istek. Düşüncenin, düşüncenin nedenini yok sayması gibi kendi nedenlerini yok sayan istek. Arı istektir bu.

Bu arada temel estetikçilik de yok olup gitmiştir. Kendisi olmayan her şeyin yadsınması demek olan şu küçük özerklik. Temel, varlıksal yadsıma (bunu söze dökmeyi, varlıksal sözcüğüyle anlatmayı hiç istemiyor, sözcüklerin bile yadsınması demek oluyor bütün bunlar).

Geriye kalan her şeyden soyutlamış. Geriye kalan şeylerin yadsınması geriye kalanların içinde tek başına bırakmış onu. Ama isteğin de bir düzeni olduğunu kabul edersek, estetikçilik yok olur gider, düşüncenin bir düzeni olduğunu kabullenirsek,

düşünceden de bir şey kalmaz geriye, tekbencilikten uzak olsa da geriye kalan şeylerden soyutlanacaktır.

İsteğin düzeni, söylenmemiş olanın düzeni. Her açıklama, geriye kalan şeylere bir sınır çizgisi koymaktır, gölge olarak çizildikleri için dağıtılan gölgeler ve gölgelerin buluştuğu yerde çember içine alınmış, arı, küçük bir uzam. İsteğin, söylenmemiş olanın düzeni. Şiirde boş bırakılan yerin işlevi: "Neden sonra sessizlik..."

Geri kalan her şeyin yadsınması. Geri kalan her şeyin ölümü. Ölüm. (Büyük Ö) Ölüm ve alışkanlık. Hatta belki de çevrimleriyle (Yaşam değil), mevsimleri ve yeni başlangıçlarıyla yaşam (biyolojik anlamda). Tam anlamıyla kendine dönmese de kendine dönen şeylerdeki yaşam. Yaşlanan ve her bahar yaprak veren ağaç. Aynı yapraklar değil bunlar. Ama dalların ucundaki devinim aynı. Aynı gövde üzerindeki aynı yapraklar, topraktaki aynı çukurda aynı kökler. Ölü bir ağaç, bir yolun kenarında iki kez ölmüş bir ağaç, bunu düşündüğüm şu akşam saatlerindeki gibi karanlık çöktüğünde bir kız geçiyor yanından, ağacın tek şansı bu –aldırmıyor– sapasağlam duruyor işte, geçmişine açılmış ve onu bekleyen tek gelecek yalnızca geçmişi.

Yaşam olmayan bir şey konusunda ne söylenebilir ki? Ağaçların ardında, aynı yolun kenarında evler var. Büyük dörtgen kütleler, çözüme ulaştırılmış sorunlar. Çözüm burada işte. Geometri, dayanıklılık, araç-gereç, el işçiliği ve... bütçe sorunu. Çözüm. Ev çözümdür. Çözüme ulaşan kişi, çözümü toprağa, yol kenarına koymuştur ve yolda ilerlemektedir! Yerölçümcü gibi bir sınır taşı koyar, bir sonrakine geçer! (İsteğin ikinci ölümüdür bu. Anlatım. Dile getirilen istek ve hooop, sınır taşını koyar yine ve bir sonrakine geçer! İsteğinin ardından koş bakalım saf adam!) Dörtgen duvarlar, kirişler. Ev değişmez. Dengeleri bile aynıdır, boşu boşuna bir değişim aramayın. Yinelemeden kurtulmuştur. Kendini yineleme tehlikesinden kaçınır, buyurun işte. Bu duvarların, bir çözüm olan bu duvarların ölümü, dünyanın ve geometricilerin karşılaştığı yer olan şu dörtgen taş. Merdiven. Evinde merdivensiz yaşamayı beceren var mıdır? Bedenin bağımlılıkları. Uyumdan yoksun bedenin bağımlılıkları. Bir de bunun insandan kaynaklandığını düşününce, bunun bulunmuş bir çözüm olduğunu, daha doğrusu yol kenarında unu-

tulmuş bir çözüm olduğu düşününce... Ölüm. Ama yine de bir insanın yaşamında ne büyük bir bağımlılık! Evin anlamı, yaşam çerçevesi. Saat çizelgesi, uğraşlar, meslek ve tasarılar demek olan yaşam çerçevesi. Ev kimdir? Bir alışkanlık daha. Bir duvar, çatıyı destekleyen bir şeyden başka nedir ki? Bir ev, aynı yerde durmaya alışık bir şeyden başka nedir ki? Çekicilik, insan için evine alışmış biri olmanın çekiciliği!

16 Ekim

"Seni inançlı kılmak benim işim; hiç korkma ve inanarak dua et, benim için yakarırmışçasına." Pascal'e göre İsa.

5 Kasım

Doktor, eldivenli elleri ve kuşandığı beyaz gömleğiyle, yelliyor havayı bir örümceğin hareketleriyle...

6 Kasım

Gerilen ve karşı karşıya gelen çok şey var içimde, denizin bentlerle çevrili bir köşesi gibi, köleleşen ve başkaldıran tutsak kayıklara şiddetle çarpan açık deniz rüzgârları gibi. Ey uzun bir dinlenmenin ardından gelen bölünme! Durgun sulara yöneltilen bakış değil, bir günün sonundaki ödül de değil, yeni yeni çökmekte olan akşamda, limanda birbirlerine çarpan ve geceyi geçirecek olan kayıklar.

Kışın başlangıcında bu durumdayım işte, belki de hiç böyle olmamıştım, kendini rüzgâra bırakmış dondurucu soğuk öylesine şiddetli ki! Bütün bu geriye dönüşlerle ve geriye dönüş olduğunu şimdiden bildiğim gelecek beklentisiyle her gün yinelenen bir sınav bu.

Isabelle aracılığıyla beni izleyen {Alain} Fournier'ye kadar durum böyleydi, üstelik onun uzaklarda kaldığını sanıyordum! Fournier'yle birlikte bütün bunlar kapalı ve açık eve girdi!

Yaşam her zamankinden de kapalı duruyor avucumun içinde, camdan uzatılan bir parça ekmek ve onu göğsünde saklayarak içeri giren adam. Başka hiçbir şeyi yok, ne gücü var ne de geçmişi, ne kadar yaratıcı olsa da bir şeyi yok, karanlıkta onu bitimsiz bir yolculuk gibi bekleyen geleceğinden başka şeyi yok.

Yapıtım da ağaçtan düşen bir meyve gibi düşüyor benden, tutsağı olduğum tek anı değil artık, özgürüm, bu temel belirsizlikten kurtuldum işte, beni geriye götüren hiçbir şey yok, arkamdan yanaşıp kolumdan çeken kimse yok!

İçimdeki kayıkların gürültüsünü dağıtacak mıyım? Tanrı'nın, dünyayı karşıtları dağıtarak yarattığını söyleyen yaşlı Goethe gibi.

"*Stumm war alles, still und öde*[1]..." yükünden kurtulmuş limanda hiçbir dalgalanma yok. Suların dinginliğine yöneltilen şu bakış ne kadar uzun olursa olsun ilk günün sonunda ödül olarak gelmeyen şey, yoksunluksun sen, durulmuş sularda da aynı sessizlik sürüyor, yan yana dizilmiş, aydınlıkta bile uyuyan kayıklar var şimdi.

7 Kasım

"Thomas şöyle der ona: 'Efendimiz, nereye gittiğini bilmiyoruz. Hangi yoldan gittiğini nereden bilelim? İsa şöyle der ona: 'Yolun, gerçeğin ve yaşamın ta kendisiyim ben. Hiçbir şey beni izlemeden Baba'ya ulaşamaz. Beni tanırsanız, Babamı da tanımış olursunuz. Ve şimdiden tanıyorsunuz onu ve onu gördünüz.'" Yahya, XIV 5,8.

Yol, gerçeklik ve yaşam tek bir bütün oluşturur. Yöntem-varlık için bilgi ve yaşam tek bir bütün oluşturur. Yöntem, bilgiden ayırt edilmez ve her bilgi yaşama dönüşür. Varlıksal ahlakçılık, Kutsal Varlığın içindekiler için hiç mi hiç geçerli değildir, onun dışında olanları ilgilendirir yalnızca. Arayan insan için yöntem, bilgiden ayrılır, Descartes'ta olduğu gibi. Bilen in-

[1] 'Doğu Batı Divanı'ndan bir dize.

san için yöntem, bilginin ta kendisidir, Spinoza'daki gibi. Yöntem bilgidir ve yaşayan için yaşamdır deniyor...

"Nereye gittiğimi biliyorsunuz ve oraya giden yolu da biliyorsunuz. – Efendimiz, nereye gittiğini bilmiyoruz. Hangi yoldan gittiğini nereden bilebiliriz?"

Suyun üzerindeki basit bir kayık, denizin üzerinde yuvarlacık, topraktaki herhangi bir adam gibi, yeryüzünde yuvarlacık. Kayıktaki bir adam ve çevresini sınırsız bir yalnızlık gibi kuşatan deniz. Ey bu karşılaşmanın ayrıcalıklı imgesi, en tehlikeli yazgının, insanı denizin ortasında, basit bir geminin içinde beklemesi hiç de şaşırtıcı değil! Denizin yalnızlığında doğmuş en derin uygarlıklar. Ey kayıklar ve demir atmış, sonsuza dek yalnızlığa demir atmış gemiler, adalar! Köklerden yükselen şu dilsiz ders, denize karşı verdiği savaşta yapayalnız kalmış insanın ilk dokunaklı bilinci ve bu uçsuz bucaksızlık içinde onun kendi içine kapanmasını sağlayan sular, insanın özgürlüğü denizle yakalaması!

"Özgür insan, denizi yüceltecektin her zaman!"

Ve bir de İncil'in bize hep bir kayığa binerken gösterdiği İsa'nın şu yüce hareketi, gölün üzerinde yapayalnız ve yalnız olmasına karşın Her şey onda ve o da Her şeyde.

Ey denizin üzerindeki kayık! Çevredeki suyun yadsınması, olanaksız çelişki ve bu arada su üzerinde seyreden, seyreden ve dans eden ve zıplayan kayık, denizin üzerindeki olanaksız küçük şey, zıplıyor ve dans ediyor ve seyrediyor, dünya yüzeyindeki küçük olanaksız şey, su yüzeyinde seyreden ve dans eden ve zıplayan bilinç.

Ey Çölden daha gerçek olan sular. Her şeyi birleştiren, ama birbirine bağlanmış ve eğrilmiş, birbirini tutan ve birbirlerine çepeçevre bitiştirilmiş olsalar yüzemeyecek olan birkaç tahta parçasının üzerinde duran rüzgârın yalayıp geçtiği sular! Ey iki ayağı toprağa çakılmış ve her şeyden uzaklaşmış insanın bir başına yalnızlığın saldırısını beklediği Çölden daha gerçek olan Su! Çağlarla sertleşen bu sahanlığın ortasında ek bir yardım gibi beliren kaslardaki şu sertlik ve üst üste yatan kumlar, dört bir yandan bastıran kasırgayı atlatmak için bütün bunlar yeterlidir belki. Ey evrensel fırtınada iki ayağı sapasağlam yere çakılı durabilen insan! Ama su! Durağan olmayan bir şeye karşı konula-

maz. Zıplayan, sıçrayan ve çöken, çukurlaşan ve yükselen bir şeye karşı dayanak yoktur. Ey sonsuz demirinden kopmuş küçük kayık, ağırlığın verdiği sağlamlıktan yoksun, kopmayan gergin ipten yoksun küçük kayık. Su yüzünde gezinen ve dans eden ve atlayıp zıplayan kayık, rüzgârın ve denizin oyuncağı, ne gündüzü kalmış ne gecesi, insanoğlunun hiçbir zaman yaşamadığı derin bir yalnızlığın içinde yitip gitmiş!

10 Kasım

Daha şimdiden eskimiş olan tümceleri yeniden okuyorum ve beni birdenbire etkisi altına alan şu tümceye rastlıyorum: "Ey Tanrım, sonunda yakalanan şu sessizlik uzun süreli olacak ve her şey yolunda gidecek" ve birden yenik düşüyorum işte, konuşuyorum çünkü.

14 Kasım

A.'yla[1] fizikçi ve metafizikçi üzerine tartıştık, bu ikisini birbirinden ayırma taraftarıydı o, bense, nesne ve yöntem farklılığı dışında temelde aynı kişinin söz konusu olduğunu düşünüyorum. Ormanda kalmış iki adamın durumunu andırıyor. Hava karanlık. Ormandan nasıl çıkmalı, sınırdaki son ağaca, ışık alan son ağaca nasıl ulaşmalı? Biri, ağaçtan ağaca koşar, ormanın içinde döner durur; her ağacın gövdesine, adını, türünü ve soyağacını belirten bir etiket iliştirir. Bütün ağaçları etiketlemeyi bitirdiğinde, üzerlerindeki işaretleri izleyerek ışığa ulaşabilecektir. Binlerce ağaç olsa da fark etmez: Vaftiz ettiği ağaçların arasında, hepsini etiketlemiş olsa bile etiketlenmemiş olanı arayacaktır hep. Fizikçinin yapacağı budur.

Ötekiyse Descartes'ın yolunu izler. Dümdüz ilerleyip ağaçların arasına dalar ve orman ne kadar derin olursa olsun, günün birinde yarıp geçer onu ve ışığa ulaşır. "Bu gidişi örnek alan yolcuların ormanın birinde yittikleri olmuştur... Aynı yönde hep dümdüz ilerlemek... Çünkü bu yöntemi izleyerek, tam olarak

[1] André Allard (?).

varmak istedikleri yere ulaşamasalar da ormanın tam ortasında kalmaktan daha hoşnut kalacakları bir yere varırlar en azından."

25 Kasım

Yeniden anımsadığım ve sessizlik için fazlasıyla boş olan, yeniden boş kalan şu zamanda bir kenara yazdığım eski bir düşünce: Her yapıt, olgun bir meyve gibi, şu karşılaştırmanın kendisi gibi, yıpranmış olarak düşer. Her şey kopuştur, daha doğrusu her yapıtta, içte saklanan bir yapıt olsa bile, sözcüklerin arasındaki sessizlik gibi her şey kopuştur. Yazı kalıcıdır, ama birleştirici değildir. Sözcüklerin tutsağı değildir, özgürdür, başka bir şeydir çünkü! Geriye dönüp baktığımda art arda yazıldığını gördüğüm onca şey, yolda ilerlemekteyken yokuşun sonunda dönüp arkasına bakan biri gibi, eğrileri ve düz çizgileri, ağaçları ve çitleri ve eğer keskin bir görüşü varsa sınırları da gören biri gibi!

5 Aralık

Okuduğum ve hep anımsamak istediğim birkaç tümce:

"Gerekli olan tek şey yalnızlıktır yine de, büyük içsel bir yalnızlık. Kendi içine kapanmak ve saatlerce hiç kimseyi görmemek, ulaşılması gereken şey oradadır. Çocukluğumuzda, büyükler koşuşturup dururken... ve biz bütün bu eylemlere hiçbir anlam veremezken yaşadığımız türden bir yalnızlık." (Rilke)

"Sanatta da ölümde olduğu gibi yalnızız." (Ressam Alfred Latour)

"Böyle bir resmi yapabilmek için birçok kez ölmüş olmak gerekir," Van Gogh, Rembrandt'ın *Musevi Nişanlı* adlı tablosu için söylüyor bunu.

Ve Aziz Thomas'dan anımsadığım, aşağı yukarı şuna benzer bir şeyler söyleyen bir tümce: "Dua ederken dua ettiğini bilen birinin duası tam değildir."

Gürültü üzerine, varlığın yokluğa bağlı olması gibi gürültüye bağlı olan sessizlik üzerine düşünceler. Ve Laroche'taki ilk öğle sonrasında, bahçedeki güneşte ya da mutfağın gölgesinde beni karşılayan sineklerin şu vızıltısı tek bir anı gibi kafamda yine. Hasır sandalyeye oturmuşum, gözlerimi karşıdaki duvara dikmişim; yıllardan beri hep aynı kafes, Tanrı bilir kaç zamandır aynı duvar bu; ama yapraklardaki özsularını, yanaklardaki kanı, her şeyi dolduran hep aynı sessizlik; direnci kırılmak üzere olan kulaklarımdaki sessizlik. Ve bu dinginliğin içinde devinip duran her şey olması gerektiği gibi ve dikkati çeken hiçbir şey yok, Galyalıların çığlıklar atarak Capitolium'a saldırışını andıran hiçbir şey yok, tepeye ulaşan yolların dönemecinde kazlar yok, toprağın üzerindeki ovaların ağırlığı var ama, denizler ve dağlar var, çünkü onlar zaten var – ve orada olmaları da gerekir, çünkü oraya bırakılmışlar. İçine kapanmış tinin dinginliği, dünyanın öbür ucuna dek, öbür uçtaki bitime dek uzanıyor. Ve çok uzaklarda, denizin birinde, üzerlerinde küçücük insanlar bulunan, görüngüyle küçülen, ufacık adalar.

Bir gürültü, belli bir noktada duyulan ve bütün gürültüleri başlatan bir kargaşadır. Kümeste gagasını açıveren bir tavuğun, koca gece dinmeyecek patırtıları başlatması gibi. Bir gürültü, uzakta bile olsa, her şeyin uzun bir süre için yok olup gidecek olan sessizliğidir.

6 Aralık

"Siyaset sanatının bütünüyle konjonktürlerden yararlanmaya dayandığının ne kadar doğru olduğunu düşününce, zaman zaman, bu konudaki söylemlerin ve kaleme aldığım şu anıların gereksiz şeyler sınıfına girmesinden kuşku duyuyorum...

"...çünkü bütün davranış kurallarının özeti, sağduyuya ve başkalarından edinmediğimiz ve daha çok kendi içimizde bulduğumuz uygulama yetisine dayanmaktadır. Ama bizi kendi anlayışlarımızdan uzaklaştıran şu bıkkınlık usa yatkın değil, çünkü uygulama, öncelikle alışkanlıktan doğar ve sağduyu da ancak uzun süren bir deneyim ve aynı türden şeyler konusunda sürekli yinelenen bir düşünüm sonrasında oluşur, öyle anlaşılı-

yor ki kurallardan ve örneklerden vazgeçebilme başarısını bu kurallara ve örneklere borçluyuz." XIV. Louis'nin *Anılar*'ı

7 Aralık

Villon'un büyük *Vasiyet*'i:
"Ve Kutsal Meryem Anamızı selamlamak için
Yazdığım o baladı da zavallı anneme bırakıyorum
Benim için büyük acılara katlanmıştır o
Tanrı biliyor ya, birçok üzüntü çekmiştir
Onulmaz sıkıntılara gömüldüğünde
Ruhum ve bedenimle sığınacağım
Ne başka bir sarayım ne de kalem var
Annemin de yok, zavallı kadın!

{Rabindranath} Tagore kendi resimlerinden söz ediyor: "Resimlerim, çizilmiş dizelerimdir benim." "Resimlerin yapması gereken anlatmaktır, açıklamak değil... Sanatların ortak yönü açıklanamaz oluşlarıdır."

"Soracak bana (ölüm): Şarkıların kalıcı olacak mı?
Şöyle yanıtlayacağım: "Bunu bilemem, ama
şarkı söylerken
çoğu kez sonsuzluğu yakaladığımı biliyorum."

Suskunluk üzerine. Claudel {*Kapalı Ev*}:
"İnsanlar arasında
yüzü olmayan biri gibi dolaşayım ve
Onlara yönelttiğim sözlerden hiç ses çıkmasın
Sessizlik eken biri gibi olayım..."

18 Aralık

Aziz Jean de la Croix'yla keşfettiğim koskoca, gizemci bir dünya, bulduğum ve beklediğim –uzun zamandır– tümceler. Karanlık geceyle karşılaşma ânı yazılmış sonunda, bir başka ya-

zarın çölle ya da Claudel'in *Kış Soğuğu*'yla karşılaşmasını anlatışı gibi. Bütün bu olumsuz Tanrı öğretileri, gerçekte tek bir Tanrı öğretisi.

21 Aralık

Sayfayı çevirirken sizi saran o bildik, hafif ürperti, bu akşam eskimiş bir anı gibi yeniden yakalıyor beni. Açıklanmamış bir mucizeyle (yoksa aynı durakları gerektiren aynı yol mu bu?) aynı dönemeçlerde, tam tamına aynılarında duraklayan Madaule[1] aracılığıyla, çiçekler ve akdikenlerin, otlardaki acı gölgelerin, böcek kaynayan yolların o ekşimsi tadını yeniden yakaladım.

Bilinçli bir gençlikte arabayla yapılan bir yolculuğun yeniden yaşanması gibi biraz da (ey soğuk Morvan kışının havası, kitap sıcacık sayfalardan oluşmuş gibi geliyordu bana o zamanlar, yaprakları arasında bahar vardı sanki, kâğıdı da çarşaflar gibi koruyordu ılıklığını). Proust'un çevresinde de aynı yolculuğu yapıyorum diyebilirim ve Proust da çevreliyor bu yolculuğu, bu kitabın ardından gelen sonsuz zincirlenme, insanların birbirlerine aktardıkları şu tat. Gökyüzüne çizilmiş çiçekleri andıran üç çan kulesinin akşamın dinginliğinde sessizce karşılaşması ve dilin tümseğindeki o tadı birbiri ardınca koruyan insanlar.

M{ontherlant}'da da Proust'un birkaç tümcesi yeniden okunabilir, bozulmamış ve zamana karşın bozulmadan korunabilmiş tümceler, zamanın içinde soyutlanmış gibiler (çevrilen ilk sayfa, tozlar nerede? Harflerin üzerinde hep aynı pırıltı), kendi içine kapanımış bir kitabın yenilenmiş etkisi, zamanı düşününce ne kadar tuhaf geliyor; uzamdan geçen bir paket gibi zamanın içinden geçmiş, ne yarası var ne de yaşı. Bir akşam hesapta olmayan bir mucizeyle yeniden içine daldığım küçük daireye: Anıya benziyor.

Suskunluğun dayanağı gibi ortaya çıkan bir 'şey', sessizliğin kendisi bile olabilir; hiçliğin dayanağı olabilecek bir şey, hiçliğin kendisi olabilecek bir şey. Çağırıyorum onu, çünkü

[1] Jacques Madaule; Louis Althusser onun *Le Génie de Claudel* (1933) ve *Le Drame de Claudel* adlı yapıtlarını okumuştu.

sözcüklerle konuşurken, tümcenin sonunda bir sözcüğün daha yer alması gerekiyor: Özne diyorum ona.

25 Aralık

Onca hazırlığa karşın çamurlu, tatsız ve neşesiz geçen Noel. Damlarda az da olsa buzlanma var ve bunların da üzerinde uyanmakta olan güneş; rüzgâr var ve akşam vakti göz kamaştıran, ıslak bulutlar arasından geçen, bir yitip bir görünen bulutlar.

Bekleyiş. Bekleyiş. Kapalı evin şu koltuğunda daha ne kadar çakılı kalacağım, kışı geçirmek üzere kapının önüne yerleşmiş adam, daha ne kadar sürecek bu? Bir başkasının dudaklarından göklere yükselen ve sonunda kabul olan şu yakarıyı bekliyorum. Durumum bu işte, Dombes'u kuşatan sessizlik ve duvar saatinin kırıldığı şu koridor, sağırlık kadar ağırım, durumum bu işte; Pascal'in şu tümcesine inanmak için yineleyip duruyorum onu: "Seni inançlı kılmak benim işim..." Bütün bunlar daha ne kadar sürecek.

26 Aralık

Aziz Jean de la Croix'dan sözler:

"Bilmediğin şeye ulaşmak için, bilmezliğin
yolundan geçmen gerekir
Sahip olmadığın bir şeye ulaşmak için, yokluğun
yolundan geçmen gerekir
olmadığın bir şeye ulaşmak için, olmamışlığın
yolundan geçmen gerekir
bir şeyle ilgilenmek, her şeyden
kopmak demektir
her şeyi bütünüyle elde etmek, her şeyden bütünüyle
vazgeçmek demektir
ve her şeyi elde ettiğin zaman, ondan hiçbir şey istemeden
koru onu

çünkü her şeyden herhangi bir şey beklersen, Tanrı katındaki hazinenden olursun."

(*Uruç*[1], 1.I, 13.Bölüm)

Aziz Augustinus'tan: "Domine, quaeris fugientes Te; fugis quaerentes Te[2]."

Aziz Jean de la Croix'daki yücelme gecesi *Beati pauperes spiritu*'yu anımsatıyor:

"Arınma gecesinde uyulması gereken kural, söylemleri ve başkalarının düşüncelerini umursamamaktır. Ruhunuz hiçbir değişim yaşamıyor gibi görünse de onu rahat bırakıp dinlendirmeniz gerekir, boşuna zaman harcıyormuşsunuz gibi gelse de, herhangi bir şeyi düşünmek için içinizde hiçbir istek yokmuş gibi gelse de size, bunu yapmanız gerekir..." (*{Karanlık} Gece*, 1.I, XI. Bölüm).

"Ve o anda ruh, kavranabilen biçimler ve imgelerden özenle arınır, artık bu arı ve yalın ışıkta yıkanacak, burada dönüşürken kusursuzluğu yakalayacaktır... bu ışıktan hiçbir zaman yoksun kalmayacaktır. Ruhun erdeme ulaşmasını engelleyen şeyler, biçimlerdir ve onu kuşatıp sıkıntıya sokan varlıkları çevreleyen karanlıktır..." (*{Karmel'in} Yükselişi*, 1.I, XIII.Bölüm).

Öğretilerin birbiri ardınca sıralanışı. Şu çağcıl Yaratılış kuramları, yeniden yaratımlarında insanla tamamlanan ve etkinliğine hayran olan Tanrı'nın görkemli oyununu anlatıyor, Leibniz'e ve son Descartes'çılara çok yakın olan Claudel'in görüşü de aynı: Çokluğa, ya tekçiliğe ya da ikiciliğe dayanarak bir doğrulama getirmek gerekir.

[1] *Karmel'in Yükselişi*'nden.

[2] "Tanrım, senden kaçanları arıyor, seni arayanlardan kaçıyorsun."

1944

1 Ocak

Her şeyin bir zamanı var, konuşmanın bir zamanı ve susmanın ayrı bir zamanı (bu zamanları içtenlikle mi yoksa ustalıkla mı belirlediklerine bakarak ayırt edebiliriz insanları). Ufak bir girişimle birkaç kuramsal konu üzerine neler yazabileceğimi düşündüğüm şu bir iki gün öncesine dek böylesine yoğun hissetmemiştim bunu. Bundan böyle hiç açıklama gerektirmeyecek kadar ortada olan bir şey.

Yağmur, rüzgâr, çamur, yeni yılın üçlü, yerel karşılaması. Doğadaki şaşırtıcı nöbet değişimi ve her türlü beklentiyi boşa çıkaran tuhaf bir kış (sırası geldiğinde doğal güçlerin insanlardan nasıl öç aldığını da burada belirtmek gerek). Yeniden kapanan barakada, önden, profilden, arkadan hep bildiğiniz yüzler, bildiğiniz, beklediğiniz ve yeniden karşınızda bulduğunuz. Yan yana olmak için salondaki yerlerini almış izleyicilerle sahnedekilerin durumu aynı, banklarda ya da aynı çatı altında olduklarından çok daha yakınlar birbirlerine, bütün kulakları kendi aralarında birleştiren tatsız bir müzik var ve odanın her yerinde birbiriyle kesişen bir yığın iplik. Yalnızca uzanın tutsağı olmakla kalmayıp tahtaların, sıraların, avluların, yukarının, aşağının, hatta bütün bu sözcüklerin, bütün bu göstergelerin, bütün bu renkler ve satırların da tutsağı olan insanlar. Sabah saatlerinde örümcek ağına takılan sinekler gibi çırpınan ve kurtulmaya çabalayan ve kurtulan küçük insanlar.

Dünyanın ilk denizinde su yüzüne çıkan ilk adalar, suların oldukça pürüzsüz yüzeyinde ilk ufak tefek belirmeler, dipteki toprağın havanın dilindeki göstergeleri, insanlar!

6 Ocak

Geçip giden zamana, küçük kardeşi insanlıktan önce davranıp onu yanında sürükleyen zamana duyduğum alçakça bir kinin işiydi dünkü karmaşa; L.'nin, X.'in ve G.'nin[1] adlarını ve kendilerini konu alan oyunlarını, olanları gizli tutmak için uydurduğum sözcükler arasında aramak üzere açtığım güncenin işiydi; gün ışırken hep beni bekleyen kuşkunun işiydi, yazık ki fazlasıyla bilinçli bir kurbanım; ya da günün sonundaki gevşeme bu, topladığım gücün yetmeyeceği kadar uzun bir gündü, içimde sürüp giden bu toparlanma için çok uzun bir gün...

17 Ocak

Yeteneğinden ve sözünden kuşku duymayan Descartes'ın görkemi; sahnede ağırbaşlı ve soylu bir oyuncu. Dünyadan vazgeçebilecek kadar iyi tanıyor dünyayı, unutabilecek kadar iyi biliyor düşüncelerini, dinlenmeyi yapıtına yeğleyebilecek kadar iyi tanıyor yapıtını. Yalın girişiyle soylu bir anlatım. Her türlü abartıdan vazgeçmiş bir adamda, abartının üstünlüğü.

Dağların yarı yüksekliğinde, vadilerin yarı eğiminde yollar kıvrılıyor bu metnin içinde, yolcular geçiyor bu yollardan, satıcılar hesap yapıyor, kentler çalkalanıyor, okullular kitap okuyor.

Dünyanın başlangıçtaki varlığı, unutuş gibi dilsiz, sessizliğin büyücüsü ağaçlar gibi birbirine sokulmuş harfler bastırıyor ufak tefek gürültüleri.

"Ama tek başına, hem de karanlığın içinde yürüyen bir adam gibi çok yavaş ilerlemeye ve karşıma çıkan her engelde olabildiğince sakınımlı davranmaya çalışırım ki çok az ilerlemiş olsam bile, en azından düşme tehlikesinden kurtulmuş olayım..."

[1] Kimlerden söz edildiği belirlenemedi.

Hiç değişmeyen şu sonsuz geri çekilme yürüyüşü, soyutlanma.

"... Bu arzunun (gerçeği arama arzusunun), beni arkadaşlar edinebileceğim yerlerden uzaklaştırıp bu ülkeye sürüklemesinin üzerinden tam sekiz yıl geçti, uzun süren savaş döneminin farklı düzenler getirdiği, bakımı sağlanan ordununsa barış meyvelerinin daha da güven içinde tadılmasını sağlamaktan başka işe yaramaz göründüğü bu ülkede, başkalarının işini kurcalamaktansa kendi işiyle ilgilenen koca bir halkın arasında, büyük kentlerin sunduğu her türlü rahatlıktan yararlanarak, en sapa çöllerde olduğu kadar yalnız ve hayattan elimi eteğimi çekmiş olarak yaşayabilirdim.[1]"

5 Şubat

M.'nin[2] şu mektubu, hepsi de aynı şeyi söyleyen bütün o değişik mektuplar yüreğime derin birer darbe indiriyor sanki.

22 Şubat

Düşüncenin ayrıntılarda yitip gittiği, kendine dönüklüğün hoşnutsuzlukla aynı anlama geldiği bu suskunluk ve çalışma döneminden geriye kalmasını istediğim bir şey var yine de: Plisnier'nin *Son Gün*'ünü (La Dernière Journée) okurken edindiğim bir izlenim. Başka okumaların da bende böyle bir izlenim uyandırdığı olmuştu. Şimdiyse, sürekli bir gerçeklikmiş gibi, dolayısıyla gerçekmiş gibi yeniden karşımda buluyorum bu izlenimi. Aileyi, toplumsal uzanın sınırlandırılmış bir biçimi olarak ele alan bütün o kitapların bir benzeri diyebileceğim şu son romandan söz etmiyorum. Bu kitapların örgensel birliğini aile oluşturur, bu birlikte bile bir dağılma söz konusudur gerçi ve babanın istenci (yine bir baba!) birleştirir herkesi. Bu kez konudan çok türün yol açtığı şu aynı izlenimden, okura yönelik şu şiddet eyleminden, dünyanın, insanların, yaşamın, sokakların, hatta dra-

[1] Bu metnin kaynağı belirlenemedi.
[2] Olasılıkla Many de Gaudemar.

6 Ocak

Geçip giden zamana, küçük kardeşi insanlıktan önce davranıp onu yanında sürükleyen zamana duyduğum alçakça bir kinin işiydi dünkü karmaşa; L.'nin, X.'in ve G.'nin[1] adlarını ve kendilerini konu alan oyunlarını, olanları gizli tutmak için uydurduğum sözcükler arasında aramak üzere açtığım güncenin işiydi; gün ışırken hep beni bekleyen kuşkunun işiydi, yazık ki fazlasıyla bilinçli bir kurbanım; ya da günün sonundaki gevşeme bu, topladığım gücün yetmeyeceği kadar uzun bir gündü, içimde sürüp giden bu toparlanma için çok uzun bir gün...

17 Ocak

Yeteneğinden ve sözünden kuşku duymayan Descartes'ın görkemi; sahnede ağırbaşlı ve soylu bir oyuncu. Dünyadan vazgeçebilecek kadar iyi tanıyor dünyayı, unutabilecek kadar iyi biliyor düşüncelerini, dinlenmeyi yapıtına yeğleyebilecek kadar iyi tanıyor yapıtını. Yalın girişiyle soylu bir anlatım. Her türlü abartıdan vazgeçmiş bir adamda, abartının üstünlüğü.

Dağların yarı yüksekliğinde, vadilerin yarı eğiminde yollar kıvrılıyor bu metnin içinde, yolcular geçiyor bu yollardan, satıcılar hesap yapıyor, kentler çalkalanıyor, okullular kitap okuyor.

Dünyanın başlangıçtaki varlığı, unutuş gibi dilsiz, sessizliğin büyücüsü ağaçlar gibi birbirine sokulmuş harfler bastırıyor ufak tefek gürültüleri.

"Ama tek başına, hem de karanlığın içinde yürüyen bir adam gibi çok yavaş ilerlemeye ve karşıma çıkan her engelde olabildiğince sakınımlı davranmaya çalışırım ki çok az ilerlemiş olsam bile, en azından düşme tehlikesinden kurtulmuş olayım..."

[1] Kimlerden söz edildiği belirlenemedi.

Hiç değişmeyen şu sonsuz geri çekilme yürüyüşü, soyutlanma.

"... Bu arzunun (gerçeği arama arzusunun), beni arkadaşlar edinebileceğim yerlerden uzaklaştırıp bu ülkeye sürüklemesinin üzerinden tam sekiz yıl geçti, uzun süren savaş döneminin farklı düzenler getirdiği, bakımı sağlanan ordununsa barış meyvelerinin daha da güven içinde tadılmasını sağlamaktan başka işe yaramaz göründüğü bu ülkede, başkalarının işini kurcalamaktansa kendi işiyle ilgilenen koca bir halkın arasında, büyük kentlerin sunduğu her türlü rahatlıktan yararlanarak, en sapa çöllerde olduğu kadar yalnız ve hayattan elimi eteğimi çekmiş olarak yaşayabilirdim.[1]"

5 Şubat

M.'nin[2] şu mektubu, hepsi de aynı şeyi söyleyen bütün o değişik mektuplar yüreğime derin birer darbe indiriyor sanki.

22 Şubat

Düşüncenin ayrıntılarda yitip gittiği, kendine dönüklüğün hoşnutsuzlukla aynı anlama geldiği bu suskunluk ve çalışma döneminden geriye kalmasını istediğim bir şey var yine de: Plisnier'nin *Son Gün*'ünü (La Dernière Journée) okurken edindiğim bir izlenim. Başka okumaların da bende böyle bir izlenim uyandırdığı olmuştu. Şimdiyse, sürekli bir gerçeklikmiş gibi, dolayısıyla gerçekmiş gibi yeniden karşımda buluyorum bu izlenimi. Aileyi, toplumsal uzanın sınırlandırılmış bir biçimi olarak ele alan bütün o kitapların bir benzeri diyebileceğim şu son romandan söz etmiyorum. Bu kitapların örgensel birliğini aile oluşturur, bu birlikte bile bir dağılma söz konusudur gerçi ve babanın istenci (yine bir baba!) birleştirir herkesi. Bu kez konudan çok türün yol açtığı şu aynı izlenimden, okura yönelik şu şiddet eyleminden, dünyanın, insanların, yaşamın, sokakların, hatta dra-

[1] Bu metnin kaynağı belirlenemedi.
[2] Olasılıkla Many de Gaudemar.

mın sözcüklerinin okura dayatılan şu gücünden söz ediyorum. Neredeyse bir acıya dönüşebilecek ölçüde güncel bir izlenim bu. Bu kitaba bir başladınız mı bir daha elinizden bırakmanıza olanak yok, okuma süresince sıkıntıyla ve umutla paylaşılan bu yazgıyı, içinize işleyen şu yaşantıyı ya da karşı koysa da okuru bedenleriyle çevreleyip onu kendi dünyalarına ve acılarına sürükleyen o kişileri bırakıp gitmenize olanak yok. Bu kitabı okumak bir işkence, bunu yazmaksa şantajdan farksız. Yazarın, kendi yaşamını ya da sürdürmek istediği yaşantıyı kahramanın üçüncü tekil kimliği altında gizlediği ve hiç sıkılmadan okuru bunu paylaşmaya zorladığı bir kitap, estetiğin yadsınmasından başka şey değildir. (Eğer bu kendi yaşamıysa, neden beni bu yaşamı paylaşmaya zorluyor; bu yalnızca kendisi için düşlediği bir yaşamsa eğer, neden bana olanaksız bir gerçeklik içinde sunuyor bunu?) Ve bu doğrudan ilişki içinde sanat yapıtı nerede? Belki de bu kitapta zamana karşı koyan sanat yapıtlarındaki o iç huzurunun yakalanamayacağı kadar çok fazla şey olup bitiyor içimde, okurken içimden çok fazla şey geçiyor. Belki bütün bunların, konuşan kişinin yaşamında kapalı kalması gerekirdi ve ben'in de Pandora'nın kutusunun kapağı gibi, tutkuların tulumun dışına taşmasına engel olması gerekirdi, fışkırıp akan ve ağaçların üzerine, gökyüzüne ve umut içinde, açık ağızlar ve gözlerle dikkatle ayakta bekleyenlerin yüzüne saçılan bir bütün değil, ağırlığını kolunuzda hissedeceğiniz bir tulum gibi dolu, şişkin ve dolgun bir kitap olmalıydı belki de! Ortaya söylenen bu sözler, anlayanlara doğrudan ve özel bir çağrı olarak da değerlendirilebilir! Tanrım! Hiçbir şey olmuyor işte, gözlerim sahneye dönük, uzaktan olayların bildik akışını izliyorum, olup biten her şey zamanda öyle az bir yer tutuyor ki, olup biten her şey bütünün her parçasındaki yerini alıyor: Başlangıç sonda, son başlangıçta, düzenleme dışında yeni olan hiçbir şey yok, sonsuza dek genç kalacak sözcüklerin ağızda ve kulakta bir anda doğuşu gibi!

Giraudoux'nun ölümü. Beklenmedik bir ölüm. Yaşını öğrendiğimde çok şaşırdım: 62. Elpénor'un çağdaşı olarak kalmıştı hep. Gençlik, kitaplarının yazgısını paylaşma biçimiydi onun.

Unutuş, kitaplarının onun ölümünü paylaşma biçimleri olur mu acaba?

Bob[1] ve generalin öyküsü. General de general hani, gelip şöyle söylüyor: "brrrmm! brrmm!" ya da gerçek öyküler, hiç yaşanmamış olanlardır.

24 Şubat

Bozguna uğramış bu topraklardaki zavallı, küçük insanlar, yararsız devinimlerde harcıyorlar ruhlarını, hiçbir geçerliliği olmayan paraları değiş tokuş ediyorlar, hiçbir anlamı olmayan sözcükleri inanarak söylüyorlar. Ey iki insanın dengesi, tahta parçasının üzerindeki iki çocuk gibi dengenin sağlamlığını korumak için bedenlerinin bütün ağırlığını veriyorlar! Ne yazık ki yaşadıklarına inanmak için karşı karşıya duran iki insan, paylaşılan onca şey, fikirler, sözcükler, para, yasalar, var olmayan her şey! Yaşamın içinde yan yana duran iki bedenin oluşturduğu şu zavallı yapıya gerçeklik kazandırmaya gücü yetecek bir Tanrı olmadığını dile getiren İsa'nın sözlerindeki derinlik: "Aranızdan iki kişi dua etmek için bir araya gelirse, bilin ki ben de onların ortasındayım."

Resimlerini değiş tokuş eden yoksul çocuklar gibi fikirlerini değiş tokuş ederek.

25 Şubat

"Kadınlar konusunda hiçbir şey söylenemeyeceğini işte o an anladım. Ondan söz ederlerken ne çok şey atladıklarını fark ediyordum... Nesneleri, her şeyin usulca ve neredeyse sakınımla durduğu, durduğu bir yere, kadını çevreleyen ve bir daha hiç çizilmeyen hafif çevre çizgilerinin bulunduğu belli bir yere kadar adlandırıyor ve betimliyorlardı..." Rilke, (*M.L.Brigge'nin Defterleri*).

[1] Robert Daël'in akrabası Robert Costes, Bob ya da Toto adlarıyla da anılır.

2 Mart

"*Scripta manent...*" Şu istençli nesnellik, sürekliliğini koruyarak zamana meydan okuyan şeylerin öbür adı. Zamana meydan okudukları da söylenemez, zamanı yaratıyorlar, birliğin düşüncede çokluğu yaratması gibi doğuruyorlar onu. Yalnızca zaman içinde düzenlenebilecek bir sonsuzluk-nesnellik olabilir, zamanın kendisini aştığını hissettiği her an kendisini gençleştiren bir nesnellik. Ama zaman bir türlü önüne geçemez onun, zamanın yaklaştığını hissettiği anda bir sıçrayışla öne geçiverir ve bu deviniminin ardından da zamanı doğurur, bağıntı-zaman terimine benzer bir terimdir bu, bağıntı-zaman'ın öğe-terimidir, yinelenir ve çoğalır ama hep benzer kalır. Buradaki sonsuzluk konusunda çok şey söylenebilir, bunun bir sonsuzluk olmadığı dışında... Burada da sıçrayış niteliksel bir düzlemde değil (çünkü görebiliriz onu, burada niceliksel bir başka bilgi düzlemiyle herhangi bir karşıtlık da söz konusu değildir), anlatılamayanın düzleminde yer almaktadır.

5 Mart

Rastlantıyla yeniden edindiğim ve not etmeden duramadığım eski bir izlenim. B{ex}'te[1], uzun, dikey ve kımıltısız otlar arasında; akıp giden, yatay suyun kenarında geçen bir yaz mevsimiydi. Amansız güneşin altında, ayaklarımızla otları eziyorduk, bükülgen otlar doğruluyorlardı yeniden. Toprak, kendisini dokunulmaz kılan bir koruyucu yüzeyle kaplanmış ve yeniden kaplanmış oluyordu böylelikle. Ve kızışmış böceklerin havayı doldurup kulağı cezbeden gürültüsü ve havada toz olup uçuşan bütün o çiçekler ve insanı kör eden o ışık, anılara karşı bir komplo. Buz tutmuş kanal neredeydi? Üzerinde ayakları yaralı, elleri mavileşmiş adamların taşları dövdüğü, ikiye bölünmüş köprü neredeydi? Ve açlıktan, bir yumruk gibi bükülmüş mideleriyle, donmuş karın üzerinden rüzgâr yükseldiği için ve ufuk, yeryüzündeki bir halka gibi daralıp uzun kuzey gecesinde

[1] Büyük olasılıkla İsviçre'nin Fransızca konuşulan Vaud bölgesindeki Bex'ten (Les Plans-sur-Bex) söz ediliyor. Louis Althusser 1937 yılında yaz tatilini burada geçirmişti.

sarardığı için, ayağa dikilmiş ölü ve yaşlı bir kadını andıran kuru ağacın yanında, çalı çırpının ölgün ateşine ellerini uzatan insanların iç içe geçmiş sırtları neredeydi ya?

Ölü, ölü, ölü bir zaman bu. Okunmuş bir öykü gibi, uzun zaman önce okunmuş bir öykü gibi şimdiyle arasında hiçbir bağ yok ve söyleyin bana, bu dingin suda ve haziranın göz kamaştırıcılığında otları, börtü böceği ve gölgeleri dirilten bu güneşte bir öyküden geriye ne kalmış olabilir ki?

Ey benden kopup düşen bir meyveyi andıran geçmiş; onun zeytinlikleri, eğri büğrü dallarını yeni doğan güne doğru uzatan cılız zeytin ağacını anımsadığını mı sanıyorsunuz? Sabırsız yaprakların ucunda, tomurcuklarda patlayıp sallanan, havanın hafifliğinden ve beyaz ışıktan dolayı kaygılanan geleceğin muştusunu görmüyor mu? Yaklaşmakta olan bu zamanı, geçmişte yaşadığı zamanlardan daha çok sahiplenmiyor mu? Bu anılar, beklentisinin ta kendisi değil mi? Amą yalnızca anılarında yaşayan birinin beklentisiz yaşamı bu, şimdide bile çifte bir unutuş söz konusu, geleceğe önceden sunulmuş bir unutuş.

Şimdilerde *M{alte} Laurids Brigge'nin Defterleri*'ni okuyorum. Bugüne dek tanıdığım dünyalarla hiçbir ortak yanı olmayan bir başka dünyaya ayak basmış gibiyim. Çocuk Malte'ın olağanüstü ve korkutucu ülkesine girebilmek için şimdiye dek öğrendiği şeylerden çok uzak durması gerekiyor insanın, kendisi ve anıları arasına, birçok gecenin ve belki de birçok yaşantının ya da en basitinden kendi yaşantısının uzaklığını koyması gerekiyor. Tuhaf bir kitap, güçlü, şiddetli ve öylesine gerçekdışı ki ona inanmak için gerçekten de bu şiddet ve bu acımasızlık gerekiyor; zaman zaman ortaya çıkan ve sayfalara sıçrayan bu ülserler, sokaktan geçen ve atlayıp zıplayan şu deliler ve şu ölüler, ölüler gerekiyor! Kitabın, ateşli bir hastanın odasındaki pencere gibi özeklenen ve küçülen bir pencere gibi gözden kaçan, her defasında daha da küçülen ama hep görünürde kalan, varoluşun sınırında yer alan bir kitabın gerilere çekilişi. Kitabın geriye gidişi aynı zamanda çocukluğun da geriye gidişi (ve ne zaman doğduğunu, annesi ve babasıyla yaşıt değilse kimlerle yaşıt olduğunu, eviyle, portrelerle ve şapkalarla yaşıtlığını hiçbir zaman söylemeyecek bir çocuk düşünün!), zamanın en uç sınırına, zamanın yadsınmasına, ölüme varana dek geri çekilme.

Her şeyin bu olağanüstü karışımını, yaşamının ilk buluşlarıyla oynayan bu çocuğu anlamak istiyorum, parmaklarının arasındaki haritaların karşısında tek başına duran bir kralın çılgınlığıyla oynar bu çocuk ve ne kadar çılgın olsa da bir önderin kuşkusuyla, güneş gibi ya da bahar gibi girer kalesine bu kral ve bu arada ülkesi de olağan yaşantısını sürdürmektedir. Ve her sözcüğün en beklenmedik ve en derin anlamını bulduğu o yerde, şeylerin doğduklarında olduğu gibi bir araya gelişlerini anlamak istiyorum bir de. Kitabın ilk ve son sayfası arasında belirleyici hiçbir işaret yok, olağanüstü bir denge, gündelik dilin ve yaşamın yadsınması sanki.

8 Mart

Ağır ağır üzerime çöktüğünü hissettiğim karanlık. Yığılan imgeler, ama neden bunlara gerek duyuyorum ve bu sözcükleri, beni yargılayan bu sözcükleri neden bu kâğıda yazmaya gerek duyuyorum ki?

14 Mart

Fontenelle'in *Dünyaların Çokluğu Üzerine Söyleşiler*'ine ((Entretiens sur la pluralité des mondes) şöyle bir göz atıyordum. Bir park, ağaçlıklı yollarda küçük adımlarla ilerleyen markiz, kapkara bir gece, yıldızlar ve gezegenler üzerine konuşmalar.

Dünya bir tiyatro binası gibi, bütün girdisi çıktısı gösteriliyor size: Çarklar, ipler, tekerlekler. Ve ay, insanların yaşadığı bir dünya orası, Arioste'un masallarından, bütün masallardan daha kalabalık. Aşkına karşılık vermeyen Angélique'i çok sevdiği için kıskançlıktan çılgına dönen Roland. Aziz Jean, aydaki bir vadiye götürür Astolfe'ü, insanların yoksun kaldığı ya da yitirdiği bütün zenginlikler orada üst üste yığılmıştır: Krallıklar, umut, zaman, âşıkların iç çekişleri, her birinin özü bir şişeye konmuş ve adları da bir etiketle üzerlerine iliştirilmiştir. Ama çılgınlığın özü yoktur işte. Astolfe, Roland'ın şişesini bulur ve

yeryüzüne indirir. Arioste'un vardığı sonuç şudur: "Çekiciliğinizin benden alıp götürdüğü özü geri getirmek için göklere kim çıkacak güzelim? Fazla uzağa gitmediği sürece yitirdiğim şeye üzülecek değilim. Ama nasıl başladıysa öyle sürmeli her şey, Roland'ı betimlediğim duruma gelmeyi beklemekten başka çıkar yolum yok. Ve bu arada, özüme kavuşmak için göklere çıkıp Ay'a kadar gitmem gerektiğini de sanmıyorum; özüm o kadar uzaklarda değil; gözlerinizin üzerinde, ağzınızda dolaşıp duruyor işte ve onu yakalamamı istiyorsanız, bırakın dudaklarımla toplayayım onu."

Daha ileride: "Amerika'da hâlâ koyu karanlıklarda ışık saçan, kitap okurken ışığından yararlanabileceğiniz kuşların yaşadığını biliyor muydunuz? Karanlık çöker çökmez yeni bir günün ışığını saçmak üzere dört bir yana dağılan bu kuşlardan bir çoğunun Mars'ta da yaşayıp yaşamadığını nereden bilebiliriz?" "Matematiksel uslamlamalar aşk gibidir" (sevgilinize ya da işlemlere bir kez başlangıcı yapma olanağı tanımayagörün, her şeyi onların eline bırakmış olursunuz).

23 Mart

Nice zamandır yazıldı bitti diye düşünmekten vazgeçtiğim bunca şey. Beni bu olanaksız ve kesinlikle unutulup gitmeye yargılı dönemi belirlemeye iten tek şey kuruntularım – ve bu işi, kendimi düşünmekten çok, ileride belki yanıtlayamayacağım sorular yöneltecek olanları biraz zaman geçtikten sonra yanıtlayabileceğimi düşündüğüm için yapıyorum. Ama F.G.'nin[1] acısı, işkence içindeki o gözlerin, o çarpılmış ağzın, kırışıklıklar ve tiklerle büzülen derinin ardında gizlenen o korkunç acı nasıl unutulabilir! Ya bütün bedende adım adım ilerledikten sonra onca uzaktan ve onca derinden gelen, tanınmayacak durumdaki bu ses! Ve allak bullak olmuş bu kafanın gerisinde, kendinden kopmaya gücü yetmeyen tek bir yüzün yarattığı şu dram, yüz çizgilerindeki ve sözlerdeki bu parçalanmaya karşın başka insanlar rahatça geçip gidiyorlar, kendileriyle barışık yürüyorlar

[1] François Grosbois.

ve uzaktalar, dipteki ağaçlardan ve yaklaşan gri geceden çok çok uzaktalar.

10 Nisan

"...Ve bizi birbirimizden uzaklaştıran toprakları, seni büyüten ve benim bilmediğim yeni baharları ve gecenin içinde ilerleyen bir gemi gibi dünyadaki karanlık uzaklıkları saptayan bütün bu bilinmezliği hâlâ görebiliyor olsaydım, bu ülküsel çizgiyi zorlukla da olsa çizebilirdim... Uzun zamandır tanıdığım sana yeni imgeler ekleniyor şimdi, benim için yalnızca imgeler, senin için basit anılar belki de... Çatılarının üç katlı, yeşilliğinin bol ve felsefecilerinin topal olduğunu keşfettiğin Brive var örneğin, sarhoşluk; ev sahiben için şarap, senin içinse Platon anlamına gelirken, sözcüklerdeki anlam belirsizliğini sanırım yine orada keşfettin; örneğin, gençliğinizin korosundan birbiri ardı sıra ayrılıp çimenleri aşarak ağacın altında bekleyen genç adama doğru giden kız arkadaşların var bir de. (Ve bütün bu olası kızlardan yakasını kurtarmış olan ağabeyin, gördüğün gibi, üzerinden düşen her meyvenin ardından hafifleyen bir dal gibi yeniden doğruluyor!) Bir de öyküsü olmayan deniz yolculuğu var, kent adları, şu sokak adı var. Ve şimdi, duvarların daha serin tuttuğu gölgede devinimsiz nesnelerin, düşüncelerle dolu dilsiz kitapların sessizliğinde, genç bir kız, parmaklarını parlak dama tahtasının üzerine koyarak ölmüş olan ve dans eden prensesi,[1] lal renkli elbiseleri, kadifeleri, ağır elbiseleri diriltiyor. Birkaç eski kâğıdı önüne alıp onları kesen ve yeniden biçimlendiren bir adam gibiyim. Bir parça kâğıt üzerindeki azıcık mürekkep, geçmişinden ona kalan tek şey bu. Bu arada, dağınık notların arasındaymış gibi sözcüklerin arasında yitip giden müziğin derinliklerden yükseldiğini duyuyor. Evlerin, ağaçların ve geçip giden ve insanları simgeleyen şu küçük çalkantının güçlükle ayırt edildiği karanlıktan geliyor müzik. Giderek yükseliyor bu arada, yüreğini dolduruyor, yüreğinde bulunan ve karşılık veren dünyayı dolduruyor, derin orman rüzgâra katılıyor! Öyley-

[1] Claude Debussy'nin *Pavane pour une infante défunte* (Ölü Bir Prenses İçin Dans) adlı bestesine gönderme. Louis Althusser'in kız kardeşi, o sıralarda bu yapıtı yorumlamaya çalışıyordu. (Çev.)

se dünyanın ayrıntısı gerçek bir ayrıntı, karanlık gökyüzündeki gösterge, çocukların eğlencesi ve korkusu. Bundan böyle senden yalnızca bu müziği, artık tek sessizliğim olan bu müziği duymak için imgelere gözümü kapayabilirim ey kardeşim![1]

11 Nisan

Odasının görülmemiş dağınıklığında kendini yitiren Maurras'ın öyküsü, belgeleri ve kâğıtları her yere yığar ve artık odaya giremez olunca da bir başka yere taşınırmış.

Proust'u hiç bu kadar iyi anlamamıştım. Dilimin ucundaki bir iki tat ve Madaule'ün şu son yazısı dışında bana Proust'u anımsatan hiçbir şey yoktu. Ama karanlıkta üzerime saldırıp beni aydınlatan şu farklı farklı anılar ona çok yakınlaştırdılar beni. Yaklaştıklarını belli etmiyor bu anılar, geldiklerini işitmiyorum, olgun bir meyve gibi ağzımda bölünüveren ve ruhumu dolduran bu apansız tadı önceden hissedebilmemi sağlayacak ne bir devinim duyuyorum bedenimin derinliklerinde ne de kanımda bir hızlanma. Hangi mantığa dayanarak onları anımsadığımı çözemesem de yok olmak için beliriyorlar içimde. Ve hiçbir zaman bir araya gelmiyorlar, zincirlerle bağlı değiller birbirlerine, yalnızlar, gökyüzünde ayrı ayrı beliren, kusursuz, küçük daireler, parlayıp yok oldukları o kısacık sürede ruhuma sızıp parıldayan kabarcıklar. Hayır, onları yakalamaya çalışmıyorum, beni izlemiyorlar; olsa olsa birer rastlantı bunlar. Ama beklenti içinde olmasa da bu rastlantıları sıklaştıran ve bu kabarcıkları geçmişine dek izleyen adamı şimdi çok daha iyi anlıyorum.

[1] Louis Althusser'in, kız kardeşi Georgette'e yazdığı 8 Nisan 1944 tarihli mektuptan bir bölüm. Bu mektubun tamamı için bkz. 'Kız kardeşine mektuplar', 9 numaralı mektup, s. 240

14 Nisan

Büyük bir gümbürtüyle sarsıldım, koşut çizgili sıcak sağanaklarla patlayan bulutlar. Gölgemi ve adımlarımı taşırken gıcırdayıp duran kumlarda ilerliyorum ve hâlâ bir ip bulamadım. Dünya, iki uyku arasındaymış gibi gevşiyor iki vaftiz arasında. Ama gökyüzünün siyahlığında, sırtımda zorlukla hissedebildiğim bulanık güneş ışığında, her şey gölgenin içinden bir anda çıkıyor işte! Kızıl-sarı bir renk almış ağaçlar ve dallar, üzerlerine düşen her damlayla ürperiyorlar, uçlarında bir ışıltı gibi oynaşan azıcık yeşillik heyecanlandırıyor onları, kendilerini toprağın ışığa doğru fırlattığı mızraklar gibi hisseden çalılıklar şaşırıyorlar; uzaktaki birkaç çatının üzerindeki her kiremit parıldayan bir alevi andırıyor. Apansız gelen bunca tutkunun hasta gözleri, bir haksızlığa uğramışçasına acı duyuyor artık renklerden; kararan ufkun göz kamaştırıcılığına dönüyorum sırtımı; geri dönüyorum: Gri ağaçlar arasında, gri bir toprak üzerinde, gri bir gökyüzünün altında ışığa doğru ilerliyorum şimdi.

17 Nisan

Şu son günlerde *Parma Manastırı*'nı okuyorum, daha doğrusu yeniden okuyorum. Başlığın ötesine gidip gitmemekte duraksadım bir an, güneşin önündeki koca bir ağacı andıran büyük bir roman başlığı bu, gölgede yaprakları sallanıyor ağacın, tepesi ve kökü arasında ünlü seslerden bir hışırtı oluşturuyor rüzgâr. Ama ilk sayfadaki o göz kamaştırıcılığı görünce! Belleğimde tutmak istediğim tek şey, Alpler'in tepesinden Kuzey'deki ovaya devrilip küçük kentleri karanlıktan kurtaran o güneş ve ışık aldığı zamanlarda her yamaçta parlayıp ışıldayan bir nehir gibi tepelerden inen genç ordu.

Bir de Fabrice var elbette, bölgenin en yüksek tepesinde toprağın tutsağı olmuş çan kulesinden, toprağa yapışıp kalmış amansız güneşin altındaki gölgelere, köye, meydandaki insanlara ve uzun zaman önce büyümüş olan kızlara ve uzaktaki koruluklara, kırlara bakıyor.

Otlar, ağaçlar ve tozlarla kaplı olgun topraklara öğle güneşinin bütün sıcaklığı vurmuş. Amansız güneşten kurtulmanın tek yolu evler; adamlar ve kadınlar evlerin serinliğinde saklıyorlar düşüncelerini, ustalık gerektiren, karmaşık bir oyun gibi hazırlıyorlar tasarılarını orada, dünyanın kendilerine bıraktığı amaçları gözden geçiriyorlar.

Geceleri, karanlıkla birlikte serinliğin de ordugâha yayıldığı bir saatlerde çalışan Napolyon: "Savaş planlarımı askerlerimin düşleriyle kuruyorum."

Enghien Dükü öldürüldükten sonra Chateaubriand'ın görevden çekildiğini öğrenen Talleyrand: "Birisi bir hata yaptı diye budalalık etmeye niyetim yok."

25 Nisan

Pascal'in inancasının yankıları,[1] bu inancayı kendine ya da yakınındakilere göstermiş olması bir şey değiştirmez. İnançlı olmakla aynı anlamı taşıyan bu sıçrayışın derin kesinliği günlerdir peşimi bırakmıyor yine. İnanca vermenin anlamı şudur: "Deneyin; hiçbir ölçüt size kapıları açmayacaktır, eve girin. Eve gireceğiniz konusunda inanca gösterin. Bunun ne sonuç verdiğini göreceksiniz. Bu sıçrayışı denemekle ne yitirirsiniz? Hiçbir şey! Hoşnut kalmazsanız ayrılırsınız evden ve gösteri sona erer: Bu da yanlış eve girdiğinizi (bütün zamanlarda sunulan inançların hepsi birer evdir) ya da katı yürekli olduğunuzu kanıtlayacaktır. Eğer hoşnut kalırsanız, o zaman evden ayrılmazsınız. Besin kaynağınızı gidip başka yerde aramanıza gerek kalmaz. Bu kaynak yanınızdadır, evin içinde size sunulmaktadır. Kapıyı açtığınızda sizin için hazırlanmış ve hep sizi beklemiş olan odayı buldunuz.

[1] Felsefede ve tanrıbilimde 'Pascal'in inancası' olarak bilinen sav. Buna göre Pascal, inançsızlara, Tanrı'ya inandıkları zaman hiçbir şey yitirmeyecekleri, tersine çok şey kazanacakları konusunda güvence veriyordu. (Çev.)

"İnancın tek kanıtının inancın sınavından geçmek olduğunu düşünmek. Daha doğrusu, (bu durumda kanıt söz konusu değildir artık) İnancın kanıtı inancı beslemektedir. Açıklanmak için bir başka terime gereksinimi olmayan bir terim. Yaşamla aynı anlama gelen Yol. Bilginin aracılığı değil, Yaşam Birliği."

Ama böyle bir inanç anlayışının, yalnızca, bilginin o varlıksal yadsınmasına ulaşarak başka bir boyuta girebilecek tinlere, gerçek Yaşamı bekleyen ve ona giden yolu arayan tinlere öğütlenebileceğini de ekleyeyim. Üzerinde yeniden düşündüğüm bu kesinleme, öteki bütün yolları yadsımayı başardığınızda, artık bu Yaşam'dan başka bir yol kalmayacağını söylüyor.

"Efendimiz, nereye gittiğini bilmiyoruz. Hangi yoldan gittiğini nereden bilelim?" diye sorar Thomas. İsa şöyle der ona: "Yolun, gerçeğin ve yaşamın ta kendisiyim ben."

27 Nisan

M{ontherlant}'dan:

"Sözlerine öyle büyük bir şiddet, davranışlarına öyle güçlü bir inanç egemendi ki içtenlikli davrandığını bilseniz de bu adamın anlatımının yaşamındaki derinliklere ulaşıp ulaşmadığını, ya da bu yaşantının, bütün davranışlarını ve söylemlerini hafifçe de olsa dokunup dokunmadığını çıkaramıyordunuz. Yapıtları, yapabilecekleri en iyi şey olan insanlardandı o. Bu eşsiz anlatıma hayran mı kalmalıydık, yoksa bu karanlıktan, bu içsel uzaklıktan, hatta insanı dünyayla uzlaştıran bu ölümden üzüntü mü duymalıydık?"

10 Mayıs

Yontu sanatında izlekler üzerine L.'yle[1] söyleşi. Ortaçağ sanatının, doğanın dolaysız görünümünü verebilmek için sütun başlıklarında antik akantüs yaprağını kullanmadığı kanısına varıyoruz. XII. Yüzyıl'da temel süslemeler şişkin tomurcuklardı, sonrasında bunlar patladı, yaprak verdiler (XIII. Yüzyıl), rüzgâ-

[1] René Labelle (?).

rın yalayıp geçtiği canlı çiçeklere dönüştüler. XIV. Yüzyıl'da bu yeşil yığınlar arasında türlü türlü hayvan koşturmaktaydı. XV. Yüzyıl'da yapraklar sonbaharda olduğu gibi kıvrıldılar, dökülmeye hazırlardı artık. Biçimleri en fazla çarpıtılan, en tuhaf yapraklar bunlardı, hindibalara rastlanıyordu örneğin, hepsi de yerel yapraklardı. İlkbahar, yaz, sonbahar. Yapraklar döküldüğünde, gotik sanatın uyuduğu kış, yani ölüm çıkageldi.

Yunan ve ortaçağ sanatlarının gelişimindeki koşutluk: Dimdik yontu devinmektedir, gülümsemekte, soyunup gülmekte, acı çekmektedir. Ortaçağda, Tanrısal kişi betimlemelerinde, duyarlı sanat yok olmaya yüz tutmuştur: Ayakta duran katı bakireler yumuşarlar, çocuğu kucaklarlar ve daha sonra en korkunç acı ifadelerine bürünerek oynarlar çocukla, kanayan {İsa}'lar, derisi yüzülmüş insanlar.

Arkeoloji, sanatın anlamını değiştirdi – tarihin, siyasetin anlamını değiştirmesi gibi: Çağcıl sanatçı, eskilerin şu ya da bu soruya nasıl yanıt verdiklerini biliyor. Belli bir türü seçebiliyor, oysa ortaçağ sanatçısı öncellerinin izinden gitmekle kalıyor. Arkeoloji her şeyin bilincini getiriyor.

Sanatların ilişkisi, siyasetle, ekonomiyle, felsefeyle ilişkileri, her şeyi kapsayan tek bir ilişkinin onca bölümü.

Gotik katedrallerin külahlarını, insanların gökyüzüne dualar yazmak için yonttuğu kalemlere benzeten Huysmans.

N{otre}-D{ame}'ın tamamlanmamış ve çağcıl dönemin dikmeye yanaşmadığı kuleleri: Yaşadığımız çağ, Tanrı'nın yardımını yitirdi çünkü. Viollet-le-Duc var ve Clermond-Ferrand'ın iki ölü külahı için de durum aynı.

Ortaçağın gizemleri, cehennemin ağzındaki küçük şeytanlar, halkla alay edip topa tutuyorlar onu. Devrilen gelenekler! Buna karşılık, Yahuda çok iyi oynasaydı, oyun sonrasında 'aşağı inme' tehlikesiyle karşı karşıya gelecek ve korunmak zorunda kalacaktı. Eleştirinin çelişkiler barındıran kökeni!

{*İkinci defterin sonu*}

{Üçüncü defterin başı}

16 Mayıs

L.'nin[1] ortaçağ sanatı üzerine dersleri

XV. Yüzyıl'dan yükselen ağır kadavra kokusu, kiliselerin çevresinde öylesine ağır ki 'fokurtularla dağılıyor' (Bkz. Aziz Gervais), mezarların üzerinde yatan ölüler, ölümcül danslar. Sonunun geldiğini hissederek, çöküşünü yontulara işleyen bir yüzyıl.

Cehennemliklerin oluşturduğu kalabalıkta ölülerin yargılanışı, bir Kral ve bir Piskopos orada da hazır duruyorlar.

Urûç sahnesi: Bir bulut, bir kaya ve ikisinin arasında, iki ayağı örten, etekleri sarkmış bir elbise (aynı dekora, sanatçının düz çizgisinde daha da belirgin olarak rastladığımız andaki gizemin anıları!)

[1] René Labelle (?).

6 Haziran

"Adaleti güçlü kılamayınca, güce adalet getirdiler." – "bütün başçavuşlar H.de C.[1] olamayınca, H.de C'lerin başçavuş olmasını sağladılar," tarzında...

Yönetim biçimleri ve dizgeleri neyse, Kilise de odur: Hatta onların üzerinde ve farklı bir konumda yer alır (en azından hukuksal olarak).

8 Haziran

Montaigne:

Okuyucuya: "Kitabımın ta kendisiyim ben. Boş zamanını böylesine önemsiz ve boş bir konuya ayırman mantıklı değil: Sen de böyle düşünüyorsan hoşça kal!"

(Bkz. Montherlant: "En azından kendi ülkemde, bu sayfaların hiçbir yerde yankı uyandırmayacağına inanıyorum. Ve bunun nedenini açıklamanın bana gereksiz göründüğünü de eklemek isterim"...)

(Bkz. La Bruyère: "Bu kişiliklerden hoşlanmayanlar olursa şaşırırım; bunlardan hoşlananlar çıkarsa yine şaşırırım[2]."

"Hiç kuşkusuz, insan, şaşılacak derecede boş, değişik ve değişken bir konudur."

"İnsanları, gelecekteki işlerin ardından şaşkınlık içinde koşturmakla suçlayanlar..."

"İmparator Maximilien... iç giyimleriyle karşısına çıkacağı özel bir oda hizmetçisi olmadı hiçbir zaman, ancak yıkanmak

[1] Bu baş harfler, büyük olasılıkla, Louis Althusser'in, *Gelecek Uzun Sürer*'de (Bkz.s.105 ve s.329) Courbon de Castelbouillon takma adıyla sözünü ettiği, Issoire'daki ilginç başçavuş Hubert Courbon de Casteljaloux'yu belirtiyor.

[2] La Bruyère'in bu sözü küçük harflerle sonradan eklenmişti.

için soyunurdu, doktorlara ya da başka birine, genelde saklı tutmaya alıştığımız yerlerini göstermeyen bir bakire kadar yobazdı... Öldüğünde kendisine uzun donlar giydirilmesini buyurdu. Bunları kendisine giydirecek olan kişinin gözlerinin bağlı olmasını istediğini de vasiyetine ekledi."

Acısından saçlarını yolan bir adam üzerine: "Bu adam saçlarını yolarak acısını hafifleteceğini mi sanıyor?" (Cicero, *Tusculon Tartışmaları*, III, 26.) "Trakyalılar, gök gürlediğinde ya da yağmur yağdığında, titanlara özgü bir öç alma duygusuyla gökyüzüne oklar atar ve Tanrı'nın aklını başına getirmeye çalışırlardı."

Aklımdan geçen, 'başını alıp giden bir at'.

"Gerçeğin arka yüzünde 100.000 ayrı görünüm ve sınırsız bir alan vardır. Pythagorasçılar, iyiyi, kesin ve sınırlı olarak; kötüyü, bitimsiz ve belirsiz olarak tanımlarlar. Beyaza bin tane yol uzanır, içlerinden biri ona ulaşır."

"Yolculuklarım sırasında şöyle bir uygulama gözlemledim, başkalarıyla kurulan iletişimden (olası en iyi okullardan biridir bu) sürekli bir şeyler öğrenmek için sözü, görüşüp konuştuğum kişilerin en iyi bildiği konulara getiriyorum."

"Mimarlığı, ressamı, ayakkabı tamircisini ve geri kalanları her zaman için kendi avlarını aramaya yöneltmek gerekir."

"Geri kalan her şeyde maske takabiliriz... Ama ölümle paylaştığımız bu son sahnede oyun oynamanın bir anlamı yoktur artık: Açık seçik konuşmak ve tencerenin dibinde kalan ne varsa ortaya dökmek gerekir."

"Çalışmalarımın vereceği meyveyi ölümümden sonrasına bırakıyorum, söylemlerimin ağzımdan mı, yoksa yüreğimden mi çıktığını işte o zaman göreceğiz."

"İçimizdeki gençlik öldüğünde hiçbir sarsıntı hissetmeyiz; oysa, özünde ve gerçekte, uzayıp giden bir yaşamın sonunda gelen kesin ölümden, yaşlılığın ölümünden çok daha zorlu bir ölümdür bu."

"Her geçen gün ölüme gider, sonuncusu ona ulaşır." (Seneca'nın devamı mı?)

"Oysa, ister kendimizde görelim, ister başkalarında, ölümün yüzünün savaş sırasında, evlerimizde olduğundan çok daha az korku vermesinin nedenini sık sık düşünmüşümdür. (Böyle olmasaydı, ordu, doktorlardan ve ağlayıp zırlayan insanlardan oluşurdu); ölüm hep aynı ölümdür, ama yine de köylüler ve alt sınıflardan insanlar arasında güvence çok daha fazladır. Gerçekte, ölümden daha da çok korkmamızın nedeni, onu o korkunç yüz ifadeleri ve hazırlıklarla çevrelemiş olmamızdır: Yepyeni bir yaşam biçimi, annelerin, kadınların ve çocukların çığlıkları, şaşkın ve acıdan titreyen insanlara yapılan ziyaretler; solgun ve gözü yaşlı hizmetçilerin hazır bulunuşu, ışıksız bir oda, yakılan mumlar, başucumuzu çevreleyen doktorlar ve papazlar; sonuçta, bir yığın dehşet ve korku: Çoktan kefenlenmiş ve toprağa verilmiş oluruz böylelikle. Arkadaşları maske takmışsa, onlardan bile korkar çocuklar. Biz de öyle. İnsanlarınkiyle birlikte daha birçok şeyin maskesini çıkarmak gerekiyor: Bu maskenin altında, bir uşağın ya da basit bir oda hizmetçisinin korku duymadan yaşadığı {aynı} ölümü buluruz."

"Aktardığım öykülerde olup bitenleri, onları yaşayanların vicdanına bırakıyorum. Söylemler benimdir ve deneyimlerin değil, usun tanıklığıyla yapılanırlar: Herkes bunlara kendi örneklerini ekleyebilir. Aynı biçimde, geleneklerimizi ve davranışlarımızı incelerken verdiğim söylensel tanıklıklar, olanaklı göründükleri sürece, gerçek tanıklıkların yerini tutacaklardır: Gerçekten yaşanmış olsun ya da olmasın, Roma'da ya da Paris'te Jean'ın ya da Pierre'in başına gelmiş olsun, bütün bu öykülerde, insan yeterliliğindeki bir boşluk söz konusu edilmektedir ve ben de anlatımın içinde bunlardan gerektiği gibi yararlanırım... Olan biteni görür, kendi ruhsal ve bedensel çıkarım

için kullanırım onu. Kimi yazarların amacı, olayları aktarmaktır: Eğer başarılı olabiliyorsam, benim amacım, olası durumları aktarmak.

"Gerçekte, babalarımızın bize gösterdiği özen ve bu konuda harcadıkları çabaların tümü, kafamızı bilimle donatmayı amaçlamaktadır: Yargılama yetisinden ve erdemden pek söz edilmez. Halktan birinin yanında şöyle bağırın: 'İşte bilim adamı!' ve bir de 'İşte erdemli adam!' deyiverin, gözlerini ve saygınlığını birincisine çevirecektir... Hepimiz, ister istemez şöyle sorular sorarız: 'Yunanca ya da Latince biliyor mu? Düzyazı ustası mı, yoksa dizelerle mi yazıyor?' Ama bu adamın iyi ve ağırbaşlı bir insan olup olmadığı en temel sorun olmakla birlikte, en son bundan söz ederiz." I, 24.

"Kimi zaman buğday taneciklerini aramaya giden ve bulduklarında da bunları, kendileri tatmadan yesinler diye, gagalarına alıp yavrularına götüren kuşlar gibi, bilgiçlik taslayanlar da bilimi kitaplardan öğrenerek yol alır ve öğrendiklerini kendi kitaplarının kıyısına köşesine sıkıştırırlar, tek amaçları bunları söyleyerek boşalmak ve şişinmektir. Böylesi bir budalalık benim durumuma da çok uygun düşüyor: Bu yazının birçok yerinde aynı şeyi yapmıyor muyum? Oradan buradan, kitaplardan bulduklarımı, bana haz veren tatları kullanarak ilerliyorum söylemimde..." I, 24.

"Bir elbiseyi, çarpık bir ruhtan daha sıkıntılı bir biçimde taşıyan insanlarımız..." I, 24.

"Sokrates'e nereli olduğu sorulduğunda, Atinalıyım demez, dünyalıyım dermiş. Çok dolu ve engin bir imgelem gücü olan Sokrates, doğduğu kent gibi kucaklıyordu evreni, tanışlarını, toplumunu ve sevgilerini bütün insanlığa adıyordu; bizim gibi yalnızca önünü gören insanlardan değildi. Köyümün bağları buz tuttuğunda, papaz, Tanrı'nın insanlığa duyduğu öfkeye yorar bunu ve canavarların çoktan kana susadığını söylerdi." I, 25.

"Yaşanı geçip gittikten sonra yaşamayı öğretirler bize. Yüz okul çocuğu, Aristoteles'i işleyecekleri derse girmeden önce çiçek hastalığına yakalandı." I, 25.

"Gerçekte, Fransa'daki en tatlı şeyler, küçük çocuklardır hâlâ." I, 25.

"Soylu bir adamı onurlandırmayı düşünüyordum... bilgi toplamalıydım... Almanya kralı için kaç kez sarhoş olmuştu: Sözlerimi düz anlamıyla algılayıp üç kez bunu yaptığını söyledi. Böyle bir yeteneğe sahip olmadıkları için büyük acılar çekmiş insanlar tanıdım." I, 25.

Montaigne'in babası "dinginlik ve özgürlük içinde yetiştirdi onu, kesinliklerden ve zorlamalardan uzak tuttu... Bir müzik aletinin sesiyle uyandırıyordu beni." I, 25.

10 Haziran

Biri şöyle diyor: "Ruhun en yüce noktası," ve öteki de aynı anlamı taşıyan şu sözleri söylüyor: "Ruhun en derin noktası." Denizlerin dibi ve dağların tepesi arasında gidip gelen ve seçimini yapamayan insan.

14 Haziran

Fransız ahlakçılarının oluşturduğu kalın çizgi – Montaigne, Pascal, La Bruyère. İçlerinden birinin yazdığı on satır, on yüzyıl için geçerli bir biçem sanki. Ve şimdi söyleyin: Bu metin hangisinin? Bire üç bahse girerim karıştıracaksınız!

Pascal'den:

"Dini savunmak bana düşmez, ama yanlışı ve haksızlığı savunmak da size düşmez. Umarım ki Tanrı, bağışlayıcılığıyla,

benim içimdeki iyiliği değil, sizin içinizdeki iyiliği düşünerek, hepimizin iyiliği için gerçeğin ellerimde yok olup gitmesine izin vermez..."

"Batmayacağından hiç kuşku duymuyorsanız, fırtınaya yakalanmış bir gemide olmak haz vericidir. Kiliseyi çökertmeye çalışan kıyıcılıklar da işte bu türdendir."

"Kilise'nin, yalnızca Tanrı'dan destek aldığı zamanlardaki o yüce duruşu."

15 Haziran

X...[1] sözcüklerin ortasında, kadınların ortasındaymış gibi. Şiddet uygulayamıyor onlara, sıfatları ve aşkları yaratan gelecekteki şu rastlaşmaları zorla gerçekleştiremiyor.

Damda yağmurun tıkırtısı, bir uçta başlıyor ve öbür uca ulaşıyor, çoğalıyor, yenilendiği anda kesiliyor, bütün bedene yayılan bir karıncalanma gibi.

Tam anlamıyla dinlenememiş bir yüz. Gözler, ya da kirpikler, ya da dudaklar, ya da oylumuyla deri, her şey beklenmedik birer devinimdir orada, kımıltısız bir çalılıkta birden aykırı bir yaprağın sallanması gibi.

Bir kez daha Pascal:

"İsa, insanlar arasında nasıl tanınmadan yaşadıysa, onun gerçeği de ortak görüşler arasında, onlardan hiçbir farkı yokmuş gibi yaşıyor. Aynı biçimde, Ekmek-Şarap ayinindeki ekmeğin de bildiğimiz ekmeklerden hiçbir farkı yoktur."

"Bütün bedenler ve bütün ruhlar bir araya gelse, bunların vereceği bütün ürünler, en ufak bir erdemli davranışın yerini tutamaz."

[1] Louis Althusser, bu X.'le, Pascal'in ya da La Bruyère'in biçemine gönderme yapmaktadır.

16 Haziran

'Sırp ve salyangozlar', Calabre'daki[1] P{aul} L{ouis} Courier!

"Yatağa girdiğimde herkes çoktan uyumuştu. Hiç ışık yakmadım ve yatağımı bulmakta epey zorlandım. Düzenli soluk alıp verişi sayesinde uyuyarak dinlendiğini anladığım alt komşumu rahatsız etmemek için kendimi yanlamasına, usulca yatağa bıraktım. Yatak örtümün üzerine uzandım. Dışarıdaki aysız gecenin, bu ülkede sıkça görüldüğü üzere, kocaman, kara bulutlarla dolu olduğunu kestirebiliyordum. Beni aşağıdaki salonda alıkoyup buradaki insanların sıkça yaptığı gibi yörenin bin bir türlü dehşetini anlatan hancı, bir kötülük düşünen insanlarda rastlanan şu dinginlik ve rahatsızlık arasındaki tutumuyla dikkatimi çekmişti. Tam da bunları düşünüp yavaş yavaş bilinçsizliğe doğru kayıyordum ki algılanması zor ama belirgin bir gürültü, ağaçtan düşen bir kestane gibi yarı dalgınlığımdan çekip çıkardı beni. O anda bunu fazla umursamadım. Yalnızca komşularımın soluklarının belli noktalarda kesişerek yükselip alçaldığı bir sessizlik ânından sonra duyduğum ikinci bir vuruş biraz daha uyandırdı beni. O anki karanlığı, içimden geçen karanlık düşünceleri, tanımadığım şu ülkeyi, tuhaf gülümseyişini yeniden anımsadığım şu hem geveze hem de suskun hancıyı düşünecek olursanız, bir sonraki gürültüyü duyduğumda, dayanamayıp yataktan kalkmamı anlayabilirsiniz. Hep aynı belirginlikteki, tok ama direşken ve geniş boşluklarla kuşatılmış bu gürültü, el yordamıyla ilerlediğim odanın bir köşesinden gelir gibiydi. Ellerimle yokladığım şeyin bir sandık olduğunu anladım ve bir de kapak vardı, sandığın altında da ağır bir mukavva kutu, sahte bir giriş kapısı olabilecek dolap kapağına kulak verdim bir an: Hiçbir şey duymayınca körü körüne aranmayı sürdürdüm. Arayışım yarım saat sürdü ve olağandışı hiçbir şey duymadım. Korkularım yatışmış gibiydi, yatağımı ararken sol tarafımda buldum onu; yatağa tırmandım, yorganı açtım, örtülerin içine dalıp gözlerimi kapadım. Henüz ilk soluğumu almamıştım ki pat! Belli ki aynı yerden, karanlıkta yokladığım sandığın bulun-

[1] Gerçekte bu metin, Paul Louis Couturier'nin Lille'de bulunan Madam De Pigalle'e Calabre'dan yazdığı bir mektup üzerine Louis Althusser'in yaptığı bir benzek gibi görünüyor.

duğu yönden sessizliğin bastırdığı aynı gürültü açıkça yükseldi yine.

"Yüreğimin nasıl çarptığını bir düşünün! Gerçeği söylemem gerekirse sevgili kuzinim, gece hiç uyumadım. Bu işkencenin sürdüğü altı saat boyunca, bütünüyle birbirine benzeyen ve hep uzun aralıklarla duyulan doksan sekiz vuruş saydım. Kocaman açılmış gözlerimle, çevremdeki belirsizliğin beni ölümle ya da gün ışığıyla kurtarmasını beklerken bulabilirdiniz beni. O anlarda hep sizi düşündüm. Tanrı'ya yakarışlarıma sizi de katıyordum, Sırp kızlarının en sevimlisi olarak anıyordum sizi ve yazabilseydim (ama yapamıyordum, kolayca anlayabilirsiniz bunu, yeterli ışık ve dinginlik yoktu –parmaklarım titriyordu– mürekkep ve damgalı kâğıt yoktu), kısa süre önce Yunanlı Bakan'ın bana hediye ettiği şu değerli vazoların bir iki tanesini vasiyetimde size bırakacaktım. Ölümü bekliyordum: Gün ışıdı.

"Kraliyet ordusundaki hizmetim sırasında geçirdiğim güzel günlerde olduğu gibi atladım yataktan. Gece beni rahatsız eden gürültü, günün öbür gürültüleri ve eski dostum güneşin verdiği güven arasında yitip gitti.

"Yemekte, gece duyduğum korkulara bir açıklama getirebildim. Salyangoz ikram ettiler bize. Hancının karısı, kaçmasınlar diye bir sandığın içine koyarak yukarıdaki odaya bırakmıştı onları. Böylelikle bütün olan biteni anladım, siz de anladınız değil mi kuzin! Bu hayran olunası hayvancıklar, felsefecilerimiz gibi, gökyüzüne doğru bir çıkış yolu arıyorlardı: Kutunun kenarlarına tırmanıyorlardı ve kapağın altında tepetaklak olup üst üste yığılıyorlardı. İlk salyangoz, sıkı sıkıya yapışıyordu kutunun kenarına ve onun üzerine tırmanıp bir yığın oluşturan ve dirençleri bir anda kırılınca yuvarlanıp düşen ve beni o kadar korkutan gürültüyü çıkaran öteki salyangozlar olmasa, belki de başarabilecekti.

"Gülüyorsunuz kuzin, bana gülüyorsunuz! Çünkü bu zararsız hayvancıkların tadına bakıp hancının karısının ve midemin çifte sevinciyle onları yutarken sizi düşünmüyordum artık, korkudan dinginliğe ne kadar çabuk geçtiğimizi, ürküntülerimizle bile beslenmeye bayıldığımızı düşünüyordum..."

Şu kanıya vardım, diyor, bir sözcüğün bir sözcükle rastlaşması, bir insanın bir insanla çarpışmasından daha ucuza mal oluyor (sözcüklerin karşılaşması, insanların karşılaşmasından daha ucuza mal oluyor). Benim için, yazmak eyleme geçmekten daha kolay. Bu durumda siz ne yapıyorsunuz? Ben seçimimi yapıyorum.

Yine Pascal:

"Yalnızca, boğazlanmayı göze alabilecek tanıkları olan öykülere inanırım."

"Bütün dünyada söylenen mezmurlar.
Muhammet'e kim tanıklık edebilir? Kendisi. İsa kendi tanıklığının hiçbir değeri olmasın ister."

"Muhammet'in gelişi önceden bildirilmemiş, İ{sa}-M{esih} gelişiyse bildirilmiştir. Muhammet öldürür gelir, İ{sa}-M{esih} yandaşlarına kıyarak.
"Muhammet okumayı yasaklar, havariler okumayı buyurur.
"Öylesine karşıt tutumlardır ki bunlar, Muhammet insanca başarma yolunu seçmişse, İ{sa}-M{esih} insanca yok olma yolunu seçmiştir ve Muhammet başarılı olduğuna göre, İ{sa}-M{esih} da rahatlıkla başarabilirdi gibi bir sonuca varmak yerine, Muhammet başarılı olduğuna göre İ{sa}-M{esih} yok olup gitmeliydi demek gerekir."

"Bir insan, sayıların oranlarının madde ötesi ve sonsuz gerçeklikler olduğunu, dayandıkları ve Tanrı diye adlandırılan bir ilk gerçeğe bağlı olduklarını anladığında, onun, kurtuluşu için fazlaca bir yol aldığını düşünmem."

"Seçilmişler için her şey iyiye döner, yazının karanlıkları bile; çünkü bu karanlıklar Tanrısal aydınlıklarla onurlandırır onları. Ve ötekiler için her şey kötüye gider, aydınlıklar bile,

çünkü anlam veremedikleri karanlıklar yüzünden küfrederler aydınlıklara."

19 Haziran

Bir çiftçinin tarlaları onun için nasıl bir zenginlikse, yazarken ele aldığım konu da benim için öyle bir zenginliktir. Düşüncelerin yerini alıp aklı, çalışmanın yerini alıp insanı bağlayan alışkanlığın gücü. Ve zenginliklerini kol gücüyle savunan biri gibi söylemin bütün güçleriyle savunurum seçtiğim konuyu. İnsanlık durumunun değişmez kuralı: Bir sabah, seçiminin tutsağı olarak uyanır insan. Kahramanları bütün zamanların merkezinde yer alan yaşamöyküsü yazarlarının bildik hastalığıdır bu. Ama bu rahatsızlık arkeolojik olduğunda ne yapmalı!! Beauvais'nin kadırgasının, gökyüzüne inananların duasını taşıdığını, bu koskoca dikey doğrultuların, ruhu bu yüce, gizemci coşkuya savurduğunu vb. söylüyor biri. Bir öteki, Chaise-Dieu Kilisesi'ndeki erken gotiğin, çok yüksek tonozların sunaktan uzağa yönelteceği bakışları tapınağın merkezine yönlendirdiğini, bir anıtı güzelleştiren şeyin, yüce onur gibi zırvalıklar değil, nesneye bağlılık olduğunu söylüyor. Yıkıntılar üzerinde sürdürülen sürüngence kavgalar. Kahretsin! İnsan hayran kaldığında bu duruma gerekçeler arama gereksinimi duyuyor! Anıtları insanlara karşın kurtarmak, hem de insanları kurtarırcasına. Ya da bu sanat dersi, hiçbir şey anlamadığım bir siyaset dersine benziyor, kutsamak ya da toplum dışına itmek yerine işe anlamakla başlayabilseydik keşke. Tanrı'yı, iyiyi ve güzeli Auvergneli duvarcıların yapıtına karıştırmaktansa, duvarcıya duvarcılıkla ilgili olanı, Tanrı'ya Tanrı'yla ilgili olanı vermekle işe başlanamaz mıydı? Belki böylelikle, kiliselerinin üzerindeki ağır sessizlikle ortaçağın ne söylemek istediği anlaşılabilirdi: Keşke yazınla uğraşanlar yazılarıyla, din adamları da dinleriyle uğraşsalardı da duvarcılar duvarlarını diledikleri gibi yükseltebilselerdi!

(Bkz. G.Sorel, Ortaçağda Estetik Kentin Soyutlanışı Üzerine. "Gerçeğin Oluşumu Üzerine"[1]).

24 Haziran

Anımsamak için:

"Saçları epeyce dökülmüş yaşlı bir adam, tanıdığı genç bir adama rastlıyor. Bıyık bırakan genç adam, burnunun altındaki hafif gölgeyi bıyık yerine koyup kuruluyor. Yaşlı adam sivri diliyle ve alaycı bir gülümsemeyle:

"Bak sen, demek bıyık bırakıyorsunuz!

–Vay canına, diye sözü alıyor öteki, demek saç bırakıyorsunuz!"

Önüne konan yemeklerde sarmısak olmasına dayanamayan koca bir cimri, günün birinde her zamanki sofra arkadaşlarına katılamayacağı için onlardan özür dileyip bir yere davetli olduğunu söylüyor. Her yandan sıkıştırıldığı için tek bir çıkış yolu buluyor:

"Buradaki yemekler sarmısaklı, gideceğim yerdeyse...

–Bedava!"

26 Haziran

Şöyle söylüyordu: Sandalyemde otururken arkaya doğru kaykılıyorum. Ziyaretçilerin kucağıma düşeceğini mi sanıyorsunuz? İnsanların gelip sizi görmesinin tek nedeni, size sahip olmak istemeleridir. Çok teşekkürler. Ben gidip onları kendi yaşam alanlarında görmeyi yeğliyorum, belli bir nedeni yok, onları rahatsız etmek için, hoşlandıkları düzeni bozmak için. İnanılmaz bir karışıklık yaratır bu. Vay be, hem de ne pahasına! Bu kargaşayı bırakıp döndüğümde ter içinde kalıyorum, soluğum kesiliyor ve günün geri kalanında yatağıma yığılıp kalıyorum.

[1] Georges Sorel, *Kılgıcılığın Yararlılığı Üzerine* (De l'utilité du pragmatisme), Marcel Rivière, 1921.

Sabah saatlerinde birkaç insan bedeninin karşılaşmasıyla ortaya çıkan şu birkaç kıvılcımın karşılığını büyük bir bitkinlikle ödüyorum.

Bedenlerin ve ruhların çarpışmasındansa sözcüklerin çarpışmasını yeğliyorum. Burada en önemli şey yola çıkmaktır. Ayağa kalkmak ve yola çıkmak gerekir. Şiir, eklemlerin çatırdadığını, derinin gevşediğini, bedenin kendi ağırlığıyla hantallaştığını söylemez. Uyanmanın dehşeti. Bir kez geceyi geride bırakmaya göreyim, her şey dümdüz uzanır önümde! Yol kenarındaki çalılıklar gibi önümdedir sözcükler: Bana doğru koşarlar, karşılaşırlar, yolları kesişir, birbirlerine uyum sağlarlar, göz açıp kapayıncaya kadar bir görünüm oluşturuverirler, her göz kırpışta yeni bir görünüm... Bütün bunlar, bir adamın kafasında dans eden gözün, tinselliğin yolunda yuvarlanıp giden bu aracın sevinmesi içindir.

Daha iyi, diyor, göğün altında, başka bir yerde olduğundan daha fazla şansım var. Belki zavallı olduğumu düşünüyorsunuz. Dilediğinizi düşünün, bütün dünyayı içimde taşıyorum ben. Bir bankacı gibi, önümdeki kâğıt parçalarıyla hallediyorum işimi. Hesaplarımı iyice düzene koyup sütunlarımı alt alta dizdiğimde, hooop! İki çıkartma, bir toplama yaparım ve birkaç göstergeyle özetlenen öyküm önümde durmaktadır. Herkes bilir bunu, rakamlarla hesap yapmak yük arabalarını saymaktan daha kolaydır. Sonuçta değişen bir şey yoktur: Sözcüklerimin kendi birikimleri vardır. Kenara koyabildiğim tek şey zamanımdır ve bir de çabam.

Ne diyorum ben? Çaba mı? Yaşamım demeliydim. Aldatıcı olmakla birlikte günün birinde toplanacak ürünle ya da Antiller'in karabiber kalyonuyla geri dönecek zenginlikler üzerinde çalışan bankacı gibi, gelecek için kendime güveniyorum. Gelecekteki deneyimlerim için göstergeler uyduruyorum ve yaşayacağım günleri kendi içimde oluşturuyorum. Tek bir farkla: Bankacı kimi zaman vade sonunda eline geçecek parayı boşu boşuna bekler, kendini batmış gibi gösterir. Oysa bana para hep geri gelir. Anlatılanların hepsi doğrudur. Yaşam, güvenmiş olanları

ödüllendirir. Gerektiğinde, kendisinden isteneni buluverecektir. Uzun süredir sanatın doğaya öykündüğünü görmezden mi geliyorsunuz?

2 Temmuz

Ölüm deneyiminden yoksun adam izleğine ek: Her türlü acının uzağında tutularak bir sarayda büyütülen, kralların oğlu Buda birden, bir perdenin ardında bir cesetle karşılaşıyor.

13 Temmuz

Şiiri yazılabilecek kadar güzel bir rüya: Batmakta olan güneşin ağırlığındaki bir ağustos günü sonunda, kız kardeşim ve ben Laroche'taki terk edilmiş bahçeye gidiyorduk. Şeftali ağaçları altında, o yıl hiç kimsenin toplamadığı şeftaliler kaygan toprağa serilmişti. Yavaş yavaş yiyorduk onları: Uzayıp giden bu olgunluk döneminden yoğun ve güçlü bir suyu içlerinde tutarak kurumuş ve büzüşmüşlerdi. Kız kardeşimi görüyordum, genç ve güzeldi; onun arkasında, uzaklaşıp giden insanlar gibi, zorlukla kımıldıyordu dallar. Ve akşam olurken, çürümeye şimdiden yüz tutan son şeftalilerin acı ve hoş kokusu yükseliyordu topraktan.

Büyükannem geldi, diye ekliyorum. Tek söz etmeden onu izleyip mutfağa gittik ve koca bir tas soğuk süt içtik.

19 Temmuz

Bir yel değirmenine karşı savaşan adamın dehası! Saldırmak için bir cesedi seçen adam! Bir yüce gönüllülük işi mi bu, yoksa basit bir en az çaba ilkesi mi, neredeyse duraksıyor insan. Bir insana saldırırken alınan darbeleri düşününce, yalnızca var olamadığı için kendisini savunamayan bir şeye karşı koymak çok basit. Bundan daha hayranlık uyandırıcı bir şey olabilir mi bilmem, kendi hayaletlerine karşı ya da hasım zincirine yeni bir

halka ekleyen hayalet bulucularına karşı savaşmak ve böylece, kavga etmekten kaçınmak. Böylesi bir saldırı güçlülerden, bir öteki de siyasetçilerden korunmak için hazırlanmış birer düzen, bir üçüncüsü de yazarından korunması gereken bir düşünce. Vay canına! Kuşkusuz kıyım sürecek, konuşamayan ve yaşayamayan gölgelere saldırıyorsunuz! Hiç bitmemesi için hasımların hedef dışına nişan aldıkları bir düello: Sonsuza dek sürmesi şaşırtıcı değil.

Ama biraz dürüstlük birçok değişiklik doğurabilirdi. Herkes, kuklaları ya da gölgeleri değil de insanları hedef aldığını kabullenseydi, insanlık birçok gürültü ve kıyımdan kurtulmuş olabilirdi. Bu durumda, anlayışlı olmak için saldırıdan vazgeçmek zorunda kalınacağı doğru. Çünkü bir insan, yel değirmeninin kanatlarından daha sert bir biçimde karşılık verir yumruklara ve buna karşı koymak için çok sağlam bir ruhumuz olduğunu varsayalım, silahları yakınımızda bir yere bırakma tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliriz: Bir fikri yansıttığını, ya da elinde sıkıca o hançeri tuttuğunu sanan biri, bu adamın karşısında bir insan olduğunu keşfeder. Çifte yücelme, yalnızca tüketme yanlısı tinle değil, derin bakışların çarpmasıyla bilinçte ortaya çıkan kıvılcım! Görünümü kapayan ağaç örneğinde olduğu gibi, insanlar, dünyada ortadan kaldırılacak hata olmadığını, ama yanılan insanlar olduğunu anladıklarında, önemli bir adım atılmış olacak.

İnsana meydan okumak duraksatıcı: Sizin içyüzünüzü açığa çıkarabilir! Her şey buna yeğ tutulur, her türlü yalan bu korkunç gerçeğe yeğlenir; onun hakkında sahip olduğumuz düşünceye meydan okuruz, küfürleri ve darbeleri hak etmek için bu düşünce istenildiğinde yanlış da olabilir, bir çocuğun ellerindeki bebek gibi evrilip çevrilir; o insanla hiç de ilgisi olmayan bir düşünceyle daha çarpışırız, kime ait olduğu belli değildir bu düşüncenin – izm'li bir düşüncedir, atış alanı için devasa bir şekildir. Ah o yıkıp yok etmenin, levhaya ateş edip delmenin sevinci! Kendinden öç almak gibi bir niyeti yoksa; öfkesini yatıştırması için bir vuruşta parça parça edilecek bir resim gereklidir insana. Bu resim olmazsa, insan, karşısında dehşetle kendini bulacaktır.

20 Temmuz

A{rmand} Hoog'un *Silezya Yazını* (Littérature en Silésie), Öğretmen Okulu'ndan, parlak bir zekâ, aykırı bir durum, bir hiç için onca gürültü. Yöntemi doğruluk olarak gören biri daha. Prévost Paradol'ün La Bruyère üzerine söylediği şu sözü anımsatıyor bana (alıntı eksik olabilir): "Bir konu seçiyor ve konu parlayana dek gözünü ayırmıyor ondan." Gözün merceğini inatla delip geçen tinsel ışık, bu kuru ve büzüşmüş şeyden yükselip aniden alevleniyor. El yordamıyla aradığınızda, parmaklarınızda biraz kül hissediyorsunuz. Eşsiz bir yöntem, Stendhal'in aşk için verdiği tanım. Ama ölmek için ortaya çıkan bu anlık alev de neyin nesi? Şöyle söyleyeceğim: H{oog} kapıları şaşırdı: Çıkış için giriş kapısını kullandı. Eğer her doğruluk bir yöntemse çok yazık baylar, artık yöntem yok ve bitmeyen bir oyunun başı neresidir?

21 Ağustos

Pascal'den:

"Gerçek sözgenlik, sözgenlikle alay eder, gerçek ahlak, ahlakla alay eder. Yani yargılama ahlakı, tinsel ahlakla –kuralı olmayan– alay eder."

"Felsefeyi alaya almak, felsefe yapmanın ta kendisidir."

"Düşünce gücümüz arttıkça, özgür insanların çoğaldığını görürüz. Basit insanlar, kişiler arasında bir ayrım görmezler."

"Yararlı olmak ve bir başkasına yanıldığını göstermek istediğimizde, o kişinin söz konusu şeyi hangi açıdan ele aldığını gözlemlememiz gerekir, çünkü genelde bu şey o açıdan bakıldığında doğrudur. Bu gerçeği kabul etmeli, ancak bunun hangi açıdan yanlış olduğunu görmesini sağlamalıyız. Karşımızdaki bundan mutluluk duyacak, çünkü yanılmamış olduğunu, tek eksiğinin bütün açılardan görememek olduğunu anlayacaktır;

çünkü her şeyi göremediğine kızmaz insan, yanılmaktan hoşlanmaz ve bu da her şeyi görememesinden ve ele aldığı açıda doğal olarak yanılabilmesinden kaynaklanmaktadır."

"Genellikle, başkalarının bulduğu nedenlerdense kendi bulduğumuz nedenlerle daha kolay ikna oluruz."

"Irmaklar yürüyen yollardır."

"Bir yapıt oluştururken en son bulduğumuz şey, en başa neyin konulması gerektiğidir."

"Yeni bir şey söylemedin demesinler bana: Maddelerin düzenlenişi yenidir; pom oyununda[1] her iki oyuncu da aynı topa vurur, ama biri topu daha iyi bir yere gönderir."

"Güzel konuşma yeteneği, hoşa giden ve doğru şeyler gereklidir bunun için; ama hoşa giden şeyin aynı zamanda doğru olması gerekir."

"Sözcükleri zorlayarak karşı savlar üretenler, bakışım için yalancı pencereler yapanlar gibidir. Kuralları, doğru konuşmak değil, doğru biçimler üretmektir." (27)

"Doğal biçemi gördüğümüzde çok şaşırır ve büyüleniriz, çünkü bir yaratıcı görmeyi beklerken karşımızda bir insan buluruz... Bütün bunlar yüceltir doğayı, her şeyden, Tanrıbilim'den bile söz edebileceğini öğretir ona." (29)

"Yüreksizliğimiz yüzünden yalnızca kulaklarımızla duyduklarımıza inanırız." (30)

"Bir adamı gördüğümüzde kitabını anımsıyorsak bu kötüye işarettir." (35)

[1] Tenisin atası sayılan bir tür top oyunu. (Çev.)

"Kimi yazarlar, yapıtlarından söz ederken şöyle söylerler: 'Kitabım, kendi yorumum, benim öyküm vb.' Ağızlarında hep bir 'bende' sözü takılı kalmıştır ve sokağa bakan alınlıklı evleriyle kentsoyluluğun kokusunu taşırlar. 'Bizim kitabımız, bizim yorumumuz, bizim öykümüz vb.' diyebilselerdi daha iyi olurdu, çünkü böyle bir sözde genellikle kendi iyiliklerinden çok başkalarının iyiliği söz konusudur." (43)

"Hoşnutsuzluğunuzdaki payım, Sayın Kardinal, keşfedilmeyi hiç mi hiç istemezdi." (56)

"Kötü niyetlisiniz: 'Lütfen bağışlayın beni.' Bu özür olmasa, hakarete uğradığımı fark edemeyecektim." (58)

"Bu kitapta gördüğüm her şeyi Montaigne'de değil, kendi içimde buluyorum." (64)

"İnsan kendini tanımalı: Bu, doğruyu bulmamıza yaramazsa, yaşamımızı düzene koymamıza yardımcı olacaktır ve bundan daha doğru bir şey yoktur." (66)

"İmgelemin daha da ötelere gittiğini varsayalım: Üretmekten çok doğayı kavramaktan usanacaktır." (72)

"Tin, doğal olarak inanır ve istenç doğal olarak sever, öyle ki gerçek nesneler olmadığından dolayı her ikisi de sahte nesnelere bağlanıp kalır." (81)

"Hava durumu ve ruhsal durumum arasında çok az bağlantı var; benim sislerim ve güzel havam kendi içimde." (107)

"Bana öyle geliyor ki Sezar gidip dünyayı fethederek eğlenmek için fazla yaşlıydı. Bu tür bir eğlence Auguste ve İskender'e uygundu; durdurulması zor genç insanlardı onlar, ama Sezar sanırım daha olgundu." (132)

"Kendileri hiç de hayranlık uyandırmayan şeylerin benzerlerini sunup yönetimin ilgisini çeken resim sanatı ne büyük bir kendini beğenmişlik." (134)

"Savaş kadar bizi hoşnut kılan bir şey yoktur, utkudan hoşlanmayız... Hiçbir zaman şeyleri aramayız, şeylerin aranışını ararız." (135)

"İnsanların tüm mutsuzluğu tek bir şeyden kaynaklanır: Bir odada, dinginlik içinde oturmayı bilmemek." (139)

".... çalkantı yoluyla dinginliğe yönelmek..."

"Kendi çizdikleri yüzden korkan çocuklar." (139)

"Ölümü düşünmek ne kadar tehlikesiz de olsa, ölümü hiç düşünmeden ona katlanmak daha kolaydır." (166)

"Ölüme, yoksulluğa, bilisizliğe çare bulamayan insanlar, mutlu olmak için bunları hiç düşünmemek gerektiğini anladılar." (168)

"Hiçbir zaman yaşamayız, yaşamayı umut ederiz....." (172)

"Güldürü, genelinde ne kadar iyi olsa da son perdesi kanlıdır: Sonunda biri sonsuza dek toprağa gömülür." (210)

"Hazlardan vazgeçebilirdim, derler, eğer inancım olsaydı."
"Ben de size şöyle söyleyeyim: 'Hazlardan vazgeçebilmiş olsaydınız, bir süre sonra inancınız da olurdu.' Başlamak bize düşüyor. Elimde olsaydı sizi inançlı kılardım; bunu yapamam, söylediğinizin doğruluğunu da sınayamam. Ama sizler, hazlardan vazgeçerek söylediğimin doğru olup olmadığını sınayabilirsiniz." (240)

"İnan, Tanrı bağışıdır; bunun uslamlamayla gelen bir bağış olduğunu söylediğimizi sanmayın."(279)

"Tanrı'yı tanımak ve O'nu sevmek arasında ne çok fark vardır!"

"En ufak bir devinim bütün doğayı etkiler; koskoca bir deniz bir taş için değişir." (505)

"Kendinizi avutun, bunu kendinizden bekleyecek değilsiniz, kendinizden hiçbir şey beklemeden beklemelisiniz." (517)

26 Ağustos

Mallarından, dostlarından, ailelerinden koparılmışken, düşüncelerinin yerini alan şeylere, şu birkaç alışkanlığa olabildiğince sıkı sarılmak dışında ne yapmalarını bekliyordunuz? Bedenleşmiş şu tin, şu anlamdan yoksun sıkıdüzen, şu bitimsiz tören korku verecek kadar gülünç. Ya günün birinde son bulursa? Yalnızca üzerinde konuşmak, küçümsemek için mi olur bu?

Bir de buna, onları komşuluk ilişkilerine bağlı tutan hiçbir şey yokken, ülkeyle sıkı bağlarını korumuş olmalarını ekleyin. Bir araya gelerek, ötekilerden, dağılmış olanlardan daha iyi iletişim kuruyorlardı. Ve koşulların yetkili kıldığı onca dost! Başka düşünceleri olmadığından, uzaktaki dostlarında, alışkanlıklarının siyasetini yapmayı sürdürüyorlardı. Kendilerini ülkedeki düzenin uzantısı olarak gören adamlar, ülkedeki düzenlerle nasıl ilgilenmemiş olabilirlerdi? Bir başka geçmişin ya da bağları koparmamak için önemli bir gücün olması gerekirdi derim ben.

Ülkeden kopmuş ve bu ülkeye gömülmüş insanların çok uzağında. Dağılmışlar. Silahları, savaş alanlarındaki kardeşlerinde ya da ülkenin geri kalan kesiminde değil, kendi içlerinde bulunan bu insanların çok uzağında, çok çok uzağında... Ne çok anlayışsızlık hazırlanmaktaydı!

Tinsel boyutta yalnızlığın dehşeti. P.G.,[1] yalnız başına yetişmiş büyük bir aziz tanımadığını, hepsinin de tinsel bir kardeş

[1] Fransızca'da 'Savaş Tutsağı' anlamına gelen 'Prisonnier de guerre' tamlamasındaki sözcüklerin baş harfleri. Yayımcılara göre, burada, bir tutsaktan ya da Stalag'ın adı açıkça verilmeyen papazı Père G.'den (G. Baba) söz ediliyor. (Çev.)

ya da kız kardeş tarafından desteklenmiş olduğunu söylüyor bize: Aziz Jean de la Croix ve Azize Teresa, Lacordaire ve Madam Swetschine vb. Aziz F{rançois} ve Azize Clara, vb.

29 Ağustos

Maurras üzerine: Artık güçleri kalmadığı için, bir öğreti oluşturdular. Fransız Eylemi başarısını asmabitine olduğu kadar Maurras'a da borçludur.

9 Eylül

"Sizlere buyruğum şudur: Birbirinizi, sizleri sevdiğim gibi sevin." Jean, 15.12, Tanrı, insanlar, ya dünya?

14 Eylül

Acı ve hak edilmiş bir ders. Nasıl davrandıysam, karşılığını da aynı biçimde gördüm. Gerçekte, aynı serüven hem bedensel hem de tinsel ana babaların başına geliyor. Ya da izlenmenin, en başta ya da merkezde olmanın verdiği hazdan kaynaklanıyor bu ders. Güzel bir günde kendini yapayalnız bulmanın en iyi yolu – parasının malı olmuş bir zengin gibi bu zincirlenmelerin malı olmamak için, düşünsel bile olsalar onlardan zamanında vazgeçmek gerektiği dersini çıkarıyorum buradan. Gide'in açıklığı, yazdığı bütün metinler elimde yok[1], ama çırağının şükran ya da pişmanlık duymadan gitmesini istiyor o. Gerçekte, bu adam bana bağlı kalmayı seçiyorsa ve ben de ona değer veriyorsam, kendisine önerebileceğim çok az şey var demektir. 'Olduğum' ve 'ona sunduğum' ben arasındaki ikircil durumu düşüncemde sürdürebiliyorsam, kendimi yanlış anlatmışım demektir. Gerçekte, bir insana kendimi değil, şu azıcık alışkanlığı, soylu

[1] *Dünya Nimetleri* (Les Nourritures terrestres) ve *Yeni Dünya Nimetleri* (Les Nouvelles Nourritures terrestres).

davranışları ve göstergeleri değil, Tanrı'yı sunabilirim ancak. Tanınmak için onun yanına geldiğimi düşündüğü sürece, kapısını kapamaya hakkı var. Benim de susmaya ve kendi çıkarımı düşünmeye hakkım var.

Thibon'un[1] *Yakup'un Merdiven*'i (Echelle de Jacob) adlı kitabına şöyle bir göz attım. Derinine inmedim. Hangi anlaşılmaz sıkıntıyla bu okunması titizlik isteyen ve uzlaşmazlığı çoğu zaman hiçbir nedene dayanmayan –önsözüne karşın– bu kitabı okumaya kalkıştım bilmem. Ve Pascal'in kafamdan hiç çıkmayan, hiç çıkmayan anısı!

Denemeler (Essais), *Düşünceler* (Pensées), ahlakçının yordamı. Sessizlikle çevrelenmiş küçük bir düşünce. Çatırdayan, yükselen ve sönen küçük bir alev. Bir kitabı oluşturmak için gereken bin küçük alev. Göz kamaşmasından değil gözlerin kırpışmasından korkmalısınız. Hafif alevlerin püskürmelerini izlemekten bıkan tinin yorgunluğu. Temel estetik algıyı parçalara ayırarak, soyutlanmayı sürekli bir açık artırmaya dönüştürerek nesnenizin değerini düşürürsünüz. Meğerki geniş bir soyutlanma, kişilerini gecenin içinde taşıyan sahne ya da ışıklı bir gemi gibi bütün bu küçültmeleri içinde barındırmasın.

Kolaylığın getirdiği çözüm. Sanat için belli bir soyutlanma gereklidir, ama soyutlanma tek başına sanatı oluşturmaz. Yazarın, konusundan öç almasıdır kolaylık. Düşünen her sağlıklı insan, günde üç ya da dört anlamlı düşünceyi kolaylıkla üretebilir. Bir yılın sonunda, cebinde elyazmasıyla yayıncıya uğrayabilir. Gerçekleştirilemeyen büyük bir yapıttan öcünü almak için, küçük parçalardan büyük bir yapıt yaratmış olur. Bin küçük düşünce, usunuza gelmeyen düşünceden öcünüzü alır.

Pascal burada yardıma çağrılır. Montaigne'e başvurulmaz, aynı şeyi art arda yazmaya yüreği olmadığını kendisi kabullenmişti, bunu biliyoruz ve soluk almadan yazdığında öylesine yapmacık oluyor ki onu seve seve bağışlıyoruz. Oysa Pascal'de yapıt, tanıtım, gürültü ya da bağırtı çağırtı istemeden kendi kendisini yargılar. Tembellik konusunda bir deha olduğu için,

[1] Gustave Thibon, işgal sırasında, çalışmalarıyla işbirlikçi ve Pétain'ci çevreleri büyük ölçüde etkileyen Hıristiyan düşünür.

belki de dehanın bugün tembellikten ayrı düşünülemiyor olması Pascal'e daha da hayran bırakıyor bizi. Tam zamanında öldüğü için, yapıtı henüz ortaya çıkmadan azizlere yaşantısının düzenini, yazarlara yapıtının özensizliğini bırakarak yok olduğu için şükranla anıyoruz onu. "Sözünü bitirdiğinde hayranlık uyandırıyor, sözünü yarıda kestiğinde daha da çok hayranlık uyandırıyor," diyor Sainte-Beuve. Ortak yanılgı, bölünmenin, av kokusu almış bir köpek gibi tek başına ayakta durabileceğini, derin bir devinim olan kitabın şaşırtıcı bir dinginlikler dizisinden başka bir şey olmadığını sanmaktır. Şaşırtıcı olan da bin tane düşüncenin dinlenmişliğiyle bir kitabın oluşmasıdır! *Düşünceler*'de hayran olunan şey, çoktan sona ermiş olmalarıdır, bütün yapmacıklardan, biçemin ipleri ve zincirlerinden daha üstün bir Düşünce'nin onları bir arada tutmasıdır. Pascal, düzensizliğin okuyucunun beyninde olması gibi bir düşünceyle iyi alay eder: Onun kendine göre bir düzeni vardır. Bundan dolayı, düşüncelerinin dağınıklığı dolayısıyla bağışlanmak için azizler, savunulmak için okuyucular aramaya sürüklenen birçok yazarın karşısında yer alır.

15 Eylül

Dost edinmenin belli bir yaşı yok mudur? Seksen yaşında yeni dostlar edinebilir mi insan?

Yaşlılıklarının sonunda birbirlerini dengede tutan iki yaşlı adamın öyküsü. Biri öldüğünde öteki boşluğa yuvarlanır.

Yaşlının ve gencin olanaksız dostluklarının öyküsü, ya da şöyle söyleyelim, saygıdan saygısızlığa dostluk diye adlandırılan bir geçiş yoktur. Boş bir arayış ve yaşlının son parlayışı, ufkun son sıçrayışından önce camlara vuran bir güneş gibi. Sonra ruhu dolduran karanlık: Bu dost, bir çıraktan başka şey değildi ve uzaklaşıyordu, herkes gibi. Yazık ki sonuncusuydu bu! Her şeyin bittiği bir yaş.

Söyleyecek bir şeyi olan, fikrine bağlı yaşayan, dünyanın mantığını çözen ve bunu bir tapınca çeviren adamın öyküsü. Sessizliklerle çevrilmiş, tapınçlarla olduğu kadar suskunluklarla çevrelenmiş, dehasının parıltısıyla kendisine çektiği şu genç insanlar tarafından sayıldığını sanıyor ve yaprakları dökülen bir ağaç gibi, dişleriyle birlikte bu sahte ve geçici dostları da bırakıyor onu: Boğucu yalnızlık, yanında biri olmadığında hiçbir işe yaramayan fikriyle baş başa kalışı dayanılmaz.

Rüzgâr, açık duran bir kitaba saldırıp titreyen, yeniden inen, yine havalanan, esintiye karşı koyup hışırdayan bir sayfayı nasıl kaldırıyor ve bir anda bütün o boş direniş öbür yana nasıl düşüveriyorsa... Sonra bir öteki, sonra üçüncüsü... Uzun bir çabanın ardından gelen şu apansız kaçış, sökülen iplikler, artık dayanamayan şu sayfalar dönüyor, geçiyor, yeniden örtülmek için bekliyorlar bir an, çoktandır unutulmuşlar oysa.

21 Eylül

R'nin[1] imgesi: Başlangıçta her şey saydamdı, Âdem, Havva, çiçekler ışıktan başka bir şey değildi ve pırıl pırıl bir günde tanıyorlardı birbirlerini. Sonunda günah işlendi: Dünya kararmaya başladı, renklendi, karanlık sızdı dünyaya ve de uzam. O günden beri de kendini toparlayamadı, kendisi için bir gece oldu çıktı.

Sanat yuvarlaktır, tin gibi. F.[2] bu kısa tümceyi yineliyordu ve birden gözleri dünyaya açıldı: Bir düşteymiş gibi, bütün nesnelerin, ufkun, gökyüzünün, yeryüzünün, bir insan yaşamının, düşüncesinin, yağmurların, yılanların yuvarlaklaştığını gördü, insanın kendisi bile soyulmuş bir yumurta gibi yuvarlaktı,

[1] Robert Daël.

[2] Buradaki F., hiç kuşkusuz, Louis Althusser'in yarattığı yazınsal ve düşsel bir kişiliği, François'yı belirtiyor. İlk defterin yaklaşık on sayfasına, güncesinde andığı kimi izlekleri ve durumları ele alan *François* başlıklı bir oyun yazmaya başlamıştı. İlk deftere iliştirilmiş ayrı bir kâğıtta, Althusser bu oyunun genel konusunu şöyle özetlemiş: "François, ya da aylak aylak yaşamını anlatıp duran adam, ya da yolun ortasında durup arkasına bakan yapayalnız tutsak ve batan güneş ve beni bu acımasız oyundan kim çekip alacak diye soruyorum kendime. {...}"

Christophe'u taşıyan gemiler yumurta sarısı gibiydi, Christophe'un gözleri açık, gün ışığında yuvarlak, yuvarlak bir gecede kapanıyorlar, düşünceleri yusyuvarlak dönüyor ve kuyruğunu ısıracak biçimde yaratılmamış nesnelere kadar her şey yuvarlaklaşıyor; düz çizgilerin, cetvellerin, meridyenlerin, yasaların, adaletin, ana babaların, üvey anaların, hepsinin Euclides'inkine benzemeyen bir geometride eğilip büküldüklerini gördü.

Ahlakçı üzerine bir deneme yazmalı.

24 Eylül

Ovaya egemen olan bir kulenin tepesinden bakarmış gibi izliyordu bu uçsuz bucaksız kalabalığı. Meridyenleri rahatlıkla aşan bir ordu gibi gece gündüz ilerliyorlardı; tek farkları, belirgin çizgilerinin gündüzleri silinmesi, geceleri bedenlerinin karanlığına dönmesiydi; eşit adımlarla, amaçsızca ilerliyordu insanlar. Kimi zaman, durduklarını, izleyicilerin boyları yüzünden seçilemeyen bir noktada toplandıklarını görüyordu; insan yığınının geri kalanı, kokmuş bir ete yapışan sinekler gibi en öndekilere yapışıyordu. Şapkalar çıkarılıyordu; bu yavaşlıkla çelişebilecek bir başka yavaşlık varmış gibi bir tür devinimsizlik yayılıyordu ortalığa. Sonrasında, kalabalık yeniden kapanarak ve bir geçit törenindeymiş gibi açılarak ovada ilerlemeyi sürdürüyordu: Ölüme dek yan yana olan insanlardı bunlar ve içlerinden birini toprağa vermek üzere orada burada duraklıyorlardı.

25 Eylül

Balzac'la kurduğum şu ilk ilişki düş kırıklığına uğrattı beni. Hayranlık uyandıran tarihçi, zavallı yazar, ucuz ahlakçı. Yaşadığı döneme böylesine bağlı bir adamın, olanları bu kadar açıkça görebilmesi şaşırtıcı. Olağanüstü kaynaşma, insan ve hayvan gürültülerinin yükseldiği koskoca bir panayır, yazın dünyasının, her geçenin adını veren, sizi kolunuzdan çeken, size göz eden ve gerektiğinde işin ahlakını da anlatıveren şu gez-

gin satıcının özdeyişlerle dolu varlığı olmaksızın içinde yitip gidebileceğiniz bir panayır.

Kuşkusuz, insanlarla fazla ilgilenen bir adam bu, özellikle de para ve yasalarla! Yeri geldiğinde ahlakçı dehası olarak sunduğu evrensel vurgunculuk. Parayı keşfeden adam, olasılıkla bu servet yarışında başarısızlığa uğramış, okuyucusunun katılmak zorunda olduğu yargılama evreleri ve kahramanlarının yaşadığı iflaslarla alıyor öcünü. Bütün o servetler, betimlediği onca servet, bir servet elde edemediği için.

Toprağa boşaltılmış bir arı kovanı gibi gürültücü ve oynak bir kalabalık. Yarışırcasına birbirini itip kakan, bu insan denizinde yüzerek kendine yol açmaya çabalayan insanlar. Servet! Kimi zaman gürültünün içinde bir ad yankılanıyor, engel olamıyor buna ve kalabalıktan kopan, neşe dolu, ufak tefek bir adam görülüyor; kendisine sarılan, onu izlemeye çalışan kalabalıktan uzaklaşıyor, ayrılıyor. Bu dönemin toplu serüveni çok tuhaf. İnsanlar, yalnızca kalabalığa karıştıktan sonra kendilerini düşünebiliyorlar.

Işığın yalayıp geçtiği engin bir kafa çalkantısı – ve gölgede, kimi zaman güçlükle fark edilen bir profil. Bir geminin üzerindeki gibi, pervanenin çalkantılarını yutuyor gece: Deniz, bir dalganın altında belli ediyor kendini, karanlığın yuttuğu bir burgaç, hep deniz, kısa süreli parıltıların aydınlattığı ve boşluktan çekip aldığı hep aynı su. Olabildiğince yükselen bütün o kafalar, altının o aptal eden şamarını yemek için ışığa doğru uzanmış boyunlar.

Çok yakından tanıdığı bu dünyadan çıktığı ve bir koyununki kadar temiz bir ruh edinmeye kalkıştığı zamanlarda Balzac'ın budalalığı! On metreden çamaşır suyu kokuyor. Şömine mermerine resimleri konası âşıklar, pandispanya gibi şişmişler: Hava cıva!

Balzac, kendisine sertliğini fazlasıyla hissettiren döneminden öcünü aldı mı, ya da bu dönemin gerçek betimlemesini su-

nabildi mi bize, eğer başarılı olduysa, dinginliği, kolay yaşantıyı ve geri kalanları tanımadan o zamanlarda yaşamak pek de kolay olmamalı. İnsanların bir bölümünün paranın çekiciliğine karşı koyamadığı, bir bölümününse kendisini bütün kötülüklerden daha güçlü kılan eski yöntemlerin ardına düştüğü bir dünya için ne söylenebilir ki? Neyse ki Balzac yaşadığı dönemden daha hırçın görünüyor.

26 Eylül

Çocukluğumdan bu yana gürültüsü değişmeyen tek şey: Dinmek bilmeyen yağmurlar. Bütün gece yağmur yağdı. Bir gün bütün anılarım yok olsaydı, yalnızca damlaların çatıya inatla vuruşuyla bir zamanlar genç olduğumu anımsayabilirdim.

Kişisiz'in romanı yazılmalı. Ya da dünyayla ve insanlarla ilişki kuramayan uyumsuzun. Bilinçsiz bir uyumla başlayan, bilincin getirdiği edilgin bir uyumsuzlukla süren ve varlıklara ve dünyaya karşı sürdürülen bir savaşımla son bulan bir yaşam. İlişkinin yorucu olmasından ve çaba gerektirmesinden kaynaklanan şiddet ve yalnızlık: Bu uyumu yapay bir biçimde yeniden sağlamak için ruhun ve sevginin tüketilen bütün güçleri, doğal olarak eksik bulunan şu devinim. Utangaçlık değil, güçsüzlük değil, ama soyutlanmaya önceden yargılı olmak gibi bir şey bu!

Buna eklenecek birçok eski izlek var! En eskilerinden başlayarak (doğumdan ölüme dek sürecek bir öykü olurdu bu), yalnızca koruluk, küçük kız, Marcelle, müzik, ölüm, sağanak yağmurlar, gece ve Güney Amerika'nın aydınlanmış kıyısı, XI. Louis maskeleri ardında yitmiş çocuklar, cehennemin dibinden çıkıp gelmiş yaratıklar, kilisenin çevresindeki ezgi, büyük Clapiau, alacalı bulacalı pullar, vb.

Tuhaf düşler. R.'yle[1] Çin'e yolculuk, dört tekerlekli bir arabada Hours Baba, yapı kafesini andıran bir ağaç ve bir de dönemeçleri almak istemeyen at: Çitlere takılıyor!

[1] Robert Daël.

Mezara dek birlikte olan insanların ve toprakta bitermişçesine bir anda ayağa dikilen, ellerinden tuttuğumuz ve "Nereye gidiyoruz, söyle, nereye gidiyoruz?" diye soran çocukların resmine bunlar da eklenmeli.

3 Ekim

İmgeleriyle tükenen adamın öyküsü ya da yazarın kâbusu.

Platon, çılgın öykülerin ilk heveslisi: Bkz. Topraktan doğan adamların masalı.

İmgelerin yiyip yuttuğu, itip kaktığı, sağa sola çekiştirdiği adam, sallanıp yuvarlanan bu kalabalığın içinde kendini toparlayamıyor.

İmgelerin ardına düşen adamın masalı: Av.

Dünya, dönüp duran, kocaman, yuvarlak taş, üzerinde evlerden, duvarlardan, bahçelerden oluşan tuhaf bir bitki örtüsü yetişiyor: Yüzeyi dalgalandıran bir köpük, gülünç, küçük bir kabartı ve topraklarına, barınaklarına, ölümlerine takılıp kalmış ve onların desteği olmasa devinime kapılıp sürüklenecek olan küçücük insanlar.

Dünyanın devinimi olan zamana karşı savaşarak ve uzamın kasırgasını alıp götürdüğü son çabaların ardından, bir anda ölümde yok olarak.

İmgeler. Önceden saptanmış olsalar da içimizdeki güneşte, bitkisel sessizlikte ağır ağır olgunlaşan ve güzel bir günde göğsümüze düşüveren, yüreğimizde hafif, boğuk ve tatlı bir çarpıntı yaratan güzel meyveler.

Erik, yeşil ve kırmızı, kulamsı, özsuyuyla hafifçe çizgilenmiş, ağır ve aylardan beri sessizce eğik duran, bu son annelikle haftalardan beri ağırlaşmış olan, düşüşü bir kurtuluş gibi bekleyen dal görünüyor: Her yer güneş içinde ve meyvedeki etene-

den, böceklerin, her taraflarını bala bulayarak çalmakta güçlük çektikleri eteneden daha yoğun duruyor uzamda. Yuvarlak güneşin ağırlığının ölçüldüğü bu sıkışık sessizlikte kopuyor sonunda, bu soylu düşünce ve düşüyor, gücünü azaltan havada zayıflıyor daha çok, eziliyor ve açılıyor, ölüme ve hayvanlara sunuluyor! Yoğun havadan geliyormuş gibi duran boğuk bir gürültü, sonrasında yeniden oluşan aynı sessizlik. Saatin yaklaştığını bildiren bir şey yoktu, saatin geçtiğini bildiren bir şey de. Bu arada dal yeniden doğruldu, doğurduğu bu ölümle yaşlanmıştı.

İmgelerin yalnızlığı. Bir imge zincirlenmeyen bir şeydir. Yuvarlak meyve: Kabuğun yırtıldığı, etenenin ışığının parıldadığı, her meyvenin küçük bir güneşe dönüştüğü şu kusursuz olgunluğa metinde bir patlama gücü gerekiyor.

Yadsıyan adamın öyküsü. Dünyayı ve kendini geri çevirme. Açıkça gördüğü zaman, geri çevirdiği her şey uzaklaşıp ayrılıyor ondan. Issız yolda tek başına yürüyen ve çıldıran aynı geri çevirişi yineleyen birinin korkutucu yalnızlığı.

"Karanlık çökerken, kent kapılarının birinden çıktığı ve ovanın yolunu tuttuğu görüldü. Yoldan son geçenler, gözyaşlarına boğulmuş, 'istemiyorum, istemiyorum!' sözlerini inatla yineleyen, ufak tefek, yaşlı birine, rastladıklarını anlattılar. Biraz daha ötede, dönüş yolunda, çoktandır gölgelerle dolmuş yolda, gecenin içinde kımıldayan, küçücük, siyah bir noktadan başka şey göremediler."

Yüz yıl sonra yeniden tutsak Dansette'in öyküsü: 98. kez kaçmayı deniyordu.

5 Ekim

Balzac, ilk birduyumcu. Kuşkusuz, bir yazar olarak anılarımızda kalan en güçlü niteliği bu. İçindeki tarihçi kendisini tek başına savunuyor; yazar, o hasta, Bianchon'un gelip kendisini

ölümden kurtarmasına gerek duyuyor. Bianchon ve ötekiler: Olağanüstü kaynaşma, gerçek bir ortaçağ kenti, sıkışık, büyük harflerin yüksek kenti, insan yığını gibi iç içe geçmiş harfler. Planı çıkarılıyor, *İyi Niyetli İnsanlar*'daki (Hommes de bonne volonté) Romains gibi bellek için bir dizinle birlikte özel sözlüğü hazırlanıyor. Ya da Balzac'ın estetiği sığınıyor, hepsi de birbirine bağlanan ve kendi dünyaları dışında, söylemek gerekirse, bir başka dünya tanımayan kişilerinin kapalı yığınına sığınıyor.

10 Ekim

Rüzgârla tüyleri dökülen büyük bir karahindiba gibi, bu toprakta tüylerimi yitiriyorum. Kahretsin, bu tohumdan işe yarar bir şey çıkmayacak!

Bir kitap yazmanın aşırı zorluğu. Hatta şöyle söyleyeyim, belli bir düzeyi aşmak çok güç, belli bir yüksekliği aşmak olanaksız. Yazılan her yapıt astım nöbetine tutulur: Soluğun kesilmesi. Hep aynı dünya, aynı doğa, aynı insanlar. Her yazar, imgelerin sıkışık kalabalığında çırpınan bir bireydir; olanca gücüyle, kendisini sıkıştıran kalabalığı yarıp geçmek ister, ışığın ve dinginliğin hüküm sürdüğü mutlak yalnızlığa ulaşana dek. Boşu boşuna itişip çekişir; ya da bir anda, gevşeyen bir dalgıç gibi denizin derinliklerine dalar. Yazık ki dünya yine aynı dünyadır, deniz aynıdır, insanlar aynıdır. Yarışın sonuna gelmiştir bu atlet. Başlama çizgisindedir, olduğu yerde koşmuş ve kesilen soluğundan başka şey elde edememiştir.

Bu doğal sıkışıklıktan çıkan kimi kitaplar yatışmış kalabalığın sessizliğinde gong vuruşları ya da bir saz telindeki kalın nota gibidirler. Kimi yazarlar, kalabalıkta gerçek yalnızlığa ulaşamadıkları için yapay ama yine de arı bir içsel yalnızlık yaratırlar kendilerine: Örneğin Montherlant (ve özellikle de *Bekârlar*'ı düşünüyorum) – ama arı yalnızlığı kendi içinizde yeniden yarattığınız zaman ona nasıl ulaşabilirsiniz ki? Derin nota bütün notaları içinde barındırır ve kitabın sessizliği gürültünün sınırını oluşturur. Gerçekte, sağır bir kulak gibi bükülmüş bu kabuğun çukurundan, deniz hâlâ duyulmaktadır.

Her yazarın gizli tutkusu, teklik ya da yalnızlık, "sanatta, ölümdeki gibi yalnızdır insan." Yapıtın yaratılma aşamasındaki yalnızlık, yazar ortaya çıkmış yapıta yöneltmek ister bunu: Yazgısının yapıtı tarafından paylaşılmasını ister, daha doğrusu, yapıtı yazgısını özümsesin, taşısın ister. Yapıtıyla rahatlar. Yapıtı karşısında yalnız kalmıştır, yapıtının da dünyada yalnız kalmasını ister. Bu onun öcüdür, kaygısı ve titremesinin karşılığında istediği tek şey paradır. Ama, yapıtının tadına baktığında ve ötekilere benzediğini gördüğünde dudaklarında çok acı bir tat kalır. (Yalnızlık ve yaratım konusunda bkz. Rilke: *Genç Bir Şaire Mektup*, Tanrı'nın ölümünden sonra Nietzsche'ye göre yalnızlık konusunda bkz. de Lubac[1])

Mutlak yalnızlık içinde hissedilen şiddetli yarıp geçme isteği. Yazarın başarısızlığı: Hiçbir zaman yalnız değildir. Dünyanın var olması için insanın kendisiyle baş başa kalması yeterlidir. Ve burada söz konusu olan Tanrı da değildir!

"Derin bir düşünce geçti usundan. Vay canına dedi kendine ve gölün üzerinde soğukkanlı ve yatay olarak dolaşıp duran ve bir anda bir esine kapılıp dikine suya dalan şu gülünç ve çevik ördekleri gördü yeniden. Bu ördekler, dedi kendi kendine, bir ördek fikrinden sonra suya dalıyorlar."

Boşuna düş kurmayalım: Hiçbir zaman ulaşamayacağımız tek yalnızlık, en küçüklerin bile amaçlayabildiği mutlak yalnızlık değil, en büyüklerin ulaştığı o içsel yalnızlıktır. Dünyanın ufak bir parçasında sessiz kalmak ya da Rembrandt gibi, evrensel karanlığa ışığı getirmek zaten iyidir. Dünyanın yadsınmasıyla, dünyanın yapıtına karşı çıkmakla yapıtın ulaştığı en üst nokta budur. Daha ötesi... Daha ötesi yok.

Kahraman ve yazar, ya da yalnızlığın dramı. Her yazarın içinde bir Nietzsche uyur ve kuşkusuz bu yüzden Nietzsc-

[1] Ayraç içindeki bu tümcenin ikinci bölümü, "Nietzsche'ye göre yalnızlık konusunda..." bir sonraki sayfaya bir ok çıkarılarak sonradan eklenmiştir. Henri de Lubac'ın adı geçen yapıtı *Tanrıtanımaz İnsancılığın Dramı*'dır (Le drame de l'humanisme athée). (Spès, 1944). Kitabın, Feuerbach-Nietzsche'yi ve Nietzsche-Kierkegaard'ı konu alan ilk bölümü, 1941 ve 1943 yılları arasında *Cité nouvelle* dergisinde yayımlanmıştır.

he'nin içinde bir yazar uyumuştur. Yalnızlık ve tek'in ne olduğunu onun kadar belirleyebilmiş biri var mı? (Bkz. 26 Ağustos, yalnızlık ve tinsel)

Sokrates'in Rysis'i getirdiği noktadan yola çıkarak dostluk üzerine bir söyleşim yazılmalı.

11 Ekim

Annah efsanesinde küçük ayrıntı: "Şiddetle itilen kapının gürültüsü duyuldu. Sessizliğe gömülüyordum. Kalçalarımda hissediyordum onu; işe bak, sessizlik yükseliyordu[1].

12 Ekim

"Aranızdan iki kişi dünyada bir şey istemek için el ele verirse, göklerdeki babam onlara istediklerini verecektir. Çünkü her nerede iki, üç kişi benim için toplanırsa, ben de onların ortasında yer alırım." Matta 18,19-20

Dün akşam O.'yla[2] R.'nin[3] tartışmasını yaptık. Söylemin düzenine ulaşmak için onun yadsımasını bir dizgeye dönüştürmek gerekiyor, yoksa hapı yutarsınız. Suskunluk, bütüncül bir yadsımadır. "Konuşun, konuşun, neler olduğunu göreceksiniz!" Ama sessizliği böldüğünüz anda söylemin yasasının içine düşersiniz. Burada sağınızı solunuzu kollamanız gerekir, kendinize

[1] Yazar, Annah üzerine yazdığı bu metni yarıda bırakmış ya da bırakmak zorunda kalmış ve sonrasında da yazmayı sürdürmemiş gibi görünüyor. Bununla birlikte, Louis Althusser bu üçüncü defterin içinde, bu metnin 'karalaması' olabilecek (tarih konmamış) bir kâğıdı katlayıp saklamıştır, burada kâğıtta yazılanları veriyoruz:
"Bir elimle ittiğim kapı çarptı. Gecenin içinde, bu sessiz suda dümdüz ilerliyordum. Birden, imgelerim, inanılmaz bir hızla küçülerek kaçtı benden. Bir anda bu gürültülü bayramdan, yüksek tavanlı ve ışıl ışıl salonlarda dans eden şu kızlardan ve erkeklerden geriye, karanlıktaki küçücük bir şatodan başka şey kalmadı: Azıcık ışık, pencerelerin yerlerini ve camlarda vızıldayıp duran sineklere benzeyen uzun boylu adamları gösteriyordu; işitebileceğim en uzak yerden, ülkenin derinliklerinden zar zor duyulan kötü bir müzik yükseldi. Sonra her şey sustu."
[2] Guy Ourcival.
[3] Robert Daël.

bir kale kurup oradan ancak bilinçli olarak çıkmanız gerekir. Söyleme girişen biri en azından söyleme inanmalıdır. Giriş ücretidir bu. Ama bir sikke uzmanı basit bir parayla, bir kemik parçasıyla yeniden bir dinozor oluşturan bir arkeolog gibi, size bir para sistemini yeniden oluşturabilir. Bu küçük bağlılık yemini sizi çok uzağa götürecektir. Usun yolu ordu gibidir: Oraya girmek, çıkmaktan daha kolaydır.

Dün R.'yle[1] gerçekten de Sokrates'e özgü bir söyleşim gerçekleştirdik: 'Robert'ler[2] ya da eylemin sonu üzerine Sokrates'çi bir söyleşim.

16 Ekim

Yaş yirmi altı!!! Yorum yok. Büyükannemin mantığına gülüp geçtiğim günler şimdi ne kadar uzakta: Yirmi yedi yaşımı sürüyorum, yani yirmi sekizime basacağım. Uğraşmaya değecek hiçbir şey yok, insana artık yalnızca yaşlandığını hissettirecek bir yaş olmalı. Kendimi yeniden okuyabilseydim, on yıl sonra ne kadar gülünç olurdum!

Bugünlerde yoğun olarak düşünüyorum. Gilson'un[3] 'Thomasçılığı' düşünmeye çağırdı beni: Bu kesin savları paylaşacak değilim kuşkusuz. Ama içinde bulunduğum durum askeri birliklerle, silahlarla dolup taşıyor: Her yandan çökmeye hazır bir barınak; ovaya şükranlarını sunmaya, hatta ovaya inmeye hazır bir kent.

27 Ekim

Sekiz gündür süren hafif grip ve bitkinlik. Bizi her geçen gün daha da içine çeken şu yavaş ölüm hastalığına yakalandım. Soğuğa, açlığa, hastalığa karşı sürdürmek zorunda olduğum bir

[1] Robert Daël.

[2] Bu deyim, olasılıkla, Skalag binasında iki odası bulunan Daël grubunu belirtiyor.

[3] Etienne Gilson, özellikle *Thomasçılık* (Le Thomisme) (1922) ve *Aquinoslu Aziz Thomas* (St. Thomas d'Aquin) adlı yapıtlarıyla tanınan yazar.

yaşam dışında şu an hiçbir amacım yok. Bir ölünün başını bekler gibi bu işin sonunu bekleyeceğiz. Tam tersine, gerçek yaşam ne kadar hareketli! Yön, yarışma, ruhu kamçılayan her şey var orada (gerçek etkinliği çökerten şu yoksunluktan söz ediyorum). Burada korkutucu bir yalnızlık var. Bu ayraç içinde yapacak hiçbir mesleğiniz olamayacağını anladığınız anda uğraşmaya değecek hiçbir iş kalmıyor. Yıpranan ve artık size karşılık vermeyen istenç. Bu kez gerçekten de harekete geçirici bir işlev üstlenen sabit fikir saplantısı. Yaprakların altındaki taze suyun akıntısını hissedermişçesine gerçek yaşamı hissettiğiniz tek anlar, yazgının, zamana yenilmemiş bir adamın hâlâ geleceğe doğru akan gerçek gençliğini karşımıza çıkardığı anlar oluyor.

Montherlant'ın *Bekârlar*'ını yeniden okudum. Kesinlikle büyük, çok büyük bir yazar. Diline gündelik (olağan, alışılagelen) sözcükleri karıştırması ustalığının kanıtı: Geçip gidiyor bu sözcükler, kendilerine biçemlerindeki farklı havayı ve yüceliği veren komşularıyla kurdukları ilişkilerde farklılaşıyorlar.

Yalnızlık açlığını en uzağa götüren yazarlardan biri de M{ontherlant}'dır kuşkusuz. *Bekârlar*, içi geçmiş yalnızlığın ve onurlu yalnızlığın şiiri. Ağaçlarla, bulutlarla ve ölümle boğuşan yaşlı bir adamın gülünç düşüncelerinin devasa gölgeleri gibi gökyüzünde dolaşan yabankazlarıyla bezeli dekorda sondaki ölümün yüceliği.

Çevrelerinde bir hırsız gibi dolaşıp durduğu kimi değişmez imgelerden hiç vazgeçmiyor M{ontherlant}. Üzerine sineklerin üşüştüğü yara, gecenin içinde bir yolcu gemisi. (Bir imge de Proteus, belli bir biçimde, ya da başka bir biçimde, ya da farklı biçimlerde sunulabiliyor!) Ölüm cezası izleği ya da bir arenanın yüzeyinde görülebilecek bütün gölgeler, boğanın gölgesi, kanlı atların ve ölümün. Yapıtında ölüm izleği olabilecek en iyi süslemelerden biri gibi kullanılmış ve duygu açısından da fazlasıyla İspanyollara özgü. Ölüm, kurgusal bir öğe değil de bir dekor gibi sunulmuş. Daha ötelere gitmediğinin kanıtı bu, ölüm bütün yapıtının arka dekoru, sondaki deniz ve gök, yaşamın tragedyasında ikisine de çare yok. Bütün acı yaşama taşınmış, toprağın

avucunda toplaşmış, kahramanların doğduğu Yunan kentleri gibi göğün ve denizin arasına taşınmış. Yaşam denen merkezde küçük bir nokta ve ölen ya da ölecek olanların hepsi dekordan başka şey değil, bir ufacık sahne önü için bir fon. Ölümde derinlik yok; Orse'nin ölüleri, 'büyük pislik böceklerinin' geçişinden sonra kaskatı kesilmişler ve gülünç geliyorlar ona ve gerçekten de güldürüyorlar onu. Derin ve ağır olan tek şey yaşam.

Yaşam, uç noktaların art arda dönüp gelişi. Tekerlek dönüyor, güneşin imgeleri; gündüz ve gece, evet ve hayır, kendini kesinleyen bir zamandan sonra onu yadsıyan bir zaman daha, aldatmak yok; çünkü aldatılacak bir Tanrı yok, iyilik vb. yok. İnancın yerini tutan tek şey, şu art arda dönüp durma devinimine bağlılık. Yapıtındaki bütün yadsımalar; bütün yüceltmeler gibi bu kesinlemede özetleniyor. En azından M{ontherlant}, değişkenin değişmezliğini dile getirme gereksinimi duyduğunda.

Bu adamın şaşırtıcı gençliği. Kendisine güveniyor, buna kuşku yok. Yirmi yaşında anayasa kadar sağlam bir kitap yazıyor. Doğruyu, kendi doğrusunu keşfetmiş bir kez ve stadyumun en tepesinden savuruyor onu; kendi sesinden önce dört genç trompetin ezgileri yankılanıyor. İnsanı en çok şaşırtan şey de bıyıklarının ilk terlediği günlerde yazdıklarına hâlâ inanıyor olması! Yargılamıyor, yargılamıyormuş, karşılaştırma yapmıyormuş gibi görünüyor en azından, her kesinlemede bütünüyle hissettiriyor varlığını ve en ufak bir kışkırtmada, sürekli kabuğuyla dolaşan bir hayvan gibi, bu kesinlemeye sığınmakla övünüyor. Uzun bir bildiri bu adam, uzun süreli bir güvence, uzun bir meydan okuma ve yazınla uğraşan genç adamların en yeteneklisi olmasaydı bile, bu uzunluk, dehasını kanıtlamaya yeterli olurdu.

M{ontherlant} kuşku duymuyor. Geri çekilmiyor. Düşüncesinde olduğu gibi anlatımında da gerilemiyor. Yapıtında ikilik yok, karanlıkta kalan bir yer yok, yitik cennet yok. Hep gün ortasında: Bütünüyle örtüşüyor gölgesiyle. En ufak bir arıksayış yok. Bu kökleşmiş yazar, kişisel bir hükümet kurabilir. Ne düşüncesinde ne de yazısında altında çalışan biri yok. Siyaset ada-

mı olsaydı, "Ben devletim!" diyebilirdi, ufacık bir nedenle daha da büyük bir densizlik edebilirdi.

Bütün bunlar da onu ahlakçı yapıyor! Her Fransız ahlakçı doğar ve yazar olur ya da olmaz. Bu anlamda da Montherlant'ın siyasal haklardan yoksun iki paralık bir yabancı olarak kaldığını da söyleyemeyiz (durumu da her zaman böyle değildir...) Sağ çizgide yer alan bu adamın yön değiştirebildiği tek durum da budur. (Çağcıl geometrilerin tersine, bu durum onun için kesinlikle en kısa yoldur.) Üvey babası Nietzsche'den de burada ayrılır. Biri peygamber olup çıkar, öteki de ahlakçı. Birinin ateşi onu dünyadan koparır, ötekinin densizliği de dünyaya götürür, oraya bağlar onu. Şu açıdan tam bir Fransızdır: Yalnızlığı çok sever bu havari, ama kendisini dinleyenler olması için sahnede olmalıdır, ya da salondaki bütün o kafaları alaya almak için bir locanın bir köşesinde. Daha önceleri, birinin 'sahne yalnızlığı'nı sevdiğinden söz edilirdi, Chateaubriand mıydı? Ne önemi var, istemesem de yeniden karşıma çıkıyor bu sözler; kanıma işlemiş birkaç gerçeğe bağlı kaldığımın göstergesi bu. Kitaplarının her birinde şu şeytan hep var. Kimi zaman kitabının ta kendisi oluyor, kimi zaman da hınzır bir gözle kitabın kendiliğinden nasıl yazıldığını izliyor. Şiirlerini yüksek sesle okumak için stadyumun tepesine çıkmasa da, kitapta, görmese de gördüğü bir köşede gizlenmiş, fır döndürdüğü, koşturduğu, âşık ettiği ve öldürdüğü şu küçük insanlarla eğlenip duruyor: "Mösyö de Coutré'nin bu gece hissettiklerini iyi betimlemediysek, bunun nedeni..." Bir yazar okur kitlesini daha saygısızca aşağılayamaz. Hep aynı kitle bu. Tek bir farkla, kimileri onu tokatlamak için, kimileri de onun pençelerinden payına düşeni almak için kitaplarına para ödüyor.

Ne olursa olsun bu adamda sağlıklı bir şeyler var. Hastalıklı ya da sayrıl olan hiçbir şey yok, aynı Gide'de olduğu gibi (ayrıldıkları nokta zekâ ve kişilik karşıtlığı). Bu dönemin en güzel süslemelerinden biri (bir dekor adamı, bir dekor olmasına neden karşı çıkılsın: Öldüğünde tam bir dekor olarak kalacak! – her şey bir kenara, öncelenmiş bir ölümsüzlükten başka şey değil bu!!!) gerektiği gibi lanetliyor bu dekoru, ama o da Gide gibi

doğal olarak buna aldırış etmiyor. (Misillemede bulunma zahmetine de katlanmayacak kuşkusuz).

Şu yiğit adamın koltuk değnekleri de kitaplarından taşan alıntıları. Yola çıkar çıkmaz sağından ve solundan destek alıyor, şundan bundan, bir ötekinden ve eski değneklerden ve bir öbüründen destek alıyor vb... İşlem yinelendikçe yalnızca metinlerin değil, ufak tefek olayların, bütün tarihlerden alınmış olayların (ve elbette en soylu ve en kanlı olanlarının) gerçek bir sistemi andırdığı görülüyor. Kendi kendine soruyor insan: Onun da bir kenarda beklettiği ve istediğinde ortaya çıkardığı dosyaları yok mu?

Niçin M{ontherlant} okurken zaman zaman dayanılmaz bir biçimde Pascal'i düşünüyorum? Bu yaşam dolu adamda, öte tarafı eğimli şu çizgiyi aşabilmek için eksik olan çok az şey var. İnsanların düşüncelerine daha kolay sızabilmek için kuşkuculuğu seçen bir Pascal gibi o da hep sırt çizgisinde, ama kendisine bir sırt çizgisinin üzerinde yürüdüğünü ve yan tarafında da aşağı doğru inen bir yol olduğunu söylemeye kalkmayın. Chateauriand'a, Tanrı'nın, dağların suyunu akıtmak üzere vadileri yarattığını söyleten düşünce yok onda. M{ontherlant} için yollar hep yokuşlu.

Sessiz bir ergen. Gergin ve taze damarlarında gelecek akıyor.

28 Ekim

Şu son günlerde yaşadığım tuhaf parçalanmayla, 42'deki yarı çılgınlık dönemine yeniden girdiğimi sandım, güçlü bir istek içimi doldurdu şimdi, derin bir esin, yaşanacak yeşil bir bahar sanki. Öte yanda da şu yetersizlik, yokluğu her şeyi olanaksız kılan şu bir parçacık şeyi içimde saklı tutmanın yarattığı güçsüzlük. Aynı yolda güvenle ilerlemem için çok az şey yeterli olabilirdi!

Unutulmaması gereken eski bir uyarı: Doğduğu yerde yaşamayı sürdüren bir insan, insanların bir yerde doğup bir başka yerde yaşayabileceğini düşünmekte güçlük çekecek kadar bağlanmıştır alışkanlığına. Soruyorum ona: "Nerede doğdun? –X'te... –Nerede oturuyorsun? –Nerede olacak, X'te..." ve kuşkuyla bakıyor yüzüme: Kendisiyle alay ettiğimi sanıyor!

Unutulmaması gereken bir başka şey. Gerçekte eski bir gözlem ('42 yılından kalma), ama her fırsatta yeniden anımsıyorum bunu. Yemekten başka şey düşünemeyecek kadar obur, gürültücü vb. ve bir de üstüne gramofon çalmayı kafaya koymuş yirmi dört kişinin bulunduğu salonda, Pierrot'nun[1] yatağına uzanmış *Sparkenbroke*'u okuyordum. Aynı iğnenin altında durmaksızın dönen ve yine dönen gülünç plaklar, 1925-1929 döneminden kalma bayatlamış müzikler. Ama ne kadar eskimiş, ne kadar yapmacık olursa olsun, nakaratlar, bundan böyle okuduğum metne derin bir görünüm gibi bağlanıyorlar. İçlerinden birinin tek bir tümcesini, yaşamımın sonuna dek unutmayacağım artık. *Sparkenbroke*, bir anda dört kuruşluk bir operaya dönüşmenin eşsiz şansını tanıdığı anda şu ucuz havaların başkalaşımı. Bundan böyle benim de başıma geldiği üzre, bu zavallılığın içinde gerçekten de bir sevinç yakalayabilir insan.

Şu gökten inme rastlantıdan geriye kalan bir başka şey de bundan böyle, metindeki sessizliğin, derin ormanlardaki bir yankılanma gibi (derin bir ormanda yükselen su gibi), bütün gürültüleri aşarak yayılışını duymak için, değersiz de olsa (ne fark eder, anlamı bir başka yerde saklı olduktan sonra), hatta gülünç ve yavan da olsa, fondaki müzikle birlikte okumaya karar verişim oldu.

Sanatçı yalnızlığının iblisi, ölümden çok (orada yalnızdır insan) yaşama yakın. Tinsel olarak da yaşam, teklik değildir; söyleşimle beslenir. Azizler yalnız değildir. Tanrı'ya kavuşmak için bir adamdan ya da kadından destek alırlar. "Benim için iki, üç kişi toplanırsa, ben de onların ortasında yer alırım." Matta, 18, 19-20. İsa'nın verdiği bu sözün her an gerçekleşmesini sağlayan 'şu ayin çok büyüktür.' (Aziz Paul)

[1] Pierre Courvoisier'nin takma adı.

30 Ekim

İlk soğuklar. Yavaş yavaş kışa gömülüyoruz. Ağaçların belini büken şiddetli bir rüzgâr vardı bugün. Vaftizci'nin dediği gibi yapraklar 'kampı dövüyor'. Korku içinde, yarı uykuda geçen ilk soğuk geceler. İçler acısı ısınma sorunu. R.'ler[1] soğuktan donmuş, özellikle de burunlarının ucu. İnsanlar uzun gezintilere çıkarak kan dolaşımını hızlandırıyorlar, uslamlamalarla ısınıyorlar. Ve bütün bunlar yalnızca ufak bir başlangıç.

31 Ekim

Jean, III, 8: "Sana söylediğim şeylere şaşırma: Yeniden doğmamız gerekiyor, rüzgâr dilediği yerde eser ve gürültüyü işitirsin, ama sesin nereden geldiğini ve nereye gittiğini bilemezsin. Kutsal Ruh'tan doğan her insan için aynı şey geçerlidir."

2 Kasım

Giono'nun *Yaşamın Utkusu* (Triomphe de la vie) adlı yapıtı. Başından beri başarısızlığa yargılı şu savdan söz etmeyelim. Göz kamaştıran imgeler, ne doğum ama! Süt veren anne, evet, ama Giono'da acıyı çeken babalardır her zaman. Ve yaşamın bu utkusuyla baş başa kalan okuyucu üzüntülüdür. Burada soluk almaya zaman yoktur. Yaşamaktan fırsat bulup da dinlenebilen tek bir şey yoktur yaşamda, ölüm bile dinlendirmez insanı. Kımıltısız yaşlı bir ağaç gibi –ya da gergin ve yırtılmaya hazır bir insan derisi gibi– kaskatı kesilmiş ölümde bile dinlenme diye bir şey yoktur. Ölüm bile doğurmak üzeredir burada. Yaşamdır. Her an bir sonraki dakikayı doğuran koskoca bir hayvandır dünya. Giono'nun bütün kitaplarında, kızgın rüzgârın topraklara verdiği acıların iç çekişi duyulur.

Göz kamaştıran imgeler, ama onlara ulaşmak isteyen okuyucunun onları dünyaya getiren yazardan daha fazla çaba harca-

[1] Bkz. Günce, 12 Ekim 1944, dipnot 2, s. 176.

ması gerekiyor. Ne bolluk! Ve bu hiç değişmiyor. Yalnızca kendini savunur insan; bu adamın her kitabı dünya imgesini savunuyor yalnızca, kendisi de bu imgeye yakın zaten! Şu büyük içsel dinginliği (yazarın, rüzgârın savaşmayı bıraktığı yüksek yaylalara saldığı dinginlik), şu uzaklığı (bütün bunlar öylesine uzak ki!), şu devinimsiz, yatay denizi boşu boşuna arıyor insan. Orkestranın bir ezgisiyle bölünecek büyük sessizlik, derin sulara atılan bir taş gibi sessizliğe atılan ilk nota, yüzün ve yüreğin kendinden geçişi, anlatının önünde giden şu kapalı gözler, dünyada tek başına yolculuğa çıkmadan önceki şu çocukluk, ama neredeler, söyleyin Yüce Tanrılar, bütün bunlar nerede?

Yineliyor. İzlekler, imgeler, gelişme bölümleri hiçbir değişikliğe uğramadan yineleniyor neredeyse. Sonunda peygamberleşen yazar türü. Ama ne yazık ki söyledikleriyle peygamberleşen hiçbir yazar yoktur! (Daha çok söylemedikleriyle peygamberleşir yazar.) Burada da şimdiye dek savsaklanmış olsa da ikiye ayrılan yolda hangi sapağı seçtiğini görüyoruz yeniden. Giono yanlış yolu seçti.

Giono'nun dünya konusundaki ilk gözlemini kısaca yeniden gözden geçirmek yerinde olur: Doğuran bir enginliktir dünya. Ozanın var olma gereği şudur, der bir yerde: Yaratıma katkıda bulunur. Yarattığı dünyaya çok benzediği için, dünyanın yerine koyar kendini (ne hoş bir mantık, çünkü yaratırken yarattığı şeye benzer: Çember tamamlanmıştır.) Devinimler vardır yapıtında, zorlanmalar, kasılmalar, gevşemeler. Sustuğunda ve bu çarpışmadan birinin doğduğunu düşündüğümüzde, kitabın sona erdiğini anlarız.

Gevşek bir biçem. Oysa bir yazarı ölümden (bu kez gerçek olan ve hiçbir şey doğurmayan ölümden) kurtaran tek şey budur.

"Dünyanın yaratılmış olduğu düşüncesine dayanabiliyorsa, her gün, kimi zaman da her saat, dünyanın yaratılışını kendi içinde yeniden gerçekleştirmek zorundadır. Her an düşünür, dönüştürür, ekler, çıkarır, altüst eder, kurar, yaratır." Giono' nun kendini tanıttığı eşsiz bir saptama. (s.42).

"İnsanlar zavallı tanrılardır. Zenginlikler yaratıldıktan sonra dünyaya gelmişlerdir. Çoğu kez 'hazır yemek' zorunda kalanlar gibi, onlar da çoğunlukla 'hazıra konup yaratmak' durumundadırlar." (s.43)

Breughel'in ölümün utkusu üzerine yaptığı o eşsiz betimlemeden sonra şu tümce: "Yok olup gitmeyi sürdürüyorlardı ve bunun sonucu olarak yaşamayı da sürdürüyorlardı." (s.56)

(Bir yapıtta ölümün tuttuğu yeri göz önünde bulundurarak yazarının türünü belirleyebiliriz. Ölüm üzerine bir denemeden, ya da yaşayanlar arasındaki ölümden.)

"Yaşamın doğal eşidir (ölüm)..." (s.61)

"Bir gün yüreğim çarpmayabilir ve içimde, yaşamın gelişindeki o okyanus devinimlerini belirlemeyi kesebilir ve yaşam, plajın sınırlarına ulaşmayı sürdürerek duyularımızla kavrayabileceğimiz bir duruma gelir ve ölümüm de, karşıtların usa yatkın bir biçimde zincirlenmesinden başka şey değildir, sürekli kabarıklığın yerinde duramadığı dipsiz derinliklerdeki zenginleşme." (s.63)

"En küçük mikroptaki en küçük asalak yok olsaydı, evren o anda bir buhar yığını gibi dağılıp giderdi hemen." (s.66)

"Kendisiyle her an boy ölçüşmek zorunda olduğum dünya burada işte." (s.129)

7 Kasım

Giono üzerine düşüncelere eklenecek bir nokta daha: Kusurlu imgeler, çoğunlukla sakatlar, fark edilmeyen bir sakatlık olsa da rahatsız edici. Bütünüyle olgunlaşmış, sıcak bir parıltı gibi kendini gösteriveren ve kendi göz alıcılığıyla açıkça beliren imgelere ender rastlanıyor. Kimi zaman bu tanıma uygun bir iki tane görebiliyoruz (bütün biçimlerin birbirine dönüştüğü-

nü, kusursuz her görünümün geçici olmaktan öteye gidemediğini ve büyük bir önemi olmadığını düşünen yazarlarına da bu anlamda uygun düşüyorlar). Ezgide 'aksaklık yaratan' bir şey, uyumda hafif bir ses kakışması. Aynı izlenimi güçlendiren bir başka eksiklik de şu: Karşılaştırmadaki iki terimden biri zaten zorlama ve mantık dışı, bu terimin kendisi sessiz bir karşılaştırma zaten ya da bir abartı, ikinci bir asalak imge sanki (ve kendisi dışında hiçbir şeye dayanmayan bir imge). Düşünce dalgalanıyor, havada, boşlukta asılı kalıyor. (Bir yolun üzerinde asılı duran bir dal gibi.)

Bütün bunların yanında, dikkate değer başarılar da yok değil elbette. Bu arada, G{iono} ve M{ontherlant} arasında ne büyük bir fark var! Kusursuz metin, sağlam kaslı, güzel bir atı andırıyor. Parlak ve arı imgeler, kusursuzca belirlenmişler (hastalıklı, gececil ve karşıtlarıyla her an yer değiştirmeye hazır tonlarla değil, kendilerine derin bir gölge veren dünyanın dokunuşuyla çizilmişler. Ne düzen ama! Değişkenliğinde bile ne büyük bir düzen var! Bu metinlerle, yalnızca tek bir sözcüğü değişiklik gösteren şu tümce arasında bir bağıntı arıyor insan: "Biçemde her şeye yer vardır, değişkenlik için bir yer..." Bu adamda biçem bir güce dönüşüyor. Biçemindeki çelişkileri bu güçte büyük bir mutlulukla savunması da M{ontherlant}'ın içinde, kendini tek başına savunan birinin var olmasından: Yazarın varlığından kaynaklanıyor.

G{iono}: 'İki kuruşluk' bir ahlakçı değil! Yapıtın içinde yazarı bulma şansınız, her yerde rastlanan bir hayvancığı arayan böcekbilimcinin şansı kadar yüksek. Ama gökyüzü, bulutlar, toprak, rüzgâr, ırmak ve orman. Bir tepenin üzerinde büzüşmüş bir köy, devasa bir gökyüzünün altında ezilen bir örümcek. Minicik bir asalak olan insan konusunda ne söylenebilir ki? Şu can sıkıcı doğanın bir gücü gibi duyarlı, gürültücü, ağacın, ırmağın başkalaşmış biçimi. Sessizliğin saldırısına uğrayan narin kadınlar (şu çiftlik adı örneğin, bir simge), fırdolayı bir dönüşle ağaca dönüşen arabacı (gülümseyişi kabuktaki bir leke) vb. Ve daha birçok örnek.

G{iono}'nun kamutanrıcılığı: Bir reklam aracı olarak kullanmak üzere satın alabileceğiniz güzel resimler. (Saygınlığının büyük bölümünü buna borçlu. Bu dönemden geriye ne kalacak???) Bir kuram yetmez: İnsanlara imgeler gerekir.

M{ontherlant}'ın kamutanrıcılığı mı? Evet, ama dışsal bir bilinç bu, dünyayı, kendisine de yabancı gelen bir bakışla inceliyor. Stoacı kamutanrıcılık. Yanlış.

Ahlakçıların üzerine yazılan bütün denemelerin başına, *Phedrus*'un, düşünmeye başladıklarından beri yazarları ikiye ayıran şu ünlü tümcesini koymak gerek: "Ey Sokrates, beni ilgilendiren ağaçlar değil, insanlar..." Ağaçları seçenler. Ve ötekiler, insanları seçenler. (Bkz. Melville'i Selamlamak İçin { }'e yazılan[1] önsöz.)

10 Kasım

"Var olma duygusunu, kusurluluğun verdiği duygudan daha yoğun yaşayan insanlar vardır. Sevinç, dinginlik ve arzularda ölçülülük buradan kaynaklanır. Kimilerinde de kusurluluk duygusu, var olma duygusundan daha yoğundur; kaygı ve bunalım da bundan kaynaklanır..." Vauvenargues.

"Büyük işler başarmaya eğilimi ve gücü olmayanlar, yazmaya gerçekten de uygun değildirler." Leopardi.

"Hiçbir zaman bir kitabı (okumayı) bitiremedim!" Goethe.

"Sizlere dünyadaki boşluğu betimleyebilseydim, birbirimize sımsıkı sarılır ve bir daha hiç ayrılmazdık." Goethe (Madam de Stein'a mektup). Grasset'den alıntı, (*Yazının Yolları* [Les Chemins de l'Ecriture]).

[1] Louis Althusser'in unuttuğu bir başlık. Gerçekte, Jean Giono'nun *Moby Dick*'e önsöz olarak hazırladığı ve 1941'de Gallimard'da yayımlanan, *Melville'i Selamlamak İçin* başlıklı denemesine gönderme yapılıyor.

11 Kasım

İlk dondurucu soğuk.

13 Kasım

Vauvenargues'ın sularına daldım. İşte birkaç inci (yine müthiş bir ahlakçıyla karşı karşıyayım):

"Neyi öğrenmek istiyorum? Öğrenmem neyi değiştirecek? Benliğimle kaçınılmaz bir ilişkisi olan şeyleri mi öğrenmeliyim? Kuşku götürmez bir gerçek bu. Ama eylemlerimin ve bütün yaşantımın biricik amacı olan kendimi inceleme ve insanları tanıma işinin dışında bu ilişkileri nerede bulabilirim ki? Hazlarım, üzüntülerim, tutkularım, uğraşlarım, bunların hepsi şu iki amaç üzerine kurulu. Dünyada tek başıma kalsaydım, ona bütünüyle sahip olmanın benim için pek bir değeri olmazdı: Ne titizliğim kalırdı ne de hazlarım ve arzularım; servet ve utku bile birer ad olmaktan öteye gitmezdi benim için; şu konuda yanılgıya düşmemek gerekir çünkü: yalnızca insanlardan zevk alırız, gerisi boştur. Ama yepyeni bir ışıkla aydınlanmış olarak yaşamayı sürdürürdüm, insanları tanırken göz ardı ettiğimiz şeyleri ararım. Toplumda bir araya gelen insanların görevleri, işte ahlak; bu toplumların karşılıklı çıkar ilişkileri, işte siyaset; Tanrı'ya karşı yükümlülükleri, işte din." (*Giriş söylemi*)

"Alışkanlığın alt edilemeyen gücü."

Tutkuların kökeni için temel görüş:

"Tutkuların ilkesi, varlığa duyulan aşkta, ya da varlığın yetkinliğinde ya da varlığın kusurluluğunun ve çöküşünün yarattığı duyguda yer alır.

"Varlığımızın deneyimi, bir büyüklük, bir haz ve bir güç fikri verir bize ve biz de hep büyütmek isteriz bu fikri: Varlığımızın kusurlarından da bir küçüklük fikri, bir bağımlılık ve

yoksulluk fikri edinip bastırmak isteriz onu: Bütün tutkularımız bunlardır işte.

"Var olma duygusunu, kusurluluğun verdiği duygudan daha yoğun yaşayan insanlar vardır. Sevinç, dinginlik ve arzularda ölçülülük buradan kaynaklanır.

"Kimilerinde de kusurluluk duygusu, var olma duygusundan daha yoğundur; kaygı ve bunalım da bundan kaynaklanır.

"Şu iki duygunun birleşmesinden, yani güçlerimizin ve yoksunluğumuzun bizde uyandırdığı duyguların birleşmesinden doğar en büyük tutkular, çünkü yoksulluk duygusu bizi kendimizden çıkarır ve zenginlik duygusu da yüreklendirir bizi, umutla yol almamızı sağlar. Ama güçlerini değil de yalnızca yoksunluklarını hissedenlerin hiçbir zaman fazlaca bir tutkusu olmaz çünkü her şeyi umut etmeye yürekleri yoktur..." (*İnsan Tini Üzerine*, XXIII.)

"Çalışmaların yarattığı tutkuda duyular için bir haz ve tin için de ayrı bir haz vardır. Duyular, eyleme geçmeyi, atı dörtnala sürmeyi, ormanda bir av sesi duymayı kolaylaştırırlar..." (*aynı yapıt* XXI).

"Öylesine boşuz ki elimize bir parça iyelik geçecek olmasın, ona hemen yapışıveriyoruz." (XXXIV)

"Tasarıları, başarısızlık durumunda bile birkaç elverişli durum yakalayacak biçimde oluşturmak gerektiği Kardinal de Retz'in özdeyişidir."

Yine de Retz'in *özdeyişleri*:

"Aydınlık, derin düşünceleri süsler."

"Her zaman ölçülü bir biçimde şükretmek büyük bir yetersizlik göstergesidir."

"Kaçınılmaz kötülükler doğanın yasalarıdır."

"Hiç kimse hatalarından yakınmak istemez."

"Her şeyi alışkanlık yaratır, aşkı bile."

"İnsanlara hak ettikleri değerin sınırlarını aşan övgüler yağdırmak onların onurunu yaralamakla aynı anlama gelir. Çok az insan, beğenilmeye acı duymadan katlanacak kadar alçakgönüllüdür."

"Bir insanı, olmak istediği gibi değerlendirmek zordur."

"Becerikli insanlar hiç kimseyi yıldırmazlar."

"İyi insanların becerileri kötüleri her zaman şaşırtmıştır."

"En iyi yazarlar çok fazla konuşurlar."

"Us, yüreğin çıkarlarını düşünmez."

"Büyük düşünceler yürekten gelir."

"Yaşamı değerlendirmek için ölümden daha yanlış bir ölçüt düşünülemez."

"Büyük işler başarmak için hiçbir zaman ölmeyecekmiş gibi yaşamak gerekir."

"Hiç kimse, sabah uyandığında şunları söylemez: Bir gün daha geride kaldı, geceyi bekleyelim. Tersine..." (Bir an önce akşam olsa da yatağa girsek diyoruz ne yazık ki!)

"Tutkular, insanlara usun yolunu öğretti."

"Bir insanın bize saygı duyması için hiçbir neden bulamadığımızda, o insandan neredeyse nefret ederiz."

"Kendi hataları, gençlere, yaşlıların sakınımlılığından daha az acı verir."

"Yaşlıların öğütleri kış güneşi gibidir, ısıtmadan aydınlatırlar."

"Zorbalıktan kurtulmak için adalete boyun eğmek zorundaydık. Adalet ya da zorbalık, bu iki efendiden birini seçmek gerekiyordu: Özgürlük için yaratılmamıştık."

"Krallar arasında, halklar arasında ve özel ilişkilerde, güçlüler, güçsüz olanlar üzerinde hak sahibidir ve aynı kural, hayvanlar ve cansız varlıkların dünyasında da geçerlidir: Böylelikle dünyada her şey zorbalıkla gerçekleşmiş olur ve adalet duygusuyla kınadığımız bu düzen, doğanın en genel, en değişmez ve en önemli kuralıdır."

"Güçsüzler, korunmak için bağımlı olmak isterler. İnsanlardan korkanlar ormanları sever."

"Kendimizi küçümsemeyelim diye birçok şeyi küçümseriz."

"Çok az insan, gerçeği kaldırmak ve bunu dile getirmek için yeterli güce sahiptir."

"Dış görünüşlerine bakıldığında, bir maskenin ardından aşkla koşan genç adamlar gibi duran insanlara rastlarız kimi zaman. Dünyanın en güzel kadını olarak gördükleri bu maske, onları, kendilerini keşfetmeye ve sakallı, kara suratlı, küçük birer insan olduklarını görmeye zorlayana dek oynarlar onunla."

"Birbirimizi derinleştirmek için fazla dikkatsiz ve kendimizle fazla ilgiliyiz. Bir baloda hep birlikte, dostça dans eden, birbirlerini tanımasalar da bir süre sonra ayrılmak üzere, bir daha görüşmeyip bundan üzüntü duymamak üzere el ele tutuşan maskeleri görmüş olan biri, dünya konusunda bir fikir edinmiş olur."

"Bir düşüncenin yeni olup olmadığını öğrenmek için onu olabildiğince yalın bir biçimde dile getirmek yeterlidir."

"Yemekten sonra bir fincan kahve, insanın kendisine saygı duymasını sağlar."

"Genç insanlardan, zenginliklerini sanki hiç yaşlanmayacakmış gibi harcamaları istenir."

"Bir adam sık sık hastalanıyorsa ve bir kiraz yedikten sonra ertesi gün nezle oluyorsa, onu avutmak için bunun kendi hatası olduğu söylenir hemen."

"Güvenilir insanların nefreti, dostlukları kadar tehlikeli değildir."

"En iyi bildiğimiz şeyler hiç öğrenmediklerimizdir."

"Düşünceleri çağırdığımızda bizden kaçarlar ve onları başımızdan atmak istediğimizde de yakamızı bırakmazlar ve ne kadar karşı koysak da bizi bütün gece uyutmazlar."

"Her şeyden acı duyan biri her işe kalkışabilir."

18 Kasım

Laroche'tan bir kart aldım.

20 Kasım

Dille yapılan savaşta düşüncenin çarpıklaşması (bu savaşa da son vermem gerekiyor artık). Gerçekten de böyle bir durumda düşünce nasıl da nesnesinin kurbanı oluyor! Ufku görünmez kılan çarpışma.

13 Aralık

"Horgörünün kıtı kıtına harcanması gereken dönemler vardır, çünkü buna gereksinim duyan çok fazla insan olabilir." (Chateaubriand, *Mezar Ötesinden Anılar*, [Mémoires d'Outre-Tombe], 1.3.)

1945

16 Ocak

Gecede yüzler yükseliyordu. Gece açılıyordu, alevle gölgenin savaştığı bir yüzde coşuyordu karanlık, gözler, alın, burun, dudaklar bu devinip duran düello sırasında sessizce beliriyordu; sonra ölüyorlardı, dinginliğine kavuşuyordu gece. Bir başka yüz sol tarafta, bir öteki sağda beliriyordu. Bu doğum ve bu ölüm, bu dilsiz ortaya çıkışlar, bu açık, gürültüsüz gece, sessizce yeniden kapanan gece.

23 Ocak

Jean-Paul'den:[1] "Şu ölümlü dünyada insanın yalnızca iki buçuk dakikası vardır: Biri gülümsemek için, biri acı çekmek için ve yalnızca yarım dakika sevmek için: Çünkü sevmeye ayrılan bu son dakikanın ortasında ölür insan."

Prens Karl August de Weimar'ın sözleri (aktaran Goethe): "Kötü hava havasızlıktan iyidir."

24 Ocak

...Uykudaki çocuklar gibi ruhta derinden derine dönüp duran anılar.

[1] Alman romantiği.

7 Şubat

Çimenlik düşü ve şemsiyelerini çayırlarda bırakıp giden kızlar. "Güzel kızlar, şemsiyelerinizi unutmuşsunuz." Aldıran yok. Ve R.[1] şemsiyelerini götürüyor onlara, gülücüklerle karşılanıyor. Kıskançlıktan çatlıyorum.

14 Şubat

Küçük Baba Stanimirski'nin[2] hoş öyküsü. Bölük geçit yapıyor. Herkes sol adım önde ilerlerken kendisinin sağ ayağı önde. M. parlıyor: "Stan! Uygun adımda değilsiniz!" Ve Stan: "Uygun adımda olmayan ben değilim, bölük!" Dünya kendisiyle birlikte yürümese, yürümeyen ben değilim, dünya! diyecek ve bundan onur duyacaktır.

Dün tutsaklarla yaptığım konuşmadan sonra: Dünya tersine döndü, dünya tersine döndü! Gel de işin içinden çık. Ve bir de öyküsüyle bu kadar gururlandığını düşününce (bkz. Gar öyküleri bizde hep sağda yer alır!)

15 Şubat

Postdam'da verdiği akşam yemeklerinde davetliler iyiden iyiye dağıtınca II. Frederic şöyle dermiş: "Beyler, kralın yaklaştığını duyuyorum."

{XIV.} Louis Boileau'yla bir şiir üzerine tartışıyor. Boileau, lafı kralın ağzına tıkıyor. "Haklı, diyor kral, bu işi benden daha iyi biliyor."

Britannicus'ta şu dizeleri okuduğu gün danslara katılmaktan vazgeçti (XIV. Louis) :

[1] Robert Daël.

[2] Franciszek Stanimirski, Louis Althusser'in arkadaşlık ettiği ve savaştan sonra da görüştüğü Polonyalı tutsak.

"Savaş arabalarını arenaya sürmekte
Gösterilerde Romalılara kendini sunmakta üzerine yoktu..."[1]

Saint-Simon, kralın az sonra bir kadavraya dönüşecek olan bedenine eğilmiş, her el kol hareketinden sonra şunları söylüyor: "Bu sonuncusuydu...", "bunu yaşamında son kez yaptı," vb.

Madam de Maintenon ve ağlaşıp duran yakınlarına: "Neden ağlıyorsunuz? Beni ölümsüz mü sanmıştınız?"

Ölmek üzereyken Madam de Maintenon'a: "Artık burada durmayınız Madam, çok hüzünlü bir gösteri bu ve umarım bir an önce sona erer."

Cenaze alayının geçidi üzerine:

"St. Denis yolunda kurulmuş çadırlar gördüm, diyor Voltaire. Buralarda insanlar yiyip içiyor, şarkılar söyleyip eğleniyorlardı."

Madam de Deffand'ın sözleri: Kardinal de Polignac, Aziz Denis'nin inancı uğruna çektiği acılardan söz ediyordu: "İnanılır gibi değil Madam, diyordu Maine düşesine, bu aziz, kafasını kendi elleriyle iki mil, tam iki mil boyunca taşıdı!... –Ah Bayım, diye yanıtladı Madam du Deffand, bütün iş ilk adımı atmakta."

Napolyon'dan sözler:

"Üstün insan kimsenin yoluna çıkmaz."

"İnsanlar rakamlar gibidir, ancak konumlarıyla değer kazanırlar."

[1] Neron.

"Dünyayı yönetmenin tek bir sırrı var, güçlü olmak, çünkü güçte ne hata ne de yanılsama vardır, apaçık bir gerçektir."

"Bir devlet adamının yüreği kafasında olmalıdır."

"Semerini silkip atan bir halkı koşumlamaktan daha güç bir şey yoktur."

"Nereye gittiklerini bilmeyenler hiçbir zaman yükselemezler."

"İnsan, üniformasının adamı olur."

"Yüzyılınızın fikirlerinin önünde yürüyün, onlar sizi izler ve desteklerler. Onların ardından yürüyün, sizi sürüklerler. Üzerlerine yürüyün, sizi geri püskürtürler."

"Zekânın hakları gücün haklarından önce gelir. Zekânın olmadığı yerde güç tek başına hiçbir şey ifade etmez. Kahramanlık çağlarında general en güçlü adamdı, uygar zamanlardaysa general, yürekli adamların en zeki olanıdır."

"Sözünü tutmanın en iyi yolu o sözü hiçbir zaman vermemektir."

"Yurdunu kurtaran insan hiçbir yasayı çiğnemiş olmaz."

"Bütün erkler hazımsızlıktan ölür."

"Tutku, insanları harekete geçiren temel güçtür. İnsan yükselmek istediği sürece çaba harcar ama ilk aşamaya ulaştığında tek istediği şey dinlenmektir."

"Bir felsefeciden hiçbir şey olmaz"

"Yönetim işinde her şey deneyime bağlıdır."

"Ahlaksızlıkların en büyüğü insanın bilmediği bir işi yapmasıdır."

"Dünyada iki güç vardır: Kılıç ve düşünce. Düşünce derken hukuksal ve dinsel kurumları kastediyorum. Uzun sözün kısası, kılıç düşünceye her zaman için yenik düşmüştür."

"Savaş doğal bir durumdur."

"Kaçınılmaz savaşlar her zaman adildir."

"İki tür sefer planı vardır: İyi olanlar ve kötü olanlar."

"Komuta etmek için boyun eğmeyi de bilmek gerektiği söylenir. 40 yıl boyunca boyun eğmekten başka şey yapmamış birinin komuta etme yeteneğinin kalmayacağı kanısındayım."

"Çok zeki ama kişiliği az gelişmiş insanlar savaşa hiç mi hiç uygun değildir; safrasında orantısızlık olan gemiler gibidir bunlar, savaşmak için daha fazla kişilik ve daha az zekâ gereklidir."

"Birkaç ayrıksı durum dışında, utkuyu sağlama alanlar her zaman için en kalabalık askeri birlikler olmuştur. Yani savaş sanatı, vuruşulacak noktada sayıca üstün olmaya dayanır."

"Niçin Fransız ordusu bugün dünyanın en korku verici ordularından biri olmuştur? Çünkü subaylar yabancı ülkelere aktarılınca, astsubaylar onların yerini almış ve sonrasında Fransa'nın generalleri, mareşalleri olmuşlardır. Şimdi dünya astsubaylarca yönetiliyor ve sarsılıyor."

"En büyük tehlike utku sırasında ortaya çıkar."

"Barış, iyi düşünülmüş bir dizgenin sonucu olmalıdır."

(Arcis-sur-Aube savaşında ölmek istediğini düşünürken) "Yaşamaya yargılı bir adamım ben."

"Rousseau ve ben hiç yaşamamış olsaydık dünyanın huzuru için daha nı iyi olurdu, bunu zaman gösterecek."

"Her şeye karşın yaşantım bir roman."

"Koşulların ürünüyüm ben, her zaman onlarla birlikte yürüdüm."

"İyi bir adam olduğu söylenen bir kral, bitmiş bir kraldır."

"Savaş ciddi bir oyundur."

"Herhangi bir iş üzerinde kafa yorduğumuzu söylememiz için o işin gerçekleşmiş olması gerekir."

(Dresde'de, Metternich'le söyleşisinde) "Bu iş belki de beni tahtımdan edecek, ama onun yıkıntılarının altına da dünyayı gömeceğim."

(Juan'a ayak bastığında, ilk karşılaştığı adam olan belediye başkanı şunları söylüyor: "Burada mutlu ve huzurlu yaşamaya başlamıştık, siz her şeyi karıştıracaksınız.") "Bu sözlerin beni nasıl sarstığını ve bana ne çok acı verdiğini anlatamam."

12 Mart

Yazdığı dizeleri gösteren B.'yle[1] söyleştik. Beklenmedik bir anda, gelişmenin ayrımına varmak. Salt biçimsel değerden, dünyadan kopuğum, katıksız biçim-satırlardan uzağım işte. Valéry'nin biçemini andıran dizeler yazar mıydım yine? (Bunları yazmaya hiç zamanım ve isteğim olmadığını varsayarsak).

Müzikal de olsa belli bir biçimciliğin tam karşısında yer alan basit bir isteğim var. İmgeler. Karanlık ve derin ve biraz da donuk yaprakların birbirine karıştığı ve hışırdadığı bir ağaç gibi derinliği olan bir metin istiyorum, ama hem uzamın hem de havanın, olası rüzgârların ve dünyanın hissedildiği bir ağaç bu,

[1] Kimden söz edildiği belirlenemedi.

canlı bir öbeğin uzak derinliği. Ve içten içe çırpınan bu yığının üzerinde, bir meyvenin ateşli patlayışı. Çevresine bir ısı dalgası yayan, yapraklara ve ağacın köküne kadar alev sıçratan dolgun ve ışıktan kabarmış bir etene.

{Üçüncü defterin sonu}

"Şu aceleyle yazılmış sözler..."

Kamptan gönderilen son mektup[1]

12 Mayıs 1945, Schleswig

Size şunları söylemek için aceleyle yazıyorum bu mektubu:

1. Savaş sona ermesi bizim için beklenmedik bir biçimde gerçekleşti.

2. Yurdumuza en iyi koşullarda geri dönmeyi bekliyoruz.

3. Her yönden çok iyiyim.

4. Beni doğrudan doğruya ailemin bulunduğu yere göndermezlerse Bondy'den geçmeyi umuyorum. Sonunda sizleri kucaklayabilecek olmak ne büyük bir mutluluk!

5. Eğer olanaklıysa Caza'daki babama telgraf çekip her şeyin yolunda olduğunu, iyi olduğumu, kısa zaman sonra Caza'ya döneceğimi ve onları kucakladığımı söylemenizi istiyorum. Telgraf adresi:

COMPALGERIENNE
CASABLANCA

En iyi yolun hangisi olduğunu seçme işini vaftiz anneme bırakıyorum. Belki babam Fransa'dadır (bunu bilmiyorum). Eğer Caza'daysa orada kalsın, yanına geleceğim.

En içten teşekkürlerimle sizleri kucaklıyorum.

Louis.

[1] Bondy'deki Juliette ve André Boulogne'a gönderilmiş elyazması mektup.

MEKTUPLAR

Dostlara Pusulalar[1]

(1)
10 Eylül 1941

Yine Stalag'dan bir mektup. Her an yeni bir çalışma birliğine çevirmen olarak çağrılabilirim. Bekliyorum. 16 Ağustos tarihli mektubunuzu, Lalouvèze'in[2] ve Guitton'ların haberlerini aldım. Sağlığım için kaygılanmayın. Belki benden haber alırsınız, mektupla ya da çürüğe çıkıp Fransa'ya dönen arkadaşlar aracılığıyla. Burada, dışarıdaki angarya bir işe gitmek için her gün içinden geçiyor olsam fark etmeyeceğim bu küçücük kentte çeşitli uluslardan birçok insan görüyorum, kapalı ama kocaman bir dünya! Yaşantımın acınası ve ayrıcalıklı yönünü ve bu yabancılık duygusunu... Uzun sürmeyecek olursa bu yabancılık duygusunun bana kazandıracaklarını doğru olarak değerlendirdiğime inanabilirsiniz.

Mareşal'in, "Fransızlar, size söyleyecek çok önemli şeylerim var," diye başlayan 11 Temmuz tarihli konuşmasını büyük bir ilgiyle okudum, konuşmanın Fransa konusunda, Pétain'in ülkeyi yönettiği koşullar ve Pétain'in kendisi konusunda ortaya koyduğu her şey ilgimi çekti. Dostlarımın mektupları için teşekkürler. Fotoğraf makinem Vannes'daki Alman postanesinde 'emanete bırakılmıştı'. Sizi kucaklıyorum.

Louis.

Mektup 4 Ekim 1941'de Lyon'da alındı.

[1] Bu 'pusulaların' yayına hazırlanışı ve yayımlanışı için bkz. 'Sunuş'. Louis Althusser'in mektuplarındaki ve posta kartlarındaki birçok bölümün kimi pusulalarda yer aldığı görülecektir.
[2] Ardèche'de, rahibelerin çalıştırdığı, genç Katoliklere açık dinlenme evi.

(2)
17 Eylül 1941

Dün kız kardeşimin uzun mektubunu aldım. Bu akşam da 9 numaralı paketi. Çok teşekkürler. Hâlâ Stalag'dayım, çevirmen[1] olarak çağrılmayı bekliyorum. İyiyim, üstelik hem bedensel hem de ruhsal açıdan. Buradaki yerim de çok iyi, gelip geçen arkadaşları izliyorum.

Stalag düzene giriyor, tiyatro-müzik-konferanslar. Belki günün birinde, bana öğrenciliğimi anımsatacak izleklerden biri üzerine bir 'söyleşi' hazırlamayı dener ve bunu gerçekleştirmeye çalışırım.

Hepinizi kucaklıyorum.

Louis.

15 Ekim 1941'de Lyon'da alınmış mektup.

(3)
{Nisan 1942}

"Ey saygıdeğer aile! Son mektubunuzla birlikte aile içi inceliklerin henüz ölmediğini saptamış bulunuyorum. Mektubunuzun ve sonunda ortaya çıkan güneşin etkisiyle bu sabah oldukça keyifliyim! Ağaçlarda ne bir yaprak ne de çiçek var. Goethe'nin, tomurcukların patlayıverdiği o olağanüstü mayıs ayını yüceltirken sözünü ettiği ülkedeyiz; yazın yapıtları coğrafyanın anlaşılmasına nasıl da yardımcı oluyor. Bu konuda işlediğim düşünsel bir suçu da burada belirteyim: Önceden, ağırbaşlı XVIII. yüzyıl yazarlarının, iklim ve yaşamdaki etkileri, töreler ve kurumlar üzerine yazdıklarına gülüp geçerdim; şimdiyse, başkalarının eğlence için yaptığı yolculuğu zorunluluk sonucu yaptıktan sonra daha az gülüyorum. Anatole de Monzie'nin *Önümüzdeki* (Ci-devant) adlı yapıtını okudum, çok ilginç bir kitap, yer yer de yürekli açıklamalarla dolu. Kitabın sonundaki, artık askerliği bırakmış olan askerlerin kullanımı konusundaki görüş-

[1] Çevirmenin görevi, Schleswig merkez kamp sorumlusuna, çalışma birliklerinin toplanma kamplarına yaptığı 'geziler' sırasında eşlik etmekti.

ler de kaygılarımı çok iyi yansıtıyor. Ama bütün bunları bir kitabın birkaç sayfasında açıklamak zor. Jacques'a[1] Almanca mektup yazmaya hiç mi hiç niyetim yok; umarım genç yaşına karşın barış zamanında bizi eğlendirebilecek bir uğraş ve sevdiklerimle birlikte yürütmeyi kendime görev saymadığım bir çalışma arasında ayrım yapmayı becerebilir. *L'illustration*'da Fas üzerine uzun bir makaleyi ilgiyle okudum, yaklaşık bir ay oluyor; mektuplarınızdaki hava makaleyi yazan iktisatçının görüşleriyle uyuşuyor. K{apital}'in ilk elementiyle, suyla dolu o topraklar karşısında büyülenmiş olmanızı çok iyi anlıyorum. Kardeşim ırmak adlarını öğrendi mi artık? Mektuba ara verdim, şu üç noktadan sonra yuvarlak bir topa bir iki tekme attım ve şimdi yazmayı sürdüreceğim. Epey çamurlu ve kaygan olmakla birlikte uyduruk bir futbol maçı yapmak için yeterli bir alanımız var. Spor eleştirmenleri benden söz edecek olsalar şöyle derlerdi: "Ağırlaştı ve güçten düştü." Bu sözler biraz abartılı olurdu. AS Cannes'da oynayan Cler[2] ve Red Star'dan biri de aramızda.

Louis.

18 Mayıs 1942'de Casablanca'ya ulaşan mektup.

(4)
18 Nisan 1942

Babamın ekonomik sorunlar konusundaki görüşlerini çok büyük bir ilgiyle okudum; savaşın getirdiği ve bir an önce çözülmesi gereken sorunlar, ekonomiyi, ileride aşırı bolluktan dolayı uygulamak durumunda kalacağı çözümleri, şimdi kıtlığı önlemek için üretmeye zorluyor; üretimin devlet tarafından doğrudan doğruya denetimi gibi genel çözümler konuşuluyor. Şu an ivedilikle çözüme ulaştırılması gereken tüketimin denetim sorunuysa olağan koşullara dönüldüğünde önemini yitirecektir; belki bir geçiş ve yeniden yapılanma döneminin ardından yine '29'daki durum yaşanacaktır: Aşırı üretim bunalımı.

[1] Jacques Drillon, Louis Althusser'in babasının bir meslektaşının oğlu. Althusserler savaş sırasında Drillonlara yardım ederler.
[2] Jean-Pierre Cler, AS Cannes Futbol Kulübü'nün oyuncusu.

Bu kez de bütünüyle karşıt nedenlerden dolayı ve daha da uzun bir süreliğine günümüzdekilerle aynı nitelikte önlemler alınması gerekecektir. Tutsaklık aldatıcı bir okul: yaşamın 'a posteriori' deneyimini, atlarla olan ilişkilerimdeki ufak tefek aksaklıklar dışında iyi becerdiğimi söylüyordu Hours ve şimdi bunu insan topluluğunda gerçekleştirmek zorundayım. Atları, çiçekleri, ırmakları, dağları ve ovaları, genelde ciddiye alınmayan her şeyi yeğlediğimi açıklamaktan üzüntü duyuyorum: Phaedrus'un tersine şöyle söyleyebilirdim, "beni ilgilendiren insanlar değil ey Sokrates, ağaçlar..." Zaten şakalaşmayı sevdiğimi bilirsiniz, filizlenen baharın beni buna zorladığını...

Louis

20 Mayıs 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(5)
6 Haziran 1942

20 Mayıs dolaylarında yazdığınız, yeşil sebzeler için yıkıcı hava raporları veren mektubunuzu aldım, üstelik bu ülkede sebzelerin toprağın üstünde yeni yeni belirmeye başladığı bir mevsimde; fasulyeler, çeneklerinin çifte taçyaprağı ve filizlenen yapraklarıyla Fransa bahçelerinde boy göstermiş olmalı; sürekli çalışıyorum, üstelik tıp doktorluğuyla sağlık memurluğu arası bir işte kendimi yetiştiriyorum. Paul'ün haberlerini aldım. Hepinizi kucaklıyorum.

Louis

4 Temmuz 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

4 Haziran 1942

Gerçek bir haziran baharı. Burada haziran ayında görebileceğiniz yeşillikten daha yeşil mart fotoğraflarıyla dolu paketi aldım. Akdikenlerin yaprakları hâlâ dökülmemiş. Bu ülkede, uy-

sal ruhlu postacıların ayak parmaklarının arasında küçük mavi çiçeklerin artık hiçbir zaman açmayacağından korkuyorum. Burada dağıtılan *Pariser Zeitung*'de Fas ekonomisi üzerine bir makale okudum. Dostlarımdan haber aldınız mı, Mösyö Guitton'dan?

Louis.

8 Temmuz 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(6)
11 Haziran 1942

Issoire için umutlarla dolu 21 Mayıs tarihli mektubunuzu aldım. Bu işe fazla bel bağlamamanızı öneririm[1]. Ekonomik sorunlar burada epey gündemde: Sorunları fazla ileriye götürmeksizin sıkı tartışmalar yürüten bir ekonomi derneğimiz var. Tek eksiğimizin gelecek deneyimi olduğu açıkça görülüyor. Öğrenebileceğim tıbbi sorunlarla ilgileniyorum ve Doktor Clavel döndüğünde kitabıyla yine ilgileneceğim. Paketlerin buraya ulaşması uzun zaman alıyor ama eksiksiz geliyorlar; içlerine sarmısak da koyabilirseniz iyi olur, burada çok zor bulunan ve çok sevilen bir yiyecek. Kampta bir sıra akdiken var ama uzmanların dediğine bakılırsa çiçek açmazlarmış. İklim...

Louis.

18 Haziran 1942

Güneşsiz bir haziran, şu verimsiz topraklardaki çelişki. Temmuz ortasında, Fransız sömürgeleri üzerine bir konferans vereceğim, kimilerine bir tür veda kimilerine de bir bağlılık yemini olacak bu. Oradaki yaşamınız, Fas'tan söz etmem için bana yardımcı olacak. Buradaki uğraşlarım giderek çoğalıyor, Paul'den[2] aldığım

[1] Charles Althusser, Georges Ras aracılığıyla Issoire'daki Doktor Lescure'le bağlantı kurmuş ve Louis Althusser'in Aralık 1939'da yaptığı ilk hastabakıcılık stajını belgeleyerek sağlık eri olarak yurduna dönmesini sağlamaya çalışmıştı. Bu girişimler sonuç vermedi.
[2] Paul de Gaudemar

haberler de öyle, ama doçentlik sınavında ne yaptığını bilmiyorum. De Christen'den[1] bir mektup aldım, o hep aynı, kafamdaki imgesine giderek daha çok benziyor.

Hepinizi kucaklıyorum.

Louis.

11 Temmuz 1942'de Casablanca'da alınan kartlar.

(7)
20 Haziran 1942

Burada haziran nemli ve soğuk, akdikenler yapraklı ama çiçek açmayacaklar, toprağın gerçek alışkanlıkları olduğunun, bulutlara, yağmura, bitkilere ve çiçeklere alıştığının bilinmemesi, tutsakların bugününün geçmişleriyle, yaşamlarınınsa anılarıyla bağları olduğunun bilinmemesiyle birleşiyor. Varlığını her zamankinden daha çok özlüyorum kardeşim, çünkü senin varlığın, kumlarda, çok zayıf dallarda, çok soluk göklerde, insanların çok karmaşık bakışlarında bulamadığım o dayanıklılığı getiriyor bana. Ele alınan her şeye, gerçeklik denen o olgunluk ve ağırlık düzeyini verebiliyor. Bir zamanlar, senden ayrı olduğum halde aynı durumda, aynı alışkanlıklar bütünü içinde bulunduğum bir dönemde, senin için yanılsama konulu bir söyleşim yazmayı düşünmüştüm. Böylelikle, günün, dağların, ağaçların düzeninin, kentlerin ve dostlukların düzeninin insana dayattığı zorunluluklardan, ışıkla kuşatılmış olmaktan, beş katlı evlerden, dostlarla söyleşilerden, edinilen bilgilerden özümü alacaktım. Artık yazamam bunu, çünkü gerçeklikten öç almam için bir neden kalmadı..

Louis.[2]

21 Temmuz 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

[1] Xavier de Christen, Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfından beri Louis Althusser'in arkadaşıydı, Jean Guitton'a çok bağlıydı.

[2] Bu pusula, kız kardeşine yazdığı ve tamamını kız kardeşine yazdığı mektuplarda verdiğimiz bir mektuptan alınma bir bölümden oluşuyor. Bkz. Kız kardeşine mektuplar, 20 Haziran 1942 tarihli mektup.

(8)
25 Haziran 1942

Hava umut kırıcı. Güneşin düşüncelerde sürekliliği yok. Şimdi kardeşim için bir ince fikirlilik girişiminde bulunacağım; şu yakınlarda fazlaca değeri olmayan bir kitap okudum, tozluk takmış bir adamdan söz ediliyordu; bu konuda bilgiler toplayıp düşünüp taşındıktan ve bir arkadaşla tartıştıktan sonra, tozluğun baldırlara sarılan bir tür bant olduğu ve Latince'de 'sarmak' anlamına gelen *involvere*, *involutus* kökünden türemiş olmasının da gösterdiği üzere, çok eski uygarlıklar ve dönemlerde kullanıldığı sonucuna vardık. Kökeninden dolayı bu sözcükle *volubilis*[1] ve diğer sarılgan bitkiler arasında bir benzerlik kurulabilir.

Louis.

29 Haziran 1942

Mektuplarınızı ve kartlarınızı düzenli olarak alıyorum. Kardeşimin Lyon'dan ayrıldıktan sonra neredeyse pişmanlık duymaya başladığını ve orayı yeniden keşfettiğini düşünüyorum. 'Her şeyden daha yüzeysel' olan bu Caza yaşantısından ne anlıyor? Ayrıntıları anımsamıyorum ve Bramble'ın tanımına bakılacak olursa imgelem gücünden de yoksunum. Paule bir zamanlar bana ilginç gelen, şimdiyse hiçbir şey söylemeyen konularla doçentlik sınavının yazılı bölümünü verdi. Okul Müdürü Bay Bruhat'ya yazdım, iki ay oldu, yanıt olarak gönderdiği kartta Birinci Dünya Savaşı'na katılıp dört yıl sonra öğrenimlerini kaldıkları yerden sürdürenlerin (özellikle de kendisinin) yaptıklarını izlemekten başka çıkar yolum olmadığını söylüyordu. Ayrıca, Okul yıllıklarını gözden geçirip savaş yılları mezunları arasında profesörlerin ve akademi denetmenlerinin bulunduğunu da görebilirmişim. Bu gelecek umuduna içten içe güldüm. Ne olursa olsun Mösyö Bruhat bana: "Sevgili arkadaşım" diyordu. Bu da beni avutmalı. Sizin radyoda dinlemiş olabileceğiniz konuşmayı, burada gazetelerde okuduk. Aubervilliers[2] eski Belediye Başkanı'nın konuşmaları üzerine söylenecek çok

[1] Çançiçeğigillerden bir tür. (Çev.)
[2] 1923'ten 1940'a dek Aubervilliers Belediye Başkanı olan Pierre Laval'den söz ediliyor.

şey olabilirdi. Casablanca'da yaşam nasıl? Gemiler hâlâ kömürsüz mü çalışıyor? Fas gerçekten Algésiras'ın yönetiminde mi yaşıyor? Chaouia'daki devekuşu yetiştiriciliğinden söz eden bir kitap var elimde! Devekuşu siyasetinin her zaman olduğu gibi başarısızlığa uğradığını düşünüyorum.

Louis.

2 Temmuz 1942

16.6.1942 tarihli mektubunuzu okuyup aile ruhunun 'ölmediğini' öğrenince çok heyecanlandım. Bugün, 2 Temmuz'da, yılın dokuzuncu güneşli gününü yaşayan bir ülke burası. İmparatorluk üzerine konuşmamı hazırlamak için birkaç kitap okuyorum; bu kadar az bilgim olmasına şaşırdım. Hindiçini üzerine çok güzel bir incelemeyi ve Tunus üzerine bir başka güzel araştırmayı büyük bir üzüntüyle okudum. Sömürgelerin geleceği konusunda orada neler düşünülüyor?

Louis.

25 Temmuz 1942'de Casablanca'da alınan mektup ve kartlar.

(9)
8 Temmuz 1942

Gönderdiğiniz mektupları ve paketleri sevinç içinde aldım; *Eckermann'la Söyleşiler*, ekonomi kitapları, Fas üzerine bir sanat kitabı, '42 şiirleri vb. Böyle sürprizler, tekdüze geçen bir yaşantının en önemli olayları. Şubat'ta gönderdiği kitaplardan sonra Bady'den[1] hiçbir şey gelmedi. Issoire'da tanıdığım Dussène'i[2] kampta yeniden gördüğüme sevindim. Fas tarihi ve hanedanlar konusunda epey bilgi sahibi oldum. Bir zamanlar, '39

[1] Jean Bady, Lyon'daki hazırlık sınıfından eski bir öğretmen, savaştan sonra Basel'de (İsviçre) çalışmaya başladı.
[2] François Dussène.

Haziranında öğrenciyken, Yunanistan coğrafyasını okuduğumda duyduğum türden kimi ender heyecanları yeniden yaşadım.
Louis.

7 Ağustos 1942'de Casablanca'da alınan kart.

(10)
15 Temmuz 1942

Gönderdiğiniz paketi (içinde dört sardalye kutusu ve Fas tütünü bulunan) almış olmanın sevinci içindeyim. Beni şaşırtan bir şey var: Fas'ta çikolata fabrikası yok mu? Bugüne dek bana hep Lyon ya da Toulouse'da üretilen çikolatalar gönderdiniz, bunların depo edilmiş eski mallar mı yoksa yeni dışsatım malları mı olduğunu merak ediyorum. Marakeş'i gördünüz mü? Gönderdiğiniz kitapları okuduktan sonra, Fas kentiyle birlikte, kafamı kurcalayan ve beni en çok çeken kent, Murabıtların zamanında Kara Afrika'nın gelişmiş nöbetçisi olan Marakeş oldu.
Louis.

12 Ağustos 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(11)
29 Temmuz 1942

Baba-oğul Guitton'lardan haberler verdiğiniz kartları aldım. Mösyö J{ean} Guitton'un kampta bu kadar ahlaki güç bulabilmesi şaşırtmadı beni. Stalag'da eksik olan şey yaşamı olan biri, şu ilgi yeteneği ve inanç. '37 yazında, Sainte-Etienne ve Paris arasında İncilcilerin bir Leipzig baskısından bana Almanca öğrettiği zamanları yüreğim sızlayarak anımsıyorum. Hepinizi kucaklıyorum.
Louis.

27 Ağustos 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(12)
{1942, Ağustos başı}

...Zor zamanlarda oynanan değersiz ve inançsız oyunları yargılarken, oyuncuları da suçlamak gerekmez: herkes, yaşamaya alıştığı ortamdan, kolaylıkla doyuma ulaştırılan arzulardan, ailelerinin ve arkadaşlarının saptadığı izlencelerden uzaklaşma şansını ya da fırsatını yakalayamamış olabilir; alışkanlıklarını yitirmesi ve kolayca yerli yerine oturacak yaşamın doğrulanışını gelecekte arayabilmesi için ender rastlanan bir istenç gereklidir insana. Toprakların tadı, üzerlerinde doğanlara nasıl sunuluyorsa, gerçeğin tadı da onu hep yakınında hissetmiş olanlara sunulur yalnızca ya da mutsuzlukla ve Tanrı bağışıyla sarsılmış olanlara. Zincirleri ve gümrükleriyle onca akından, dalgalanmadan ve fırtınadan korunan Fas'ın hâlâ biraz eskisi gibi, olayların insanlara en az acı verdiği yer olarak kaldığını düşünüyorum. Bilisizliğin ya da unutuşun verdiği ayrıcalığa sahip olan bu yerde, olayların önemi, bir ayrım göstergesi, hatta bir ayrım. Her şeye karşın burada zaman geçiyor; bitimsiz yağmurlardan kuzey güzünün geldiği anlaşılıyor. Size görüştüğümüzde anlatacak bir öykü buldum: Önemli bir kentteki büyük bir müzik evine bir viyolonsel ısmarlayan tutsağın öyküsü,[1] viyolonseli trenle kendisine yollamalarını söylüyor ve onu alamıyor çünkü alet gardan çıkarılamıyor: Kapı çok küçük. Viyolonselci yanımda homurdanıyor şimdi, viyolonsel de Güney'de bir yerlerde olmalı: Kendisine büyük kapılı bir gar aranıyor.

Louis.

(13)
2 Ağustos 1942

Anneciğim, bu akşam sana yazıyorum. Yılın on beşinci güneşli günü neredeyse geceye dönüyor ve bu sokaksız kentin kavgacı düdük sesleri bölüyor geceyi; herkesin odalardaki özel yaşamına çekildiği şu anda, ben de biraz kendi içime dönüyorum; yalnızlığı her zaman sevdim sanırım, '38'de, Laroche'da,

[1] Olasılıkla, Nicolas Kédroff yönetimindeki kamp orkestrasında viyolonsel çalan ve Robert Daël'in yakın çalışma arkadaşlarından biri olan hukuk öğrencisi Hector Cyffers'ten söz ediliyor.

büyükannemle, birkaç kitap ve bahçedeki bir sürü çilekle geçirdiğim günleri anımsıyor musun? Yalnızlığı hâlâ seviyorum, hem de daha fazla, hiç kimseye başkalarından kurtulma olanağı tanımayan ve yapay olduğunu bildiğim bir yaşantının zorunluluklarından kurtulmanın bir mutluluğa dönüştüğü böyle bir yerde yalnız kalınabilirse elbette. Yalnız kaldığımda, sessizlik ve yorgunluk gecesi herkesi kaçınılmaz bir uzaklıkla ayırdığında benimlesiniz. '20 yaşımda bıraktığım bir fotoğrafın' önünde bana mektuplar yazan anneciğim, seni her gün boğazımda bir düğümle, şükranla anıyorum, bu ayak direyişin için, işin özünü dosdoğru görebildiğin için, yirmi yaşımdayken beni o kadar çok ve içten sevdiğin için, çok uzun bir yolculuğa çıkacak olanlara yapıldığı gibi bakışlarında dikkat ve özenle beni sevdiğin için... Ve yolculukta olduğum zamanlarda, geçmişimle aramda bir sürü ovanın, denizin ve dağların uzaklığı varken, her şeyi daha iyi görüyorum ve ayrıntıları da daha iyi kavrıyorum; okuyacak bir kitap bulamayan ben, kıyıya köşeye ve sessizliğe yazılanları daha iyi okuyabiliyorum. Yakında döneceğim: Bende birçok değişiklik göreceksin, dökülen saçlarım, unuttuğum ve kültür ya da belleği oluşturduğu söylenen her şey, kimi yanılsamalar; ama açıklamaya gereksinim duymadığım bir şeyi, sana bu akşam, bu mektubu yazmamı sağlayan sevecenliğimi yeniden yakınında hissedeceksin.

Louis[1].

2 Eylül 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(14)
9 Ağustos 1942

Bu hafta sizden mektup alamadım. Alçak bulutlar, durgun bir hava, gökle yerin içli dışlılığı, dikenli tellerin üzerinde yağ-

[1] Bu mektubun kimi bölümlerinin Jean Guitton'un kendi *Tutsaklık Güncesi*'nde yayımlanmasından ve Louis Althusser'in buna şiddetle karşı çıkışından söz ediliyor. Söz konusu günce, öncelikle Vichy yanlısı haftalık *Demain* gazetesinde yayımlanmış, sonra da Montaigne yayınlarından kitap olarak çıkmıştı (1943). Bu konuda ayrıca bkz. Paul ve Many de Gaudemar'a mektuplar, 18 Mayıs 1943 tarihli mektup, dipnot. 1

mur, barakanın çevresine ekilmiş kan renginde birkaç aslanağzı, işte ağustos ayının görünümü. Bir basketbol topu ve Fransız Kızılhaç'ından sepetler aldık, bu da bir eğlence daha çıkardı bize ve İsviçre'de geçirdiğim yazları anımsattı bana. Düşünüyorum da 'Plans-sur-Bex'de olduğundan daha tuhaf, basit ve dolambaçsız bir ortamdayım. Gideceğiniz yere 100 km. kala tren biletinizi kesen kısa, sarı bıyıklı memurların, dar topraklarını ve yaşamlarını acele etmeden, kendilerini zorlamaksızın mutlulukla düzenleyebilmiş genç adamların ve yaşlı kadınların ülkesi olarak görüyorum İsviçre'yi. Bay Bady'den bugünkü İsviçre'yi anlatan haberler aldınız mı? Ondan hâlâ hiç mektup almadım. Bana ulaşan tek mektubunun da sevindirici bir yanlışlık olduğunu düşünmeye başladım. Sizden yine birkaç kitap isteyebilir miyim? Aragon'un *Derin Acı*'sını (Crève-coeur), Giono'nun *Odysseia'nın Doğumu* (Naissance de l'Odyssée) adlı kitabını ve Claudel'in, kampta kesinlikle bulunmamasını bir komplo olarak değerlendirdiğim *Saten Pabuç*'u (Le soulier de satin) ve *Beş Büyük Od*'u (Cinq grandes Odes). Péguy'in yapıtlarının büyük bir bölümünü buradaki bir arkadaştan aldığım 'La Pléiade' dizisinden okudum. Kız kardeşim bu konuda ne düşünüyor? Péguy'i, yapıtlarının çevresinde kopan büyük gürültüden tanıyordum yalnızca; yapıtıyla yakınlaşmanınsa onun çıkarına olduğunu gördüm. Paul'ün doçentlik sınavından hâlâ haber yok. Mathias'ın[1] Paris'te başarısız olduğunu da Christen'den öğrendim.

Louis.

5 Eylül 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(15)
16 Ağustos 1942

Casa'dan iki kart ve iki mektup daha aldım. Sıkıdenetimcilerden biri, babamın daha okunaklı yazmasını istiyor. Mektuplarınızdan birine Moret belgesi iliştirilmiş; bu işin sonu nereye varır bilmiyorum, ama bu kadar basit bir şey için burada bunca

[1] Paul Mathias, Louis Althusser'in Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfından tanıdığı Lyonlu arkadaşı.

rahatsızlık yaratılmasını anlamış değilim, yazdığınız da, kargaşalı dönemlerde yaşamış birinin, yanılmıyorsam Danton'un söylediği bir söz: "yüreklilik, biraz daha yüreklilik, her zaman için..." Issoire'dan haber aldığıma sevindim. Bayan Favaron'a[1] benim için teşekkür edin, özverisi ve sadakatiyle beni duygulandırıyor. Yakın zaman önce kampta Fransız sanatçılarını ağırladık: Azık ve gereç sağlamanın ne kadar güç olduğu kanıtlandı böylece. Paul[2], dergilerin tümünü gönderdi ve coşku üzerine harika bir makale yazdığı *Semaines sociales '41*'in bir sayısını. Bir de (size her şeyi karmakarışık anlatıyorum ama) Pascalislerden[3] bir paket aldım, bir ay oldu, Drionlardan da, on beş gün oluyor. Hepsine birer teşekkür mektubu gönderdim. Kendilerine şükran borçlu olduğumu söyleyin. Vaftiz babam Henri'ye de geçenlerde bir teşekkür mektubu yazdım: Miliana'daki tüm anılarım son derece uzak, çocukluğumda kaldılar. Size Lescure hastanesiyle[4] ilgili bilgiler göndermiştim, aldınız mı? Bunlara başlık koydurup damgalatın; bademli turtalar için yaptığınız gibi bir kenara kısa yemek tarifleri iliştirin; sıcak servis yapın. Bunun üzerine sizi kucaklıyor ve orada sabırlı ve yürekli olmanızı diliyorum.

Louis.

22 Eylül 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(16)
23 Ağustos 1942

{Bu pusula, kız kardeşine gönderdiği 23 Ağustos 1942 tarihli mektubun neredeyse tamamını kapsıyor. Bkz. Kız kardeşine mektuplar.}

[1] Bayan Favaron, Althusser'lerin Casablanca'dan bir arkadaşı.
[2] Paul de Gaudemar.
[3] Bay ve Bayan Pascalis, Althusser'lerin Cezayir'deki çalışma arkadaşları. Louis Althusser ve kız kardeşi Georgette, Pascalislerin 1937 yazında Laroche'a gelmiş olan tek oğulları Jacques Gérard'ın vaftiz babası ve annesiydiler.
[4] Issoire'daki Doktor Lescure'e şifreli bir gönderme.

(17)
27 Ağustos 1942

{Kız kardeşine yazdığı, 29 Ağustos 1942 tarihli mektubun aynısı. Bkz. Kız kardeşine mektuplar.}

29 Ağustos 1942

Kampa geleli neredeyse bir yıl oldu işte. Aynı ağaçları, sayıları pek de fazla olmayan aynı yolları hiç şaşırmaksızın karşımda buluyorum... Kısacık bir sürede nasıl da bir alışkanlık ediniveriyor insan ve kısacık bir sürede nasıl da yitiriveriyor bu alışkanlığı. Bir gün, yeni bir alışkanlık edinmek için olsa bile, buradan ayrılıp bir başka yere gitsem, şırıngaları bırakıp kürek ya da bir başka bahçe gereci kullanmaya başlasam, bu durumda beni uzun süre şaşırtacak bir şey olmazdı; yalnızca yeni bir alışkanlığa geçmek için harcanan süre ve ardından her şey yoluna girerdi. Alışkanlığın bu gücü birçok şeyi açıklıyor, isteğim olsaydı anlatmayı denerdim: Şimdilik bunu hissetmekle yetineceğim. Gerçekte, alışkanlıklardan vazgeçerken en çok üzüntü veren şey, görmeyi alıştığın insanları bırakıp gitmek, işin en insancıl yanı bu, geri kalanın fazlaca bir değeri yok. Kütüphaneye gelen kimi kitaplar sayesinde güncel sömürge siyasetinin kimi yönleriyle ve kimi tıbbi sorunlarla yakından ilgilenebiliyorum, bunun dışında, son günlerde bol bol okuyorum: Bugüne kadar hiç bilmediğim *Thibault'lar*'ı (Les Thibault) okumak epey zamanımı aldı; herkesin ölmesiyle bir üçleme biçiminde son bulan, doğum ve ölüm arasında kendi içine kapanmış, gerçekten iyi bir yapıt bu. Okumak için güç harcamak gerekiyor ve birçok insan yaratıp onları öldürmek için, bir insan yaşamının gerekli olduğu da anlaşılıyor. Günlük programımı verdiğim mektubumu aldınız mı? Programımda bir değişiklik olduğunda, size buna benzer bir mektup göndereceğim; böylelikle uğraşlarımı saati saatine izleyebileceksiniz. Sekiz gündür hava güzel, beklenmedik bir durum bu, hatta epey sıcak var. Sizlerleyim.

Louis.

30 Eylül 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(18)
6 Eylül 1942

Eylülün güneş, yağmur ve bulut yüklü ilk pazar gününde, 24 saat boyunca kampta, üzüntü ve kaygı uyandırıcı bütün konuları unutturan altılı bir futbol turnuvasının sonunda yazıyorum size. Dün öğleden sonra ve bugün, altı takım karşı karşıya geldi, ilk maçımızı Cannes'dan Cler'in kaptanlığındaki takımı yenerek aldık (8-1), yarı final maçında Belçikalı bir takımı eledik (2-0) ve finali de Fransa-Belçika karması güçlü bir takımı destansı bir maç sonrasında yenerek aldık (2-1). Ben santrfordum ve ilk maçta dört, ikinci maçta sıfır ve son maçta da bir gol attım. Son karşılaşmanın havası son derece heyecan vericiydi ve her yönüyle bir kupa maçını anımsattı bana. İlk yarıda 1-0 yenik durumdaydık, bir penaltıyı değerlendiremedik (ben değil). İki şutumuz direkten döndükten sonra (ben) ikinci yarıda dişimizi sıktık, orta saha oyuncusunun uzun pasından gelen topu sol açığın ağlara göndermesiyle durumu eşitledik. Uzun süre oyuna egemen olduk; art arda gelen köşe vuruşları; maçın bitimine üç dakika kala, sol köşeden gönderilen bir topa, herkesten önce beni şaşırtan bir sıçrayışla kafa vurup kalenin sol üst köşesine göndererek son golü attım. Başarımızı büyük ölçüde Belçikalı müthiş savunma oyuncumuza borçluyduk. Bu maçı uzun süre anımsayacağım. Böylesi koşullarda ve böylesine önemli bir zamanda, size tuhaf gelebilecek bunca şeyi anlatmamın nedeni, bugün bütün bunların bizim için yalnızca bir eğlence olması değil, bedensel güvenceyi yararlı bir sığınak olarak görmem ve bir de kendimi ayaklarımın üzerinde sapasağlam bulmaktan hoşlanıyor olmam; yaşam, ancak bedensel direnişler tükendiğinde hafif geliyor bana. Bedenin yine bedenle özgürleşmesi gerçekte çok değerli bir donanım. Ve düşünce özgürlüğüne ilk çağrı. Ama bu kadar basit bir şeyi söylemek için bu yazıyı kaleme almış olmama gülmezsiniz değil mi? Hepinizi kucaklıyorum.

Louis.

6 Ekim 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(19)
8 Eylül 1942

Cenevre'den gelen Casa kartpostallarını, 'aile fotoğraflarını' büyük bir sevinçle aldım. Hepsine, 'uzaktaki yakınlarımız'ın söz konusu edildiği etkileyici ve eğlenceli bir İsviçre yorumu eklenmişti. İçinde Bay Guitton'un iki dergisinin bulunduğu paketi de aldım. Her şey için teşekkürler. Sonbahar hiç bu kadar kararlı olmamıştı, ülkenin en uzun mevsimi. İklimden dolayı Kuzey Afrikalılar için bir kamp değişikliğinden söz ediliyor. Belki ben de bu uygulamada yer alabilirim. Bekleyip göreceğim. Chénier Sokağı'nın[1] el değmemiş bahçe-ormanındaki bitki örtüsü şaşırttı beni. Hepinizi kucaklıyorum. Mektuplarınızı doğrudan doğruya Casa'dan gönderin.

Louis.

22 Ekim 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

14 Eylül 1942

Yaşantınız konusunda, saygıdeğer annemin oraya buraya bisikletle gitmesine ve babamın tenis oynamak yerine tenis oynayanları izlemesine yol açan şu görülmemiş değişimler konusunda açık bir fikir edinmemi sağlayan iki kartınızı heyecanla okudum. Toplu bir göç gerçekleştirip arkadaşlarımı sizin göğünüze doğru yola çıkarmamı sağlayan öbür kartınızı da. Bana bu Kuzey bölgelerinin gerçekte en güzel mevsimi gibi gelen sonbahardaki yaşantı; güneş ve rüzgâr ve bulutlar, yaklaşmakta olan dondurucu soğuğu şimdiden haber veren belli bir serinlik. Kuzey Afrikalılar'ın başka bir çalışma kampına gönderilmelerine ilişkin söylentiler doğrulanmakta. Olası bir hava değişikliği, hatta bir yaşam değişikliği düşüncesi de hoşuma gitmiyor değil. Bay Guitton'un yazılarını okudum; babasının da söylediği gibi her zamankinden daha da öğretisel geldi bana; bir kampta uzun süre kalmanın da beni öğretisel kılacağını hissediyorum: Gerçekte, daracık sınırlar içinde sıkışıp kalmış bir yaşantıyı kabul-

[1] Chénier Sokağı, no 2, Althusser ailesinin Casablanca'daki ev adresi.

lenmem için tek çıkar yolum bu; bugüne dek beni bu durumdan uzak tutan şeyse, yaşanan sıkıntılarla, çalışma birliklerindeki insanlarla ve benim de çalışma birliklerinde geçirdiğim günlerdeki anılarımla sürekli ilişkide olmamdı. Son olarak, Van Der Meerch'in *Tanrı'nın İzi* adlı yapıtını okudum; harika bir kitap, dopdolu ve iyi düzenlenmiş. Goncourt ödülü almış olduğu için daha önce okumak istememiştim. Sizi kucaklıyorum.

Louis.

22 Eylül 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

20 Eylül 1942

Babacığım, karşılıklı konuşuyormuşuz izlenimi uyandırmak amacıyla hepinize sırayla yazdığım için, bugün de sana yazıyorum. Sular, ağaçlar, anılar ve umutlarla bezeli o köklü ve genç ülkede rahatının çok yerinde olduğunu düşünüyorum. Üç gün önce sömürge imparatorluğu üzerine bir saat kırk beş dakika süren bir konuşma yaptım; biraz da sizlerin aracılığıyla kendimi orada yaşıyor gibi hissettiğimden dolayı Fas'tan büyük bir rahatlıkla söz ettim; Avrupa ülkelerinin devekuşu tüyü kullandığı dönemlerde Fas'ta devekuşu yetiştirmek üzere girişimler başlatıldığından haberin var mıydı? Başarısızlığına dikkat çekmek üzere bu girişimden söz ettim: Devekuşu politikası insana hiçbir zaman hiçbir şey kazandırmaz. Şimdiki durumdan çok geçmiş üzerinde durdum; yine de son dönemdeki olaylar suskunlukla geçiştirilemez. Kaygılarımı paylaşıyor musun? Afrika'daki sömürgelerimizin, karşı koymak için fazla güzel olması, bugün ve gelecekte aşırı isteklerin hedefi olması kaygılandırıyor beni. Ne olursa olsun ve bu işin sonu nereye varırsa varsın, bugün için yürütülen çalışmalar iyi gidiyor. Sömürgeleştirme etkinliği 1870-1871 döneminden sonra başladı; '40 savaşını izledi, bir sığınak bu; anakara dışında bir yaşama nedeni bulma biçimi. Bu konuda ne düşünüyorsun? Tek korktuğum şey, kendini doğrulayan bu etkinliğin, savaşın ve doğurduğu sonuçların şu ya da bu biçimde getirdiği daha önemli olaylarla kesintiye uğraması. Bana mutlulukların en büyüğünü getiren paketlerinizi dü-

zenli olarak alıyorum. Fas'ta azık ve gereç bulma işi ne durumda? Daha iyiye gidiyor mu? Bunu bana çekinmeden anlatabilirsin. Çalışma yükümlülüğüyle ilgili yasa farklı anlamlar içeriyor; orada bu konuya nasıl bakılıyor? Bu yasa ülkenizde uygulanabilecek gibi mi? Güz ortasında yağmur, yağmur... Seni kucaklıyorum.

Louis.

24 Ekim 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(20)
25 Kasım 1943

Haberleriniz gecikiyor, yine de kaygılanmıyorum ve gelecek ne gösterirse göstersin, sizi yanımda görmeyi çok arzuluyorum. Kış geliyor, bizim için farklı bir kış; burada, camın ardından izlediğim yağmur ve rüzgâr var. Ramuz'nün *Âdem ve Havva*'sını (Adam et Eve) büyük bir mutlulukla okuyorum. Gözle görülür kimi yapmacıklara, zamanlar ve kipler üzerinde isteyerek, çok isteyerek yapılan kimi oynamalara karşın o ne büyük bir yalınlık ve ne büyük bir derinlik! Uzun zaman önce, bu yalınlığın kolaycılığa varmasından korkardım. Ramuz'nün herhangi bir sayfası bana bunun tersini kanıtlıyor. Yavaş yavaş okunmalı. Yavaş yavaş yazılmış, bu adamın zamanı var. Kitabı bütünüyle önünde duruyor. Tinin en büyük dinginliğinde, yazıldığı gibi okunması gerekiyor. Bir kitapta, dünyada olduğundan daha gerçek duran şu barış. Yine Ramuz'nün, ilk bölümü beni her zaman şaşırtacak olan (sonu o kadar iyi değil) *Hastalıkların İyileştirilmesi* (La Guérison des maladies) adlı kitabını okuyun, aramızdaki bu lanet olası uzama karşın, nerede olduğumu görmeniz için bir fırsat... Söylenecek ne çok, ne çok şey var.

Yapacak bir şey yok, size bütün içtenliğimle iyi Noeller dilerim.

Louis.

14 Şubat 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

11 Aralık {1943}

29 Ekim tarihli güzel mektubunuzu şu günlerde alabildim. Yaşantınızı gözümde canlandırmamda bana yardımcı olan bütün o ayrıntıları verdiğiniz için teşekkürler. Casablanca'da St-Nizier kitaplığı ya da bir benzerinin bulunmaması üzücü. Kitapların, kampa kadar ulaşan o birkaç kitabın ne büyük bir değeri var benim için. (İlginç olanlara hemen bir göz atıldı.) Burada kitap bulmak sularda serinlemek gibi bir şey. Özellikle de şimdiden bastırmış olan kış mevsiminde, kısa günler ve uzun gecelerde. Beni buradan uzaklaştırmak için Caza'da kışların nasıl geçtiğini anlatın. Burada, salyangozların bahara dek uyumak üzere kazdıkları çukurun derinliğindeki soğuğun derecesini ve soğanların kaç kat olacağını önceden kestirebilen bir arkadaşıma bakılırsa, orada kışlar durgun geçiyor olmalı. Ender boş zamanlarımda biraz felsefe çalışıyorum (sonunda çalışma isteğim yeniden canlandı), biraz okuyorum (bu çabaya değecek çok az kitap var). Dil çalışmalarını bir kenara bıraktım artık ve bu da bir zamanlar eğlenmek amacıyla üzerinde çalıştığım dilsel düzeneğin tutsağı olmaktan kurtulan düşüncemin daha da özgürleştiğinin göstergesi benim için. Kısacası, yeni zamanlara açılmak için bedensel ve tinsel açıdan çok iyi durumdayım. Sizi olanca içtenliğimle kucaklıyorum.

Louis.

18 Şubat 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

1 Ocak 1944

Yılın ilk düşüncesi ya da kısaca benim düşüncem sizlersiniz, çünkü bugün ne önemli bir şeyin son bulduğu var ne de önemli bir şeyin başladığı. İnsanların kolaylık olsun diye zamanda yaptıkları ve bu kez bekleyişimizi sona erdirecek olan bir bölümleme yalnızca. Yağmur ve rüzgâr, çamur, yılın ilk günü yörede böyle karşılandı. Uzak Kuzey için çekingen ve tuhaf ve belki de şu ikiz denizlerin etkisiyle yumuşayan bir kışın herhangi bir günü. Çok soğuk geçen iki kış, çok ılıman geçen iki

kış daha. Olup biten her şey bir giderim ve karşılık sorunundan başka şey değildir belki de. Size daha önce söylemiş olmalıyım, Paul[1] doçentliğini aldı, Parc Lisesi'nde ders veriyor, Croix-Rousse yakasının en gösterişsiz ve en loş konutlarına taşındı. Hours'un yeri her zamanki gibi sağlam: Guitton[2] hâlâ 'Oflag'ında, fazla düşünmekten hasta oldu. Okul'dan neredeyse hiç haber yok. Varlığını, dönemlerin acımasızlığından kesinlikle zarar görerek, dağınık bir biçimde sürdürüyor. Gelecekte neler yapacağım konusunda hiç kaygılanmıyorum. Her şey zamanla yerli yerine oturacak ve bir kez geri döndükten sonra işler çok daha kolay olacak. Heyecanımı her açıdan koruyor ve gelecekten korkmuyorum.

Louis.

1 Mart 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

18 Ocak 1944

Sevgili ailem. Mektuplar kesildi, belki de yitip gittiler, sizden haber almayalı uzun zaman oldu bile. Umarım en azından benim yazdıklarım size ulaşır da aynı gecikmeden hepimiz üzüntü duymayız. Sizlerle uzun süre güvence altında yaşamayı öğrendikten sonra yaşantınız için kaygılanmıyorum. Günün birinde, ulaşım güçlükleri yazışmalarımızı daha da geciktirecek olsa ne kaygılarım çoğalır ne de güvenim azalır. Sabrınızdaki kararlılığa ve inancınıza o kadar çok güveniyorum ki.

Biraz soğuk çıktı, bir gün yağmur yağıyor ve ertesi gün avlu yine çamur içinde, ovalarda rüzgâr var, işte kışın yüzü bu. Ama havalara dikkat eden yok. İnsanların her şeye alıştığı ne kadar doğru. Gökyüzünün rengi bile bunu etkilemiyor ya da rüzgâr ya da erkenden çıplak kalan ağaçlar.

Burada iyi dostlar var, bu yaşantının en iyi yanı. İyi olmak için iyi bir neden. Olayların dört yıldır zorunlu kıldığı şu lanet olası ortak yaşamın giderimi. Kampın ana birimini oluşturan büyük binanın çevresinde yaptığımız bitimsiz akşam gezintileri. Ve ilerleyen kaputlar arasındaki tinsel bağlar, karşılıklı konuşmalar, karanlık çökse de, birbirimizi zar zor görebilsek de,

[1] Paul de Gaudemar.
[2] Jean Guitton.

çok iyi tanışmasak da dört bir yandan sunulan dostluğun yalın ilişkisi bu. Ya da kimi zaman gökyüzü bulutsuzken yüzlerce çift göz ılık yıldızlara çevriliyor: Kamp kütüphanesine takım yıldızlar üzerine bir kitabın geldiğinin göstergesi (haftanın önemli olaylarından biri) ve herkes gökyüzünde bu yeni edindiği bilimi sınıyor. Kitabı arkadaşlarından daha önce okumuş olanlar var, topluluğun ortasındalar ve konuşuyorlar. Gözleri, parmaklarıyla aynı anda yukarı doğrulmuş. Ötekiler yalnızca gözlerini yukarı dikmiş (soğuk yüzünden). Bu arada ağızları da açık (çenenin ağırlığı). Ve yanlarına gidince, beş dakika içinde yenilip yutulacak olan hayvan eğiticisinin hayvanları adıyla çağırdığı bir sürünün yanındaymış gibi ürperiyor insan.

İşte yaşantımızın son olayı. Yine de şu ana dek yanıtsız kalan bir soru var. Akşamları, insanların F barakasının üstünde uzandıkları saatte yükselen yıldız Aldebaran mı, Boğa Yıldızı mı, yoksa bir gezegen mi? Bu gizemi çözümlemek üzere canla başla uğraşıyoruz ve umarım daha sonraki bir mektubumda...

Sonunda mektubumu bitiriyorum. Durumum çok iyi. Sizleri bütün içtenliğimle kucaklıyorum.

Louis.

25 Şubat 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

(21)
4 Şubat 1944

Uzun zamandır beklediğim ve 10 Ocak tarihli mektubunuzla gelen haberleri sonunda almış olmanın sevincini yaşıyorum. Basit bir defter sayfasına yazdığınız üçlü dileklerinizin bana aktardığı şeyleri yüreğimin derinliklerinde hissettim. Babamın, toprağa yukarıdan bakıyormuşçasına satırlara egemen olan sıkı yazısı. Annemin, sayfada daha eğik duran, kendisi gibi hareketli yazısı. Ve kız kardeşimin, genç { }'deki[1] yeşillikler gibi satırlarda iç içe geçmiş harfleri ve her yapraktan fışkıran bahar düşünceleri. Bana güvendiğiniz için teşekkürler, düşünceleriniz gibi sevginiz ve beni düşünürkenki dinginliğiniz benim için her şeyden daha değerli. Mektup göndermediği için kendisine yaz-

[1] Yayımcıların okuyamadığı bir sözcük. (Çev.)

maktan vazgeçtiğim Jacques'ın[1] neler yaptığını merak ediyorum, ona hiç anlayamayacağı şeyler anlatmaya korktuğum için yazmadım biraz da, 14 yaşındaki bir çocuğun nasıl biri olabileceğini kafamda canlandırmakta o kadar zorlanıyorum ki (nice zamandır böyle birine rastlamadım)! Onu görmeye ve büyük olasılıkla hiç gereksinim duymayacağı kimi ufak tefek şeyler öğretmeye hep zamanım olacak. Okuldaki parlak başarılarından ailesi ve kendisi adına mutluluk duydum.

Hours sizlerle karşılaşmaktan duyduğu mutluluğu heyecanla anlatıyor (onunla tanışıp çok iyi anlaştığınızı öğrenmek beni mutlu etti). Oradaki Lyonlularla ilgili verdiğiniz bütün ayrıntılar için teşekkürler. Dostlarım, ne topluluk ama! Ya Mathias nerelerde? Oğluna verdiği adla bile kendini belli ediyor: Çocuğa bu adı, dişleri arasında sıkıca tuttuğu piposundan ıslıklı bir nefes çekerek vermiş olmalı: Gilles!

Sizleri kucaklıyorum.

Louis.

27 Nisan 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

20 Şubat 1944

Neredeler (karlar değil, onlardan bol bol var...)? Geçmişteki incelikler nerede? Aile bağlarının beyinlerimizde oluşturmaktan geri durmadığı bütün o incelikleri derin bir üzüntü duymadan düşünemiyorum. Bir gün, bir öykü yazmak istedim, başlığı da şöyle olacaktı: Bir incelik arayan adamın öyküsü. Ve bunu kaleme almayı büyük bir kararlılıkla, şu uzaklaşmanın sona ereceği zamana erteledim. Ve bir anda Giraudoux'nun öldüğü usuma geliveriyor işte. Belki de duymuşsunuzdur, sessiz sedasız, son derece yalın bir biçimde, herhangi bir adamın yaşamını sona erdirecek bir hastalıktan öldü. Kahramanı olduğu bir kitabın sonunda rastlanabilecek bir ölümle değil. Yapıtıyla arasına büyük bir özenle öyle bir uzaklık koymuştu ki ötekiler her fırsatta kendilerini sergilerken, o her şeyin uzağında kendi bedenine sığınmış gibiydi. Yaşlanmış olduğunu düşünen yoktu zaten. Ölümünden birkaç gün önce 63 yaşına bastığını öğrendi-

[1] Jacques Drillon.

ğimde çok şaşırdım. Benim için Elpénor'la yaşıttı. Gençlik, kitaplarının yazgısını paylaşma biçimiydi. Gerçekte, onun genç olduğunu düşünürken, 'Mösyö Giraudoux dönemini' dünyanın yaratılışından söz edermiş gibi anlatan Okul'daki o yaşlı memurun imgesini anımsamıyordum. Giraudoux'nun ölmüş olduğunu düşündüm birden ve nedensiz de değildi bu, çünkü tek bir incelik bile onunla birlikte anılmayacak artık. Her ne kadar birçok insan onun ardından, yaşasaydı kesinlikle yapacağı inceliği, onun yerine yapmak için arayacak olsa da. Tanınmışlık, bir adamın miras olarak bırakmaya gereksinim duymayacağı mallardan biri. Benim içinse şimdilik biraz daha zaman gerekiyor. Kamptaki felsefe kitaplarına göz atıyorum. Bu konuyu pek de unuttum sayılmaz. Ne olursa olsun, her şeyin yolunda gideceğine ilişkin sağlam inancımı her zaman için koruyorum. Sizleri kucaklıyorum.

Louis.

27 Nisan 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

5 Mart 1944

Sevgili ailem. Postadaki düzensizliklere karşın, mektuplarınızı serinkanlılıkla bekliyorum. Büyükannemden iyi haberler aldım, arı kovanlarıyla (biri Champoelins'de, öbürü Velles ormanında) canla başla uğraştığı yere, Laroche'a yerleşmiş. Boulogne ailesi Paris'te, durumları iyi. Madeleine, bir lisans diploması almak için öğrenimini sürdürüyor (öyle sanıyorum). Questembert'teki Bayan Pabois[1] her zamanki gibi sevimli, birkaç zamandır hasta olmasına karşın, bana çok hoş kartlar yollamayı sürdürüyor ve daha sonrası için sürekli olarak geri çevirmeyeceğim paketler –harika paketler– yollamak istiyor! Bay Bady, Fribourg'tan, verdiği öğretimin yankılarını değil, güzel sözlerini yazıyor bana, öğrenciler için bölgesel bir yardımlaşma kuruluşuna adımı vermiş olmalı, üç ayda bir bana bir paket kitap yolluyorlar: *Aksak Şeytanın Yıllıkları* (Almanachs du Diable boiteux), *Mürekkep Şişesinin Anıları* (Mémoires de la Bouteille à l'encre), *Dağdaki Sel* (Le torrent de la Montagne), *Kayak Dersle-*

[1] Louis Althusser, Bayan Pabois'yla, 1940 Mayıs-Haziranında Vannes'da kaldığında tanışmıştı.

ri (La Pratique du ski), *Ölmeden On Beş Dakika Önce Hâlâ Yaşıyordu* (Un quart d'heure avant sa mort il était encore vivant) (polisiye roman). Ne diyebilirim ki, kahverengi kâğıttan bir paket içinde, birkaç başlık altında, bana her seferinde yeni bir sevinç ve sürpriz getiren büyük bir bilgeliğin özeti.

Paul, Latince felsefe kitapları yolluyor bana, öbür arkadaşlarım da öyle. Boş zamanlarımda büyük bir rahatlıkla okuyorum. Rilke'nin *Malte Laurids Brigge'nin Defterleri* adlı kitabını yeni bitirdim, ilginç bir kitap, güçlü, ne sınırları ne de gümrükçüleri olan bir ülkeyi keşfeder gibi yavaş yavaş keşfedilmeli.... alışılageldik dünyalarla hiçbir ortak sınırı olmayan bambaşka bir dünya. Giraudoux'nun *Amphytrion 38*'ini hep aynı hazzı duyarak bir kez daha okudum. Uzun bir ara verdikten sonra (iki yıl!) Lehçe'ye yeniden başladım ve karşılaştığım büyük zorluklara karşın bu dili yeterince çözümleyebildiğimi umuyorum. Döndüğümde birçok dil konuşacak olan ailemizi ve aynı masada farklı dillerde paylaşacağımız izlenimleri düşünüyorum! Sizleri bütün içtenliğimle kucaklıyorum.

Louis.

27 Nisan 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

Kız Kardeşine Mektuplar[1]

(1)
28 Aralık 1941 {*Elyazması mektup*}

Kardeşim. Althusser'lerin yeryüzüne dağılmasıyla birlikte, anılar, düşünceler, ortak umutlar, birbirlerinden binlerce kilometre uzakta ve bugüne dek birbirlerinden habersiz olan kimi kent ve köyler ilk kez birleştiğinden dolayı bu sabahı neredeyse tek başına geçiren sana, yılın ilk ve kalıcı karının yağdığını söylemek isterim. Kamp, tuhaf bir biçimde, geçen ocak ayında gördüğüm kampa benziyor. Yalnızca o zamanki kar daha kirli ve daha kalındı, barakalarda sıkışıp kalmış insanların gürültüsü ve son altı ayı suskun geçirmiş akordeonun sesleri arasında Cezayir'de doğduğumu ama Arap olmadığımı anlatmaya çalışıyordum. Bölge çok hoş, yöre halkının dilinde söylendiği gibi 'dağlık', büzüşüp uyuyan hayvanlar gibi toprakta sıkışıp kalmış küçük ve basık evlere baktığında kimi zaman insan kendini Fransa'da hissedebilir. Dün öğleden sonra, Fransız tutsakların bundan böyle yönetmelik gereği yapacakları 'gezinti'lerden birine çıktık; sokaklarda az insan vardı, kar camekânlarla aynı düzeydeydi; açık, temiz camekânlar, rüzgâra ve soğuğa sunulan hazineler ve çocuklara oyun alanları sunan bütün o inişli çıkışlı sokaklar. Bütün çocuklar dışarda! Gördüğün gibi bizim için vazgeçilmez bir eğlence. Hâlâ kamptayım, hâlâ revirde görevliyim.

[1] Lyon'a gönderilmiş olan 1 ve 2 numaralı mektuplar dışında bütün mektuplar Casablanca'ya gönderilmiştir.

Dad'in[1] adresini edinemediğim sürece sana yazmayı sürdüreceğim. Tahmin ettiğim gibi yola çıktılarsa haberlerini bana ulaştır. Ah kız kardeşim, eline çok yakışan işinde, hareketlerinde, küçük çocuklara duyduğun sevgide seni görebiliyorum, hepsi de uzun zamandır bekliyordu seni. Dünyanın kendi yolunu bulmak için savaştığı önemli bir zamanda, sen kendi yolunu çizdin. Sevilmenin ve çocuk sahibi olmanın zorunlu ve sabır isteyen bekleyişinde, yaşantının, iş ve eğlence arasında doğru olarak dengelenmesi ve yine de yalın kalması, ama müziğinin de zengin olması için *Ölü Bir Prenses İçin Dans*'ı (Pavane pour une infunte défunte) çalman çok önemli. Ah kardeşim, her türlü umuda açık olan şu Noel zamanında, bütün sevgimle, özellikle senin için böyle bir yaşam diliyorum.

Louis.

(2)
29 Mart 1942 *{Elyazması mektup}*

Kardeşim, sana aceleyle yazdığım bu mektubu daha yavaş yazmayı isterdim. Ama postanın yola çıkmasına çok az zaman kaldı. Bu ülkenin mevsimleri, insanlarının tam tersi: Utangaçlar; bunu kolayca görebiliyorum çünkü ilkbahar güneşi canlılıktan yoksun, 'buzlar son parıltılarını istemeyerek bırakıyor', gelmekte epey zorlanan kış, gitmekte güçlük çekiyor. Yaşadığın şaşkınlıklar şaşırttı beni, şemsiyenin gergin kumaşında değil, okuduğun kitaplarda rastladığın şu apansız yağmura şaşırdım. Söylediklerime inanma: Tutsak düştüğümden bu yana fena halde özdekçi oldum ve Platon'un επιθυμια'nın barınağı olarak belirlediği karın bölgesi ya da karnın alt bölgesiyle yönümü bulmaya çalışıyorum. Revirde yapacak çok iş oluyor, Fransız ve Belçikalı tutsaklara ayrılan hizmet birimlerinin yönetimiyle uğraşıyorum; emrimde beş hastabakıcı çalışıyor, en incelikli tedavilerle ilgileniyorum ama ne yazık ki bunların fizyolojik ya da tıbbi araştırmalarına girişmeye pek zamanım yok. Burada çifte laboratuvar kullanıyoruz (araştırma bölümü ve tahlil bölü-

[1] Dad, babası Charles Althusser. Gerçekte, Althusser'ler bu tarihte Casablanca'ya yerleşmek üzere henüz Lyon'dan ayrılmamışlardı.

mü). Bu ülkede kullanılan yöntemler laboratuvar çalışmalarına bizdekilerden daha fazla ağırlık veriyor, özellikle de kan tahlili ve tepkimesi söz konusu olduğunda. Polonya'da savaş öncesinde kullanılan, Fransa'da neredeyse hiç kullanılmayan *'Blutsenkung'* burada çok sık kullanılıyor: sözcüğü sözcüğüne, kanın serum ve plazma olarak ayrışma hızına dayanan 'kan düşmesi' terimiyle çevirebiliriz bunu. Harika sonuçlar veriyor. Bu yöntemin kuramsal temelini bilmiyorum, yaygın uygulamasını biliyorum yalnızca. Beni bu konuda aydınlatabilir misin? İşinden, tasarılarından söz et bana. Seni kucaklıyorum.

Louis.

4 Mayıs 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(3)

20 Haziran 1942 {*Elyazması mektup*}

Saygıdeğer kız kardeşim neler yapıyor? Burada haziran nemli ve soğuk, akdikenler yapraklı ama çiçek açmayacaklar, toprağın gerçek alışkanlıkları olduğunun, bulutlara, yağmura, bitkilere ve çiçeklere alıştığının bilinmemesi, tutsakların bugününün geçmişleriyle, yaşamlarınınsa anılarıyla bağları olduğunun bilinmemesiyle birleşiyor. Varlığını her zamankinden daha çok özlüyorum kardeşim, çünkü senin varlığın, kumlarda, çok zayıf dallarda, çok soluk göklerde, insanların çok karmaşık bakışlarında bulamadığım o dayanıklılığı getiriyor bana. Ele alınan her şeye, gerçeklik denen o olgunluk ve ağırlık düzeyini verebiliyor. Bir zamanlar, senden ayrı olduğum halde aynı durumda, aynı alışkanlıklar bütünü içinde bulunduğum bir dönemde, senin için yanılsama konulu bir söyleşim yazmayı düşünmüştüm. Böylelikle, günün, dağların, ağaçların düzeninin, kentlerin ve dostlukların düzeninin insana dayattığı zorunluluklardan, ışıkla kuşatılmış olmaktan, beş katlı evlerden, dostlarla söyleşilerden, edinilen bilgilerden özümü alacaktım. Artık yazamam bunu, çünkü gerçeklikten öç almam için bir neden

kalmadı. Annah'nın[1] beni bırakmasının ya da benim onu bırakıp gitmemin nedeni de bu. Söyleşilerimizi kurtaran karşılıklı dengeyi bozduk. İlişkilerimizde varolmama neden olan şey gerçek olmamdı; senin varoluş nedeninse gerçek olmaman. Akdikenler çiçek açmadığı için Proust'un bile yitip gidebileceği ülkenin sınırını aştığımdan dolayı bu neden biraz daha uzaklaştı benden ve yabancı bir toprağın gümrüğünde gözden yitirdim onu. Bu da onun yok olma biçimi. Seni kucaklıyorum.

Louis.[2]

21 Temmuz 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(4)

23 Ağustos 1942 {*Elyazması mektup*}

Çok saygıdeğer kız kardeşim, dünyasal uğraşlarını da düşünürsek iki kez kız kardeşimsin artık; işte Fas kıyılarında beklenen ve Almanya'nın kuzeyinde bir damlalığın kesinliğiyle, bir saymanın titizliğiyle günlük izlencemi bildirdiğim mektubum. Sabah 6.30'da kalkış, yalnızca pazar günleri 8'de uyanabiliyoruz. 7-7.30 arası kamp avlusunda yapılan 'yoklama' (herkes toplanıyor): Mevcudun doğrulanışı. 7.30-8 arası, kardeşin yıkanıyor, bir şeyler yiyor ve yatağını topluyor; 8-12 arası revirde çalışıyor (az kalsın unutuyordum: Sabah kahvaltısında, hiç aksatmadan, yemekhanenin farklı adlarla sunduğu bitki çayına batırılarak yenen Kızılhaç bisküvileri, bir de şeker ya da gönderdiğiniz paketlerden çıkan çikolatalar var). 'Baş hastabakıcıyım'; 16-24 kişilik altı oda, altı hastabakıcı, sabahları, yataktaki hastalara ek olarak, doktor, kamptan ya da çalışma birliklerinden gelenlere de bakıyor, bunlar aşağı yukarı elli kişi oluyor. Bu muayeneler sırasında, bir sürü tansiyon ölçüp (birçok kalp dinleyip) beden ölçümleri alarak vb. doktora yardımcı oluyorum (8.30-10 ya da 8.30 -11 arası, bu değişebiliyor.) Revirin en belirleyici görünümünü sabahları bu muayene salonu oluşturuyor: Burası hem bekleme, hem de muayene salonu, hem fiş bürosu

[1] Annah için bkz. 'Sunuş'.

[2] Bu mektubun bir bölümü 'Dostlara Pusulalar'da 7 numaralı mektupta da verilmiştir.

hem de pansuman odası, aynı zamanda eczane, iğne odası, telefon santralı, danışma ve hasta kabul odası; bütün bu işler 12'ye 12 m.'lik bir alanda yapılıyor!! Geri kalan zamanda çoğunlukla Alman ve Fransız hastabakıcılar ve doktorlar için çevirmenlik yapıyorum vb. Odalardaki hastaları muayeneye çıktığında doktora eşlik ediyorum. İlkece 12'de (gerçekte hiçbir zaman 12.30'dan önce değil, çoğunlukla 1 ya da 1.30'da) yemek için barakaya dönüyorum; kamp çorbası ve patates; Kızılhaç'ın gönderdikleri ve gelen paketler sayesinde her şeyi Fransız damak zevkine uyduruyoruz. Saat 2 ve 6 arası sabahki izlence yineleniyor; önceden, revirin ve kampın bütün iğnelerini ben yapıyordum (duruma göre günde 30, 40, 50 iğne), bir süre için, bu işi yetiştirdiğim adamlara bıraktım. İşim, yine ilkece saat 6'da, çoğunlukla daha sonra bitiyor ve çalışma saatlerim dışında da sıkça rahatsız ediliyorum, gece de öyle. 6-6.30 arası yine yoklama yapılıyor; özenle hazırlanması ya da yapılması gereken yemekten (kampın sütlü çorbası ve buna ek olarak ekmek ve bir de yağ ya da reçel) sonra (saat 8'e dek), 8-9.30 arası spor yapıyorum ya da okuyorum, sonra da yatağa giriyorum.

Devamı bir sonraki mektuba!

Louis.[1]

28 Eylül 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(5)

27 Ağustos 1942 {*Elyazması kart*}

(Günlük izlencemi bildirdiğim mektubun devamı)... pazar günleri öğleden sonra Stalag'da spor yapılıyor, futbol, basket, voleybol, alanımız çok dar ama hiç yoktan iyidir. Fransa-Belçika, Fransa-Sırbistan, Fransa-Polonya maçları yapılıyor, 'çok başarılı' oyunlar çıkardım (bu babam için), özellikle de... 'sezonun en güzel golünü' attım, Cler'in ortasına bir sol vole. Kamptaki eğlencelerimiz arasında tiyatro ve müzik de var. Mösyö Hours 'tıbba olan ilgim'le alay ediyor (aman duymasın). Zaman bulursam akşamları az çok bir şeyler okuyorum. Son olarak, size şiddetle tavsiye edeceğim *Thibault'lar*'ı okudum. Bu

[1] Bu mektup, 'Dostlara Pusulalar' adlı bölümde de verilmiştir, no 16.

akışımlı romanlarda ne çok doktor var! Bkz. *Pasquier'ler* (Les Pasquier). Sizleri kucaklıyorum.

Louis.[1]

28 Eylül 1942'de Casablanca'da alınan mektup.

(6)

21 Mayıs 1943 {*Elyazması kart*}

Kardeşim. Mektuplarınızı düzenli olarak alıyorum. Bana ulaşmaları bir ayı buluyor. Artık hastabakıcılık yapmıyor musun[2]? Bana tasarılarından söz etmek istemez misin? Kupa maçları ya da modadan, ne bileyim... Ey kız kardeşim, eskiden sözünü ettiğimiz çikolatacıya rastladın mı? Doçentlik sınavıyla uğraşan Paul'ün[3] haberlerini aldım. Ninem, dayım, Madeleine[4] ve vaftiz annem iyiler. Yinelemek gerekirse, Okul'dan haber alamadım. Bana Anna'dan söz etme. Yine de o küçük kızı yeniden görmek mutlu edebilirdi beni. Onu, yüreğim sıkışmadan düşünemiyorum. Neyse, kardeşim, bana ondan söz etme. Yüreğimin derinliklerinde sizlerleyim.

Louis.

17 Temmuz 1943'te Casablanca'da alınan kart.

(7)

28 Ağustos 1943 {*Daktiloda yazılmış mektup*}

Ben de 9 Temmuz tarihli mektubunuzu üç ay bekledim. O günden beri öbür mektuplarınızı da bekliyorum. Şu an için bütün yaşantımızı oluşturan bu dayanıksız bağ sonunda yine gerildi işte. Böylesine zorlu zamanlarda bu denli meşgul ve sıkışık olduğunu ve hiçbir zaman özel bir haz duymaksızın dinlemediğim {*Pavane pour une*} *infante défunte* ile uğraştığını bilmek he-

[1] Bu mektup, 'Dostlara Pusulalar' bölümünde de verilmiştir; no 17.

[2] Georgette Althusser ağır yanık hastaları tedavi etmek zorunda kalmış ve bu durumdan hastabakıcılık işini bırakacak kadar kalıcı bir biçimde etkilenmişti.

[3] Paul de Gaudemar.

[4] Madeleine, vaftiz annesi Juliette ve dayısı André Boulogne'un kızları.

yecanlandırdı beni. Artık kendisinden hiç haber alamadığım Mathias'ı düşünüyorum yine, Guillotière[1] köprüsünün öte yanındaki evine gitmiştim. Bu dansı çok iyi çalıyordu, o görkemli ve durmaksızın yinelenen iniş çıkışlardan, o soylu kadifelerden, o gölgelerden hâlâ bir şeyler duruyor kulağımın derinliklerinde. Ve Debussy. Ve daha niceleri. En iyi parçayı sen aldın. Şu anki düşüncelerine belki de iyi yanıtlar veremeyeceğim kadar uzak bir yerdeyken, olanca içtenliğimle, yaptığın seçimi sonuna kadar götürmeni, müziğin sana verebileceği her şeyi ondan almanı ve kendisi için sakladığı her şeyi de kuşatmanı dilerim. Ve bir de ondan daha özgür olmanı.

Ramuz'yü tanıyor musun? İstersen *La Guérison des maladies* (Hastalıkların İyileştirilmesi)'ni oku, bulabildiğin her kitabını oku, yalnızca ferahlamak için, şafağın ağırlığıyla yassılaşmış göl ve rıhtımlar için değil, her şeyden çıkarılan o içsel ders için oku. Sarhoş bir adamla başlayıp biten o kitap, bir adamın yükselişi, dünya gibi dönen o merdiven, kendi içinde dönercesine içeride dönüp duran o adam...

Zamanın ve keyfin olursa, Ramuz'den söz ettikten sonra adını anmakta neredeyse duraksadığım çok farklı bir türü P.-L. Courier'nin Fransa ve İtalya'dan yazdığı mektupları da oku. Sonu başlangıcından daha da kötü olan acıklı yaşantısıyla ilginç bir adam. Bir av bekçisinin bir el ateşiyle yapmacıklıklar ve sevecenlikler o anda yere serilmiş. Bu adamın yaşamı tuhaf bir ders gibi, İmparatorluk döneminde yaşadığını unutacak kadar iyi Yunanca biliyormuş, hem de askermiş, birçok savaş ve savaşların hiçbir iz bırakmadan alıp götürdüğü şeyleri görmüş. Bütün bunlar bize kendisinden kalan bu özenli mektupları yazmasını engellememiş. Günlük yaşantıma gelince, iyi olduğumu, kolaylıkla anlayabileceğiniz gibi çok yoğun olduğumu söyleyebilirim size. Sözünü ettiğiniz paketleri henüz almadım. Zaten benim durumumda olup da evinden gönderilen paketleri alabilmiş bir arkadaş göremiyorum. Yani bu genel bir sorun. Zaten bu yönde hiçbir gereksinimim yok, çünkü Fransa'nın her yerinden eski ve yeni dostlarım bana paket göndermeyi önerdiler ve gerçekten de gönderiyorlar. Şu sıralarda Boulogne ailesiyle birlikte Laroche'ta olması gereken büyükannem de bunların

[1] Lyon'da.

içinde. Bir kez daha doçentlik sınavına girmiş olması gereken (başarılı olup olmadığını hâlâ bilmiyorum) Paul de[1] öyle. Kendisinden şimdilik hiçbir haber yok. Daha birçokları gibi yeniden görmek istediğim Boeri'ye[2] sevgilerimi söyleyin. Kendisini tanıdığım zamanlarda, 'köprünün altında', gülmeyi çok iyi beceren ve o güzel gülüşünü duymak istediğim Madam Olive'e[3] ve güzel kemanını hâlâ yanında taşıdığını umduğum Olivette'e de dostluk dolu selamlarımı iletin.

Anneme, benim de daktiloda büyük ilerlemeler kaydettiğimi söyle. Ve daha iyi yazdığımı...

Sizleri kucaklıyorum.

Louis.

26 Ekim 1943'te Casablanca'da alınan mektup.

(8)

{12 Mart 1944} *{Daktiloda yazılmış mektup}*

Saygıdeğer kız kardeşim, Mart'ın on ikisinde, iki sağanak yağmur arasında, senin için bir mektup. Burada, olağan gökyüzüyle Tanrısal gökyüzünü birbirinden ayıran yüzeysel bir griden derin bir griye hiç üzülmeden geçti gökyüzü. Boş bir sayfa gibi duran gökyüzüne uzanmış sabırlı pençeleriyle ağaçlar ve evler ve şu ufacık toprak parçasında kımıldayan şeyler, birbirlerine karışmak istemedikleri gibi birbirlerine aykırı düşmek korkusunu da taşıyorlar, derin griler bir günlüğüne yüzeyselleşiyor. Bugün pazar, her şey biraz altüst olmuş durumda. Güneş ortaya çıktığında görüşümüzü engelliyor. İnsanların görüşümü engellediği ve pankarttaki yazıları soldurduğu anlatılıyor kendisine. Güneşin alışkanlığı bu ve ne yapması gerektiğini biliyor: Olabildiğince ölçülü davranıyor. Ey düşüncemde haritalardan tanıdığım bir ada gibi kuşatılmış kız kardeşim, güneşe boğulmuş bir ada ve çevresinde deniz, onu koruyan ve kuşatan Atlan-

[1] Paul de Gaudemar.

[2] J.Boeri, Althusser'in Lyon'daki hazırlık sınıfından arkadaşı. Bu yıllarda Fas'ta öğretmenlik yapıyordu.

[3] 1932-1936 yılları arasında Marsilya'da otururken Althusser'lerin aile dostuydu.

tik ve suyun kıvrımlarında kımıltısız duran ama yine de ilerleyip adayı görmeden yanından geçen düşünce ve yaşantı yüklü küçük gemiler. Mektubumun sana ulaşmasını, bir sürü yağmurdan, doludan ve kardan kurtularak öğle sıcağında sessizce parmaklarının arasında durmasını sağlıyor bu ada.

Ayakta durduğun bir başka ada, Ege sandallarının yamacındaki başka dalgaların ve rüzgârın uğultusuyla dolu bir şiirden fırlamışçasına Chénier'nin çevirdiği bir sokakta iki ayağının üzerinde duruyorsun. Adanın üzerinde dikilmiş genç kız ve bakışın ulaşabildiği en uzak noktada, küstah deniz, koşut dizeleriyle çoğalan bir şiir gibi kumsallara vurup ölüyor.

Önceden ince kumlar üzerinde koşan Annah kıyı boyunca ilerliyordu ve geçtiği her yeni rıhtımda mektuplarıma yeni bir pul ekliyordu. Böylelikle, bakır, aşıboyası, tentürdiyotla nar çiçeği rengi, çivit mavisi ve kan renginde ecza dükkânlarında sürüklenip duran şu zarflar gibi ulaşıyorlardı bana. Annah coğrafyayı suluboya resimden güçlükle ayırt ediyordu ve bir haritanın Canson kâğıda fırça ve renk küpleriyle yapılan güzel bir resimden farklı bir şey olduğuna hiçbir zaman inandıramadım onu. Ne yazık ki artık yazmıyor bana ya da adımın çevresindeki pulları artık sökmeyen postacılar eskisi gibi özenli değiller, bilemiyorum. Ama savaştan sonra, kıyıları, rıhtımları ve pulları olan ülkeleri dolaşıp bulacağım onu.

Sen, sen hep yazıyorsun bana. Ve nerede olduğunu biliyorum her zaman, kımıltısız adanda, bu yaşantının kaygıları içinde olduğunu biliyorum. Hiçbir şey şaşırtmıyor seni, tuhaf ağabeyinin biraz tuhaf düşünceleri bile. Onun iyi olduğunu ve bugün olduğu gibi kimi zaman onu alıp götüren bu tatlı deliliğin gökyüzünde değil de yüreğinde bulunan bir güneşten başka şey olmadığını biliyorsun çünkü.

Annemi ve babamı benim için öp, onları benim için de sev. *Vale et me ama*[1].

Louis.

7 Mayıs 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

[1] Kendine iyi bak ve beni sev.

(9)
8 Nisan 1944 *{Daktiloda yazılmış mektup}*

Kardeşim, bu toprakların ilk güneşiyle beyazlaşmış bu ikinci Nisan kâğıdını ve bu dağınık pençeleri düşüncelerimin gölgeleri olarak sunuyorum sana. Anılarımın ve senin uzaktaki adandan gelen ender imgelerin arasına hapsetmek istediğim sen! Neler yapıyorsun? "Kadınlar konusunda hiçbir şey söylenemeyeceğini işte o an anladım. Ondan söz ederlerken ne çok şey atladıklarını fark ediyordum... Nesneleri, her şeyin usulca ve neredeyse sakınımla durduğu bir yere, kadını çevreleyen ve bir daha hiç çizilmeyen hafif çevre çizgilerinin bulunduğu belli bir yere kadar adlandırıyor ve betimliyorlardı." Rilke'nin bu sözlerini okuduğumda seni düşünüyorum kardeşim. Ve bizi birbirimizden uzaklaştıran toprakları, seni büyüten ve benim bilmediğim yeni baharları ve gecenin içinde ilerleyen bir gemi gibi dünyadaki karanlık uzaklıkları saptayan bütün bu bilinmezliği hâlâ görebiliyor olsaydım, bu ülküsel çizgiyi zorlukla da olsa çizebilirdim... Uzun zamandır tanıdığım sana yeni imgeler ekleniyor şimdi, benim için yalnızca imgeler, senin için basit anılar belki de... Çatılarının üç katlı, yeşilliğinin bol ve felsefecilerinin topal olduğunu keşfettiğin Brive[1] var örneğin; sarhoşluk ev sahiben için şarap, senin içinse Platon anlamına gelirken, sözcüklerdeki anlam belirsizliğini sanırım yine orada keşfettin; örneğin, gençliğinizin korosundan birbiri ardı sıra ayrılıp çimenleri aşarak ağacın altında bekleyen genç adama doğru giden kız arkadaşların var bir de. (Ve bütün bu olası kızlardan yakasını kurtarmış olan ağabeyin, gördüğün gibi, üzerinden düşen her meyvenin ardından hafifleyen bir dal gibi yeniden doğruluyor!) Bir de öyküsü olmayan deniz yolculuğu var, kent adları, şu sokak adı var. Ve şimdi, duvarların daha serin tuttuğu gölgede devinimsiz nesnelerin, düşüncelerle dolu dilsiz kitapların sessizliğinde, genç bir kız, parmaklarını parlak dama tahtasının üzerine koyarak ölmüş olan ve dans eden prensesi, lal renkli elbiseleri, kadifeleri, ağır elbiseleri diriltiyor. Birkaç eski kâğıdı önüne alıp onları kesen ve yeniden biçimlendiren bir adam gibiyim. Bir parça kâğıt

[1] 'Saçma savaş' sırasında Georgette Althusser'in bir yıl yatılı olarak kaldığı ve ilk depresyonunu yaşadığı Brive-la-Gaillarde.

üzerindeki azıcık mürekkep, geçmişinden ona kalan tek şey bu. Bu arada, dağınık notların arasındaymış gibi sözcüklerin arasında yitip giden müziğin derinliklerden yükseldiğini duyuyor. Evlerin, ağaçların ve geçip giden ve insanları simgeleyen şu küçük çalkantının güçlükle ayırt edildiği karanlıktan geliyor müzik. Giderek yükseliyor bu arada, yüreğini dolduruyor, yüreğinde bulunan ve karşılık veren dünyayı dolduruyor, derin orman rüzgâra katılıyor! Öyleyse dünyanın ayrıntısı gerçek bir ayrıntı, karanlık gökyüzündeki gösterge, çocukların eğlencesi ve korkusu. Bundan böyle senden yalnızca bu müziği, artık tek sessizliğim olan bu müziği duymak için imgelere gözümü kapayabilirim ey kardeşim![1]

Annemizi ve babamızı ikimiz için kucakla.

Vale et me ama.

Louis.

(10)

23 Temmuz 1944 {*Daktiloda yazılmış mektup*}

Saygıdeğer kız kardeşim, mektuplarınız hiç ummadığım bir biçimde düzenli olarak buraya ulaşıp beni sevindiriyor. 6 Haziran tarihli son iki mektubu aldım (babamın ve senin mektuplarınız). Deniz kenarındaki o güzel villada, zırlayıp duran, yerinde duramayan yumurcakların çevresini sardığı bir Yunan Tanrıçası gibi ve işi başından aşkın bir durumda düşünüyorum seni[2]. Bu cehennem sıcağında bahçede ne yetişebilir ki? Ayrıntı bekliyorum. Ne olursa olsun, koristlerin, sevimli koro yönetmenlerinden yakınmayacaklarını biliyorum ben, böyle bir durum söz konusu olsa da bunu öylesine tatlı bir dille anlatacaklar ki sen de üzüntülerini hemen yatıştıriveceksin. Benim gibi tarafsız ve çocuk sahibi olmayan biri için bile, güzel bir çocuğun yokluğu bu lanet yaşantının acılarından biri kuşkusuz. Yalnızca onu izlemek için isterdim bir çocuğum olmasını, mırıldanan,

[1] Louis Althusser'in, büyük bölümünü *Tutsaklık Güncesi*'ne de yazdığı bir mektup, bkz. 10 Nisan 1944.

[2] Georgette Althusser, 1939'dan beri çocuk bakıcısı olmak istemiş ve diploma almak için hastabakıcılık dersleri almıştı. Hastabakıcılık işini bırakınca da çocuklarla ilgilenmeye başladı.

yerinde duramayan ve insanı çekiştirip duran bu canlı varlığı izlemek, olabilecek en dinlendirici görünümlerden birini sunuyor olmalı. Bir gün bütün bunlar geçekleşecek. Sıramın gelmesini değil geri dönüşümü beklemem gerekiyor. Oysa zaman geçiyor ve bu sırrımı sana açmamı istersen, söyleyeyim, ünlü soyumuzun bir numaralı filizini hangimiz kucaklayacağız diye kendime soruyorum zaman zaman. Benim kardeşim olmasaydın ve bütünüyle özgür olup vereceğin yanıtın ötesinde yer alsaydın bu soruyu sana da sormak isterdim. 'Çikolatacı', bilinmeyen denizde ilerleyen bir karavela gibi sana doğru geldiğinde, ağabeyin bunu duyan son kişi değil, bu işten kardeşçe bir mutluluk duyacak ilk kişi olacaktır. Bugüne dek bununla ilgili hiçbir şey söylemedin bana, donanmada ve bütün yönetim işlerinde söylendiği gibi 'yeni bir şey yok'un göstergesi bu. Çok iyi! Ama günün birinde (25'inden önce evlenmek istemediğini çok iyi bilsem de), kararını verecek olursan, ilk resmi raporu almaya hazırım... Kardeşler arasında paylaşılabilecek sırlar bunlar ve bir gün seçim yapacak olursan bu seçimin sana layık olacağından hiç kuşkum yok. Yakınındayken olduğu gibi, uzaktayken de bütünüyle güveniyorum sana. Evet, böyle bir durumda sizlerin yanında olmaktan mutluluk duyacağım, ama ben yokken bir seçim yapmak durumunda kalırsan kesinlikle kuruntuya kapılma. Zaten, neler hissettiğini anlayabildiysem Tanrı'nın senin için sakladığı kişinin gelişini sabırsızlanmadan bekleyebileceksin. Her şey daha iyiye gidecek ve ağabeyin bunu sana ne yazık ki kendi sesiyle söyleyemediği için yazmakla ve Tanrı'ya seni koruması için yakarmakla yetinmek zorunda. Büyükannemin size olan sevgisini anlattığı harika mektubunu şu günlerde aldım. Çimenliklerden, arılardan söz ediyor bana. Yazısı her zamanki gibi esaslı. Onun dinginliğine ve yürekliliğine hayranım. Bondy'de[1] yeni bir şey yok. Lyon'daki[2] Paul'den, küçük kızıyla Luynes'te[3] bulunan Many[4] ve bütün ailesinden iyi haberler var. Hours 'Baba' bana karşı her zaman olduğu gibi sevecen. Ben de ona karşı aynı şey-

[1] 'Vaftiz annesi' Juliette ve dayısı André Boulogne'un evi.
[2] Paul de Gaudemar.
[3] Paul de Gaudemar'ın ailesinin Aix-en-Provence'taki Malouesse mahallesinde bulunan ve 'Micocouliers' (Çitlenbik) diye adlandırdıkları kır evi.
[4] Many de Gaudemar.

leri hissediyorum. Parc'a[1] ulaşmak için her gün bisikletle on beş kilometre yol yapıyormuş. Boş zamanlarımda yine biraz ekonomi çalışıyorum. Her yönden çok iyi durumdayım ve keyfim yerinde. Üçünüzü de bütün sevgimle kucaklıyorum.[2]

Louis.

(12)
12 Ağustos 1944 {*El yazması mektup*}

Sizden habersiz iki uzun hafta geçirdim sevgili kardeşim. Bir şeyler olmasını ve mektupları beklerken uzayan ama sizin için kaygılanmadığımdan ve işin sonuna varmadan önce şu sessizlik çölünden geçmemiz gerektiğinden dolayı yine de kaygısız geçen iki hafta. Ne Bondy'den, ne de gelen son haberlere bakılırsa her şeyin yolunda olduğu Laroche'tan bir haber var. Seni düşlemekle yetinmek zorundayım, arı tümce, ey kız kardeşim, kimi zaman bir sürü yumurcağın zırıltısını kuşatıyorsun ve kimi zaman da uzaklaşıyorsun, uyurken kısa solumalarını kıyıya vuran denizin derin sessizliği gibi soluklanmaların yükseldiği sessizlik akışında kımıltısız ya da neredeyse kımıltısız duruyorsun! Deniz! Ah! Eğer içimden gelseydi, senin denizinin damlaları düşüncelerime karışmışken, benimkinin, benim geçici denizimin suları, senin kapında, eşikte duran bir ağabeyin sessizlikte çıkardığı şu ufak gürültüyü çıkarırken, bizi ayıran ve birleştiren deniz hakkında neler söylemezdim ki sana. Ama bir ünlü sesin yeni bir Büyük Od'da[3] tinin ve suyun umutsuz aşkını yüceltmesi için çok zorlu bir zaman bu, son aşamaları soluk kesici ve Tanrı'nın eline bırakılan çok yaşam var. Bu ufacık gürültü, savaşın gürültüleri arasında yitip gidiyor. Ve bir zamanlar insan

[1] Lyon'daki Parc Lisesi. Joseph Hours burada öğretmenlik yapıyordu.

[2] Louis Althusser'in beraberinde getirdiği üçüncü defterinin arasında bulunan altı kartın içinden kız kardeşine ait 7 Aralık 1944 tarihli biri, 23 Temmuz tarihli bu mektuba şöyle karşılık veriyor: "Şu son günlerde, sevgili ağabeyim, sırlarla dolu, 23/7 tarihli mektubunu aldım yalnızca. Tanrı'ya şükür henüz 'çikolatacı'nın gölgesi bile yok. Babam ve sen dışında, erkek milletine karşı güçlü bir tiksinti duydum hep. Zaten burada hiç erkek yok: Hepsi cephede. Çalışma ve umut yaşatıyor bizi. Büyükannemden, Marraine ve Pascalis'ten müthiş mektuplar aldım. Senden gelecek haberlerin eksikliğini duyuyoruz. Ama bize gereken, her şeyden önce umut. Görüşmek üzere; seni kucaklıyoruz. Georges."

[3] Paul Claudel'in *Beş Büyük Od* (Cinq Grandes Odes) adlı yapıtına gönderme (Çev.)

olan onca kadavranın arasında, sayfadaki kadavralar, şu birkaç sözcük neyi ileri sürebilir ki? Kardeşim, silahların gürültüsü dinene dek, çayırlara ve yollara, yapraklara ve insanların sırtına dingin bir yağmur düşene dek susmak gerekiyor. Boş zamanlarımda diller üzerine çalışıyorum biraz: Şimdilik Lehçeyi bir kenara bıraktım ama. Annah'yla yine bir söyleşi gerçekleştirebilmeyi istiyorum. Okul aracılığıyla Platon'un çok güzel birkaç metnini (Budé'nin çevirisi) ele geçirdim. Buraya biraz geç ulaştı ama olsun. Bir şeyi biliyorum en azından: Yunanca öğrenme aşkıyla seni kucakladığım zamanlar sona erdi! Bunun, kız kardeşlerin en saygıdeğerini seven bir ağabey şakası olduğunu biliyorsun. Annemi ve babamı benim için bütün sevginle kucakla.

Louis.

22 Aralık 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

(13)
30 Ekim 1944 {*Elyazması mektup*}

Nerelerdesin ey sevgili kardeşim? Burada ilk soğuklar başladı bile. Sanırım orada soğukların bastırmasıyla birlikte yumurcaklar köylerine dönmüştür ve sen de özgürlüğüne yeniden kavuşmuşsundur (bir dereceye kadar, çünkü herkesin çok yoğun olduğu o ülkede senin de yapacak bir sürü işin olduğunu biliyorum). Yaşantın konusunda yaşlı ağabeyine olabildiğince çabuk bilgi ulaştır. Hiç ummadığım kadar kısa bir zamanda bunu yapacağını ve bir sonraki mektubunda bana bütün ayrıntıları vereceğini biliyorum. Haberler yolda karşılaşıyor: Yanıtı çoktan yolda olan bir soru sorabiliyoruz, çünkü Atlantik üzerinde karşı karşıya gelen iki satranç oyuncusu gibi piyonumuzu sürmek için karşımızdakinin hamlesini görmeyi beklemiyoruz. Senin için, sizler için kaygılanıyorum çünkü yaşantım konusunda kayda değer bir şey söyleyemiyorum sizlere. Yaşantım yine aynı. Keyif almadan yapılan bütün işler gibi beni hiç yormayan tekdüze bir iş yapıyorum. Boş zamanlarımda okuyorum, tartışıyorum, düşüncelerimi yazıyorum. Gecelerin uzamasıyla birlikte kamp çevresinde, rüzgârda gezintiler yapmaya başladık yine.

Birbirimize anlatacak neler neler bulmuyoruz ki! İlk günden bu yana, her akşam, söyleşilerimizin sonu geldi sanıyoruz, oysa ertesi gün hepsi yeniden başlıyor. Kamp yaşantısının her şeye karşın bir yarar sağlayıp sağlamadığını Tanrı bilir! Ama dünyadan uzak kalınca, onu artık zamanın dışında bir yere, kafamızın içine yerleştirdik ve bu arada geçmişimiz içimizde, geleceğimiz de umudumuzda saklı duruyor. Çok yakın bir zamanda gerçekten de dönebileceğimizi düşünmesek bütün bunlar boş sözler gibi durabilirdi. Ama insanları bilirsin, aradıklarını bulamayınca, bulduklarıyla... Seni kucaklıyorum sevgili kardeşim. Anne ve babamızı da ikimiz için kucakla.

Louis.

24 Aralık 1944'te Casablanca'da alınan mektup.

(14)
7 Aralık 1944 {*Elyazması mektup*}

Nerelerdesin sevgili kardeşim? Çok yoğun çalıştığını, kendini bir an olsun düşünemeyecek kadar fazla sorumluluk üstlendiğini biliyorum. Şu ana dek düşünsel yaşantın konusunda bildiğim tek şey, 10 Ekim tarihli mektubunun sonuna eklediğin: 'Pascal okuyorum' sözleri. Artık müzikle ilgilenmiyor musun? Bu inanılmaz serüven sona erdikten sonra, benim için geceden yükselen yüzler: Debussy ve Ravel parmaklarında çırpınırken, odanın karanlık bir köşesinde oturup seni dinlemeyi çok istiyorum. (Gerçekte, o pırıl pırıl ülkede karanlık bir köşe bulunur mu bilmem.) Dört yıldan beri hiç keman çalmadığım için (ne yazık ki her istediğini yapamıyor insan, özellikle de burada) ve ruhumdaki bütün müzik sevgisini sana yöneltmek istediğim için yatıştırırsın beni belki. Ama geciktirmeye gelmeyen sorumluluklarla dolu bu yaşam da sıkıştırıyordur belki seni ve dindirilmesi gereken onca acının yanında iki *Arabesques*'in değeri mi kalır! Düzen böyle kardeşim ve seni kınayamam, bunu biliyorsun. Tam tersine, seni tanıdığım için, seni hep yanlarında görmeyi fazlasıyla hak eden anne ve babamızı mutlu eden cömert ve yorulmak bilmez biri olduğunu bildiğim için, tersi bir davra-

nışta bulunman şaşırtırdı beni. Bütün bu işlerin arasında, kendine küçük bir yer ayırmanı, dünyanın bütün gürültüsünün kesildiği ve ağabeyin için yitik bir müziğin yükseldiği küçük bir sessizlik çemberi, küçük bir sessizlik adası, minicik bir sessizlik adacığı ayırmanı isterim yalnızca. Ağabeyin için olmasa da onun gerçekleştirmek zorunda olduğu bütün o yararlı işler için yapabilirsin bunu. Bu müziği kurtarmak için orada olmasaydın o da yitip gidecekti, çünkü yitirdiği onca şey arasında, o da yitip gitmiş olacaktı ağabeyin için. Durum böyleyse her şey yolunda demektir. Ben sana yazarken, ulusal gri ülkeye egemen olmuş durumda. Güneşsiz geçen üç hafta. Değişmeyen bulutların altında yağmur, eriyen karlar, tatlı esinti art arda dönüp geliyor. Beden, bu hayvan, sertçe eğitildiğinde her şeye alışacaktır. Bir başka büyük gezgin ve süvari, Turenne: "Hayvan iskeleti," diyordu beden için. Sabırlı olalım kardeşim, bu iskelet, Tanrı'nın yardımıyla güneş yüzü görebilecek. Seni kucaklıyorum.

Louis.

1945 Mart'ında Casablanca'da alınan mektup.

EK

Louis Althusser'in, ailesine yazdığı ve arşivinde kız kardeşine yazdığı mektuplar arasında kalmış olan tek elyazması mektubun metnini de aşağıda veriyoruz.

10 Nisan 1943 *{Elyazması mektup}*

Uzun zamandır sizden haber alamıyorum – posta işlerinin düzene girmesi bu kadar uzun sürebilir mi bilmem. Ne olursa olsun kaygılı değilim ve sizin de orada sabırla bekleyeceğinize inanıyorum. Paul ve Many'den[1], büyükannemden ve Boulogne ailesinden haber alabildim. Ama ne Christen'den ne de Boutang'dan[2] doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak bir haber alabilmişliğim var. Yapacak çok işim var, ama Stalag'ın Güvenilir Kişisi'nin[3] yanında çalışıyorum. Yapacak çok iş var ama ilginç bir uğraş bu çünkü yararlı. Felsefe çalışma isteğimin karmaşık bir biçimde ama kesin olarak yeniden canlandığını hissediyorum, önceden olduğu gibi her şeye duyulan bir istek değil ama, şunu bunu, önüme gelen her şeyi öğrenme isteği değil, çok belirgin bir istek, onu seçmemiş olsam da beni alıp götüren bir istek ama bunu gerçekleştirmeye zamanım yok. Sonuçta bir sürü düşüncem var ama bunların üzerine eğilecek zamanım yok. Çalışma masamın üzerindeki büyük bir çerçevede kız kardeşimin çiçekler arasındaki bir fotoğrafı duruyor. Ya o neler yapıyor?

[1] Paul ve Many de Gaudemar.
[2] Pierre Boutang.
[3] Robert Daël.

Bunca uzaktan onun yeni yaşını, yaptığı işleri ve düşüncesinin temelini oluşturan şeyleri güçlükle kestirebiliyorum; kimi zaman da neden onu evli bir kadın olarak karşımda görmeyeyim, diye soruyorum kendime. Günün birinde bana böyle bir haber verirseniz çok sevineceğim. Kız kardeşimin, bıraktığım anının ağırlığını şu ya da bu biçimde hissetmesini ve yaşadığım şu tutsaklığı, beklerken geçecek ve sona erdiğindeyse yaşamı bırakıldığı yerden yeniden başlatacak bir zaman dilimi olarak görmesini istemem. Umarım yaşamını kendi ellerine alır ve dilediği gibi sürdürür. Bütün bunlara izin verildiğinde birbirimize kavuşacağız ama durum ne olursa olsun, başka insanlar olmayacağız. Sizinleyim, hepinizi kucaklıyorum.

Louis.

Paul ve Many de Gaudemar'a Mektuplar[1]

(1)
5 Temmuz 1942 *{Elyazması mektup}*

Dostlarım, yılın bu onuncu sıcak gününde, doçentlikle ilgili konulardan, yayın tasarılarından ve yeni çıkan dişlerden söz ettiğiniz 17 Haziran 1942 tarihli mektubunuzu aldım. Okul'a giriş sınavının yazılı bölümünde verdikleri soruların dikkate değer konular olduğunu düşünüyorum; daha ötesini de düşünemiyorum, çünkü bütün bunları anılarımın elverdiği ölçüde değerlendirebiliyorum; hatta bu kadar öteye gitmem bile yersiz, çünkü verilen konular üzerine tek bir sayfa yazacak durumda değilim. Bu konuda, felsefe bilgilerimdense tarih bilgilerime daha bağlı kaldığımı söyleyebilirim. Sömürge tarihiyle ilgili birkaç kitabı büyük bir ilgiyle okudum örneğin, birkaç ay önce, aynı şekilde bir iki felsefe kitabı okumayı denedim, ama hiç de başarılı bir sonuç elde edemedim. Kuşku ya da inançlarının derecesi ne olursa olsun, insanların, gündelik yaşantılarında uğraşlarıyla ilgilenmeleri dikkate değer bir şey. İnançsızların arasında, işlerini önemseyen belli bir inançlılar takımına yer ayrılmalı ya da öncelik tanınmalıydı. Ortaya koydukları işin tadını çıkaran işçilere özel o ayrıcalıklı bağıştan bütün tutsaklar az çok yoksunlar: Alışkanlıklarını yitirdiklerinden dolayı onlara ayıracak o

[1] Paul ve Many de Gaudemar'a yazılan bütün mektuplar, 'Micocouliers'ye gönderilen 1, 2, 3, 4, 5, 25, 26, 28 ve 29 numaralı mektuplar dışında, Lyon'a (10, quai de Serbie) gönderilmiştir. Mektuplarda sık sık sözü edilen 'Micocouliers', Paul de Gaudemar'ın ailesinin Aix-enProvence'da, Luynes yakınlarında bulunan kır eviydi ve Paul de Gaudemar'ın babası burada –bir yandan Marsilya'daki Güney Fransa tarım endüstrisini geliştirme anonim ortaklığını (SADIAM) yönetirken– bir reçel imalathanesi açmıştı.

zorunlu arzu ve saygıları da yok artık. Burada da her şeyden kopuş vazgeçmekle aynı anlamı taşıyor hep. Belki size anlaşılmazlık[1] üzerine bir şey gönderirim; anımsadığım kadarıyla, bir zamanlar hazırlamış olduğum bu sunuştan fazlaca bir bölüm çıkarmam gerekmeyecek. Hey Paul, bu konuda Xavier de Christen'den yardım isteyebilirsin; üstelik, de Christen'in kendisi de anlaşılmazlığın en iyi örneğidir. Casa'dan vaftiz kızımın fotoğrafını gönderdiler, sevgilerimi yolluyorum ona. Olanca içtenliğimle sizinim.

Louis.

(2)
20 Ağustos 1942 {*Elyazması kart*}

Gönderdiğiniz dergi dolu paketi aldım. *Toutes Aures*[2] ve *Chronique sociale*[3]. Şu âna dek okuduklarım arasında (henüz her şeyi okuyamadım) özellikle Paul'ün coşku konulu makalesini çok beğendim. Yaşadığımız şu günlerde, düşünceye hak ettiği yeri vermek ve çalkantıyla eylem, bağnazlıkla coşku, sesin gürültüsüyle sözün gürültüsü arasında nasıl bir fark olduğunu unutmuş olanlara bunu yeniden anımsatmak gerekiyor. Her zaman için en çok sevdiğim şiir 'rüzgârların gülü'. Genç bir papazla tanıştım burada ('37'de Okul'a giren 'Fanfouet' Golliet'yi[4] çok iyi tanıyormuş), tarih konusunda çok bilgili, müthiş bir adam. Sizinleyim.

Louis.

[1] *Toutes Aures* dergisinin (bak. bir sonraki dipnot) bir sayısı için (22.Sayı) hazırlamayı tasarladığı 'anlaşılmaz değerler' konulu yayımlanmamış bir yazıya ve yine aynı sayı için, arşivlerinde hiçbir izine rastlamadığımız bir sunuştan ya da yazılı bir ödevinden yola çıkarak hazırlayacağı olası bir makaleye gönderme.

[2] *Toutes Aures*: Küçük bir gazetenin (*La Muse*) uzantısı olarak 1940 yılı sonunda yayımlanmaya başlayan bu dergi, Manoque'da bulunan 'Genç Yazın Adamları ve Tiyatro' adlı derneğin yayını niteliğindedir. Yazı işleri müdürü Paul de Gaudemar'ın yönetimindeki *Toutes Aures*, 1940 yılı Kasım-Aralık (Sayı 13) ve 1942 yılı Mayıs-Haziran ayları (Sayı 21) arasında, Aix-enProvence'da dokuz sayı çıkarmıştır. *Toutes Aures*, amaçları ve içeriğiyle *Poésie*, *Confluences*, ya da *Fontaine* gibi direnişçi yazın dergilerinin çizgisinde yer almıştır.

[3] *La chronique sociale de la France* (Fransa Toplumsal Tarihi): Lyon'da 1891 yılında yayımlanmaya başlayan bu dergi, her yıl aksatmadan 'toplumsal haftalar' düzenliyor ve sonrasında da farklı 'toplumsal Katolik' akımlarını konu edildiği bu 'oturumları' yayımlıyordu.

[4] Pierre Golliet, Lyon'daki hazırlık sınıfından tanıdığı 'Prens Tala', 1937'de Yüksek Öğretmen Okulu'na kabul edilmişti.

(3)
14 Eylül 1942 *{Elyazması mektup}*

Paul'ün ikinci başarısızlığını haber veren şu mektubu birkaç gün önce aldım. Kimi olayların, beklentileri kesinlikle uzun süreli bir düş kırıklığına uğrattığı söylenir. Titiz hazırlıklarıma, düşmanca ve dik kafalı bir düzeneğe direnmeme karşın, ben de bu uzun süreli düş kırıklığını burada farklı biçimlerde yaşadım. Yine de içinizdeki zenginlikleri ve bu deneyimi toplu bir bakışla ele alıp olanları toplumsal koşullara göre değerlendireceğinizi biliyorum. Ne koşullarda yaşadığınızı tam olarak bilemiyorum ama, bana kalırsa, Paul iki kez elinden kaçırdığı bir şeyi almaya çalışmaktan vazgeçmemeli[1]. Vaftiz kızımın resimlerini ve sizinkileri büyük bir heyecan içinde aldım. Many'yi bir parça değişmiş buldum, belki fotoğrafın ve güneşin etkisiyledir, eskisinden daha ince görünüyor; Paul hep aynı, sigara piponun yerini almış yalnızca, her zaman dimdik ayakta. Saygın tutumuyla beni etkileyen *Toutes Aures*'u bırakmak zorunda kalmanıza çok üzüldüm. Paul'ün, 'Claudel'in yapıtında kadın' konulu bir makalesini ayrıca çok sevdim. *Toutes Aures*'u kampa yaydım. Baba de Gaudemar neler yapıyor? SADIAM'ın yepyeni bir görünüm aldığını, ülkemizin ve Kuzey Afrika'nın gelir kaynaklarıyla varlığını sürdürdüğünü sanıyorum. Gündelik yaşantınızdan haberler verin bana. Kız ve erkek kardeşleriniz neler yapıyor? Burada belli ölçüde gerçekten uzaklaşmış olmaktan korkuyorum. Söylenmesi çok kolay olan şeyler, en önemli düşüncelerden daha iyi geliyor bana. Bütün sevgimle.

Louis.

(4)
5 Ekim {1942} *{Elyazması mektup}*

Paul, Many nerelerdesiniz? Ya küçük kızınız, anne-babalarınız, kardeşleriniz? Vereceğiniz haberleri ne büyük bir sabırsızlıkla bekliyorum bir bilseniz! Savaşın çalkantılarında yitip gitmiş olabilecek iki kartı daha yeni yolladım size. Bu mektu-

[1] Paul de Gaudemar, iki 'kabul edilebilirlik' derecesinden sonra, doçentliğini 1943 yazında alacaktır.

bun size ulaşmasını o kadar çok istiyorum ki. Orada neler olup bittiğini, nasıl bir yaşantı sürdürdüğünüzü boşu boşuna kafamda canlandırmaya çabalayarak sizi düşünmekten vazgeçmedim. Bir anda ne çok şey oldu! Bana yanıt vermeniz için yazıyorum size. Kendim için ne söyleyebilirim ki? Burada yaşam sürüp gidiyor, geçici olsa da hep aynı. Daha önceden bilmediğiniz hiçbir şey yok. Öte yandan, dinlendiğim vakitlerde fazlaca bir şey yapamıyorum; kafam çok gergin. Ailemden 4 Eylül tarihli bir mektup aldım, anlayacağınız buraya çabuk ulaşmış. İyi bildiğiniz gibi onlar da bekliyor. Sizi soruyorlar bana, onlara doğrudan doğruya ulaşabilirsiniz: 2, Chénier Sokağı, Casa. Ne Laroche'dakilerden ne de hâlâ Fransa'da olanlardan hiç mektup almadım. Buralarda güz mevsimi çok güzel. Yine ?? {aynı} geçecek bir kışı anımsatırcasına birkaç soğuk gece yaşanıyor şimdiden. Beklemek, beklemek; hem de hiçbir zaman beklemediğin kadar, tutsağın yazgısı bu, ama her şeye alışıyor insan, beklemek dışında. Başından beri sabırsızlığın takma adı olarak kullanılmasaydı, bu uzun süreli sabrımız bir sığınak olabilirdi bizim için. Ama sizlerin zarar görmediğini bildiğim sürece beklemek öyle kolay ki! Hepinizi olanca içtenliğimle kucaklıyorum.

Louis.

(5)

{Ekim 1942} *{Elyazması mektup}*

Casa'dakilerden haberlerinizi aldım; sizi şimdiden Lyon'da, Paul'e birçok şey anımsatacak o görevde görür gibiyim. Yaşantınızın günlük ayrıntılarından söz edin bana. Lyonlulardan haberler yazın; rastlantı sonucu, Uriage'daki okulu tanıtan bir dergide, Hours'un orada dersler verdiğini okudum. Lachieze {Rey} neler yapıyor? Şimdi papazlık yapan eski öğrencilerinden biriyle, Rognon'la görüşüyorum. Ya Lacroix? Ya Parain ve Ras? Çamurlu topraklara kış geliyor, gökyüzünde rüzgâr ve parça parça bulutlar. Soğuk, bedensel etkinlikleri ve her türlü düşünce özgürlüğünü şimdilik engellemiyor. Revirde çok işim var: Boş zamanlarımda biraz kitap okumaktan, hatta bir iki yöntemsel kitap karıştırmaktan yine zevk almaya başladım. Özellikle de siyasal ekonomi sorunlarıyla ilgileniyorum: Eko-

nomi tarihi üzerine kısa süreli dersler vermeye başladım, ilginç bir deneyim bu, çünkü tam anlamıyla hiçbir donanımı olmayan ve bu tür sorunlarda tarihin yararlılığına karşı kafası doldurulmuş insanlara sesleniyorsun. Eskil Akdeniz ekonomisini işlediğimiz ilk ders, çoğunun, her şeyi kabul etmekten çok başkaldıran bir yapısı olduğunu düşündürdü bana. Bu isteksizlikleri azalttığıma seviniyorum. Eylül başında sömürge tarihi üzerine bir konuşma yaptım, büyük ilgi gördü. Sonuç olarak, kendime bir yaşama nedeni bulmaya çalışıyorum. Yaşantıların en gerçeğiyle iç içe olduğunuzdan bunlar size tuhaf gelebilir, o yaşantıyla savaşıyorsunuz ve böylelikle kendinizle de savaşabilirsiniz. Size hep aynı şeylerden söz ettiğim için bağışlayın beni ama bu gümrüksüz toprakların sınırları hiç değişmiyor ve tutsaklar imgelem gücünden aşırı yoksunlar. Vaftiz babalığını üstlendiğim şu küçük kızı anlatın, dünyadan ve kendisinden korunması gereken şu en kırılgan ve en değerli parçayı anlatın bana.

Louis.

(6)
14 Kasım 1942 {*Elyazması mektup*}

Bundan böyle, en yakınımdakiler ve ulaşabildiğim tek ailem sizlersiniz ve daha önce anne babama yüklediğim şeyleri sizden bekleyeceğim artık. Birkaç günüm kaygılar içinde geçti, şimdiyse, yaşadıkları yer konusunda kendimce kesin bir karara vardığımdan bu yana daha rahatım; kız kardeşim hastabakıcılık yaparak, babam da eviyle uğraşarak işlerini sürdürüyor olmalılar; neler olup bittiğini tam olarak kim bilebilir ki? Her ne olursa olsun, her şeyden hiçbir zaman olmadığım kadar uzaktayım işte, sizlerden haber almak, sağlığınız ve öteki şeyler konusunda kaygılarımdan kurtulmak benim için her şeyden daha önemli, bu haberleri ne büyük bir sabırsızlıkla beklediğimi tahmin edersiniz. Bunun dışında, süresi belli bir ayrılık yaşamıyoruz, kavuşacağımız güne ne uzak ne de yakınız. Her şey öylesine belirsiz ki. Ya sizler? Bu kısıtlı yaşantı içinde, yasal arzularım ve kendi kendime yarattığım sıkıntılar dışında hiçbir sıkıntım yokken ve burada rahatım yerindeyken saygısızca kendimden söz edip duruyorum; sizi o gürültüsüz ama karmakarışık kentte, Lyon'da

görür gibiyim, yaşamın öteki yüzüyle karşı karşıyasınız artık, benim hâlâ tanıyamadığım o yaşamla savaşıyorsunuz. Paul, Parc'dan[1], Hours'dan, Lacroix'dan, geçmişte birlikte yaşadığımız şeylerden söz etsin, tasarılarını ve çalışmalarını anlatsın bana. En çok ilgisini çeken konuların neler olduğunu bilmek isterdim, ilgi alanlarının günah sayıldığı böylesi bir zamanda bu konulardan söz edilebilirse elbette. Many de şu ufaklığı anlatsın bana, henüz tanıyamadığım o çocuğa benden söz edilmeli. Bir yaşama nedenine her zamankinden daha da çok gereksinimim var. Sizlerleyim.

Louis.

(7)
25 Kasım '42 {*Elyazması kart*}
{Paul de Gaudemar'a}

Casa'dan hiç haber almadım. Cenevre'ye, Vichy'e yazdım ('Voix de la France' [Fransa'nın sesi] aracılığıyla). Kesin bir şey biliyor musun, öğrenebilir misin? Doğrudan doğruya mektuplaşmanın bir yolu hâlâ var mı acaba? Bunu ne çok öğrenmek istediğimi anlamışsındır. Belki 5 Bât. d'Argent Sokağındaki Cezayir Ortaklığı'na[2] gidip Casa'daki bankayla ilişkide olup olmadıklarını öğrenebilirsin. Ayrılıkların en uzunu bu. Kapanıp kalmak kolay, ama neler olup bittiğini bilme isteği kaçınılmaz. Hepinizi kucaklıyorum.

Louis.

(8)
10 Aralık '42 {*Elyazması kart*}

Hâlâ hiçbir haber yok. Lyon'dakiler neler yapıyor? Ya Hours? Onun neler hissettiğini bilmek isterdim. Burada yaşam tekdüze, kamp gazetesiyle[3] ilgileniyorum, ilerisi için ufak bir eğlence. Ekonomiyle ilgilendiğim dönem sona erdi. Revirde her

[1] Lyon'daki Parc Lisesi.
[2] Charles Althusser'in çalıştığı Cezayir Bankaları Ortaklığı.
[3] *Le Lien*. Bkz. Sunuş.

zamanki gibi çok işim var. Hiçbir şeye fazlaca istek duymadığım için çok az okuyorum. Belki biraz Almanca çalışırım, ama kalabalık ve gürültülü barakalarda gerçekleştirilmesi olanaksız bir iş bu. Yalnızlığı nasıl da arzuluyorum! Sizlerleyim.

Louis.

(9)

14 Aralık 1942 {*Elyazması mektup*}

Paul'ün mektubunu aldığımda sevinçlerin en büyüğünü yaşadım. Yaptığın iş mutlu etti beni, kendine güvenli ve kararlı olduğunu ve böylelikle her şeye göğüs gerebileceğini bilmek de öyle. Lyon'da ısınmanın hiçbir yolu yok mu? Bana söylemediğiniz bütün o acıları satır aralarında okuyor ve gösterdiğiniz yürekliliğin gerçek değerini anlayabiliyorum. Şu genç çiftler topluluğundan ne anlıyorsunuz? Bu derneği St Alban çerçevesinde mi kuracaksınız? Buradaki dergilerde Perroux'nun *Fransız Toplumu*'nu ve Madaule'ü okudum, bir de St. Alban üzerine bir makaleyi, bu yazı pek çok şey anımsattı bana. Flaoelière'i[1] ve Dr. Biot'yu[2] görüyor musun? Kız kardeşimin Jacqueline Biot'yla bir zamanlar çok iyi arkadaş olduğunu biliyor muydun? Paul bu kızı bizim evden anımsıyor olmalı, gözlüklü ve şişman bir kızdı, her an çılgın kahkahalar atmaya hazırdı ama müthiş biriydi. O neler yapıyor? Lyon'un giderek daha da dayanışık bir kent olduğunu söylemen mutlu etti beni. Kuşkusuz bu gri kentte birçok doğal güç var, büyük bir sıcaklık var o sislerde. Bu mektubu aldığınızda Noel'i geçirmiş olacaksınız ama yine de iyi Noeller diliyorum size. Ailemden hâlâ bir haber alamadım. Radyo çoğu insanın ne durumda olduğunu bildirmiş sanırım, Vichy radyosunun yayınlarını dinleyen arkadaşlar Fransa'dan haberler alabilmiş: Bense şu âna dek hiçbir şey öğrenemedim. Bu mektubu aldığınızda şu ya da bu biçimde rahatlamış olurum kuşkusuz. Bu arada, Paul, 5, Bât. d'Argent Sokağı'ndaki

[1] Yunanca uzmanı, Katolik Robert Flaoelière. Louis Althusser, 1937 yılında Lyon'da verdiği bir konferansı izlemişti. Flaoelière daha sonradan, 1964 ve 1971 yılları arasında Yüksek Öğretmen Okulu'nun müdürlüğünü yapmıştır.

[2] Doktor Biot, Lyon'da çıkan *La chronique sociale de la France* (Fransa Toplumsal Tarihi) adlı derginin en önemli adamı.

Bankalar Ortaklığı'na gidip bir şey bilip bilmediklerini sorabilir mi? Gerekirse Cenevre aracılığıyla bana telgraf çekebilirsiniz.

Sizi seven Louis.

(10)

18 Aralık {1942} {*Elyazması mektup*}

Many, mektubunuzu bugün aldım. Bundan böyle ipleri elinde tutan sizsiniz, ev ve iş arasında bölünüp sağduyu kitabını yazan siz. Gündelik işleri üstlenmek gibi bir eğiliminiz olduğunu biliyorum, evde oturmak, bir eşin ve annenin bütün görevlerini yerine getirmek, ufaklık için ve akşam eve dönecek eşiniz için gereken her şeyi hazırlamak ve şu zorunlu bekleme işini tamamlamak sizin yapınızda var, gündelik yaşantınızı oluşturan zamansal ve uzamsal ayrıntıları, günün yorgunluğu içinde atılan bütün o adımları, saygınlığınızın getirdiği bütün o sorumlulukları sizden dinlemek daha uygun olacaktı, dostluk duygularınızla dolu bu uzun mektup için, verdiğiniz umut ve günün birinde kesinlikle kucaklamam gereken o küçük çocuk için teşekkürler. Sevginizin benim için ne kadar değerli olduğunu bilemezsiniz! Yapayalnız olduğumu düşünün, açık yüreklilikle konuşabildiğim son dostun da üç ay önce çürüğe çıkarılıp döndüğünü, ailemden haber alamadığımı, kendi durumum dışında ilgilenecek konu bulmakta zorlandığımı, hiçbir çalışma için gerçek bir istek duyamadığımı bir düşünün. '40 yılının Mart-Nisan aylarında size Nice'ten yazdığım mektubu anımsıyor musunuz? Yargılarınızın benim için ne kadar önemli olduğunu o mektupta açıkça belirttiğimi dün gibi anımsıyorum. Dostlarım, şu an benim için sözcüğün tam anlamıyla bir yaşama nedenisiniz. Şimdi dolambaçsız konuşuyorum işte, açık seçik, eksiksiz sözcüklerle. Sessizliğe yargılı olduğum şu anlarda zamanında söyleyemediğim şeyler için büyük pişmanlık duyuyorum, yaşamınıza girip böyle şeylerden söz ettiğim için ve size zorla kendimi anımsattığım için üzülüyorum. Bu şaşkınlık verici kışın ortasında duraksıyor insan ve kendini sorguluyor: Acı çeken şu yaşlı dünyayı nasıl bir gelecek bekliyor? Bu kaygıda daha da törensel bir görü-

nüm alıyor her şey. Bana yazın, kendinizi ve ülkemi anlatın. Sizinleyim.

Louis.

(11)
30 Aralık 1942 *{Elyazması kart}*

Dostlarım, şu yakınlarda benden bir paket alacaksınız. Döneceğim güne dek saklamanız için çok beğendiğim bir yapıtı yolluyorum size. Stalag'da tanıma mutluluğunu ve fırsatını yakaladığım Demaison'dan tutsak yüzleri; sizden istediğim tek şey uzun uzun bakmanız; yalnızca yavaş yavaş edinilen bir bilgi bu bakışın derin anlamına ulaşmayı sağlıyor. Bense bu dilsiz yüzleri elime geçirdiğimden beri bıkıp usanmadan bakıyorum onlara. Çok da değer veriyorum, çünkü bu yıpranmış dudaklarda, bu sessizlikte bizlerden bir parça bulacaksınız. Casa'dan hâlâ haber alamadım. *Yaşlı Cromedeyre*'i[1] keyifle okudum. *Sparkenbroke*'u okuyacağım şimdi. Sizinleyim.

Louis.

(12)
10 Ocak 1943 *{Elyazması mektup}*

Soğuk. Kampta kar ve buzlanma var. Geçen yılki rüzgârlı kış gibi değil ama. En azından bugüne dek öyle oldu. Casa'dan hâlâ haber alamadım, çok kaygılı değilim, çünkü herkes aynı durumda; ama yaklaşık üç yıldan beri olanları kafasında kuran ve olanları kafasında kurmaktan başka çıkar yolu olmayan ailem için kaygılanıyorum, Tanrı bilir anne babalar neler neler kuruyordur! Paul, Lachieze Rey'i görürse, beş altı yıl önce öğrencisi olan Protestan papazı Rognon'la[2] burada tanıştığımı söylesin ona. Zaman zaman birlikte Tallitles'i[3], anlayamadığı Lac-

[1] Jules Romains'in ilk kez 1920'de sahnelenen ve 1926'da basılan beş perdelik oyunu.
[2] René Rognon.
[3] Callicles yerine Tallitles: Kant yerine Tant dediği için Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfı öğrencileri ve Lyonlu öğrencilerin Lachieze Rey'e taktıkları ad.

roix'yı ve lanetler okuduğu Madinier'yi[1] ve daha birçok şeyi anıyorduk, aramızdaki tek bağ bu anılar. Bir sikke uzmanıyla birlikte kamp gazetesinde çalıştığımı söylemişimdir. İlginç bir uğraş, klişelerin aranması, basımeviyle bağlantılar ve Paul'ün de *Toutes Aures*'dan anımsayacağı bir sürü teknik sorun, bütün bu sorunlar Péguy'i mutlu edebilirdi, kolaylıkla anlaşılıyor bu. Péguy konusuna gelince, içime yavaş yavaş işleyen yazarlardan biri olduğunu giderek daha da çok hissediyorum, ben aldırmasam da isteğim dışında gelişiyor bu, tam onları unuttuğum bir anda, haber vermeden eve girdiklerini görüyorum bir gün. Péguy'in yazılarındaki anlamı her zamankinden daha iyi anlıyorum, o hız değişimlerini, orgun o sessizliğini, uzun süreli bas sesini, yepyeni ezgideki o yücelme noktasını. Sizlerleyim.

Louis.

(13)
18 Ocak 1943 {*Elyazması kart*}

Sizden haber alamadım. Neler oluyor? Tatlı bir kış ve neredeyse hiç kar yok, mektuplarımın ana izleği bu, suya, rüzgâra, toprak ve bulutlara sürekli bir gönderme. Gördüğünüz gibi bilincim açık, şaşırmaya hazır olun, kıştan daha çıplak, daha anlaşılır bir mevsim var mı? Hele ki her zamankinden daha da çıplak olan bizler için? Uykunun eşiğinde yazıyorum size, bu yüzden de çok iyi bilmiyorum...

Louis.

(14)
25 Ocak {1943} {*Elyazması mektup*}

Mektubunuz elimde Many; 'size anneniz kadar yakın...' Bunu yazdığınız için teşekkürler. Kutsanmış varlığınızı şu sıralar hep yakınımda hissetmek istiyorum; unutulan şeyleri, bu süre içinde öğrenmiş olabileceğimiz onca şeyi düşününce tutsaklı-

[1] Lyonlu felsefeci Gabriel Madinier.

ğın yitirilmiş bir zaman olduğu görülüyor (Zaccar[1] olayı sırasında tanıdığım Malbert Amca da en pahalı şarabını sattığında kazanmış olabileceği parayı yitirilmiş bir kazanç olarak görürdü!) ama kimi uç bölgelerde biraz da yeniden yakalanmış bir zaman gibi bu. Bu yalınlaşmayı, bu yoksunluğu düşünüyorum ve her şeyin özünün hiçbir şey ya da bir şey olduğunu, kimi zaman ikisinin de birlikte ortaya çıkabileceğini görüyorum. Gerçekte, çıplak kalmak çok zor: Kimini toprağı giydirir, ağaçları, sürülmüş toprakları, tarlalarındaki ekinler ek bir yapağı gibi sarar onu, evine tek başına giren insanın onuru, kimini parası giydirir, kimini de görevi. Seferberlik, savaş, en azından benim gibi nicelerinin tanıdığı savaş bir çıplaklık biçimi değil. Ama burada çiftliğini yitirmiş çiftçiler var işte, parasız zenginler, görevinden olmuş memurlar var. Bu insanların bunca şeyden kopması için yaşarken gereken süre! Ve daha sonra çıplak bırakılacak bir sürü insan daha var. "Ey Sokrates, beni ilgilendiren ağaçlar değil, insanlar!" Dostlarım, benden daha ileridesiniz, bunu hep hissetmiştim ama yakınınızdayken söylemek çok zordu benim için. Ama uzaktayken, artık dayanamadığım için bir iyilikmiş gibi açığa vuruyorum bu gerçeği, uzakta ya da yakında, seçtiğimiz yol hep aynı yol.

Louis.

(15)
17 Şubat 1943 {*Elyazması kart*}

Sonunda Casa'dan doğrudan doğruya haber alabildim! Ne kadar sevindiğimi tahmin edersiniz. Hepsinin sağlığı yerinde. Yazışmaları hızlandırmak ve haber alabilmek için yaptıklarınıza teşekkürler. Paul'ün Ocak sonunda yazdığı mektup elimde. Kampta *Demain*[2] (Yarın) dergisini bulamıyoruz. Eğitim sorunları hakkında ne düşünüyorsunuz? Guitton'un şu sıralarda neler yazdığını bilmiyorum, neler düşündüğünü de. Yarın 'Tarih nedir?' konulu bir konuşma yapacağım, hem de bu konuda hiçbir temeli olmayan bir dinleyici kitlesine: Yalın ve açıkça kavra-

[1] Cezayir'de bir dağ çemberi, en yüksek noktası Miliana tepesidir. Burada yerölçümsel araştırmalar yürüten bir grup fırtınaya yakalandığında, Louis Althusser'in büyükbabası kurtarma çalışmalarına katılmıştı. Bu olaydan sonra, 1909 yılında bölgede yeni düzenlemeler yapıldı.

[2] Jean de Fabrègues yönetiminde 1942 yılında kurulan koyu mareşalci, haftalık siyaset dergisi.

nabilen bir şey: Kitlemizi seçme hakkımız yok. Sizi düşünüyorum, ezici ve bir o kadar da zengin yaşantınızı.

Louis.

(16)

3 Mart 1943 {*Elyazması kart*}

Sorularımı yanıtlayan mektuplarınızı aldım. Yapacak bir sürü işinizin olması, böylesine hırslı ve umutlu olmanız mutlu etti beni. Provence'dan gönderilen paketi aldım. Teşekkürler. Üzerlerindeki etiketleri haberleşmenin daha kolay olduğu Casa'ya yolladım. Yaptığınız iyiliklere ve 'ikinci ailem'in bana gösterdiği bu özenli ilgiye teşekkür ederim Many. Hâlâ Mart 1940'taki yüzüyle gözümün önüne gelen, hiçbir şey söylemese de ne istediğini bilen büyük kız kardeşi, sessiz Andrée'yi tebrik ederim[1]. Size daha az yazıyorum çünkü daha az mektup alıyorum. Hours'a ona yazacağımı söyleyin. Sizlerleyim.

Louis.

(17)

{Mart 1943} {*Elyazması mektup*}

İlkbahar geliverdi. Çok dingin geçen akşamlar. Bütün aile yaşantınızı gözler önüne seren şu mektubu sevinçle aldım. Ama Casa'dan yine haber alamıyorum, benim de yazmadığım döneme denk gelmiş olmalı, iletişim kopukluğundan kaynaklanan bir sorun. Stalag'ın Güvenilir Kişisi'nin[2] bürosunda çalışıyorum artık. Yapılması ve ilgilenilmesi gereken çok iş var. Üstelik tiyatro ve konferanslarla, Stalag'ın yardım işleriyle uğraşıyorum. Arkadaşların yoksul ailelerine kamptan 1.000 franklık yardım gönderdiğimizi biliyor musunuz? Daha şimdiden 1.200.000 franktan fazla para yolladık. Tutsaklar konusunda neler konuşulduğunu bilmek isterdim, bizi anlayanlardan değil, bizi anla-

[1] Andrée de Gaudemar, Fabre'ın eşi, Paul'ün kız kardeşi. Louis Althusser'in, Paul ve Many de Gaudemar'ın 25 Mart 1940'taki düğününde şahitlik yapmak üzere, Mart 1940'ta kullandığı birkaç günlük izin.

[2] Robert Daël

mayan ve hiçbir şey düşünmeyenlerin konuşmalarından söz ediyorum. Tutsakların rahatsızlık yarattığı doğru mu? De Christen'den haber alamıyorum (mektup yazmadı), neler yaptığını bilmek isterdim. Perroux ve Madaule'un[1] çıkardığı *Fransız Topluluğu, Toplumsal İnceleme Dergileri*'ni –ilginç konularla dolu– biliyor musunuz? *Esprit*[2] dergisi ne durumda? Tarih üzerine birkaç konuşma hazırlıyorum, genel bir özet gibi olacak. Ve buna koşut olarak da bir arkadaş yazından söz edecek. Tiyatro grubumuz Boissy'nin *Jüpiter*'ini, sonra da *Yükü Olmayan Yolcu*'yu oynayacak. Üstelik çok eğlenceli geçen müzikli gösterilerimiz de var. Paris'teki büyükannemden ve beraber yaşadığı öğretmen amcamdan haber aldım. Sizlerleyim.

Louis.

(18)
25 Mart 1943 {*Elyazması mektup*}

Dostlarım, sağlığım çok iyi, hiç korkmayın, bu konuda sizden bir şey saklayacak değilim. Ama mektuplarınızdaki o tuhaf hava, o fazlasıyla ciddi ses de neyin nesi? Benden bir şeyler saklıyor gibisiniz: "Yaşantımızı düzmece yolculuklar yaparak geçiriyoruz ve belki de bir süre sonra bunları düşlememize gerek kalmayacak." Bunlara bir anlam verecek kadar yürekli değilim. Hours'dan ve yine onun aracılığıyla, Çalışma Hizmeti'ne gidecek olan oğlundan haber aldım. Alınan bu önlem Paul'ün durumunu da etkileyecek mi? Ve yazdığınız şu tümce de uzun uzun düşündürdü beni: "İnsanların yazgı dedikleri şeyin ağırlığını zaman zaman üzerimizde hissetmemizin nedeni hiç boş vaktimizin olmaması mı acaba?" Sizi böylesine rahatsız eden şeyi ve bu sözlerde hissettiğim ağırlığın nedenini açıklamanızı bekliyorum. Mektubunuzun altüst ettiği bu yaşantı konusunda, Casa'dan yine haber alamadığım dışında söyleyecek hiçbir şeyim yok. Ailemle Kızılhaç aracılığıyla bağlantı kurduğunuz için ve bu koşullar içinde yaptığınız her şey için teşekkürler. Fransa'dan *Jeanne d'Arc'ın Erdemindeki Gizem* adlı kitabı aldım. Ay-

[1] Bkz. s. 110, dipnot 2.

[2] Emmanuel Mounier'nin *Esprit* dergisi; 1941 Temmuzunda yayını yasaklandı, dergi ancak Aralık 1944'te yeniden çıkmaya başladı.

nı Claudel gibi, bu tutsaklık döneminde gerçekten 'eve dönen' Péguy'in tinsel olgunluğu ilgi çekici, bunun ayrımına varmak için hiçbir çaba harcamadım üstelik, çünkü o olgunluk anları gelmişti ve bu yazarları neredeyse unutmak üzereyken, geriye kalan anılarımın coşkusu onları yeniden anımsamama yetti. Biz ayrımına varmadan ne çok şey değişiyor! Sizi düşünüyorum, olanca gücümle, olanca sevgimle, elimden geldiğince.

Louis.

(19)
{Nisan 1943} *{Elyazması mektup}*
{Paul de Gaudemar'a}

Taze ağaçlar ve yapraklarla dolu her yer (ağaçlara ender rastlanıyor ama tek bir ağaç bile sayılamayacak kadar çok olabilir). Kamptayım. Senden haber alamadım, beni hâlâ kaygılandıran şu mektuptan sonra ne düşüneceğimi bilmiyorum. Şu son günlerde Casa'dan iki kart aldım: sağlık durumları iyi, kız kardeşim hastabakıcılık yapıyor. Berthoud'yu gördün mü? Burada geçirdiğimiz son ilkbahardan daha farklı şimdiki, mevsim geçişi neredeyse hiç yaşanmadı çünkü soğuk yoktu; işte yine Paskalya zamanındayız ve artık buna inanmasam da geçen yılki Paskalya'nın benim için ne anlama geldiğini düşünüyorum. Kendimi bir yönden daha güçlü hissediyorum, bir yönden de daha zayıf, kendimi son derece yaşlanmış buluyorum. Çevremde benden çok daha yaşlı olanlar şaşırıyor bu sözlere, ama böyle bir yaşantıda neye tutunabilir ki insan, dahası, gençliğin ya da yaşlılığın tam olarak ne olduğunu biliyor muyuz? Rilke'nin çevrilmiş şiirlerini gönderdiler, büyük bir adam. Montherlant'ın *Ölü Kraliçe*'sini (La reine morte) ve *Haziran'da Gündönümü* (Solstice de juin) adlı kitabını okudum. Kendimi bu şekilde dayanılmaz bulmam dışında birçok iyi şey de var. İlk iki kitabı uzun zaman önce okudum, her ânım öylesine dolu ki. Guitton'dan haber aldınız mı, neler yapıyor? Zaman zaman felsefe üzerine kafa yormaktan bir aralar yeniden hoşlanır gibiydim. Leibniz üzerine çalışmak ilgimi çekebilirdi, düşüncelerim onun da üzerinde durduğu konular etrafında dönüyordu. Bu da felsefe tarihine ne kadar yabancı kaldığımı gösteriyor. Çok eski konularda takılıp

kaldım zaten, sizin yanınızda daha bir çocuk sayılırım, Paul'ün, üzerinde çalıştığı yazarları ve düşüncesinin genel eğilimini öğrenmek isterim. G{abriel} Marcel neler yapıyor? Brondel[1] hâlâ yaşıyor mu? Ya Lacroix[2]? Hours'dan haber alamadım. Hepinizi kucaklıyorum.

Louis.

(20)

18 Mayıs 1943 {*Elyazması kart*}

Doçentlik sınavının yaklaştığı şu günlerde özellikle de Paul'ü çok düşünüyorum. Bu unvanı elde etmesini çok istiyorum. Her zamanki gibi çok sevecen olan J. Hours'dan bir kart aldım. *Demain*'deki (Yarın) şu Guitton olayına gelince, Paul'ün bu mektup konusunda söyledikleri derinden yaraladı beni, Guitton'u görme olanağım hiç olmadı. Hiçbir biçimde bir mektup yayımlamasına izin vermezdim. Zaten hangi mektuptan söz edildiğini de bilmiyorum. Bu hikâye[3] çok üzdü beni. Neyse, bı-

[1] Maurice Brondel.

[2] Jean Lacroix.

[3] Söz konusu 'hikâye' şudur: Oflag IV D'de tutsak olan ve 1945'e dek orada kalan Jean Guitton, ailesinden, 1942-1943 yıllarında tuttuğu *Tutsaklık Güncesi*'ni yayınlatmalarını ister. Günce, Jean de Fabrègues yönetimindeki haftalık *Demain* (Yarın) dergisinde, 7 Mart 1943 tarihli 58. sayıdan başlayarak bölümceler halinde yayımlanacaktır. 11 Nisan 1943'te *Demain*'in 63. sayısında, Jean Guitton, güncesinin bir bölümünde Louis Althusser'in 2 Ağustos 1942 tarihli bir mektubunu da ("Ey annem, bu akşam senin için yazıyorum...") kullanmış ve bu mektubu da Madam Althusser'in yolladığı 'Dostlara pusulalar'ı alan babası aracılığıyla okuma olanağı bulmuştur (Bkz. 245. sayfadaki 13 numaralı pusula). Paul de Gaudemar da elinden bir şey gelmeyen Louis Althusser'in yanında yer almış ve aşırı Pétain yanlısı görüşleriyle tanınan bir dergide yer alan bu izinsiz yayına karşı çıkmıştır. Daha sonra bu *Tutsaklık Güncesi* 1943 yılının son aylarında, Montaigne yayınlarından kitap olarak yayımlanmış, sık sık Kurtuluş'tan söz etmiştir ve Vichy yönetimine özgü görüşlerin yaygınlaşmasında etkili olan makaleleri ve özellikle de bu yazdıkları yüzünden Jean Guitton, 1946 yılında yükseköğretim kurumlarından uzaklaştırılmıştır. Yine de savaş sonrasında, üzerinde Louis Althusser'in annesine yazdığı bu mektubun bulunduğu, ilk basımdan koparılmış iki sayfayı Althusser'e göndermiş ve o da bunları tutsaklık defterlerinden birinin arasında saklamıştır. Bu sayfalardan birine Guitton elyazısıyla şunları eklemiştir: "Sevgili Louis, onca şeye mal olan şu ünlü *Tutsaklık Güncesi*'nde, birkaç yerini değiştirerek yayınladığım o mektubun bulunduğu sayfaya rastladım, annenize yazdığınız bu mektubu bana babam göndermişti(!...). Bilmem bu mektubu anımsıyor musunuz?" Jean Guitton, 1984 yılında, bir önsöz eklediği tutsaklık güncesini *Yanık Sayfalar* başlığı altında yeniden yayımlamıştır (Albin Michel Yayınları). Paul de Gaudemar'a 18 Mayıs 1943 tarihinde yazdığı bu kartta da dile getirildiği gibi Louis Althusser'in *Demain*'deki bu yayın konusunda o zamanlar neler düşündüğünü öğrenmiş olan Jean Guitton, kendisine bu konuda yönelttiğimiz bir soruya yanıt olarak bu mektubu yayınlamakla hata ettiğini ve bundan büyük pişmanlık duyduğunu söylemiştir (18 Ağustos 1992 tarihli söyleşi).

rakalım bunu. Casa'dan haber aldım. Sağlık durumları iyi. Berthoud'nun[1] adresi var mı sizde?

Hepinizi kucaklıyorum.

Louis.

(21)

20 Mayıs {1943} *{Elyazması mektup}*

Sevinç içinde okuduğum bu uzun kartınız ve gönderdiğiniz paket için teşekkürler Many! Benim için yolladığınız bütün o değerli şeylerin içinde Marie-Françoise'ın yumurtasını bulabilmek için kartla birlikte bu paketi de bekliyordum. Benim için usulca kucaklayın onu ve yumurtanın çok güzel ve çok lezzetli olduğunu, çocukluğumdan beri yediğim en iyi Paskalya yumurtası olduğunu, güzel kurdelesini de sakladığımı ve kendisini iki yanağından öptüğümü söyleyin ona. Şimdilik onu benim yerime kucakladığınızı, çünkü benim çok uzaklarda olduğumu, ama kısa zaman sonra geleceğimi ve uslu durursa onu kendi kollarımla saracağımı da söyleyin! Ve yüce bir annelik duygusuyla onca şeyin arasına koyduğunuz o harika sabun parçası için de teşekkürler; Fransa ve Güney kokuyordu; her sabunun, üretildiği toprakların kokusunu taşıdığı ne kadar doğru. Burada yaşam hep bildiğiniz gibi; Casa'dan düzensiz haberler alıyorum, hep iyi haberler geliyor. George[2] bir sürü işin arasında bölünmüş durumda: Yuva öğretmenliği, yardım çalışmaları, elişleri ve kimbilir daha neler; 23 yaşına bastı! Onu bırakıp gittiğimdeyse 18 yaşında bile değildi! Neyse ki bu korkunç dönemin sona ermesini beklerken annem ve babam onu yanlarında tutuyorlar. Bir yönden mutluyum, çok mutluyum, ama onun yaşça büyümesini engellemiyor bu, kendisini zorlamak istemediği için, annemler yanında olduğu için, ben de yanında olmadığım için geleceğini ertelemesini de engellemiyor. Arkadaşlarımın çoğunun kız kardeşleri, yaşamın gerçek akışını yakalamak için ağabeylerinin dönüşünü beklemiyorlar mı? Her neyse, başkalarının çektiği acıların yanında hiçbir şey değil bu. Baba Varil-

[1] Papaz Berthoud'nun tutsaklığı bu tarihlerde sona ermişti.

[2] Kız kardeşi George{tte}.

lon'a en içten sevgilerimi iletin, mektup göndermediği için ben de ona hiç yazmıyorum[1]. Şu günlerde, boş zamanlarımda biraz tarih çalışıyorum. Bana bütün yaşadıklarınızı her zamanki gibi A'dan Z'ye anlatmaktan çekinmeyin. Benim mutluluğum bu. Üçünüzü de en içten sevgilerimle kucaklıyorum.

Louis.

(22)
25 Haziran {1943} {*Elyazması mektup*}

Yeniden başlayan kargaşanın ortasına saldığım şu mektup size ulaşmaya çalışacak yine. Lyon'da mı bulacak sizi, yoksa Luynes'da mı, ya da başka bir yerde mi? Bilemiyorum. Elinize geçerse, olanca sevgimle sizleri düşündüğümü, neler yaşadığınızı kestirmeye çalıştığımı ve olayların akışı içinde sizleri izlediğimi söyleyecek. Lyon'un bombalandığını duyduğumda ürperdim, yörekentte olanları duyduğumda da yarı yarıya sakinleştim. Yeni adresinden büyük kenti bırakıp gittiğini anlamış olsam da Rhône'daki Sérézin'den bana bir mektup gönderen Hours bütünüyle rahatlattı beni. Sonuçta, bütün bu olayların içinde, koşulların usa sığmayan bu sınır tanımaz akışında ne düşleyebilir ki insan? Teyzem Paris'te, büyükannem Laroche'da, siz Lyon'dasınız, aileniz Luynes'da. İnsanlar nerede huzur bulacak? Umarım sonunda her şey Tanrı'nın istediği gibi olur. Tek iç huzuru bu, savaşmakta olan dünyanın korkunç gürültüsünü dindirdiğinde gerçekten de büyük bir huzur. Bunun dışındaki her şey kavga. Başka konu olmadığı için ne yazık ki size kendimden söz etmeye devam ettiğim için bağışlayın beni. Yaşam, hep tekdüze olacaktı, siren sesleri olmadan. Uygulamada güvenlikte bir yaşam olduğu söylenebilir. Boş zamanlarımda, buradaki yetersiz kaynakları ve bulabildiğim şeylere göre sağda solda rastladığım kitapları okuyorum. Montaigne'le ciddi anlamda ilgilenmek istedim, ama bir yığın göndermeyle düş kırıklığına uğrattı beni. Böyle de olsa, okunması çok ilginç, bu adam öğrenmekten çok gidip görmekten hoşlanıyor. Ahlakçı olarak La

[1] Varillon'un kendisine olan inancından derin bir kuşku duymaya başlayan Louis Althusser ona mektup yazmaktan vazgeçmiş gibi görünüyor.

Bruyère, hatta daha çok Pascal'i yeğliyorum! Pascal okudum: Düşüncesinde ne büyük bir gençlik var ve ne büyük bir yazar! Bu Fransız ahlakçıları geleneğini günümüze kadar taşımak için Montherlant'ın burada bulduğum kitaplarını okudum: *Genç Kızlar*'ın (Les Jeunes Filles) ilk cildi ve *Bekârlar* (Les Célibataires). Tanrım, ne adam! Biçemi yapıtındaki her şeyi kurtarıyor, fikirlerini bile, hiç duraksamadan, yaşayan en büyük düzyazı ustası diyebilirim, belki de daha fazlası. Düşünür olarak ele alacak olursak, bu ayrı bir konu. Size en içten ve sevgi dolu dileklerini gönderen Casa'dakilerden iyi haberler aldım. Hepimiz yeniden görüşeceğimiz günü bekleyelim. Sanırım bunu fazlasıyla hak ettik. Bu bekleyiş sürerken sizleri kucaklıyorum.

Louis.

(23)

30 Haziran {1943} {*Elyazması mektup*}

Şu günlerde mektubunu aldığım Berthoud'dan sizi gördüğünü öğrendim. Önemini hâlâ koruyan böylesi bir zamanda Paul'ü ve sonucunu bildiği, benimse bilmediğim doçentlik sınavını düşünüyorum. Ne olursa olsun ve sonuç olumlu ya da olumsuz, nasıl olursa olsun, ikinizin de olabilecek her şeyin üstesinden gelecek kadar güçlü olduğunuzu biliyorum. '40. ve '41. devrelerdeki herkes silah altına alındıysa, mektuplarınızdaki hava zorunlu hizmet yasasının[1] Paul'ü de etkilemiş olabileceğini düşündürüp bir an için korkuttu beni. Neler olduğunu söyleyip beni rahatlatın. Berthoud, Many'nin göz kamaştırdığını yazıyor, bundan hiç kuşku duymuyorum, Marie-Françoise'ın da 'size çok benzediğini, üstelik cin gibi olduğunu' söylüyor. Bütün bunlar, yaşantınızı gözümde canlandırmamı kolaylaştırıyor. Burada yine soluk almadan yapılan çok iş var. Okuyacak çok az zamanım var, kampta geçirdiğim iki yıl içinde, ya isteksizlikten ya da zaman yokluğundan ancak altı ya da yedi kitap okuyabildim! Anılarında yaşamak dedikleri bu olsa gerek. Kesin yoksul-

[1] Paul de Gaudemar, öğretim üyesi olduğu için öncelikle yasal yoldan, sonra da Direniş örgütüne, Hıristiyan Tanıklığına ve Périklés şebekesine bağlılığından dolayı yasadışı yoldan Zorunlu Çalışma Yasası'nın dışında kalmıştı.

laşma. Buradakilerden ya da dönmüş olanlardan bazıları, tutsakların düşünümle, yoksunluk ve benzerleriyle zenginleştiklerini söylüyor, onlarla aynı görüşte değilim. Sonuçta, ne olursa olsun, yakınmalar ve pişmanlıklar bu aşamada boş. Üstelik benden böyle şeyler duymuyorsunuz. İnsanları kışkırtan ya da kışkırtmış olması gereken çok daha önemli bir sürü şey var! Guitton'un haberlerini alıyorum, sakal bırakmış, kendisini saygıyla karşılayan, aynı zamanda bir dalavereci olarak gören Oflag'ında sözü çok dinleniyor. Kolaylıkla anlayabileceğin gibi o hep aynı. Berthoud'yla ondan söz ettiğinizi biliyorum. Üstelemek yararsız. Annemle babamdan haberler iyi, en azından bana öyle söylüyorlar. Benden saklayabilecekleri her şeyi ancak sonradan öğrenebileceğim.

Louis.

(24)
2 Temmuz {1943} *{Elyazması kart}*

Sevgili dostlarım, bu yeni kargaşanın içinde neler yapıyorsunuz? Nerede olduğunuzu kestiremiyorum, Lyon'da mısınız, yoksa Luynes'te mi? Kartımın size ulaşıp ulaşmayacağını bile bilmiyorum. Hâlâ Lyon'daysanız, şubattan beri yaşam belirtisi göstermeyen Sağlık Okulu öğrencisi Jean Mas hakkında, olanaklıysa Paul'ün bana bilgi ulaştırmasını isteyecektim. Annemle babamın ve işi başından aşkın olan kız kardeşimin sizlere selamları var. Many'nin evi çekip çevirmekteki üstün başarısına hayran oldum: Gönderdiği sabun katı ve katı ve katı, kesinlikle erimiyor ama istendiğinde kaygan ve köpüklü olabiliyor. Son parçasını size getirmekten umudumu kesmiş değilim. Üçünüzü de kucaklıyorum.

Louis.

(25)
25 Temmuz {1943} *{Daktiloda yazılmış mektup}*

Sizlerden, Paul'den, doçentlik sınavından hâlâ haberim yok. Kuşkusuz, siz benimkini okumadan önce ben de sizden bir mektup alırım. Zaten kaygılanmıyorum, üç aydır hiç haber alamadığım annem ve babam için de kaygılı değilim. Hiçbir şey bilmemenin yarattığı yeni bir alışkanlık oluşuyor böylece. Ama yaşadıklarının kanıtı olan sıradan haberler dışında, öğrenilecek başka ne var ki? Birbirimize öyle uzağız ki bütün açıklamalar tek bir açıklamanın yerini tutmuyor ve öylesine yakınız ki açıklamalara gerek kalmıyor bile.

Péguy'in *Note conjointe* (İlişikteki Not)'unu okudum. Bu kitabı henüz okumamıştım. Böyle bir buluşa şaşıran sizler, yitirilen zamanı buradan anlayın işte. Her defasında anlatılan ya da çözümlenen Péguy'den çok daha farklı bir Péguy buluyorsunuz. Açıklanması, yorumlanması, çevirilerinin yapılması ona hiçbir zaman bir şey kazandırmayacak. Kendi kendisini savunuyor, savunmasını tek başına yapıyor. Onu bu kadar güçlü, ayakları yere basan, canlı, yaşayan bir skandal olarak görmemin tek nedeni, melekle yapılan şu uzun söyleşinin birkaç bölümünün, içimden geçen kimi sorulara yanıt vermesidir belki de. Beni geçmişe götürüp belki böylesinin daha iyi olduğunu, bugün ona rastlamam için bütün bu gecikmeyi yaşamış olmam gerektiğini söyleten de budur belki.

Küçük kızınızın neler yaptığını anlatın bana. Size ait olan ve büyüyen küçük bir çocuğun sizin için ne demek olduğunu anlatın. Artık var olmayan o zamanlara ya da aynı kalan adlarla o zamanlardaki insanlara götürün beni. Yüzlerin çok değiştiğini söylemeyin bana. Küçük kız kardeşlerin, küçük erkek kardeşlerin, Thérèse'in[1], zeytin ağaçlarıyla parıldayan Luynes ve Eski Rıhtım arasında, bir pencerede çukurlaşan gemileriyle dans eden '40 baharını oluşturan her şeyin nasıl olduğunu anlatın.

Size bunlardan söz ettiğim için bağışlayın beni. Gördüğünüz gibi tutsaklar geveze değiller. Bütün bunları bir başkasına anlatmam gibi bir tehlike söz konusu değil. Dayanıklı olacağımıza ilişkin yeminlerimize, hiçbir şeyden pişmanlık duymaya-

[1] Thérèse du Laurens, Many de Gaudemar'ın en yakın dostu ve nikâh şahidi.

cağımız konusunda verdiğimiz sözlere karşın, bunları üç yılda bir anlatın bana! Abartılı bir durum olmaz bu. Neden sonra, bir şiirde olduğu gibi, sessizlik...

Benim için ettiğiniz dualara teşekkürler. Sanırım buna gereksinimim var. Bu konuda içimdeki her şey çok açık değil, ama belki de geçirilmesi gereken birkaç gün söz konusudur yalnızca.

Sizleri bütün sevgimle kucaklıyorum.

Louis.

(26)

12 Eylül {1943} {*Elyazması mektup*}

Sonunda senden haber alabildim! Ağustos ayında yazdığın iki mektup çifte sevince boğdu beni: Sonunda senden haber alabilmiş olmanın sevinci ve alındığını öğrenmiş olmanın sevinci. Şu sıralarda yaşadığım ender ama kalıcı sevinçlerden biri. Ben de biraz senin gibi, doçentlik sevincinin ve hatta doçentin arkadaşı olmanın verdiği sevincin olumsuz olarak da kabul edilebilir olduğunu söyleyeceğim. Üzerinden ne yük kalkmıştır! Ve açık denizlerde onca fırtınaya yakalandıktan sonra sonunda limana varmış olman ne iyi.

Ey bir günün sonunda gelen ödül! Kutlamalar gülünç kaçacaktır. Sana, sizlere, bu sınavdan kurtulmuş olmanızın ve bundan böyle daha arı başka sınavlar seçmekte özgür olmanızın bana verdiği sevinci sunuyorum yalnızca. Bu arada, bütün bunları sıkıntılardan arınmış olarak yaşamanızı dilerim. Bundan böyle her an her şeyin sorgulanması olanaklı olsa da şu konuya dolambaçsız olarak açıklık getirin: "Yola çıkma tehlikesini giderek daha da yakın bir biçimde ensemde hissediyorum," diyorsun. Neden söz ediyorsun? Zorunlu Çalışma hizmetinden mi? Sınıfının 'silah altına alınma' olasılığı mı var? Bunun dışında, Paul, "birlikte uzun zaman kaldığımız son adacığa, Paris'e yolculuktan" söz ediyorsun. Bundan ne anlamalıyım? Chartres konusunda söylediklerin, dualarınız ve her şey çok etkiledi beni. Tutsaklar konusunda söylenecek çok şey olacak, ama –ortada tutsak kalmayınca bu ne kadar yararlı olacak? Çabuk unutulan in-

sanlar bunlar– çoğu da kendini unutturmaktan başka bir şey istemiyor. Her neyse. Yaşamaktan yine zevk almaya başladığımı sanıyorum, ama yaşamla aramda çok büyük bir uzaklık olacağına ve birçok yordam, birçok biçim vb. farklılığı olacağına kuşku yok... Aynı yaşam olmayacak, genç ve bilinçsiz olmayacak. Bu anlamda yaşlanmış olacağım. Kuşkusuz sizler de farklı yollardan geçerek yaşlanmışsınızdır. Yüreğimizdeki gençliğe gelince, insanı en iyi kendisinin yargıladığına inanıyor musunuz? Bütün sevgimle sizlerleyim.

Louis.

(27)
16 Eylül 1943 *{Daktiloda yazılmış mektup}*

Zamanda biraz geri gidiyorum ve sizi daha iyi görüyorum. Bu bekleyişten de kurtuldum. Bunu kendim için nasıl hissettiysem, sizin için de öyle hissediyorum, bu yükümlülük de yerine getirildi, kurala uyuldu. Ve yaşadığımız bu döneme karşın, önünüzde açılan geleceğin verdiği sevinç. Paul'ün sonunda kabul edilmiş olması, sonsuzluğa göre düşünüldüğünde ne kadar önemsiz olsa da zamana göre düşündüğümüzde yeni bir gençlik gibi olmalı. '39 Temmuz'unu izleyen o iki ayı ve sınavı 'gençliğimin' en özgür günlerini düşünür gibi yeniden düşünüyorum... Sonunda o günler kendiliğinden özgür kaldı. Bundan böyle yalnızca gelecekten oluşan bir yaşam.

Bu arada, ne durumda olduğunuzu, sizde nelerin eskisi gibi kaldığını kafamda daha iyi canlandırabilmem için gereken birçok ayrıntıdan yoksunum. Paul sınavlarından söz ediyor bana. Ne yazık ki bu konularda bir acemi gibiyim, kitabı hâlâ okumadım. Hâlâ Guitton'un, Beuhl'ün[1], Lachieze'in[2], Hours'un derslerindeyim, geçmişte kalan –hiç kuşkusuz– ve gelecekte karşılaşacağım ustalardan çok daha yakınım Hours'a. Bütün bu zaman içinde okuduklarınız, keşfettikleriniz, çalışmalarınız neler-

[1] Beuhl: Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıflarındaki Lyonlu öğrencilerin, Jean Guitton'un yerini alan felsefe öğretmenine verdikleri ad. (Ç.N: Bkz. *Gelecek Uzun Sürer*, s.321.)
[2] Pierre Lachieze Ray, Lyonlu felsefeci, 1939'da yapılan Yüksek Öğretmen Okulu giriş sınavında ayırtman.

di, neler oldu öğrenmek isterim. Paul'ün özel bir ilgi duymadan edemediği felsefe tarihi ya da başka bir konu üzerinde çalışıp çalışmadığını da öyle. Çünkü düşüncelerimizde de yaşamdaki başka alanlarda olduğu gibi paylaşımcı olmanın zamanı geldi – şimdiden yaşlanmış sayılırız... Eğer fazla zamanını almazsa, Paul, çalışmalarını, öğretmenlerini, henüz unutmadığı şeyleri anlatsın bana. Bütün bunların benim için özel bir değeri var, çünkü bundan böyle, başka konularda olduğu gibi bu konuda da Paul benim için bir ağabey sayılır.

Bir zamanlar, fazla uzak bir zaman da değil, çalışmalarımla arama tinsel bir uzaklık koyuyordum, öğrenciyken çalışmalarımla dünya arasına koyuyordum bu uzaklığı: Görünürde gene belli bir horgörü, bir kibir. Var olmanın acelesi kalmadı belki de, belki eski acı kuvvetim kalmadı artık, belki de dünyada daha insanca bir anlam buldum... Bu uzaklık yok artık. Ya da daha çok, şeyler kendiliğinden ayrıldılar birbirlerinden, yerlerini buldular. (Dinginliğin kimi zaman kendiliğinden oluştuğunu iki üç denemenin ardından gördükten sonra, bu anı kusursuz temelsizliği içinde hissedebiliyorum). Sonunda bir kitabı elime alıp açmaya yeniden hazırım.

Benim için bir şey yap Paul. Bana her şeyin eskisi gibi sürüp gittiğini ve öğrenimimi seninle birlikte sürdüreceğimi söyleyip kandırsaydın senden iyisi olmazdı.

Sakın bunda üzülecek bir şey görme. Acı, bir sonuç değildir. Bilincimin açık olduğunu sanıyorum, en azından sana yazdığım şu anda. Ve size bunu çok yalın bir biçimde, bir günün sonunda hesapları verir gibi açıklıyorum. Sizleri bütün sevgimle kucaklıyorum.

{Louis.}

(28)

17 Ekim {1943} *{Daktiloda yazılmış mektup}*

Mektuplarımızın yolları kuşkusuz bir kez daha kesişecek. Bu arada, bana çok uzun gelen bir ay boyunca sizden haber alamadım. Onca arzulanan ve beni onca sevince boğan o başarıdan bu yana mektubuma yanıt vermiş olduğunuzu, bu yakın geçmi-

şe yeniden dönmeye artık gerek kalmadığını, aramızdaki söyleşimin sürdüğünü düşlemekten başka yapacağım bir şey yok...

İsviçre'den, kuşkusuz Bady'nin yardımlarıyla, Fribourg'un hayır işleri çerçevesinde, bir paket kitap aldım. Gönderdikleri üçüncü paketti bu. (İlk ikisi bahçecilik kitapları ve dinsel romanlarla doluydu.) Özellikle de ilk paket. Çok güzel bir kâğıda basılmış *İyon*, parlak ve çok ince bir kâğıda basılmış harika bir *Antigone* çevirisi (İsviçreliler hâlâ böyle baskıları olduğu için çok şanslılar...) Jacques Rivière ve Alain Fournier'nin yazışmalarının ilk cildi, Goethe'nin Şansölye Müller'le yazışmaları vb. *Antigone*'yi yeniden okuduğumda, önceden okuduğumuz eski baskılarda kavratış gücüyle aydınlatmamız gereken o karanlık tümceleri parlak ve yumuşak bir sayfada açık seçik bir biçimde yeniden karşımda bulmak derin bir etki yarattı bende. Ey tomrukların arasından geçen ışık... Sahnede yalnızca koro varken, karşılıklı söylenen ilahi sustuğunda, söyleşimde yönetilerek ve sınırlandırılarak karşı grubun kölesi olan ama ışığın coşkusunda ve tinin dinginliğinde tek başına derin büyüyü başlatan sözlerin görkemi. Ve hazırlık sınıfındayken okuduğum ve şimdi yeniden okuduğum şu mektuplar, gençliğimizin başkaları tarafından yazılmış anıları sanki, o yaşlarımızı ve hafifliğimizi geride bıraktığımız böyle bir zamanda edindiğim izlenim bu oldu... Bütün söyleşimlerin tek sırdaşı sensin Paul – ve siz Many, küçük, şirin Many, siz de onun aydınlık bilinci ve benim sırdaşımsınız. Dün yirmi beş yaşıma girdim, yirmi beş yaş, evet, savaşa girdiğimde yirmi yaşımdaydım. Yirmi beş yaş, Many, bu size bir şeyler söylüyor olmalı, yaşıt olan bizlere sanırım bu durum bir şeyler söylüyor. (Paul yirmi dört yaşında olduğu için ne kadar şanslı...) Yirmi beş yaşımdayım ve elimde Jacques Rivière ve Alain Fournier'nin yazışmaları var. Yaş yirmi beş ve parmaklarımın arasında, sayfaların arasında ölmüş olan ve başkaları tarafından yazılan, bir kez yazılmış olduğu için ölen, bir ikinci kez de yeniden bulunduğu için ölen yaşlı ve özgür gençliğimiz...

Yirmi yıl sonra hâlâ yaşıyor olacağımızı, bu sayfalara gülüp geçeceğimizi biliyorum. Yirmi yıl sonra hâlâ yaşıyor olacağımızı ve arkamızda başka başka gençlikler bırakmış olacağımızı biliyorum. Ama okumak ve okuduğunu keşfetmek, on dokuzunda olmak ve Yüksek Öğretmen Okulu hazırlık sınıfında olmak,

insanlardan çok söylenenlere inanmak, insanların sözlerine inanmak, ne yazık ki aynı gençliği iki kez yitirmek olanaklı değil.

Pişmanlık duymadan söylüyorum bunu, güçlüyüm ve dimdik duruyorum, beni tanıdığınız zamanlardaki gibi güven doluyum, aynıyım ve başkayım.

Sizi bütün sevgimle kucaklıyorum.

Louis.

(29)

4 Kasım 1943 {*Elyazması kart*}

Haberlerinizi sabırsızlıkla bekliyorum. Şu sıralar çok az mektup alıyorum, kuşkusuz genel nedenlerden dolayıdır. Casa'dan gelen haberler ailemin sağlık durumunun iyi olduğunu söylüyor. Zaten başka ne söyleyebilirlerdi ki bana? Burada her zaman olduğu gibi çok işim var. Boş zamanım çok az, Van der Meersch'in *Bedenler ve Ruhlar*'ını (Corps et Ames) okudum, ay sonunda hesap verir gibi aceleyle yazılmış bir kitap, ama önemsiz olduğu söylenemez. Babam, annem ve Georgette size sevgilerini yolluyorlar. Ailelerinize sevgilerimi iletin. Sizi kucaklıyorum.

Louis.

(30)

7 Kasım {1943} {*Elyazması mektup*}

Son günlerde Fransa'dan birkaç mektup gelmiş olmasına karşın senden hâlâ hiç haber alamadım Paul. Ne Morvan'daki büyükannemden, ne Bondy'deki vaftiz annemden, ne de mektup yazdığım Hours'dan bir haber alabildim. Sana Luynes'ten ve Lyon'dan ulaşmaya çalıştım. Beklemem gerekiyor. İnancımı korumamı sağlayan onca ipucuna karşın bu işi rahatça çözememiş olmamı anlarsın. Belki de ne Luynes'te ne de Lyon'daydın. Bunca uzaktan bunu nasıl kestirebilirim ki? Şu an için önemli olan, Many ve küçük kızınızla birlikte eve dönmüş olman, sana

ulaşabiliyor olmak ve bir de nerede olduğunu, rahatının yerinde olduğunu ve yanıt verebilecek durumda olduğunu bilmek... Derslerine yeniden başladın mı? İşlerin ne durumda? (Hours, yazdığı mektupta, "Suskunluğunu yüzüne vurmayın," diyordu, "size anlatamayacağı kadar çok işi var...") Bana bir şeyler anlatmak zorunda değilsin, senden bir şeyler duymak için burada değilim! Sonuçta, hiçbir zaman olmadığı kadar büyük bir sabır sorunu bu (durumun en yoğun anlatımı bu çünkü son aşama güçlüklerle dolu olabilir). Kışın geldiği, çıplak dalların, tüylerin, hayvanların vaktinden önce ürpermesinden anlaşılıyor. Burada bir kış daha mı geçireceğiz? Tanrı'nın yardımıyla bunun da üstesinden geleceğiz. Söz konusu olan yalnızca biz de değiliz, bizim durumumuz işin hafif yönü. Boş zamanlarımda sağda solda bulduğum şeyleri okuyorum biraz. Artık okumaya fazla istekli olmamam şaşırtmasın seni! Kafam bambaşka düşüncelerle fazlasıyla dolu, üst üste yığılmış, dönüp duran şu yaprakların gülünçlüğü... Okuduğum öykü bile yavan geliyor ve yanı başımda bir başka öykü oluşuyor, üstelik gerçek bir öykü. Nerede yaşıyorsun? Ailen nerede yaşıyor? Yaşadığın zamandan canlıyken çekilip alınmak ve bunu bilmek, ne öykü ama! Neyse ki sonunda size gerçekten sarılabileceğim güne dek sevginiz benimle kalacak!

Louis.

(31)

30 Kasım {1943} *{Daktiloda yazılmış mektup}*

Sonunda Paul'ün kasım ayında yazdığı mektubu ve kartı alabildim. Onca kent arasında bölünmüş o yaşantı, hazırlık yapmadan düzenleniveren o sınıflar, yaşamı hiç olmadığı kadar eğreti kılan bütün o karışıklık konusunda söylediklerini belli bir heyecan duymadan okuyamadım. Çok eski kimi okumalarımı anımsadım, biliyorsun, karışıklıkta bulunan birkaç kitap üzerine, çalışmanın temel gerecinden yoksun olarak yarı karanlıkta yapılan şu çalışmaları düşününce... Sonuçta, zamanların göstergesi. Yeri gelmişken belirteyim, yazmakta ve bana gön-

dermekte gecikmeyeceğini umduğum şu Eğretinin Savunması başlıklı yazını bekliyorum.

Péguy'i keşfinden, yavaşlık üzerine bir sunuştan söz ediyorsun. On yıl önce sana bundan söz etmiştim sanki. Benden çok eski bir mektup almış olabilir misin, diye sordum bir an kendime. Zaman ne çabuk geçiyor. Ama bunun ayrımına varmak için dış göstergeler gerekiyor, en azından burada. Sınırlarına girildiğinde istasyon şefinin bağırarak adını söylediği ülkenin trende uyuyan yolcuyu uyandırması gibi sen de beni uyandırdın. Bütün bu olanlar için söylenebilecek çok şey olduğu açıkça ortada, ama kimilerinin bunları çoktan söylemiş olması gerekirken ne diye söylensinler ki? Yazmaya dayanabilmiş olduğum tek şey, hiçbir şey söylememekten vazgeçmek gerektiği oldu. 'Savaş Tutsağının Gizli Utancı' başlığını taşıyordu ve gazetemizin bir sayfasında yer aldı[1].

Fransa'nın benim için ne anlama geldiğiyle ilgili bir mektup mu? 'Fransız'ın gizli utancı'nı zar zor yazan benim gibi birine daha da ağır bir çelişki öneriyorsun.

Gerçekte, bunları söylemenin ne işe yarayacağını bile zaman zaman soruyorum kendime. Her yıl, yazdığı en güzel sayfayı yakan ve küllerini denize atan Eugénio d'Ors'u düşünüyorum. Aynı kişiyi, bunu söylemeden yaparken düşünüyorum daha çok. Ya da daha çok bu işi yapana kadar vazgeçen birini düşünüyorum. Yine bir sürü söz. Ama 'neden sonra sessizlik...'

Bourg'a atandığını duyduğuma sevindim. Bu ad, Béchard'ı[2] anımsattı bana, belki tanırsın onu, savaş sırasında yeniden uzun süre görüşmüştük onunla, çünkü kahramanlık öncesi çağlarda her ikimiz de Issoire'daydık. Benim yazdığım bir mektuptan mı yoksa senin bir mektubundan mı bilmem, Béchard dul kaldı diye bir şey anımsıyorum. Eğer biliyorsan bana bu konuda bir iki ayrıntı verebilir misin? Allier'nin o ilk yalnızlığında eşinden çok söz etmişti bana, hiç görmemiş olsam da kadını az çok tanıyordum. Vincent'ın eşinin ya da müstakbel eşinin arkadaşıydı. Bu arada ondan haberin var mı?

Bana vaftiz kızımdan ve yaşamınızdaki yerinden söz ettiğiniz için teşekkürler. '40 yılında, hiç görmediğim kadar tatlı bir

[1] Sözü edilen metin bu kitapta yeniden yayımlanmıştır.

[2] Philippe Béchard, Louis Althusser'in 'saçma savaş' sırasında yeniden karşılaştığı okul arkadaşı.

güneşin altında, Luynes'ün dik patikasında ilerleyen Many'yi yeniden görür gibiyim ve bana söylediği şu sözler hâlâ kulaklarımda: "Yalnızca şunu yineleyebiliyordu: Ama o benim, o benim, benim..." Sizleri kucaklıyorum.

Louis.

(32)
5 Ocak 1944 {*Elyazması mektup*}

Burada ilk soğuk günler yaşanıyor. Gelmesi uzun süren ama ne yazık ki gelen bir kışın ilk günleri. Sizden haber alamazken sizi düşünüyorum. Zaman içinde belirli olan hiçbir şey yok. Yüreğimde yalnızca bir anı gibi saklayıp adlandırdığım şu dostluk varken. Gözümde canlandırmakta zorlandığım yaşantınızı anlatmanızı bekliyorum; maddi yaşantınızı ve ötekini. Ama birini öteki olmadan düşünmenin benim için ne kadar zor olduğunu düşünün bir de. Nerede oturuyorsunuz? Orada olup olmadığınızı bilmeden mektupları hâlâ Quai de Serbie'ye yolluyorum. Anne babalarınız neler yapıyor? Luynes'te yaşam nasıl? Ya Puyloubier'de[1]? Kardeşleriniz neler yapıyor? Önceden tanıdığım bir dünyada yerinizi saptamak için harcadığım bu boş çabanın içinde, size sonuna kadar güveniyorum. Neler okuyorsunuz? Zaman zaman iyi müzikler dinleyebiliyor musunuz? Şu zor zamanlarda sahnelenen birçok oyundan söz ediliyor, belki ufak bir olasılıkla Lyon da size birkaç iyi gösteri sunabilmiştir. Bana bütün bunları anlatmaktan korkmayın. Ender bir iki eğlencenizi anlatmanızla kendimi yoksun kalmış hissetmeyeceğim. Ve geriye kalan ve anlatmadan edemeyeceğiniz her şeyi istiyorum: Paul'ün yaptıklarını, yazdıklarını, düşündüklerini, yazmayı düşündüklerini... Aziz Jean de la Croix üzerine yazılmış iki kitapçığı, aldığım zevk bir yana, şaşkınlık duyarak okudum. Bana metin gönderebilseydiniz, özellikle de *Karanlık Gece*'nin (La nuit obscure) metnini. Size söyleyeceğim çok, çok, ne çok şey var! Claudel'in *Kantat*'ını (Cantate) istesem çok şey istemiş olur muyum? Hours'u görüyor musunuz? Onun hakkında neler düşünüyorsunuz? Casa'dan iyi haberler aldım, orada

[1] Many de Gaudemar'ın ailesinin yerlisi olduğu Sainte Victoire'daki köy.

her şey yolunda gibi görünüyor (yolunda gitmeyen bir şey varsa bunu öğrenemeyeceğim apaçık ortada elbette). Kız kardeşimin çok işi var, hastabakıcılık vb. Annem ve babam yaşlanıyorlar. Bunu hissediyorum, bunca uzaktayken katlanması en güç gelen şey de bu. Sizleri kucaklıyorum.

Louis.

(33)
26 Ocak 1944 {*Daktiloda yazılmış mektup*}
{Paul de Gaudemar'a}

Sizin için olduğu kadar bizim için de yumuşak geçmesini dilediğim yağmurlu ve rüzgârlı bir kış. Dünyanın öbür ucunda bile yeniden söylenmesi gereken yalın şeyleri, dünyanın öbür ucuna dek uzanan şeyleri çağrıştıran bitimsiz yağmur. Yağmurun kendisi gibi zamanların ötesinde damların tepesinde koşut olan şeyler bunlar. Yitip gitmiş ya da ne bileyim yolda kalmış ama gereksinim duyduğum mektuplarınızı kimi zaman boşu boşuna bekliyorum.

İş değiştirdim, on beş gün oldu. Güvenilir Kişi'yle çalışmıyorum artık, dostluk bağlarımız, birlikte yaptığımız onca şey, onca anı beni ona öylesine bağlamıştı ki görevden çekildiğinde[1] onu izlemeden edemezdim. İstifayla son bulan bu yılın benim için eşsiz bir estetik değeri var. Parain'le, ailesinin evi önünde sözünü ettiğimiz küçülme. Kapanan ve karanlığı ışıktan ayıran kapalı çember. Eugénio d'Ors'un kentin tepesinde yırttığı en güzel sayfayı andırıyor. O buruşmuş, düşen kâğıdınkiyle aynı gürültü kuşkusuz...

Söylemek istediğim, bir sonraki güne bırakmamam gereken iş düşünceleriyle daha az doluyken, gelecek kaygım azalmışken, daha az yorucu bir işin saygınlığı için fikirleri kendi aralarında bölüştüren şu başlangıçtaki dinginliği bulabilirdim içimde. Okumaktan yavaş yavaş zevk almaya başlıyorum. Kitaplıkta bulduğuma sevindiğim bir Descartes üzerinde çalışıyo-

[1] 31 Aralık 1943 günü Robert Daël istifasını vermiş ve Henri Rousset onun yerini almıştı. Öyle görünüyor ki Louis Althusser, Vichy yönetimiyle her türlü gizli işbirliği düşüncesini kafasından çıkarması için dostuna görevden ayrılmasını öğütlemişti.

rum biraz. Felsefeye toplu bakışımı şimdilik Leibniz'in birkaç seçme yapıtı ve *Ahlak* (L'Ethique) oluşturuyor. Nicholas Berdiaeff'in *Varoluş Üzerine Beş Düşünüm* (Cinq méditations sur l'existence), René Le Senne'in[1] *Felsefeye Giriş*'ini (L'introduction à la philosophie) unutuyordum. Bunlar çok az ve Spinoza'yla çağcıllarını *Matematiksel Düşüncenin Aşamaları*'nı[2] (Etapes de la pensée mathématique), *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*'nı[3] (Deux sources de la morale et de la religion), *Betimlemenin Temel Öğeleri Üzerine Deneme*'yi[4] (Essai sur les éléments principaux de la représentation) üzülmeden düşünemiyorum. Elimden altında olsa okumaktan ve yeniden okumaktan neredeyse zevk duyacağım onca şey. Belki de bunlardan birkaçını bana göndermeleri için Okul'la konuşabilirsin. Klasik ya da çağcıl bir felsefe yapıtı da olabilir ya da her zaman için beslenebileceğim felsefe dergileri.

Yine senden bir şeyler istiyorum, bu lanet yaşantı sürerken her zaman yalnızca istemeye yargılıymışım gibi...

Neler okuduğunuzu, neler yazdığınızı yine anlatın bana. Yaşantınızı yine de paylaşabilmenin tek yolu bu benim için.

Sizleri bütün sevgimle kucaklıyorum.

Louis.

(34)

20 Şubat 1944 *{Daktiloda yazılmış kart}*

İyiden iyiye bastıran bir kışın ortasında (ne yazık ki şu an üşüyor olması gereken sizleri, Fransa'da üşümekte olan herkesi düşünüyorum), hasta olduğunu duyduktan sonra, Many'nin daha iyi olduğunu öğrenmek için sabırsızlandığımı söylemek üzere aceleyle yazıyorum bu kartı. Evet Many, güzel, uzun ve ayrıntılarla dolu, ayrıntıların da ötesinde ikinizin düşüncesiyle dolu mektubunuz bana ulaştı. Evet, geçen yaz gönderdiğiniz iki

[1] 1925.

[2] Gerçekte, Léon Brunschvig'e ait olan 1913 tarihli bu yapıt *Matematiksel Felsefenin Aşamaları* (Etapes de la philosophie mathématique) başlığını taşımaktadır.

[3] Bergson'un yapıtı, 1932.

[4] Gerçekte, Octave Hamelin'in 1907 tarihli bu yapıtı, *Betimlemenin Genel Öğeleri Üzerine Deneme* (Essai sur les éléments généraux de la représentation) başlığını taşımaktadır.

paket buraya iyi durumda ulaştı (bunu doğruladığım ve size teşekkür ettiğim mektubu almadınız mı?). Benim için kaygılanmayın, bana gereken bu. Anlaşıldı, ara sıra size bir kart yollayacağım. Benim için biraz da anne yerine geçtiğinizi ve söylediklerinizi yapmazsam beni azarlayacağınızı iyiden iyiye hissediyorum. Paul'ü de bana dik dik bakması için görevlendireceğini biliyorum. Annemle babam iyiler, size sevgilerini yolluyorlar. Sizleri kucaklıyorum.

Louis.

(35)
19 Mart 1944 *{Daktiloda yazılmış kart}*

Suskunluğunuz kaygılandırıyor beni. Mektuplarımı almıyor musunuz? Son mektubunda hasta olduğunu yazan Many nasıl? Ya onca işin ve tasanın içinde boğulan Paul? Papaz Berthoud şu günlerde size yazdığını ama sizden haber alamadığını söylüyor. Lütfen neler olduğunu söyleyin bana. Eğer sağlığınız ve yaşantınız konusunda beni bilgilendirecekse en kısa sözün benim için en büyük değeri taşıdığını bilmenizi isterim. Bunu size başka türlü nasıl söyleyebilirim? Sizi düşünmek, ayakta durma nedenlerimden biri ve uzaktan bile olsa bana açabileceğiniz sırlarınızı paylaşamamaktan dolayı acı çekiyorum. Buradaysa hep aynı bekleyiş, hep aynı yabancı yaşam ve bağışlamayan zaman. Birlikte anımsayabilsek bizi mutlu edecek anılarla dolu yeni bir 25 Mart yaklaşıyor[1]. Bütün sevgilerimle.

Louis.

(36)
23 Nisan 1944 *{Daktiloda yazılmış mektup}*

Nisanın ilk yarısında yazdığım son kartı aldınız mı? O zamandan beri sizden hiç haber yok ve ne durumda olduğunuzu öğrenmeye bu kadar gereksinim duyduğum bir zamanda yitip giden bu mektupları lanetlemekten başka şey yapamıyorum.

[1] Paul ve Many de Gaudemar'ın evlilik yıldönümleri.

Many'nin sağlığı nasıl? Ya şu an konuşuyor olması gereken o küçük kız? Sonunda bir gün onu kucağıma alabilmeyi ne çok isterdim ve karşımda da dönüşün o olanaksız sessizliğinde sevinçle dolan sizler... Ama elimden bir şey gelmiyor işte, şimdiden eskimiş imgeleri ve mektupları içimde döndürüp duruyorum, kendimden çok yorulmuş olsam da ne yazık ki size kendimden söz etmek durumundayım... Tam iki yıldır bana bunca acı çektiren bu bıkkınlığı yeniden hissetmeye başladığım için değil[1]. Sizlere yaşantım dışında başka şeylerden söz etmemi engelleyen şey, bu sonsuz kendine dikkat değil, bu olaysız geçen, imgelemden yoksun ve görünmez sınırları aşmamı yasaklayan yaşam. Size şu son aylarda olduğundan daha az yazdığım için kızmayın bana. Ayrılık süresi uzadıkça aileme karşı daha da borçlu hissediyorum kendimi. Hâlâ genç olduğumu ve onların da benim için genç kaldıklarını onlara göstermeye çalışıyorum. Düşündüklerimi rahatlıkla söylüyorum onlara, ama yaşlandıklarını ve evdeki büyük çocuklarla hâlâ genç kalarak geçirilen yaşamın şu en güzel yıllarını yitirdiklerini kolayca unutamıyorum... Bunun dışında hiçbir şeyin fazla önemi yok: Annemin yüzündeki birkaç çizgiyi silebilmek için neler vermezdim! Yine de hüzünlü ve umutsuz olduğumu düşünmeyin. Ama size şundan bundan söz etmeye şimdiki yaşantım zorluyor beni. Zamanım olduğunda bilmem hangi kitabı okuyorum, iyi bir dost olan bilmem kimle sohbet ediyorum, akşamları kampın hiç değişmeyen avlusunu bir uçtan bir uca dolaşıyorum. Bu iyi. Size şunları da söyleyebilirim ve *Bir Köy Papazının Güncesi*'ni (Journal d'un curé de campagne), *Parma Manastırı*'nı (La chartreuse de Parme) okuduğumu, Leh dilinde ilerlediğimi, Descartes'çı kuramın bilmem hangi noktası üzerine hiçbir zaman yazmayacağım bir kitabın planını çıkardığımı, sonunda baharın şişkin dallarda patlayıverdiğini gördüğümü öğrenmiş olursunuz. Boş zamanlarımı dolduran bunca şeyi söylüyorum size. Çalışma saatlerimde neler yaptığımı da söyleyebilirim, nasıl uyuduğumu, iyi uyuduğumu falan anlatabilirim... Ne yazık ki kendim için söyleyebileceğim şeyler yalnızca bunlar neredeyse. Mektuplarımı oluşturan, geçirdiğim zamanın dakikaları gibi düzgünce yan yana dizilmiş eşit büyüklükteki küçük harflerle mektuplarımı dolduran şey-

[1] Bkz. Günce, 1942 yılının Kutsal Cumartesi günü.

ler bunlar. Ama hep aynı uğraşları, anlamsız şeyleri yeniden söylemenin acısını da tanımış olacaksınız. Gözlerimi kapıyorum. Benim için dünya, yaşlanan ve oğullarını düşünen bir adam ve bir kadından başka şey değil artık. Bana derin sevgilerini veren sizler. Ve karanlığın yuttuğu birkaç tanıdık yüz daha. Ama çok uzakta, annem ve babam olan o kadın ve o adam, yaşlarının suskunluğunda beni bekliyorlar, çünkü gecikiyorum...

Sizleri bütün sevgimle kucaklıyorum.

Louis.

(37)

1 Mayıs 1944 *{Daktiloda yazılmış kart}*

{Paul de Gaudemar'a}

Paul, sonunda senden bir mektup almış olmanın sevincini yaşıyorum, ama bu kadar hüzünlü olmana ne gerek var? En kısa zamanda, her şeyin yolunda olduğunu söyleyen bir başka kart bekliyorum senden. "Dağılmış durumdayım," diyorsun. Many'nin ve küçük kızının yanında, derin inancınızla, yaşantının nasıl bir bütün oluşturduğunu düşünüyorum. Çabaların görünürde boş olması, işinden her zaman için hak ettiğin zevki alamıyor olman neyi değiştirir? Her şey sarsıldığında, dünyada her şey yıkılır, başlıca nokta içimizde taşıdığımız o ışık ve sevinç merkezi değil midir? Seni zenginleştiren o kadar çok şey var ki Paul, bunların yanında şu sözler boş bir gürültüden başka şey değil. Bağışla beni; sizi çok fazla düşünüyorum, sizin için dua ediyorum ve size yüreğimde hissettiğim sevgiden başka şey sunamıyorum.

Louis.

(38)
22 Temmuz 1944 {*Elyazması kart*}
{Paul de Gaudemar'a}

Lyon'da yalnız mısın Paul? Zette'in[1] komünyonuyla aynı tarihi taşıyan bir kart bunu düşündürdü bana. Yoksa haberleşmedeki zorluklara karşın Many sana ulaşabildi mi? Yoksa o Luynes'te mi? Ne olur ne olmaz diye oraya da kart yolluyorum. Nasılsınız? Baharda hastalanan Many iyileşti mi? Sizi görmeye çok gereksinimim var! Ama yine de her şey farklı ve biz yine de yaşlandık ve yaşam aramızda duruyor. Size bir sarılabilsem; yalnızca bir kez! Ebeveynlerinizin, kız ve erkek kardeşlerinizin Ginette'le[2] selam yollamaları çok heyecanlandırdı beni. Hepsine ve Ginette'e, onları ne çok düşündüğümü söyleyin. Benim için gerçek bir ailesiniz. Casa'dan harika haberler aldım, sizlere de en iyi dileklerini yolluyorlar.

Seni kucaklıyorum.

Louis.

(39)
28 Ağustos 1944 {*Elyazması kart*}

Paul, Many nasılsınız? Anne-babalarınız, kız ve erkek kardeşleriniz nasıl? Beklediğim bu yanıtı, haberleşmenin karmakarışık olduğu şu günlerde elinizden geldiğince çabuk ulaştırın. Ne olur ne olmaz diye Cenevre yoluyla yazıyorum, size ulaşmanın daha kesin yolu budur diye düşündüm. İki haftadır, büyük suskunluk anlarında duyulan ve hepimizin çoktandır hissettiği o kaygıyla sürekli sizi düşünüyorum. Micocouliers'yi yeniden görüyorum, oranın büyük bir dinginlik içinde olduğunu umuyorum. Siz orada mıydınız? En azından Many ve küçük kızı? Yoksa Puyloubier'de misiniz? Yoksa Lyon'da mı? Yoksa ayrı yerlerde misiniz, Many orada, Paul başka bir yerde mi? Bu sorgulama için beni bağışlayın ama şu an başka ne yazabilirim ki size? Casa'dan haber almayalı uzun zaman oldu bile, ama ola-

[1] Zette, Paul de Gaudemar'ın eşi Many Calcet'nin en küçük kız kardeşi.
[2] Ginette ya da Geneviève Calcet, Many de Gaudemar'ın kız kardeşi.

ğan bu ve ben kaygılanmıyorum. Bondy'deki halamdan da hiç haber yok, her şeyin yolunda olduğunu umduğum Laroche' tan da. Hepimiz Tanrı'nın elindeyiz ve bilmezlik içindeyiz, dua etmekten başka şey gelmiyor elimizden. Geleceğin neye bağlı olduğunu düşünmekten başka şeyi düşünmenin olanağı yok. Ender bulduğumuz boş zamanlarımız bile düşüncenin bu gerginliğiyle 'kemiriliyor'. Bütün bunlar, geriye kalan onca şeyin yanında ne kadar önemsiz duruyor. Bu aceleyle yazılmış, düzensiz mektup için kızmayın bana. Sizlerden haber almayı ve hem düşüncemde hem de yüreğimde, size hiçbir zaman olmadığım kadar yakın olduğumu ve sizi yeniden görmeyi ne çok arzuladığımı söylemek istiyorum yalnızca. Anne ve babalarınıza saygı dolu selamlarımı, kardeşlerinize sevgilerimi iletin. Üçünüzü de kucaklıyorum.

Louis.

(40)
19 Eylül 1944 {*Elyazması kart*}
{Paul de Gaudemar'a}

Paul, bu ikinci kartı son olaylardan bu yana iyi olduğumu (ikincil nokta) ve haberlerinizi büyük bir sabırsızlıkla beklediğimi (önemli nokta) söylemek üzere yazıyorum: Bu kartı aldığında bir yanıt vermek hâlâ olanaklıysa ve yollanabilir gibiyse. Bunun dışında, ne durumda olduğumu bile söyleyemediğimi kestirebiliyorsundur – bunu düşünmeden edemiyorum. Şu sıralar Casa'dan hiç haber yok. Sizi kucaklıyorum.

Louis.

(41)
24 Ocak 1945 {*Elyazması kart*}
{Paul de Gaudemar'a}

Yazdan beri senden hiç haber yok Paul. Kasım'da gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu Hours: Köprüler dışında Lyon'da fazla hasar yok. Ya siz nereye yerleştiniz? Geçtiğimiz

şu olaylı aylarda olup bitenler yüzünden mektup ve kartlarımın elinize geçmediğini sanıyorum. Kaygılanmıyorum ama yazdıklarınızı okuyacağım günü giderek artan bir sabırsızlıkla bekliyorum. Casa'dan çok iyi haberler aldım ama artık eski haber sayılırlar, üç buçuk ay oldu. Morvan'daki büyükannem, Bondy'deki halam ve ailesi iç acıcı şeyler yazdılar hep. Bunun dışında bana güven verecek ve beni büyük sevince boğacak bir sürü konu var. Kendimi iyi kötü yüzeyde tutabiliyorum, boş zamanlarımda şunu bunu okuyorum; bizi aşan büyük olaylar. Sizleri bütün sevgimle kucaklıyorum.

Louis.

(42)

13 Şubat 1945 {*Elyazması mektup*}

Hiç haber yok, Ginette'in kısa notundan sonra sizden hiç haber alamadım, yazdan beri sürüp giden sessizliği bozan tek şey bu kart oldu. Lyon'da olduğunuzu biliyorum. Çok şey bildiğim söylenebilir. Ve gerçekte ne kadar az şey biliyorum! Anne ve babalarınız neler yapıyor? Kardeşleriniz? Ya Many'nin erkek kardeşi[1]? Şu çarpışma günlerinde özellikle de onu düşünüyorum. Ya siz... Mektuplaşmamıza karşı komplo kuran bütün engelleri ve engellemeleri lanetliyorum. Ve sabrediyorum, böylesi bir zamanın da yaşanması gerektiğini, susmanın bir zamanı olduğu gibi size kavuşmanın da bir zamanı olacağını söylüyorum kendime...

Yüreğimde ve düşüncemde sizlerleyim.

Louis.

[1] Ellili yıllarda Hindiçini'nde ölen Paul Calcet.

Stalag XA'nın Gazetesi *Le Lien*'de Yayımlanan Metinler

Gelecekteki Yaşama Vasiyet

Bu sözler, düşüncenin özgür kalmış şu küçük parçası için, içimizde özgür kalmış şu bir parçacık düşünce özgürlüğü için.[1]

'Savaşın cilveleriyle sürüklendiğim Almanya'da buluvermiştim kendimi', aşağı yukarı böyle yazıyor Descartes. Üç yüzyıllık eskimiş bir tümce. Ve işte biz de aynı durumdayız, üstelik daha da onur kırıcı bir biçimde: "Tutsak oluvermiştim işte..."

Şu çalışmalardan ve yitip giden günlerden (durup dinlenmeksizin çalışan yorgun beden), içimizde tutsak edilen şeylerden, yalnızca bizi alıkoyanların tutsağı olmakla kalmayıp bu dönemdeki zorlamaların, bu acı yüklü dönemin zorlamalarının da tutsağı olan şeylerden söz etmiyorum. (Tanıştığım herhangi bir öğrenci, önünde büyük bir Okul'un kapılarıyla açılan üç yıllık bir öğrenim dönemi bulmuşken, 'üç yıllık büyük tatil'e girmişken, tatilsiz geçen üç koca yıl buldu karşısında. Ve onun gibi daha niceleri!) Bütün o acılardan, yitip giden günlerden söz etmiyorum, ruhumuzun derinliklerinde özgür kalan, yazgımız karşısında, hüzünlerimiz karşısında, bizim karşımızda özgürlüğünü koruyan şu bir parçacık düşünce özgürlüğünden söz ediyorum.

Bizi acılarımızdan daha güçlü kılan şu bir parçacık düşünce özgürlüğü.

[1] İtalikle yazılan bölümler, orijinal baskıya uygundur.

Merak. Tutsaklığın ilk adlarından biri. "İlk direnişim şu oldu: Merak, diyor bir dostum. Ey yürek sıkışması, sıcak bir ağustos akşamında aşılan sınır, ilk Alman gecesinde ilerleyen tren!.. İçimize çöken sıkıntı, boşluğa atlamak için bir basamak sanki. Sıkıntı ve bu arada, sıkıntının da üzerinde, beklenen şeylerin tadı, bu beklenti, merak...

"Şeylere, insanlara duyulan merak. Çevremdekilerin, arkadaşlarımın merakı. Her şeyini yitirmiş olmak ve her şeyini yitirmiş insanlarla bir arada yaşamak sık rastlanan bir şey değil. Merak, altı ay sürdü. Sonrasında da..."

Sonrasında da... Her şeyden bıktık, gördüğümüz ilgiden bile. Niçin işleri oluruna bırakmıyoruz? Olacakları izlemek çok daha kolay... Soğuğun ilk belirtileri, dondurucu havanın kucaklamasıyla çıplak kalan ilk ağaçlar, gökyüzünde cılız dalların pençeleri ve beden soğuktan ürperiyor, kışa gömülüyor: Uzaklarda, karanlıkta yitip giden bir yol. Yünlü giysilere ve yalnızlığa sımsıkı sarınarak, bir düşteymişçesine bu bitimsiz yola koyulup ürpermek kolay. Bedenin tek başına geçirdiği kaç kış atlattık böyle.

Artık bunları düşünmesek. Kanın damarlardaki dolaşımı zamanın yerine geçiyor. Akşam yorgunluğu. Sonunda kendisiyle baş başa kalan bedenin bitkinliği gecenin yerini tutuyor. "Bir an önce akşam olsa da yatsak!" Büyük derinlik taşıyan bu sözlere gülmek yasak: İki uyku arasında, bezginlik içinde sürüp giden bir yaşam. Hatta her şeyin özetlendiği tek bir uyku. Her şey bu uykuda yitip gidiyor. Uyuyan insan yaşadığının ayrımında mıdır hâlâ? Uyuyan insan yaşayacağını biliyor mudur? Geçmişsiz ve geleceksiz bu geceden bedenlerin soluması yükseliyor yalnızca.

Ya içimizde özgür kalan şu küçük parça {nerede.}

Ötekiler, yorgunluktan daha güçlü olup onu alt etmiş olanlar her şeyle içli dışlılar işte. Güneş onlar için doğuyor, aydınlıkta yerli yerini buluyor her şey. Tutuklular? Yaşam sürüp gidiyor, dümdüz bir yol uzanıyor önlerinde. Bıraktıkları yerden başlıyorlar yaşamaya ve birkaç sıkıntı ve zorunluluğu saymazsak, yaşam sürüp gidiyor onlar için. Bunun karşılığında da tut-

saklığa katlanıyorlar. Nesneleri yerli yerine koymak, sonsuza dek duracakları, bundan böyle sürekli olarak kalacakları yere koymak, varoluşun içinde büyük bir uğraş bu. Ah, bir şeyle uğraşmak! Neyse ki bir şeyle uğraşmadan duramıyorum! Kendini oyalamaya ilişkin kutsal alışkanlık, sanki bu yaşam sürmeliymiş gibi.

Peki ya içimizde özgür kalan şu bir parça düşünce özgürlüğü nereye gitti?

"Üsteleyen de, diye sürdürüyor sözlerini arkadaşım, karşı koyan da aynı oranda suçlu. İşleri yönetmek isteyen de suçlu, oluruna bırakan da. Yetkisini ortaya koyup üsteleyen de, buna karşı çıkan da. Karşı çıkanın özverisinde bile suç var. 'Arkamdan gelmeniz için buradayım...' Bu dönemin düzmece yönelimlerini kim açığa vuracak? Kendini doğal bir kurum saymak ne büyük bir yanılgı, dünyanın düzeni için ırmaklar ve tepeler kadar yararlı olansa: 'Buradayım, çünkü tutsağım' diyebilmek, hatta daha da iyisi hiçbir şey söylememek."

İçimizde özgür kalan şu küçücük düşünce özgürlüğü.

Şeyleri olduğu gibi görmemizi sağlayan tek şey. Başlangıçlarıyla ve sona erişleriyle. Onları yerli yerine koymamızı sağlıyor. Ve bu yaşantıyı bile, geçici de olsa geçici yerine oturtuyor. Tümcedeki şu ayraç, o da yerli yerinde (ayraç içinde). Ayracı açmayı unutmadan, ayracı kapamayı (önceden) unutmadan. Bütün yaşadıklarımız ayracın iki yayının arasında, acılar, sakatlanmalar, zararlar, geçici olduklarını bildiğimiz için yaşamaktan vazgeçtiğimiz şeyler, geçici olduklarını bile bile yaşadığımız şeyler.

Günlük yaşantımız, yürek paralayan uyanışlar, bel büken rüzgâr, ıslatan yağmur, bu ayracın içinde hepsi; sonuna dek yaşanan günler de. Yazılan, alınan mektuplar, sandık kapaklarının üzerindeki sapların ucunda narin çiçekler, sabırla yapılan işler bu ayracın içinde. Bir akşam, bir sahnede oynanan oyunlar, hatta bu beklenmedik gazete işi ve de bizler, yalnızca unutulmak için konuşan bizler de bu ayracın içindeyiz.

Bu arada, bütün tümcelerde var olduğu için, geçmişteki ve gelecekteki bütün tümcelerin yaşamı olduğu için, geçmişteki ve gelecekteki yaşantımızın yaşamı olduğu için ayracın dışında kalan (içinde olduğu gibi) yaşantımızın yaşamı, hem de şimdiki yaşamımız.

İçimizde özgür kalan şu bir parça düşünce özgürlüğü.

(*Le Lien*, {sayı 12}, {Mart-Nisan 1943}.)

Huysuz Fransız

Oldum olası huysuzdur Fransız. Sezar *Tarih*'inde bunu şöyle anlatır: Galyalılar söylevler verip tartışırlar. Nedenlerden çok sonuçlar kızdırır onu, prensten çok bakana, insanlardan çok yönetimlere çatar. Krallık çökmekteyken 'Yaşasın Kral' diye bağırabilmiştir.

Emri verene değil, emri yerine getirene çatar, Tanrı yerine doğal güçlere, devlet başkanı yerine memura, general yerine subaya kızar.

Haklı olmayı sever, ama utkulara fazla önem vermez. Utku kazananların karşısında haklı olmayı yeğler. Yönetim için yaratılmadığı kesindir. "İmparatorluk çatısı altında Cumhuriyet ne hoştu..." ya da büyükbabalarımızın pişmanlıkları. '73 yılında oluyordu bunlar.

Bir insana, hatta insanlara kızmaktan çok olanlara kızar. Olanlara kızmasının nedeni de var olmalarıdır. Bu biçimde var olduğu için kendine kızmayı hiç mi hiç düşünmez.

Her şeye kızan biri her şeyi sorgular. Düşünen Descartes onların huyunu değiştirmişçesine, Fransızların Descartes'çı oldukları yinelenir hep. Aynı şey, bir Fransız olarak doğmuş Descartes için neden söylenmesin?

Karşı çıkmak insanın kanında ya vardır ya yoktur. Savaştan önce, bir tartışmaya katılması için öncelikle bu tartışmaya karşı çıkması gerekirdi. Yasaları bir yaya geçidi gibi görür o: Onların dışına çıkmalıdır.

Savaşçı başlıklarındaki çıkıntılar gibi görür yasaları: Onları içeri sokmak zorundadır. Bu çıkıntıları bulan yaratan terzi, kuş-

kusuz büyük bir siyaset adamıydı. Çünkü bu savaşçıların başlıklarına iki eşek kulağı eklemek, kurallara karşı gerçek bir kin duymaları için insanlara gerçek bir neden göstermek ilginç bir buluştu.

O zamandan bu yana, başlıklardaki bu çıkıntılar savaş alanlarında kaldı. Fransız, ufukta ileri geri oynayan basık başlıklar takar ve yağmurla yıkanır bu başlıklar, üç yılın rüzgârlarıyla kurur. Ama onu ilgilendiren şey bu değildir artık. Ama başlığımdaki bu çıkıntıları zaman zaman yeniden çıkarır ortaya, söylemek istediği şudur: "Kinlerimin tutsağı olmadım, alışkanlıklarımın tutsağı hiç olmayacağım..."

Neyse ki başka konular buldu: Değiş tokuş[1] var örneğin... Zaten her şeye öyle dokunaklı bir biçimde kızıyor ki kızamıyorsunuz ona. Gerçekte, hiçbir şeye kızmaması kaygı verici olabilirdi. Her şey kötü gitseydi, her şey giderek daha da kötüye giderdi. Her şey yolunda gitseydi, hiçbir şey iyiye gitmezdi.

En iyisi her şeyin yolunda gitmesi ve onun yine de huysuzluk etmesi. Alışkanlık edinmemek gerektiğini öğrenmenin farklı bir yolu bu.

Alışkanlıklar süngüler gibidir çünkü: Üzerlerine oturup dinlenmek dışında her işinize yarayabilirler.

(*Le Lien*, Sayı 14, Temmuz 1943)

[1] Vichy'nin 1942'de izlediği siyasete gönderme. Buna göre, savaş tutsaklarının zamanından önce özgür bırakılması, Almanya'ya gönüllü göçlerin yoğunluğuna bağlanıyordu. 'Değiş tokuş' deyimi buradan gelmektedir.

Savaş Tutsağının Gizli Utancı

Savaş tutsağından söz etmek...

Tutsaklardan rahatlıkla söz edenler özgürlüğüne kavuşmuş olanlar. Pişmanlık duymadan bu konudan söz edenler özgür olanlar. 'Tutsaklık anıları', 'Dikenli teller ardında' ve yitip giden zamana yazılan daha nice balad, ne kadar güzel ve iyi kitaplar yazılırsa yazılsın, bunların hiçbiri kitapçılarda büyük başarılar elde edemeyecek. Söylemek istediğim; insanlar acılarıyla baş başa bırakılsın. Ve kimse bu yoldan para kazanmaya çalışmasın.

Bizi en iyi anlatabilecek olanlar: Ailelerimiz. Bizi en iyi onlar tanıyor. Yaşantımız konusunda hiçbir şey bilmeseler de iki yıl bizlerle yaşamış ve çekip gitmiş olanlardan daha yakınlar bize. En büyük acıyı da onlar çekiyor. (Hiç yakınmadan bekleyen anneler, annelerin hiçbir yakınma içermeyen mektupları). Bizi en iyi anlatabilecek olanlar ve suskun kalanlar. Konuşmasak da anlıyorlar bizi.

Tutsağın gizli utancı. Yalnızca ilk başlarda, her şeyden ayrı kalmışlığımız henüz çok yeniyken, karşıtlığı vurgulamaktayken, sonu gelmeyen anılarımız vardı: Karmakarışık anlattığımız yaşam ve geçen yaz, önceki yılın yazı ve özgür olarak geçirdiğimiz bütün o yazlar, Fransa buğdayları, meyveleri ve insanları olgunlaştıran güneş. 20-30 yıllık bir yaşamı anlatmak, iki üç aylık bir iş. Yaşadığından daha hızlı anlatıyor insan. Hatta masal yaşamla buluşuveriyor bir gün: Susuyoruz. Anılarımız bizi yanıltmıyorsa üç yıldır susuyoruz.

Şimdiden anlatacak tutsaklık öyküleri olan bir sürü insan tanıyoruz. Ama başarısızlar. Herkes bu yoldan geçmişken konuşup duracak aylaklar bulmak zor. "Bir iş, sözü edilmeden yo-

luna giriyorsa, sözü edildiğinde daha da iyi gider." Kuşkusuz Talleyrand için doğru bir görüştü bu, çoğu insan da buna katılıyordur belki. Bize gelince, bu iş için tutulmuş uşaklar gibiyiz.

Tutuklular tutsaklık güncelerini yazıyorlar. Bunları, en iyi dostlarına okutacak olsalar şaşırırdım. Anılarını Fransa'da haftalık bir dergide yayımlayan birini tanıyorum[1]... Bütün iş kitleyi seçmekte değil mi?

Kıskançlık dolu bir özenle okuduğumuz şu gazete bile: Kendi aramızda. Zaman zaman sahnede oynadığımız oyunlar, çevredeki şu gülüşmeler –hâlâ gülüşlerimize egemen olduğumuzun kanıtı: Kendi aramızda. Gülüşmeler sona eriyor, kanıt gösteriliyor, yeniden sessizlik başlıyor. Her günün sonunda bizi bekliyor sessizlik, pazartesi, salı, çarşamba... Günler geçiyor: Her gecenin sonunda bizi bir gün bekliyor. Gün ağarmak üzereyken sizi omzunuzdan yakalayıp tek söz etmeden götüren bir adam gibi.

Savaş tutsağının gizli utancı. Susmak, bugüne dek yaşamak zorunda kaldığımız şeyleri saklamaktır. Paylaşılamayan bir ikramiye bu. Yabancı olan her şeyi dışarıda bırakabildiğinizde size kalan tek zenginlik. Otuz yıl sonra bile yapılacak en doğru işin hâlâ susmak olacağını kim bilebilir? Çocuklar şöyle diyecektir: "Yine bizim ihtiyarın tutsaklık öyküleri..."

(*Le Lien*, no 15, Ağustos 1943.)

[1] Jean Guitton'un *Demain* gazetesinde yayımlanan *Tutsaklık Güncesi*'ne gönderme.

Umut

'40 yılının Aralık ayıydı. Çalışma kampını yeniden görür gibiyim, bütün rüzgârları alan yüksek bir arazi üzerine hemencecik oturtuluvermiş, tuğladan, büyük bir ev. 'Taraçada' çalışmak üzere görevlendirilmiş üç yüz kişiydik. Akşam olduğunda kampın yolunu tutan gruplara ayrılmış üç yüz adam. Üç yüz adam, gündüzleri ovada rüzgârlarla dağılıyor, gecelerin sıcaklığında yeniden bir araya geliyorduk. Gece. İşe giderken hâlâ geceyi yaşıyorduk. (Aralık ayında günler kısa oluyor.) Önümüzdeki kapının bir kanadı rüzgâra, bir kanadı soğuğa açılıyordu. Sıcaktan uyuşmuş olan insanlar, ellerinde bir fenerle geceye gömülüyorlardı.

Döndüğümüzde neredeyse karanlık çökmüş oluyordu. İlk şiddetli rüzgârlar başladı sonra, ilk büyük soğuklar, ilk karlar... Karanlığın içindeydik hep.

Bizi kuşatan gece, dünyanın her yerini kuşatan gece. Alınan ilk mektuplar... Yaşamın hâlâ sürdüğüne ilişkin birkaç belirti, birkaç umut bulmak için okuyorduk onları. Zaman zaman solgun bir ışık yanıveriyordu. Gece kapanıyordu yeniden. Dünyayı kuşatan gece Fransa'yı da kuşatıyordu. Dünya karanlığa gömülmüştü: Dünyada neler olup bittiği konusunda hiçbir fikrimiz yoktu. Fransa'da gece vardı, her zamankinden daha da karanlık bir gece: Fransa'nın yenilmiş, işgal edilmiş, ruhsal ve bedensel olarak tarihinde hiçbir zaman olmadığı kadar yara almış olduğunu biliyorduk yalnızca, bunun dışında hiçbir şeyden haberimiz yoktu. En büyük umutsuzlukların yaşandığı bir dönem gibi düşünüyorum o zamanları. Umutsuzluk içinde olan tek şey onca sınamaya dayanıp dayanamayacağını bilmediğim bede-

nim değildi, ışığı arayan ve karanlıktan başka şey bulamayan ruhum da aynı durumdaydı. Ve Renan'ın hiç unutmadığım şu tümcesi: "Genç adam, hey genç adam, Fransa batmak üzere, can çekişirken rahatsız etmeyin onu!.." Umutsuzluğun sesiydi sanki bu.

O sıralarda L.B...'yi[1] tanıdım. Ufak tefek, silik bir adamdı, epey yaşı vardı (eski bir askerdi, altı ay sonra yanımızdan ayrıldı). Köşeli bir kafa, canlı gözleri gür kaşlarının altında daha da parlaklaşıyordu, ince, belirgin bir sesi vardı. Kimin nesiydi? "Şimdilik savaş tutsağı. Önceden, bilmem hangi lisede tarih öğretmeni..."

Şöyle diyordu bana:

"Yapılacak ilk iş: Düşünerek yükselmek. Karşına çıkacak son güçlükte, genellikle de bir engelde duraksamamak. İnsan olarak eğilimimiz olayları düşünmektir, onları süreklilikleri içinde kavramaktır. En katı biçimiyle zamana bağlıyız (bizim için bir yıldan beri savaş, acı ve tutsaklıkla aynı anlama gelen zaman). Zamana bağlıyız, ama bu zamanın köleleri değiliz. Zamana düşüncemizle egemen olursak onun tutsağı olmayız.

"Fransa'yı düşündüğümde, diye sürdürüyordu sözlerini, savaşmakta olan şu Fransa'yı düşünüyorum kuşkusuz. Ama gelecekteki Fransa'yı da düşünüyorum.

"Yalnızca bugünü düşünmek niye? Neden bugünden korkalım? Günlük yaşantılarında insanlar yaşadıkları günü düşünmezler. İşadamı on beş gün öncesini ya da on beş gün sonrasını, ödenecek borçların zamanını düşünür. Çiftçi ya altı ay öncesini ya da altı ay sonrasını, bir önceki ve bir sonraki hasat zamanını düşünür. Oğlunu düşünen baba, otuz yıl sonrasını düşünür. Babasını düşünen baba otuz yıl öncesini düşünür. Otuz yıl önce, otuz yıl sonra. Bu süre bir kuşak için yeterlidir. Ama bir ülke

[1] Kimliği belirlenemeyen ancak çoğu özelliğiyle kendisi de tarih öğretmeni olan Joseph Hours'u andıran bir kişilik. Louis Althusser L.B.'yi Aralık 1940'ta tanıdığını belirtiyor ve Joseph Hours' la mektuplaştığı en yoğun dönem bu tarihe rastlıyor.

söz konusu olduğunda, elli yıllık, yüz yıllık bir süreyi göz önünde bulundurmak gerekir, çoğu zaman daha da fazlasını.

"Bir ülke için söz konusu olan sürenin yanında bir olayın yaşandığı süre nedir ki?"

.....

Gecenin içindeyiz. Ama geceyi yaşamayı sürdürürsek gecenin suç ortağı oluruz ve çevremizde geceden başka şey kalır mı o zaman?

Şunları da söylemişti:

"Tarih karşısında takınılabilecek iki tutum vardır. Bizim için ya ölü bir şeydir ya da canlıdır.

"Tarihe ölü bir şey olarak baktığımda Gece'den çıkıyorum ama umutsuzluğa kapılmak üzere.

"Ülkemin tarihini düşündüğümde önümde açık bir kitap buluyorum, kaydedilmiş bir şey bu, yazılmış bir şey. 'Yazılmıştı.' Görkem ve çöküş, utkular ve yenilgiler, Fransa'nın dünyada yükselişi, dilimizin Merkez Avrupa'da yükselişi, Rus kentlerine dek uzanışı, XIV. Louis Fransa'sının görkemi. Bunlar yazılmıştı. Napoli'de Murat, Hollanda'da Louis, İspanya'da Joseph, Şanlı Ordunun donmuş bozkırlarda yuvarlanan topları. Yazılmıştı bunlar. Ve Waterloo! Ve de 1815'teki sınırlar. Ve bir de '70, yeni bir bozgun. Ve bu gürültülü ve askeri bozgunların ötesinde sessizlik içinde yaşanan bozgunlar... Topraklarında kömürleri, evlerinde çocukları, tarlalarında buğdayları, denizlerinde gemileri azalan insanların uğradığı bozgun...

"Yazılmıştı bunlar. Ve yazılı olarak duruyorlar. Dünkü gerileme yarın için bir çöküş anlamına geliyor, Fransa'nın yarından vazgeçişini belirtiyor. Olayların eğimi böyle çünkü. Çünkü bu eğimde epeyce aşağılara inmişiz. Ama bunlar yazılmamış ki, diyeceksiniz. Ne fark eder? Her geçen gün yeni kaynaklarla zenginleşen şu yeni ülkelerin artışını görmeyen var mı? Toprağa dokundukları anda petrol fışkırıyor. Ovalarda, nehirlerin buluştuğu yerlerde kentler toplaşıyor, o güne dek bomboş du-

ran gökyüzüne gözdağı veriyor bacalar. Yaşlı topraklarında genç zenginlikler bulamamak Fransa'nın suçu mu? Yeni ülkelerin giderek çoğalmasını ve daralarak yaşlı kentlerine kapanan, elinde kalan zenginlikleri saklı tutan Fransa'yı görmeyen var mı, kirli çıkınının üzerinde oturan köylü Fransa'yı...

"Bütün bunlar yazılı. Eğim bu. Eğimde epeyce yuvarlandık. Şunu kabul edin, eğimin üzerindeki bir adam, aşağı sürükleneceğini bilir. Bir ülke de öyle. Ve bir eğimle karşılaşıldığında, bu eğimi yok edecek biri bulunabilir mi?

.....

"Geceden çıkıyorum, diyordu, ama umutsuzluğa kapılmak üzere çıkıyorum."

Sözlerini sürdürüyordu:

"Tersine, tarihe canlı bir şey olarak bakıyorsam Gece'nin içinde kalıyorum, ama çok derinlerde, küçücük bir parıltıyı andıran umudu görüyorum...

"Bunlar yazılmıştı, diyorsunuz...

"Aralık 1428'de yazılmıştı bu. Yazılmadığını kim öne sürebilir? Kendinden kuşku duyan, dört bir yandan kuşatılmış Fransa, Loire kıyılarında İngiliz birlikleri, dışarıdan gelen düşmana bel bağlamış Fransızlar, içeride daha da belirginleşen düşman. Ülkede yoksulluk. Paris sokaklarına kadar girmiş kurtlar görülüyor ve çocuklar çöpleri karıştırıyorlar. İsteksiz bir kral ve çevresinde de uzun zamandır her şeye sırtını dönmüş insanlar. Bunun yazılmamış olduğunu kim söyleyebilir? Aralık 1428, Loire kıyısında dört aylık bir kuşatma sonrasında Kralın yüzüstü bıraktığı ve kime boyun eğeceğini düşünüp duran aç kalmış Orléans...

"Bu arada, işgal altındaki Lorraine'de, on altı yaşında bir kız çocuğu, hiçbir kötülük ve çıkar düşünmeksizin tuhaf sözler yineliyor. Önünde Meuse Nehri akıyor, çevik, uysal Meuse sürekli akıp gidiyor. Bu kız, daha sonra d'Arc adıyla anılacak olan Jeanne'dır.

"Küçük bir kız çocuğunun koca bir halka boyun eğmekten nasıl kurtulacağını öğrettiği yazılmış mıdır? On altı yaşında bir kız çocuğunun fazla önemi yoktur. İki tokatla kendine geliverir, derdi atalarımız. Dövülesi küçük bir kız ve tarihte yazılı bütün o zorunluluk içinde gerçekleştirilmesi gereken onca şey, yaklaşmakta olan, yaklaştığı sezilen onca şey... Hayır, gördüğünüz gibi duraksamaya hiç yer yok!

"Ya tarih neyi seçiyor? Küçük kızı.

"Zorunluluk var: Yazılmıştı bu. Yaşanı var: Bu henüz yazılmadı. Yazılmış olduğunu söyleyenler her şeyi bırakıp gidenlerdir. Yaşayan biri söylemez bunu. Karanlıkla kuşatılmışsa, anlaşıldığı gibi gecenin içinde kalır, ama güvenir, güvenir ve derinlerde parıldayan küçük bir umut taşır içinde...

"Kötü olan, diyordu yine, güvenini yitirmektir. 'Bu zaten yazılmıştı...' diyerek sonu beklemektir.

"Yönetimi ele geçiren Fransızlar günün birinde güvenlerini yitirebilirler, olağan bir şeydir bu. Yorulur insan. Alışkanlıklar vardır. En iyilerin bile geçmişte çakılıp kaldıkları bir an çıkagelir.

"Yönetimi ele geçiren Fransızların bir gün güvenlerini yitirdikleri daha önce de görülmüştür.

"Jeanne d'Arc'ın zamanında görüldü bunlar. Jeanne d'Arc'ın henüz ortaya çıkmadığı zamanlarda görüldü daha çok. Kral (VII. Charles), prensler ve soylular (yönetimi ellerinde tutanlar) başlarını önlerine eğmişlerdi ve ülkeye inançları kalmamıştı. Ülkeye duyulan inanç yitirildiğinde olmadık yerden yardım istenir....

"Devrim sırasında yaşandı bunlar. Ülkeyi yönetenler (yalnızca merkez hükümetin başında bulunanlardan değil, her düzeyde doğal olarak yönetimde payı olanlardan söz ediyorum), ülkeyi yönetenler, 'ileri gelenler', en azından ileri gelenlerin büyük bir bölümü, başta ileri gelenlerin en büyüğü Kral olmak üzere ülkeye duydukları inancı yitirmişlerdi. Benden sonra tufan, diyordu herkes, hatta bunu düşünüyor ama söylemiyorlar-

dı. Kimi zaman Kral, kimi zaman da dalkavukları ve toprak soylularının büyük bir bölümü böyle düşünüyordu.

"Bütün Fransa toprak soylularından oluşsaydı Fransa'dan geriye ne kalırdı?

"Soyluların dönemi geride kalmıştı. Eski yönetimin güçlü olduğu dönemler geride kalmıştı... Bir ülkenin umutsuzluğu, güçlerini, insanlarını ve insanlarının kendisine duyduğu güveni yitirmiş olmasından kaynaklanır.

"Toprak soylularının güçlü olduğu zamanlar geride kalmıştı. Ama burjuva sınıfı oradaydı, genç bir gelecek gibiydi, Devrim'in genç umuduydu, ülkeye inanıyordu, güçlü ve gençti, yönetmeye hazırdı...

"Yönetimdeki Fransızların ülkeye duydukları güveni yitirmeleri sürekli olarak gördüğümüz bir şeydir. Ve belki de şu an görmekte olduğumuz bir şeydir. Ve yönetimdeki Fransızlardan söz ederken, '14-'18 savaşının sona ermesinden bu yana siyasal erki elinde bulunduran ve sayıca çok az olan Fransızlardan söz etmiyorum. Sözünü ettiklerim, Devrim'den bu yana Fransa'yı yöneten şu Fransız sınıfı, genelde burjuvalar, özellikle de yüksek burjuvalar.

"Barış ortamında on beş yıldan beri dışarıya yapılan şu çağrıları duymak, barış ortamında on beş yıldan beri Fransa'nın dışarıya sunduğu utku dileklerini duymak... Yönetimdeki Fransızların Ülke'ye olan inançlarını yitirmiş olduklarını hissetmeyen biri var mıdır?

"Ve o zamandan beri yaşanan bozgundan daha da ağır bir şeydir belki bu, her türlü askeri ve siyasal güçsüzlükten daha ağır bir şeydir belki. Güçlü olması gerekirken güçsüz olanların, inanmaları gerekirken kuşku duyanların güçsüzlüğüdür bu.

"Fransa üç ayrı umutsuzluk döneminden geçmiştir. Jeanne d'Arc öncesi dönem – Kral'ın güvenini yitirdiği dönem. Toprak soylularının gücünü ve güvenini yitirdiği Devrim dönemi. Ve bugün, hâlâ belli bir gücü olsa da inancını yitiren burjuvalar dönemi.

"Ve işte burjuva sınıfının direnci de kırılıyor ya da çoktandır kırılmış. Bir mucizeyle kendini toparlarsa kurtuluş olabilir – burjuva sınıfının sağladığı bir kurtuluş olur ama. Kendini toparlayamazsa (toparlayacağını sanmıyorum), kurtuluş bir başka

yerden gelecektir. Köylü sınıfının yaşından ve gücünden çok şey beklenebilir, ama işçi dünyasının gençliğinden ve yaşamından çok daha fazla şey beklenmelidir.

"Fransa'nın umudu kendini yenilemek olmalıdır. Kral batmaktayken Jeanne d'Arc çıktı ortaya. Toprak soyluları Fransa'dan kuşku duyduklarında burjuvalar ülkeye inandı. Burjuvaların belli bir bölümünün inancı kırılırsa, öte yanda ülkesine inanan, genç işçi dünyası duruyor işte... Fransa'nın gençliği, kuşku dönemlerinde bile, Fransızların genelde (hep aynı kişilerin değil) bu gençliğe inanmış olmalarından kaynaklanmaktadır..."

Bunları söylüyordu işte. Rüzgâr, gecede esip duruyor, eski eve çarpıyor, vuruyordu, O konuşurken şafağın ilk ışıklarını içimde hissediyordum. İkimiz de savaş tutsağıydık ve tarihler '40 yılının Aralık ayını gösteriyordu.

(*Le Lien* {no 17}, Noel 1943)

Onların Umudu

Söyleyin bize, umudumuz olmasaydı bu yaşantıyı dört yıl sürdürebilir miydik? Söyleyin, umutları olmasaydı dört yıl bu yaşantıyı sürdürebilirler miydi?

Mektuplardaki birkaç satırla başladılar işe. Anneler de aynı şeyi yaptı. "Yürekli ol oğlum, kısa bir zaman sonra döneceksin..." Bu onların, "Yürekli ol, kısa bir zaman sonra dönecek" deme biçimleriydi.

Kabul edin, en az gürültüyü onlar çıkardı! Kendilerini değerli kılmak için bizden başka kullanacak şeyi olmayan insanların bizden söz ettiklerini duyuyoruz. Ya da bizlerden hiç mi hiç söz edilmediği oluyor. Daha az acı veriyor bu. Ama o anneler, babalar, kız kardeşler, erkek kardeşleri o eşler! Dört yıldan beri toprakta büzülüp gizlenmiş ya da uğultulu kentlerin ortasında küçücük olmuş bütün o evler, şu Noel gecesinde sessizlik içinde bekliyorlar.

Sokaklarda, kalabalığın içinde dolaşan bütün bu adamlar ve kadınlar; yüzleri ötekilerle aynı, çünkü yaşam bu, zorlu bir yaşam. Ama içlerindeki şu boşluk, yakalarını bırakmayan ve karın boşluğundaki bir sıkıntıyı andıran şu boşluk, o gittiğinden beri duran şu boşluk, daha kaç zaman sürecek?

Tuhaf değişimler gözlendi. Soğuk babalar, yirmi yaşındaki çocuklarını küçük yumurcaklar gibi gören babalar. Geveze oldular. Yaşam boyu saklandığı için söylenmesi ağır gelen sözler vardır... Ama dayanmak güçleşmiştir artık, söylenmeleri gerekir, boğazınızı sıkıştırırlar, gözyaşı tadındaki şu şeyler.

Özellikle de yaşlılardan söz ediyorum. Çünkü onlar için yaşanması daha da güç bir şey. Gençler, genç kadınlar, sevecenlik için koca bir yaşam var önlerinde; yürekli olmalarında genç-

liklerinin büyük payı var. Ama yaşlı insanlar. Onları yürekli yapan yaşları değil. Gençken, güçlü bir havaları vardı babalarımızın. Hatta biraz da katıydılar. Sevecenliklerini daha sonrası için saklıyorlardı sanki, yaşamlarının sonu için. İşte yaşamın sonu yaklaşıyor. Kapılarının önünde, duvara yaslanmış oturuyorlar. Ve yüreği acıtırcasına zorlayan şu sevecenlik, bütün bir yaşamın sevecenliği, birikmiş, bir kenara konmuş, artık orada olmayan ve bir türlü dönmeyen oğul için saklanmış en büyük zenginlik. Bir yol var önlerinde. Ve her zamanki gibi usul usul çöküyor karanlık. Ama yolda hiç kimse görünmüyor.

Söyleyin, umutları olmadan dört yıl bu yaşantıyı sürdürebilirler miydi? Orada olmayan birinin çağrısıydı içlerindeki boşluk, orada olmayan birinin beklentisiydi bekledikleri, bunlar olmadan yaşayabilirler miydi? Uzaklarda bir adamın yaşadığını ve unutmadığını gösteren şu yoksul mektuplardaki birkaç satır olmadan sürdürebilirler miydi bu yaşantıyı?

Nerede olduğumuzu bilmiyorlar. Doğu'da bir yerlerde olduğumuzu, yabancı topraklarda yitip gittiğimizi, birkaç dağ, birkaç ova, birkaç ırmak boyu ötede olduğumuzu biliyorlar yalnızca. Hepimizi ilgilendiren bu düşünceler, gecenin içinde, ağaçların arasından ve karanlık yollardan geçerek buluyor birimizi ve hepimize ulaşıyor.

Söyleyin, umutları olmasaydı dört yıl bu yaşantıyı sürdürebilirler miydi?

(*Le Lien*, {no 17}, Noel 1943)

Louis Althusser

TUTSAKLIK GÜNCESİ

Louis Althusser, '68 Kuşağı'nın belki de en önemli düşünsel önderiydi. *Pour Marx* ve *Lire 'le capital'* adlı yapıtlarıyla Marksist düşünceye yeni bir yorum getiren, kendi kuşağını olduğu kadar, daha sonraki düşünürleri de büyük ölçüde etkilemiş olan ***Louis Althusser***, ne yazık ki genç yaşlarından başlayarak gitgide artan ruhsal rahatsızlığından ve depresyondan kurtulamadı. Öyle ki, büyük bir tutkuyla bağlandığı ve kendisini Komünist Parti'ye sokan, böylece yaşam çizgisini değiştiren karısı *Hélène*'i bir delilik ânında boğarak öldürdü. Daha önce yayımladığımız ***Gelecek Uzun Sürer*** adlı güncesinde ***Louis Althusser***'in bu delilik günlerini, -karısını öldürme sahnesini de- kendi kaleminden okumuş olmalısınız. Bu büyük düşünür, daha öğrenciyken katıldığı İkinci Dünya Savaşı'nda, 1940 yılında Almanlara tutsak düşmüş, savaş bitene kadar da bir çalışma kampında kapalı kalmıştı. Kampta kaldığı yıllar boyunca tuttuğu güncelerle, ailesine ve dostlarına gönderdiği pusulalardan, mektuplardan oluşan ***Tutsaklık Güncesi***, o dönemde koyu bir katolik olan, yüzyılımızın bu önemli düşünürünün kişiliği, ruhsal sorunlarının kaynakları ve düşünüşünün gelişimi üzerine önemli ipuçları veriyor.

ISBN 975-510-962-5